

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**AZERBAYCAN'DA TÜRKİYE VE RUSYA ALGISI;
AZERBAYCAN'IN TÜRKİYE VE RUSYA İLE İLİŞKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Rahim BABAYEV

Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Nesrin KENAR

MAYIS-2019

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	RAHİM BABAYEV
Öğrenci Numarası	:	1660Y07016
Enstitü Anabilim Dalı	:	ULUSLARARASI İLİŞKİLER
Enstitü Bilim Dalı	:	
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	AZERBAYCAN'DA TÜRKİYE VE RUSYA ALGISI; AZERBAYCAN'IN TÜRKİYE VE RUSYA İLE İLİŞKİLERİ
Benzerlik Oranı	:	10 %

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

24/04/2019
Öğrenci İmza

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere sbtezler@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

24/04/2019
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Dr. Öğr. Üyesi Nesrin KENAR

Tarih: 24.04.2019

İmza:

KABUL EDİLMİŞTİR

REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	ivi
TABLolar LİSTESİ	vi
GRAFİKLER LİSTESİ	x
ÖZET	xiv
ABSTRACT	xv
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: AZERBAYCAN DIŞ POLİTİKASI	9
1.1. Kavramsal Çerçeve	9
1.1.1. Stratejik Boyut	11
1.1.2. Tarihsel Boyut	12
1.1.3. Politik Boyut.....	13
1.1.4. Ekonomik Boyut.....	15
1.1.5. Kültürel Boyut.....	16
1.2. Azerbaycan`ın Dış Politika Hedefleri ve Ulusal Güvenlik Stratejisi.....	18
1.2.1. Azerbaycan`ın Dış Politika Hedefleri	18
1.2.2. Azerbaycan`ın Ulusal Güvenlik Stratejisi	20
1.3. Azerbaycan`n Enerji Politikası.....	22
1.3.1. Azerbaycan`ın Enerji Kaynakları	22
1.3.2. Azerbaycan`ın Enerji Projeleri	25
1.4. Dağlık Karabağ Sorunu	28
1.4.1. Dağlık Karabağ Sorununun Tarihsel Boyutu	29
1.4.2. Dağlık Karabağ Sorununun Politik Boyutu.....	32
1.4.3. Minsk Grubu`nun Faaliyeti	34
BÖLÜM 2: AZERBAYCAN'IN TÜRKİYE VE RUSYA İLE İLİŞKİLERİ	37
2.1. Azerbaycan Türkiye İlişkileri.....	37
2.1.1. Tarihsel Süreçte Azerbaycan-Türkiye İlişkileri	37
2.1.2. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye`nin Kafkasya Politikası.....	42

2.1.3. Azerbaycan-Türkiye Siyasi İlişkileri.....	45
2.1.4. Azerbaycan-Türkiye Ekonomik İlişkileri.....	50
2.1.5. Azerbaycan-Türkiye Askeri İlişkileri.....	53
2.1.6. Azerbaycan-Türkiye Kültürel İlişkileri.....	56
2.1.7. Dağlık Karabağ Sorununa Türkiye`nin Yaklaşımı.....	58
2.2. Azerbaycan Rusya İlişkileri.....	59
2.2.1. Tarihsel Süreçte Azerbaycan-Rusya İlişkileri.....	59
2.2.2. Soğuk Savaş Sonrası Rusya`nın Kafkasya Politikası.....	62
2.2.3. Azerbaycan-Rusya Siyasi İlişkileri.....	66
2.2.4. Azerbaycan-Rusya Ekonomik İlişkileri.....	68
2.2.5. Azerbaycan-Rusya Askeri İlişkileri.....	71
2.2.6. Azerbaycan-Rusya Kültürel İlişkileri.....	74
2.2.7. Dağlık Karabağ Sorununa Rusya`nın Yaklaşımı.....	76
2.3. Azerbaycan-Türkiye-Rusya Üçlü İlişkiler.....	80
2.3.1. Türkiye`nin Pantürkizm Harekatı ve Azerbaycan ile İlişkilerinde Rusya.....	80
2.3.2. Rusya`nın Avrasyacılık Politikası ve Azerbaycan ile İlişkilerinde Türkiye ...	83
2.3.3. Azerbaycan`ın Enerji ve Güvenlik Politikalarında Türkiye ve Rusya.....	87
2.3.4. Azerbaycan-Türkiye-Rusya Üçlü Mekanizma.....	89
BÖLÜM 3: AZERBAJYCAN`DA TÜRKİYE VE RUSYA ALGISI	93
3.1. Tez Kapsamında Yapılan Ankete İlişkin Genel Bilgiler.....	93
3.1.1. Kullanılan Yöntem.....	93
3.1.2. Nüfus ve Örneklem.....	93
3.1.3. Soru Kağıtlarının Hazırlanması.....	94
3.1.3.1. Katılımcı Profiline Yönelik Sorular.....	94
3.1.3.2. Kamuoyu Görüşüne Yönelik Sorular.....	95
3.1.3.3. Türkiye`ye İlişkin Sorular.....	95
3.1.3.4. Rusya`ya İlişkin Sorular.....	95
3.2. Azerbaycan`da Yapılan Anketin Başlıca Sonuçları.....	96
3.2.1. Katılımcı Profiline Yönelik Bulgular.....	96
3.2.2. Kamuoyu Görüşüne Yönelik Bulgular.....	111
3.2.3. Türkiye`ye İlişkin Bulgular.....	122
3.2.4. Rusya`ya İlişkin Bulgular.....	139

3.3. Azerbaycan'da Türkiye Algısının Değerlendirilmesi	158
3.4. Azerbacan'da Rusya Algısının Değerlendirilmesi.....	160
3.5. Azerbaycan'da Türkiye ve Rusya Algısının Karşılaştırmalı Analizi.....	163
3.6. Ki-Kare Analizinden Elde Edilen Bulgular	166
SONUÇ	169
KAYNAKÇA	174
EK-1. 18-35 YAŞ ARASI TÜRK HALKI SEVGİ DUYGUSU ÇAPRAZ TABLO ANALİZİ SONUCU.....	187
EK-2. 36-75 YAŞ ARASI RUS HALKI SEVGİ DUYGUSU ÇAPRAZ TABLO ANALİZİ SONUCU.....	188
EK-3. 18-75 YAŞ ARASI TÜRK HALK SEVGİSİ ÇARPAZ TABLO VERİLERİ.....	191
EK-4. 18-75 YAŞ ARASI RUS HALK SEVGİSİ ÇARPAZ TABLO VERİLERİ.....	195
EK-5. ANKET SORULARI (TÜRKÇE).....	199
EK-6. ANKET SORULARI (AZERBAYCANCA).....	207
ÖZGEÇMİŞ	215

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşmiş Devletleri
AC DİK	: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi
AHC	: Azerbaycan Halk Cumhuriyeti
AHC	: Azerbaycan Halk Cephesi
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ATİB	: Azerbaycan-Türkiye İşadamları Birliği
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BP	: British Petroleum
BTC	: Bakü-Tiflis Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı
BTE	: Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı
BTK	: Bakü-Tiflis-Kars Demir Yol Hattı
DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
FETÖ	: Fethullahçı Terör Örgütü
GATT	: General Agreement on Tariffs and Trade / Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması
GGK	: Güney Gaz Koridoru
GRİ	: Gabala Radar İstasyonu
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
G-7	: The Group of Seven / Büyük Yediler
G-8	: The Group of Eight / Büyük Sekizler
IMF	: International Monetary Fund / Uluslararası Para Fonu
KİP	: Kafkasya İstikrar Paktı
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KÖKSAV	: KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı
MÖ	: Milattan Önce

MS	: Milattan Sonra
NATO	: North Atlantic Treaty Organization / Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	: Organization for Economic Co-operation and Development / Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OSCE	: The Organization for Security and Co-operation in Europe / Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
RF	: Rusya Federasyonu
SOCAR	: State Oil Company of Azerbaijan Republic / Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi
SSC	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TANAP	: Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı
TAP	: Trans Adriyatik Doğalgaz Boru Hattı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİKA	: Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TRACECA	: Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia / Avrupa Kafkasya Asya Ulaşım Koridoru
TÜRKSOY	: Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı
TÜRKPA	: Türk Dilinde Konuşan Ülkelerin Parlamenter Asamblesi
TÜSİAB	: Azerbaycan Türk Sanayici ve İşadamları Beynelhalk Cemiyeti
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization / Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: Azerbaycan`ın Türkiye`den İthal ve Türkiye`ye İhraç Göstergeleri	50
Tablo 2: Azerbaycan`ın Rusya`dan İthal ve Rusya`ya İhraç Göstergeleri.....	71
Tablo 3: Araştırmaya Katılanların Cinsiyete Göre Dağılımı	96
Tablo 4: Araştırmaya Katılanların Yaş Dağılımı	97
Tablo 5: Araştırmaya Katılanların Yaşadığı Yere Göre Dağılımı	98
Tablo 6: Araştırmaya Katılanların Medeni Durumuna Göre Dağılımı	99
Tablo 7: Araştırmaya Katılanların Etnik Kökenine Göre Dağılımı	100
Tablo 8: Araştırmaya Katılanların Uyuşuna Göre Dağılımı	101
Tablo 9: Araştırmaya Katılanların Dinsel Dağılımı.....	102
Tablo 10: Araştırmaya Katılanların Kendilerini Dindar Olarak Görüp Görmediklerine Göre Dağılımı.....	103
Tablo 11: Araştırmaya Katılanların Eğitime Göre Dağılımı.....	104
Tablo 12: Araştırmaya Katılanların Eğitim Aldıkları Ükelere Göre Dağılımı	105
Tablo 13: Araştırmaya Katılanların Azerbaycancanın Yanısıra Bildiği Diğer Dillere Göre Dağılımı.....	107
Tablo 14: Araştırmaya Katılanların Aile İçerisinde Kullandığı Dile Göre Dağılımı ...	108
Tablo 15: Araştırmaya Katılanların Mesleki Dağılımı.....	109
Tablo 16: Araştırmaya Katılanların Çalıştıkları Kurumun Türüne Göre Dağılımı	109
Tablo 17: Araştırmaya Katılanların Gelir Dağılımı	110
Tablo 18: Araştırmaya Katılanların Azerbaycan Dış Politikasını Başarılı Bulup-Bulmadıklarına Göre Dağılımı	111
Tablo 19: Azerbaycan Dış Politikasının En Önemli Gündem Maddesine Göre Araştırmaya Katılanların Dağılımı	112
Tablo 20: Araştırmaya Katılanların Azerbaycan`ın Öncelikli Dost Devletlerini Tercih Etmesine Göre Dağılımı	113
Tablo 21: Araştırmaya Katılanların Azerbaycan`ın Öncelikli Düşman Devletlerini Tercih Etmesine Göre Dağılımı	114

Tablo 22: Araştırmaya Katılanların Temel Olarak İzlediği Haberlere Göre Dağılımı.	115
Tablo 23: Araştırmaya Katılanların Sempati Duyduğu Ükelere Göre Dağılımı	116
Tablo 24: Araştırmaya Katılanların İkinci Vatan Olarak Gördüğü Ükelere Göre Dağılımı.....	117
Tablo 25: Araştırmaya Katılanların Vatandaşı İle Evlenmeyi Üstün Tuttuğu Ükelere Göre Dağılımı.....	118
Tablo 26: Araştırmaya Katılanların Tatil İçin Üstün Tuttuğu Ükelere Göre Dağılımı	119
Tablo 27: Araştırmaya Katılanların Doğal Afetler Zamanı Yardım Almak İçin Üstün Tuttuğu Ükelere Göre Dağılımı	120
Tablo 28: Araştırmaya Katılanların Eğitim İçin Üstün Tuttuğu Ükelere Göre Dağılımı	121
Tablo 29: Araştırmaya Katılanların Türkiye Hakkında Bilgiye Sahip Olmasına Göre Dağılımı.....	122
Tablo 30: Araştırmaya Katılanların Türkiye ve Türklerle İlgili Bilgileri Edindiği Kaynaklara Göre Dağılımı	123
Tablo 31: Araştırmaya Katılanların Türklerle Karşı Duygularına Göre Dağılımı	124
Tablo 32: Araştırmaya Katılanlar İçin Türk Halkının Ne İfade Ettiğine Göre Dağılımı	126
Tablo 33: Araştırmaya Katılanlar İçin Türkiye`nin Ne İfade Ettiğine Göre Dağılımı	127
Tablo 34: Araştırmaya Katılanların Daha Önce Türkiye`yi Ziyaret Edip-Etmemelerine Göre Dağılımı.....	128
Tablo 35: Araştırmaya Katılanların Türkiye`yi Ziyaret Amacına Göre Dağılımı	129
Tablo 36: Araştırmaya Katılanlar İçin Azerbaycan-Türkiye İlişkilerinin Ne İfade Ettiğine Göre Dağılımı	130
Tablo 37: Araştırmaya Katılanlar İçin Azerbaycan-Türkiye Arasındaki En Önemli İşbirliği Alanına Göre Dağılımı	131
Tablo 38: Araştırmaya Katılanların Azerbaycan-Türkiye İlişkilerini İzlediği Kaynaklara Göre Dağılımı.....	132

Tablo 39: Araştırmaya Katılanların En Çok Kullandığı Türk Ürünlerine Göre Dağılımı	133
Tablo 40: Araştırmaya Katılanların Türk Ürünlerini Tercih Etme Nedenlerine Göre Dağılımı.....	134
Tablo 41: Araştırmaya Katılanların Türkiye'nin İstedığı Halde Azerbaycan'ın Bu Ülkeye Askeri Üs Tesis Etmesine Olanak Sağlaması Hakkında Düşüncelerine Göre Dağılımı.....	135
Tablo 42: Araştırmaya Katılanların Türkiye'ye ABD veya ABD Önderliğinde Herhangi Uluslararası Örgüt Tarafından Müdahale veya Ambargo Uygulanırsa Azerbaycan'ın Tavrı Hakkında Düşüncelerine Göre Dağılımı	136
Tablo 43: Araştırmaya Katılanların Dağlık Karabağ Sorununun Çözümü İle İlgili Türkiye'nin Rolü Hakkında Düşüncelerine Göre Dağılımı	138
Tablo 44: Araştırmaya Katılanların Rusya Hakkında Bilgilerine Göre Dağılımı	139
Tablo 45: Araştırmaya Katılanların Rusya ve Ruslarla İlgili Bilgileri Edindiği Kaynaklara Göre Dağılımı	140
Tablo 46: Araştırmaya Katılanların Ruslara Karşı Duygularına Göre Dağılımı	142
Tablo 47: Araştırmaya Katılanlar İçin Rus Halkının Ne İfade Ettiğine Göre Dağılımı	142
Tablo 48: Araştırmaya Katılanlar İçin Rusya'nın Ne İfade Ettiğine Göre Dağılımı ...	144
Tablo 49: Araştırmaya Katılanların Daha Önce Rusya'yı Ziyaret Edip-Etmemelerine Göre Dağılımı.....	145
Tablo 50: Araştırmaya Katılanların Rusya'yı Ziyaret Amacına Göre Dağılımı	146
Tablo 51: Araştırmaya Katılanlar İçin Azerbaycan-Rusya İlişkilerinin Ne İfade Ettiğine Göre Dağılımı.....	147
Tablo 52: Araştırmaya Katılanlar İçin Azerbaycan-Rusya Arasındaki En Önemli İşbirliği Alanına Göre Dağılımı	148
Tablo 53: Araştırmaya Katılanların Azerbaycan-Rusya İlişkilerini İzlediği Kaynaklara Göre Dağılımı.....	149
Tablo 54: Araştırmaya Katılanların En Çok Kullandığı Rus Ürünlerine Göre Dağılımı	150
Tablo 55: Araştırmaya Katılanların Rus Ürünlerini Tercih Etme Nedenlerine Göre Dağılımı.....	151

Tablo 56: Araştırmaya Katılanların Rusya'nın İstedığı Halde Azerbaycan'ın Bu Ülkeye Askeri Üs Tesis Etmesine Olanak Sağlaması Hakkında Düşüncelerine Göre Dağılımı	152
Tablo 57: Araştırmaya Katılanların Rusya'ya ABD veya ABD Önderliğinde Herhangi Uluslararası Örgüt Tarafından Müdahale veya Ambargo Uygulanırsa Azerbaycan'ın Tavrı Hakkında Düşüncelerine Göre Dağılımı	153
Tablo 58: Araştırmaya Katılanların Dağlık Karabağ Sorununun Çözümü İle İlgili Rusya'nın Rolü Hakkında Düşüncelerine Göre Dağılımı.....	154
Tablo 59: Araştırmaya Katılanların Türkiye ve Rusya Arasında Herhangi Bir Çatışma Durumunda Azerbaycan'ın Nasıl Davranması Gerektiği Hakkında Düşüncelerine Göre Dağılımı.....	155
Tablo 60: Araştırmaya Katılanların Türkiye'nin Son Zamanlar Rusya ile Yaklaşması ve ABD ile Uzaklaşmasının Azerbaycan'a Etkisi Hakkında Düşüncelerine Göre Dağılımı	156
Tablo 61: Araştırmaya Katılanların Azerbaycan Medyasında Türkiye ve Rusya İmajını Nasıl Gördüklerine Göre Dağılımı.....	157
Tablo 62: Genç Nesilin Türk Halkı Algısı (Sevgi Duygusu) Ki-Kare Analizi Bulgular.....	167
Tablo 63: Yaşlı Nesilin Rus Halkı Algısı (Sevgi Duygusu) Ki-Kare Analizi Bulguları.....	167

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Araştırmaya Katılanların Cinsiyete Göre Dağılımı.....	97
Grafik 2: Araştırmaya Katılanların Yaş Dağılımı.....	98
Grafik 3: Araştırmaya Katılanların Yaşadığı Yere Göre Dağılımı	99
Grafik 4: Araştırmaya Katılanların Medeni Durumuna Göre Dağılımı.....	100
Grafik 5: Araştırmaya Katılanların Etnik Kökenine Göre Dağılımı.....	101
Grafik 6: Araştırmaya Katılanların Uyuşuna Göre Dağılımı	102
Grafik 7: Araştırmaya Katılanların Dinsel Dağılımı	103
Grafik 8: Araştırmaya Katılanların Kendilerini Dindar Olarak Görüp Görmediklerine Göre Dağılımı.....	104
Grafik 9: Araştırmaya Katılanların Eğitime Göre Dağılımı	105
Grafik 10: Araştırmaya Katılanların Eğitim Aldıkları Ülkelere Göre Dağılımı.....	106
Grafik 11: Araştırmaya Katılanların Azerbaycancanın Yanısıra Bildiği Diğer Dillere Göre Dağılımı.....	107
Grafik 12: Araştırmaya Katılanların Aile İçerisinde Kullandığı Dile Göre Dağılımı... ..	108
Grafik 13: Araştırmaya Katılanların Mesleki Dağılımı	109
Grafik 14: Araştırmaya Katılanların Çalıştıkları Kurumun Türüne Göre Dağılımı ..	110
Grafik 15: Araştırmaya Katılanların Gelir Dağılımı.....	111
Grafik 16: Araştırmaya Katılanların Azerbaycan Dış Politikasını Başarılı Bulup-Bulmadıklarına Göre Dağılımı	112
Grafik 17: Azerbaycan Dış Politikasının En Önemli Gündem Maddesine Göre Araştırmaya Katılanların Dağılımı	113
Grafik 18: Araştırmaya Katılanların Azerbaycan`ın Öncelikli Dost Devletlerini Tercih Etmesine Göre Dağılımı	114
Grafik 19: Araştırmaya Katılanların Azerbaycan`ın Öncelikli Düşman Devletlerini Tercih Etmesine Göre Dağılımı	115
Grafik 20: Araştırmaya Katılanların Temel Olarak İzlediği Haberlere Göre Dağılımı	116

Grafik 21: Araştırmaya Katılanların Simpati Duyduğu Ülkelere Göre Dağılımı.....	117
Grafik 22: Araştırmaya Katılanların İkinci Vatan Olarak Gördüğü Ülkelere Göre Dağılımı.....	118
Grafik 23: Araştırmaya Katılanların Vatandaşı İle Evlenmeyi Üstün Tuttuğu Ülkelere Göre Dağılımı.....	119
Grafik 24: Araştırmaya Katılanların Tatil İçin Üstün Tuttuğu Ülkelere Göre Dağılımı	120
Grafik 25: Araştırmaya Katılanların Doğal Afetler Zamanı Yardım Almak İçin Üstün Tuttuğu Ülkelere Göre Dağılımı	121
Grafik 26: Araştırmaya Katılanların Eğitim İçin Üstün Tuttuğu Ülkelere Göre Dağılımı	122
Grafik 27: Araştırmaya Katılanların Türkiye Hakkında Bilgilerine Göre Dağılımı....	123
Grafik 28: Araştırmaya Katılanların Türkiye ve Türklerle İlgili Bilgileri Edindiği Kaynaklara Göre Dağılımı	124
Grafik 29: Araştırmaya Katılanların Türklerle Karşı Duygularına Göre Dağılımı	125
Grafik 30: Araştırmaya Katılanlar İçin Türk Halkının Ne İfade Ettiğine Göre Dağılımı	126
Grafik 31: Araştırmaya Katılanlar İçin Türkiye`nin Ne İfade Ettiğine Göre Dağılımı	128
Grafik 32: Araştırmaya Katılanların Daha Önce Türkiye`yi Ziyaret Edip-Etmemelerine Göre Dağılımı.....	129
Grafik 33: Araştırmaya Katılanların Türkiye`yi Ziyaret Amacına Göre Dağılımı.....	130
Grafik 34: Araştırmaya Katılanlar İçin Azerbaycan-Türkiye İlişkilerinin Ne İfade Ettiğine Göre Dağılımı	131
Grafik 35: Araştırmaya Katılanlar İçin Azerbaycan-Türkiye Arasındaki En Önemli İşbirliği Alanına Göre Dağılımı	132
Grafik 36: Araştırmaya Katılanların Azerbaycan-Türkiye İlişkilerini İzlediği Kaynaklara Göre Dağılımı	133
Grafik 37: Araştırmaya Katılanların En Çok Kullandığı Türk Ürünlerine Göre Dağılımı	134

Grafik 38: Araştırmaya Katılanların Türk Ürünlerini Tercih Etme Nedenlerine Göre Dağılımı.....	135
Grafik 39: Araştırmaya Katılanların Türkiye'nin İsteddiği Halde Azerbaycan'ın Bu Ülkeye Askeri Üs Tesis Etmesine Olanak Sağlaması Hakkında Düşüncelerine Göre Dağılımı.....	136
Grafik 40: Araştırmaya Katılanların Türkiye'ye ABD veya ABD Önderliğinde Herhangi Uluslararası Örgüt Tarafından Müdahale veya Ambargo Uygulanırsa Azerbaycan'ın Tavrı Hakkında Düşüncelerine Göre Dağılımı	137
Grafik 41: Araştırmaya Katılanların Dağlık Karabağ Sorununun Çözümü İle İlgili Türkiye'nin Rolü Hakkında Düşüncelerine Göre Dağılımı	138
Grafik 42: Araştırmaya Katılanların Rusya Hakkında Bilgilerine Göre Dağılımı	139
Grafik 43: Araştırmaya Katılanların Rusya ve Ruslarla İlgili Bilgileri Edindiği Kaynaklara Göre Dağılımı	140
Grafik 44: Araştırmaya Katılanların Ruslara Karşı Duygularına Göre Dağılımı	142
Grafik 45: Araştırmaya Katılanlar İçin Rus Halkının Ne İfade Ettiğine Göre Dağılımı	143
Grafik 46: Araştırmaya Katılanlar İçin Rusya'nın Ne İfade Ettiğine Göre Dağılımı	145
Grafik 47: Araştırmaya Katılanların Daha Önce Rusya'yı Ziyaret Edip-Etmemelerine Göre Dağılımı.....	146
Grafik 48: Araştırmaya Katılanların Rusya'yı Ziyaret Amacına Göre Dağılımı	147
Grafik 49: Araştırmaya Katılanlar İçin Azerbaycan-Rusya İlişkilerinin Ne İfade Ettiğine Göre Dağılımı	147
Grafik 50: Araştırmaya Katılanlar İçin Azerbaycan-Rusya Arasındaki En Önemli İşbirliği Alanına Göre Dağılımı	149
Grafik 51: Araştırmaya Katılanların Azerbaycan-Rusya İlişkilerini İzlediği Kaynaklara Göre Dağılımı.....	150
Grafik 52: Araştırmaya Katılanların En Çok Kullandığı Rus Ürünlerine Göre Dağılımı	151
Grafik 53: Araştırmaya Katılanların Rus Ürünlerini Tercih Etme Nedenlerine Göre Dağılımı.....	151

Grafik 54: Araştırmaya Katılanların Rusya'nın İstediği Halde Azerbaycan'ın Bu Ülkeye Askeri Üs Tesis Etmesine Olanak Sağlaması Hakkında Düşüncelerine Göre Dağılımı.....	153
Grafik 55: Araştırmaya Katılanların Rusya'ya ABD veya ABD Önderliğinde Herhangi Uluslararası Örgüt Tarafından Müdahale veya Ambargo Uygulanırsa Azerbaycan'ın Tavrı Hakkında Düşüncelerine Göre Dağılımı	154
Grafik 56: Araştırmaya Katılanların Dağlık Karabağ Sorununun Çözümü İle İlgili Rusya'nın Rolü Hakkında Düşüncelerine Göre Dağılımı.....	155
Grafik 57: Araştırmaya Katılanların Türkiye ve Rusya Arasında Herhangi Bir Çatışma Durumunda Azerbaycan'ın Nasıl Davranması Gerektiği Hakkında Düşüncelerine Göre Dağılımı.....	156
Grafik 58: Araştırmaya Katılanların Türkiye'nin Son Zamanlar Rusya ile Yaklaşması ve ABD ile Uzaklaşmasının Azerbaycan'a Etkisi Hakkında Düşüncelerine Göre Dağılımı.....	157
Grafik 59: Araştırmaya Katılanların Azerbaycan Medyasında Türkiye ve Rusya İmajını Nasıl Gördüklerine Göre Dağılımı.....	158

ÖZET

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☒	Doktora	☐
Tezin Başlığı: Azerbaycan`da Türkiye ve Rusya Algısı; Azerbaycan`ın Türkiye ve Rusya İle İlişkileri			
Tezin Yazarı: Rahim BABAYEV Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Nesrin KENAR			
Kabul Tarihi: 07.05.2019		Sayfa Sayısı: xv (ön kısım) + 186 (tez) + 28 (ek)	
Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler			
<p>Güney Kafkasya`da, Avrupa ve Asya`nın ulaşım-iletişim hatlarının buluşma noktasında, jeopolitik açıdan hassas bir bölgede bulunan, Rusya, Türkiye ve İran gibi güçlü ülkelerle sınır komşusu olan Azerbaycan, 1991`de SSCB`nin dağılmasının ardından bağımsızlığını elde ederek uluslararası sisteme bir aktör olarak katılmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti`nin bağımsızlığını ilk tanıyan devlet Türkiye Cumhuriyeti olmuştur. İlk günden itibaren Türkiye ile çeşitli alanlarda geliştirilen ilişkiler günümüzde stratejik işbirliği düzeyine kadar yükseltilmiştir. Rusya ile ilişkiler ise daha karmaşık bir karaktere sahiptir. Bu, tarihen Rusya`nın Azerbaycan`da gerçekleştirmek istediği “etki alanı” politikasıyla ilgili olmuştur. Bununla birlikte bağımsızlığın ilk yıllarında Rusya ile ilişkilerde mevcut olan sorunlar günümüzde önemli ölçüde ortadan kaldırılmıştır.</p> <p>Bu çalışmada Azerbaycan`ın Türkiye ve Rusya ile olan ikili ilişkileri araştırılmış ve bunun yanısıra Azerbaycan`da Türkiye ve Rusya algısı analiz edilmiştir. SSCB içerisinde uzun süre kardeş ülkeler olarak yaşayan Azerbaycan ve Rusya, aynı zamanda günümüz itibariyle birbirini kardeş ülkeler olarak adlandıran Azerbaycan ve Türkiye arasında ilişkilerin analizi özellikle Azerbaycanlıların Türkiye ve Rusya algısını anlamak açısından önemlidir. Azerbaycanlıların Türkiye ve Rusya ile ilgili birçok önyargıları veya olumlu düşünceleri yüzlerce yıl önce oluşmuş ve günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Kısaca, Türk veya Rus imajı, etnik kalıpların olağan oluşum sürecinden dolayı oluşmaktadır. Bazı önyargılardan kurtulmak, ilişkilerin gerçek yüzünü anlamak ve Türk ve Rus algısının artı ve eski yönlerini ele alarak gelecekte Azerbaycan`ın bu iki ülke ile ilişkilerini daha da pekiştirerek olumlu yönde algıların gelişimine katkı sağlamak açısından bu araştırma önem taşımaktadır.</p> <p>Çalışmanın temel amacı Azerbaycan`da Türkiye ve Rusya algısı ve mevcut faktörleri tespit etmek, özellikle Türk ve Rus algısını ele alarak gelecekte Azerbaycan`ın bu iki ülke ile ilişkilerinin gelişmesine olumlu yönde katkı sağlamaktır.</p>			
Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler, Azerbaycan, Türkiye, Rusya, Algı			

ABSTRACT

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☒	Ph.D.	☐
Title of Thesis: Perception of Turkey and Russia in Azerbaijan; Relations of Azerbaijan with Turkey and Russia			
Author of Thesis: Rahim BABAYEV Supervisor: Assist. Prof. Dr.Nesrin KENAR			
Accepted Date: 07.05.2019		Number of Pages: xv (pre text) + 186 (main body) + 28 (App)	
Department: International Relations			
<p>Azerbaijan, located in the South Caucasus, at the meeting point of Europe and Asia transportation and communication lines, in a geopolitically sensitive region, which shares borders with powerful states like Russia, Turkey and Iran, gained its independence in 1991 after the dissolution of the USSR and stepped into the international relations arena. The first state to recognize the independence of Azerbaijan Republic has been the Republic of Turkey. Since the first days of establishment of bilateral relations with Turkey until now, these relations developed in various fields and were raised up to the level of strategic cooperation. Relations with Russia have a more complex character. This was related to the historical policy of “domain” Russia wanted to carry out in Azerbaijan. However, many problematic issues that existed in relations with Russia in the early years of independence have been eliminated to a great extent today.</p> <p>This study investigates bilateral relations of Azerbaijan both with Turkey and Russia, at the same time analysis the perception of Turkey and Russia in Azerbaijani. Analysis of relations between Azerbaijan and Russia living as brotherly countries in the USSR for a long period of time, and also Azerbaijan and Turkey called as brotherly countries as historically as today, is particularly important for understanding the perceptions of Azerbaijanis of Turkey and Russia. Prejudices or positive thoughts of Azerbaijanis regarding Turkey and Russia have been formed hundreds of years ago and still exists today. Summarily, the Turkish or Russian perceptions have been formed due to the general formation of ethnic patterns. This study is important in order to contribute to the development of positive perceptions by getting rid of some prejudices, understanding the real face of relations and enhancing the relations of these two countries with Azerbaijan.</p> <p>The main objective of this study is to identify the current perceptions of Turkey and Russia in Azerbaijan, especially to address the pros and cons of Turkish and Russian perceptions, and thus to contribute to the development of future relations with these two countries, by the development of perceptions of these two in a positive way.</p>			
Keywords: International Relations, Azerbaijan, Turkey, Russia, Perception			

GİRİŞ

Azerbaycan Cumhuriyeti, Güney Kafkasya'da Avrupa ile Asya arasında yerleşip ve Rusya Federasyonu (RF), Gürcistan, Ermenistan, İran ve Türkiye ile sınırı bulunmakta olup, Hazar denizi vasıtasıyla Kazakistan ve Türkmenistan'la da komşudur. Dünyadaki 11 iklim çeşidinin 9'una sahip olan Azerbaycan Kafkasya'da en yüksek nüfusa (10 milyon) ve yüzölçümüne (86.6kv.km) sahip ülkedir. Azerbaycan'ın en önemli özelliği tarihi geçit ve ticaret yolları üzerinde bulunmasıdır. Eski devirlerde İpek Yolu'nun geçtiği Azerbaycan ve onun yer aldığı Kafkasya, doğu ve batıyı birbirine bağlayan bir koridor özelliği taşımıştır (TİKA, 1996: 6). Jeopolitik, jeoekonomik ve askeri-jeostratejik açılardan büyük önem taşıyan bir mekanda, enerji kaynakları ile zengin Hazar Denizi kıyısında bulunması ve Rusya, Türkiye ve İran gibi güçlü ülkelerle sınır komşusu olması Azerbaycan'ı jeopolitik açıdan hassas bir üçgenin merkezine koymaktadır. Nitekim bu durum Azerbaycan'ın dış politikasını temel olarak yakınında bulunduğu küresel ve bölgesel güçlerin çıkar ve politikaları doğrultusunda yönlendirmeye mahkum etmektedir (Mehdiyeva, 2011: 1).

Bu durum Azerbaycan'ın uluslararası, bölgesel ve ulusal çıkarlarının temel hatları ve mekanizmalarının belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Bununla birlikte tarihsel süreçte Rusya ve diğer küresel ve bölgesel güçler bu mekanda kendi çıkarlarını ortaya koymuşlardır (Hasanov, 2015: 13-14). Kafkasya sahip olduğu zenginlikleri, jeostratejik konumu gereği tarihsel olarak güçlerin yaşandığı ve bu nedenle birçok çatışmalara neden olan, özellikle Azerbaycan pek çok imparatorlukların "siyaset ve denge oyunlarının cereyan ettiği bir tiyatro sahnesi" şeklinde belirtilebilir (İyikan ve Akyol, 2011: 61).

Azerbaycan toprakları tarih boyu farklı güçlerin, özellikle Farslar, Ruslar ve Türklerin egemenliği altına girmiştir. 18. yüzyılın başlarından itibaren Rusların, Kafkasya topraklarını elde etmeye yönelik girişimleri başlamıştır. Bu dönemde bölgede oluşan Azerbaycan hanlıkları Rusya, Osmanlı ve İran arasındaki ilişkilerdeki gerginliklerden faydalanarak bağımsızlıklarını korumaya çalışmışlardır. Buna rağmen bir yüzyıl boyunca Rusya-İran (1804-1813 ve 1826-1828), Rusya-Osmanlı (1828-1829) ve Osmanlı-İran arasında yaşanan savaşların sonucu olarak Azerbaycan toprakları İran ve Rusya tarafından ele geçirilerek bölünmüştür. 1813 tarihli Gülistan ve 1828 tarihli

Türkmençay Anlaşmalarına göre Güney Azerbaycan toprakları İran'a, Kuzey Azerbaycan toprakları ise Rusya İmparatorluğu'na katılmıştır. Bu durum I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam etmiştir (Hasanov, 2005: 45-48; Göl, 2016: 156-157).

Sonuç olarak Azerbaycan halkı bu dönemde, Fars, Arap, Türk ve Rus kültürlerinin etkisine maruz kalmıştır (İyikan ve Akyol, 2011: 90). Bu nedendir ki, 28 Mayıs 1918'de Mehmet Emin Resulzade önderliğinde ilk kez bağımsızlık kazanırken ve daha sonra 1991'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasıyla ikinci kez bağımsızlığına kavuşurken Azerbaycan'ın dış politikasının belirlenmesinde bu devletlerin önemli etkisi olmuştur. 1920 yılından itibaren 70 sene boyunca SSCB'nin bir parçası olan Azerbaycan, 30 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan etmiş, 18 Ekim 1991 tarihinde ise Parlamento'nun "Bağımsızlık Kanunu"nu kabul etmesiyle bağımsızlığı resmi olarak onaylamıştır (İsmayılov vd., 1995: 14-17). Azerbaycan Cumhuriyeti (Kuzey Azerbaycan) SSCB'nin dağılması ile 1991'de bağımsızlık elde etse de, Güney Azerbaycan hala İran'ın bir parçası olarak kalmaktadır (Aslan, 1996: 47).

Azerbaycan'ın ilk cumhurbaşkanı Ayaz Mutallibov'un görevde bulunduğu 1991-1992 yıllarında Azerbaycan Rusya yanlısı bir dış politika izlemiştir. Bağımsız Devletler Topluluğu'na (BDT) üye olmuşsa da, 26 Şubat 1992 tarihinde yaşanan Hocalı Soykırımından sonra iktidardan uzaklaştırılan Mutallibov'un yerine milliyetçi söylemleriyle bilinen Ebülfez Elçibey (soy ismi Aliyev) (1992-1993 yıllarında iktidarda olmuştur) gelmesi ve Pantürkist¹ politika takip etmesi Azerbaycan'ın birçok devletler tarafından uluslararası alandan dışlanmasına neden olmuştur. 1993'te Elçibey iktidarına karşı yapılan Rusya destekli darbe sırasında Türkiye yönetimi Elçibey'e desteğini ifade etmiştir. Fakat iki ülke arasında ilişkilerin geliştirilmesi 1993'te Haydar Aliyev'in iktidara gelişi ile olmuştur. Haziran 1993'te Azerbaycan siyasi hayatında Aliyevler'in iktidarı dönemi başlamıştır. 1993-2003 yıllarında Haydar Aliyev, 2003'den günümüze kadar ise oğlu İlham Aliyev Azerbaycan Cumhurbaşkanı olarak görev yapmaktadır. Haydar Aliyev iktidara geldiği günden itibaren dengeli dış politika siyaseti izlenmeye başlanmıştır. Bu dönemde dünyanın en önemli güçleri ile sıkı ilişkiler geliştirilmeye başlanmıştır. Aynı politika İlham Aliyev döneminde de yürütülmektedir (Suny, 1995: 138-141; Mehdiyeva, 2011: 85-97).

¹ Türk halklarının özgürlüğünü ve birliğini savunan kültürel, ilmi, felsefi ve siyasi görüş

Azerbaycan toprakları coğrafi olarak %98'i Asya'da, %2'si ise Avrupa içerisinde bulunsa da, SSCB'den kalma kültürel miras, özellikle Türkiye başta olmak üzere birçok Avrupa ülkeleri, İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya ile yakın ilişkilerin kurulması nedeniyle ülkede büyük bir Batı etkisi hissedilmeye başlanmıştır. Ayrıca, SSCB döneminden kalma laiklik mirasının varlığı nedeniyle halkın büyük çoğunluğunda dini serbest yaşama ve ifade özgürlüğü vardır (Mardanov, 2012: 8-9). Azerbaycan'da halkın %93.4'ü İslam, %3.1'i Hıristiyan, %3'ü Ateist, %0.5'i ise diğer dini kökene sahiptir.

Azerbaycan petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynaklarına sahip olması nedeniyle dünyanın zengin ülkeleri arasında yer almaktadır. Azerbaycan'ın petrol potansiyeli uluslararası güçlerin mücadelesine ve ülkenin dış politikasının bu doğrultuda şekillenmesine neden olmaktadır. Bağımsızlık kazandıktan sonra serbest enerji politikası yürütmeye çalışan Azerbaycan 1994'de petrol ve doğalgaz kaynaklarının çıkarılması ve ithalatını öngören "Yüzyılın Antlaşması"nın imzalanmasıyla bölgesel açıdan önemli bir aktöre dönüşmüştür. Günümüzde Azerbaycan ihracatının %90 gibi büyük bir kısmını petrol ve petrol ürünleri oluşturmaktadır (İbrahimov, 2013: 5, 48).

İlk dönemlerde Gürcistan üzerinden Batı Hattı olarak ifade edilen Bakü-Supsa ve Rusya üzerinden Kuzey Hattı olarak ifade edilen Bakü-Novorossiysk petrol boru hatlarıyla Bakü petrolü Batıya taşınsa da, özellikle 21. yüzyılın başlarında yeni bir boru hattının kurulması gündeme gelmiştir. Böylece Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC) Projesi gündeme gelmiş ve Azerbaycan petrolünün Ceyhan limanından dünya pazarlarına ulaştırılması planlanmıştır. Türkiye ile işbirliğinde gerçekleştirilen bu proje, 2006 yılında hizmete açılmıştır (Ener ve Ahmedov, 2010: 118-120). Bundan başka Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) doğalgaz hattı 2007'de faaliyete başlamış ve İlham Aliyev döneminde ortaya atılan Güney Gaz Koridorunun bir kısmı olan Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) projesi ise 2018 yılı itibariyle açılmıştır.

Haydar Aliyev'den dengeli ve realist dış politika düşüncesini miras alan Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in temel amacı Azerbaycan'ın bağımsızlığı ve egemenliğini korumak, Avrupa Birliği (AB) ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) gibi uluslararası örgütlerle işbirliğini geliştirmek, aynı zamanda Rusya ile ilişkileri normal tutmak, fakat Rusya'dan bağımsız projelerini daha da arttırmak ve ülkeyi Avrupa'nın güvenlik politikasının temel aktörlerinden birine dönüştürmektir.

Tüm bunların yanısıra Azerbaycan`ın en yüksek düzeyde ikili ilişkiler geliştirdiği ülkeler olarak Türkiye ve Rusya belirtilebilir. Bu ilişkiler çok boyutlu bir kapsama sahiptir. Burada tarihsel, kültürel, toplumsal ve diğer faktörler ön plandadır. (Yılmaz, 2011: 124).

Bu ilişkiler zamanla ortak yaşam ve tarihsel olaylar gereği daha da pekişmiştir. Tarihsel süreç içerisinde tüm yaşananlar Azerbaycan halkının Türkiye ve Rusya hakkında genel bilgi ve görüşlerinin oluşmasına neden olmaktadır. Türkiye halkı ile ortak tarihsel köken ve özellikle 1918-1920 yıllarında birlikte mücadele tarihi Sovyetler Birliği döneminde unutturulmaya çalışılsa da, 1991`de Azerbaycan bağımsızlık kazandıktan sonra bu tarihi yeniden hatırlanmış, Türkiye ile ilişkiler günümüz itibariyle stratejik ortaklık düzeyine kadar yükseltilmiştir. Rusya ise tarihte daha çok “işgalci” karakteri ile hatırlanmaktadır. 1813 ve 1828 yıllarında Azerbaycan topraklarının Rusya ve İran arasında bölünmesi, 1920`de Azerbaycan Halk Cumhuriyeti`nin (AHC) Kızıl Ordu eliyle yıkılması, 1922`de Azerbaycan`ın Sovyetler Birliği`ne dahil edilmesi, bağımsız dış politika hakkının elinden alınması, 70 sene boyunca Rusya ve Azerbaycan arasında merkez-taşra ilişkisinin söz konusu olması Azerbaycan halkında Ruslara karşı belirli zaman diliminde sert tavırın oluşumuna, özellikle 1980`lerden itibaren SSCB`nin dağılması ile eşzamanlı olarak Azerbaycan`da bağımsızlık mücadelesine yol açmıştır. Buna rağmen SSCB döneminde Azerbaycan`da yaşanan yüksek gelişim, bu dönemde tüm SSCB halkında oluşturulmaya çalışılan “kardeşlik” duygusu, SSCB dağıldıktan sonra Azerbaycan ve Rusya arasında ilişkilerin eşitlik ilkesi kapsamında yüksek düzeyde geliştirilmesi, Azerbaycan halkının yaşlı kısmında Sovyet döneminin sosyal düzenine özlem duyguları, Rusya`da ikamet eden büyük oranda Azerbaycanlı nüfusun varlığı, iki ülke arasında bir çok alanda geliştirilen ilişkiler Rusya ile ilişkilerin temel karakterini belirtiyor.

Bu çalışmada Azerbaycan dış politikasının genel görünümü incelenmiş, Türkiye ve Rusya ile ilişkileri bir çok boyutta araştırılmış ve genel olarak Azerbaycan halkının Türkiye ve Rusya hakkında düşünceleri ve bu iki ülkenin Azerbaycan`daki algısı belirlenmeye çalışılmıştır. Azerbaycan halkının bilincinde Türkiye ve Rusya`nın algısı ne kadar olumlu veya olumsuzdur? Azerbaycanlılar Türkiye ve Rusya ile ilişkilerinin geliştirilmesini ne kadar istiyorlar? Bu soruların cevabını bu çalışmada bulmaya çalışacağız.

1. Amaç ve Önem

Bu çalışmada Azerbaycan'ın Türkiye ve Rusya ile ilişkileri incelenmiş, aynı zamanda Azerbaycan'da Türkiye ve Rusya algısı “Siyasi”, “Ekonomik”, “Askeri”, “Kültürel” ve “Dağlık Karabağ Sorunu” gibi düzeylerde belirlenmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak Azerbaycan halkının Türkiye ve Rusya hakkındaki düşünceleri tüm bu açılardan araştırıldıktan ve bu bilgileri bir bütün haline getirdikten sonra Türkiye ve Rusya'nın Azerbaycan'daki algısı tam olarak ortaya çıkmış olacaktır.

Tarihsel, kültürel ve ekonomik bağlar, özellikle Soğuk Savaş sonrası yeni dünya düzeni kapsamında yaşanan değişiklikler gereği Azerbaycan'ın Türkiye ve Rusya ile geliştirdiği ilişkiler özellikle önem taşımaktadır. SSCB döneminde kardeş ülkeler olarak yaşayan Azerbaycan ve Rusya, aynı zamanda günümüz itibarıyla birbirini kardeş ülkeler adlandıran Azerbaycan ve Türkiye arasında ilişkilerin analizi bu açıdan önemlidir. Bu alanda yapılacak olan araştırmanın hem Azerbaycan hem Türkiye hem de Rusya açısından önemli olduğu söylenebilir. İster Türk veya Rus işadamaı olsun, ister politikacı, ister bilim adamı, isterse de kültür çalışanı olsun, onların Azerbaycan'da yaptıkları tüm çalışmaları Azerbaycanlılar ile iletişime bağlıdır ve başarıları çoğunlukla yerli halkın onlar hakkında düşüncelerine bağlıdır.

Azerbaycanlıların Türkiye ve Rusya ile ilgili birçok önyargıları veya olumlu ya da olumsuz düşünceleri yüzlerce yıl içerisinde oluşmuştur ve günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Kısaca, Türk veya Rus profili etnik kalıpların olağan oluşum sürecinden dolayı oluşmaktadır. Bazı önyargılardan kurtulmak, ilişkilerin gerçek yüzünü anlamak açısından da bu araştırma önem taşımaktadır.

Bu tezin temel amacı ve aynı zamanda önemi Azerbaycan'ın Türkiye ve Rusya ile ilişkilerinin gelişimini analiz etmek, Türk ve Rus algısının olumlu ve olumsuz yönlerini ele alarak gelecekte bu iki ülke ile ilişkileri daha da pekiştirerek olumlu yönde algılarının gelişimine katkı sağlamaktır.

2. İlgili İncelemeler

Bu çalışmada çeşitli dönemlere ait Azerbaycan tarihi hakkında literatür incelemesi gerçekleştirilmiştir. Özellikle bağımsızlık sürecinde Azerbaycan'ın dış politikasını inceleyen yerli ve yabancı kaynaklar, Azerbaycan-Türkiye ve Azerbaycan-Rusya

ilişkileri ile ilgili kaynaklar, Türkiye ve Rusya'nın dış politikasını analiz eden yayınlar, Azerbaycan'ın enerji politikasını ve enerji jeopolitiğini anlamak amaçlı yayınlar, Dağlık Karabağ sorunu ile ilgili çeşitli kitaplar, makaleler, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Ulusal Güvenlik Konsepti ve Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi'nin (AC DİK) demografik yayınları incelenmiştir.

Bu çalışmayı diğer benzer incelemelerden farklı kılan en önemli unsur teorik kısma ek olarak pratik çalışmaya da yer verilmiş olmasıdır. Çalışmanın ilk iki bölümünde Azerbaycan dış politikası, Azerbaycan'ın Türkiye ve Rusya ile ilişkileri araştırılmış, üçüncü bölümde ise Azerbaycan'da Türkiye ve Rusya algısının değerlendirilmesi yapılmıştır. Üçüncü bölüm anket çalışması üzerinden yapılmış, günümüzde Azerbaycan halkının Türkiye ve Rusya için hangi düşüncelere ve izlenimlere sahip olduğu, özetle Azerbaycan'da Türkiye ve Rusya algısı, bu algının nedenleri ve etkileyen faktörler saptanmaya çalışılmıştır.

3. Kavramsal Çerçeve

Tez çalışmamızın temel kavramları olan Algı ve “Azerbaycan'da Türkiye ve Rusya algısı” kavramlarının açıklanmasına gerek vardır. Algı kavramı nesnel dünyayı duyarlar aracılığıyla öznel bilince aktarma olarak belirtilebilir. Algı herhangi bir konunun nasıl yorumlandığına, insanların neye inandığına bağlı olarak insanların nasıl davrandığı sonucunu oluşturabilir. Algılar ya değer yaratır yada var olan değeri azaltır, konuyu genelleştirir ya da sorunları çözer. İnsanlar algılara inanırlar ve bu nedenle algılar gerçektir. İnsanların gücü bu algılardan oluştuğu varsayımına dayanan psikologlar, algılamaların gerçeklik olduğunu belirtirler. Bunun yanısıra algının kişisel ve bireysel olduğu dikkate alınarak deneme ve öğrenme yoluyla ortaya çıktığı söylenebilir (Stupak, 2000: 253).

Bilindiği üzere felsefede en önemli ve temel sorulardan birisi, gerçeğin ne olduğu sorusudur. Bu soruya tek bir kesin ve doğru cevap bulunmamaktadır. Sorunun cevabının aranması ile ilgili tartışmalar ise genel olarak “duruma göre değişir” şeklinde sona erer. Ayrıca sorunun cevabına görüş birliği ve inanç yapılarının temel alınarak ulaşılabilmesi de mümkündür. Gerçek kavramından yola çıkarak, algıyı nesnel ve nesnel arasında gerçekleşen bilinçli deneyimlerin toplamı olarak ifade edebiliriz. Bu açıdan bir kişiye göre doğru olan, farklı bir durum içerisinde bulunan diğer bir kişi için yanlış olabilir.

Böylece, gerçek kavramı kişiden kişiye, bölgeden bölgeye, ülkeden ülkeye değişebilmekte ve tek bir doğru olmadığı söylenebilmektedir. Bu durum kişilerin olaylara bakış açılarının farklı bölgeler, kültürler ve kişiler gibi birçok nedenlerle farklılaşması sonucunu doğurur. Friman'ın "Algı Savaşı" (Perception Warfare) isimli çalışmasında insanların bir duruma ilişkin algılarının, onların bilgi birikimi ve sahip oldukları yeteneklerle sınırlı olduğu ifade edilmiştir (Friman, 1999: 5-6).

Kısaca özetlemek gerekirse insanların algıları ve gerçek hakkında düşünceleri sahip oldukları bilgi ve yaşadıkları tecrübelerle şekillendiği, tüm bunların duyu organları ve hislerle algılanarak zihinsel süreçten geçtiği söylenebilir. Bunun yanı sıra algı yönetimi aracılığıyla insanların düşünceleri ve algıları herhangi bir kişi veya kuruluş lehine dönüştürülebilmektedir. Algı yönetimi uluslar, hükümetler, ülkeler, askeri kurumlar ve ticari işletmeler tarafından kullanılabilir. Bu yapılar hedefledikleri kitlelere yönelik algı oluşturma ve algı yönlendirme uygulamaları gerçekleştirebilmektedirler. (Eren, 2010: 70):

Genel olarak algıların dünya siyaseti üzerinde yadsınmaz bir etkisinin var olduğu söylenebilir. Hem liderler hem de vatandaşlar kendi inanç ve değerlerine ters düşen bilgileri yok sayma veya yeniden yorumlama eğilimi içerisindedirler. Karşılıklı olarak yanlış algılamalar, özellikle ülkelerin savaş içerisinde olduğu bir durumda dünya siyasetini daha da uyumsuz bir hale getirmektedir. Örneğin I. Dünya Savaşı sırasında SSCB'nin 26 milyon kişi kaybı savaş sonrasında yabancı işgale karşı korkuyu güçlendirmiş ve Sovyet politikacılarının bir neslinin Amerika Birleşik Devletleri'ni (ABD) algılama biçiminin oluşumunu etkilemiştir (Kegley ve Shannon, 2011: 12-13).

Sonuç olarak algının bireysel olduğu, gerçekleri tam olarak yansıtmadığı, bilgi toplumunun gelişmesi ile orantılı şekilde değişime maruz kaldığı, yönetilebilen olduğu ve dünya siyasetinin şekillenmesinde önemli rol oynadığı kanısına varabiliriz.

4. Araştırma Hipotezleri

Çalışmamızın iki temel araştırma hipotezi bulunmaktadır. Araştırma hipotezler şunlardır:

1. Azerbaycan'ın bağımsızlığından sonra yetişen genç nesil Türkiye'ye daha yakındır.

Özellikle bağımsızlıktan sonraki dönemde Rusya'nın Ermenistan'la sıkı ilişkiler geliştirmesi ve Dağlık Karabağ savaşındaki tutumu ve bu bağlamda Azerbaycan'da anti-Rus algısının oluşması belirtilebilir.

2. Azerbaycan'daki yaşlı nesil Ruslara daha yakındır.

SSCB yıllarının hatıraları, yaşlı nesildeki Rusya bağımlılığı ve Rusya'da büyük çoğunlukta çalışmakta olan Azerbaycan nüfusunun varlığı gösterilebilir.

5. Yöntem

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır.

İlk bölümde genel olarak Azerbaycan'ın dış politikası, dış politikasının boyutları, hedefleri ve ulusal güvenlik stratejisi, enerji politikası, bu bağlamda Azerbaycan'ın enerji kaynakları ve geliştirilen enerji projeleri ve Dağlık Karabağ sorunu incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Azerbaycan'ın Türkiye ve Rusya ile ilişkileri araştırılmıştır. Bu kapsamda tarihsel süreçte Azerbaycan'ın Türkiye ve Rusya ile ilişkilerine değinilmiş, Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye ve Rusya'nın Kafkasya'da geliştirdiği ve uyguladığı politika incelenmiş, Azerbaycan'ın bu iki ülke ile siyasi, ekonomik, askeri, kültürel ilişkileri araştırılmış ve Dağlık Karabağ sorununa Türkiye ve Rusya'nın yaklaşımı analiz edilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümü Azerbaycan'da Türkiye ve Rusya algısının değerlendirilmesi amacıyla tez kapsamında yapılmış anketin analizinden oluşmaktadır. Bu bölümde yapılan anket çalışmasına ilişkin genel bilgiler verilmiş, Azerbaycan halkı açısından Türkiye ve Rusya algısı değerlendirilmiş ve son olarak Azerbaycan'da Türkiye ve Rusya algısının karşılaştırmalı analizi yapılmıştır.

Ankette sorulan soruların temel amacı Azerbaycan halkının Türkiye ve Rusya hakkındaki düşüncelerinin ve algısının belirlenmesidir. Anket sorularının hazırlanması aşamasında, araştırmanın sonuçlarıyla, araştırmanın hipotezlerinin test edilmesi amaçlanmıştır.

BÖLÜM 1: AZERBAJYCAN DIŞ POLİTİKASI

1.1. Kavramsal Çerçeve

“Dış politika” kavramı üzerinde I. Dünya Savaşı sonrasında ciddi bir biçimde düşünölmeye başlanmıştır. Daha önce, sadece hükümdarların veya birkaç yetkilinin tekelinde bulunan dış politika konusu fazla tartıőılmamıőtır. 20. yüzyılın başlarında ABD’de Andrew Carnegie tarafından kurulan bir fonda savaşın yok edilmesi amacıyla uluslararası ilişkiler alanına bilimin el atması gerektiği düşünçesi ortaya atılmıştır. Bu amaç kapsamında ulusları harekete geçiren temel etkenlerin, bu hareketlerin yöntem ve hedeflerindeki geliőimlerin ve ulusların birbirleriyle ilişkilerinin tarihi geliőiminin belirlenmesi hedef haline gelmiştir. Uluslararası ilişkiler disiplini ile uğraőan bilim adamları ya daha çok güç dengesini temel alan geleneksel, yani klasik yaklaőımla, ya da sosyal bilimlerin yeni yöntem ve tekniklerini kullanan davranıőçı (modern) yaklaőımla dış politikayı analiz etmeye başladılar. Dış politika kavramını şöyle özetleyebiliriz: Bir devletin başka bir devlet veya devletlerle veya daha geniş bir anlamda uluslararası alana karşı izlediği politikaya dış politika denilir. Bu bağlamda dış politikanın yürütölmesi biçimine ilişkin kaidelerin tümü ise diplomasi olarak nitelendirilebilir (Kürkçüoğlu, 1980: 309-312).

Başka ifadeyle, dış politika ulusal hükümetlerin dış varlıklarla iliőkilerindeki amaçlara ulaşmak için seçtikleri strateji veya yaklaőımlardır. Birçok uluslararası ilişkiler uzmanına göre 1990`lı yıllardan itibaren hızlanmakta olan küreselleőme ve bunun neden olduğu karşılıklı bağımlılık süreci bir aktör olarak devletin etkinliğini azaltmıő ve uluslararası ilişkileri açıklamak açısından devletlerin dış politikasına odaklanma II. Dünya Savaşı’ndan sonra önemini kaybetmiştir. Fakat diğerleri küreselleőme ve karşılıklı bağımlılığın devletin ortadan kalkmasına neden olduğu iddiasını kabul etmemekte, devletin rolünün diğer aktörlerce sınırlandırıldığını fakat ortadan kaldırılmadığı belirtmekte (Smith vd., 2016: 3).

Dış politika analizinin üç paradigma çalışması bulunmaktadır:

- Richard Snyder dış politika çıktıları yerine açıklamanın bir parçası olarak karar verme sürecine odaklanmanın gerektiğini vurgulamıő,
- James Rosenau, orta düzey teori bağlamında spesifik aktör teorisi geliştirmiş,

- Harold ve Margaret Sprout'lar ise dış politika karar verici bireylerinin psiko-çevresine (psikolojik, durumsal, siyasal ve sosyal bağlam) atıf yaparak açıklanabileceğini ortaya atmıştır. Psiko-çevre karar vericiler tarafından algılanan ve yorumlanan uluslararası ve fiili çevredir ve bu açıdan gerçek fiili çevre ile uyuşmayabilir. Bu da dış politikada tatmin edici nitelik taşımayan tercihlerle sonuçlanabilir (Smith vd., 2016: 15, 17).

Kamuoyu iç politikayı olduğu gibi, dış politikayı da etkiler. Uluslararası politika nın dış belirtisi olan diplomatik ilişkilerinin de aynı şekilde kamuoyundan etkilendiği söylenebilir (Gönlübol, 1968: 88).

Dış politikada kamuoyunun bir araç veya taraf olarak kullanılmasının sayısız örnekleri bulunmaktadır. Gabriel Almond, "The American People and Foreign Policy" (Amerika Halkı ve Dış Politika) başlıklı çalışmasında bir dizi kamuoyu araştırması yapmış ve şu sonuca varmıştır: Dış politika yürütücülerinin istikrarlı bir şekilde politika yürütmesinin önünde duran en önemli engel kamuoyunun çok hızlı bir şekilde değişen ve dalgalanan "havası"dır. Almond tarafından kullanılan "hava" (mood) terimi, 1950 yılı sonrası dış politika yürütücüleri ve karar vericilerinin kamuoyuna bakışlarını belirleyecek kuramsal yaklaşımın adı olarak bilinmektedir (Erdoğan, 2010: 8).

İlk çağlardan itibaren 20. yüzyıla kadar kamuoyu ile ilgili hakim olan klasik geleneğe göre, daima rasyonel şekilde hareket eden halk birçok olay hakkında bilgi sahibi olarak kendi menfaatlerine uyan davranışlarda bulunmakta olmuştur. Modern yaklaşımlar ise halkın davranışlarını etkileyecek ve kamuoyunu oluşturacak bazı faktörlerin var olduğunu iddia etmekte. Bunlar temel olarak aşağıdakilerdir (Ertaş, 2000: 27).

- Psikolojik faktörler (tutumlar ve kanaatler)
- Kamuoyu oluşturan kurumlar (gruplar, baskı grupları, kanaat önderleri)
- Kültürel yapı
- Hukuki ve siyasal ortam
- Kitle iletişim araçlarının etkisi.

Bu bağlamda ülkelerin dış politikasını etkileyen etkenlerden biri olarak kamuoyu algısının belirlenmesi önem taşımaktadır. Çalışmamızın amacı Azerbaycan'ın dış politikasını, Türkiye ve Rusya ile ilişkilerini araştırmanın yanısıra, psiko-çevre kapsamında Azerbaycan halkının Türkiye ve Rusya algısının değerlendirilmesidir.

Bu bölümde Azerbaycan dış politikasının genel çerçevesini etkileyen temel öğeler olarak stratejik, tarihsel, kültürel, ekonomik ve politik boyutlar değerlendirilmekte, aynı zamanda Azerbaycan dış politikasının temel hedefleri ve ulusal güvenlik stratejisi, geliştirilen enerji politikası ve dış politikanın temel konusu haline gelen Dağlık Karabağ sorunu incelenmektedir.

1.1.1. Stratejik Boyut

Azerbaycan dış politikasının stratejik boyutunu ele alırken özellikle coğrafi ve stratejik unsurlar göz önünde bulundurulmalıdır. Azerbaycan, 10 milyon civarı nüfusu, 86,600 km² yüzölçümü Avrupa ve Asya'nın ulaşım-iletişim hatlarının buluşma noktasında, Güney Kafkasya'nın temel ülkelerinden biridir. En belirgin göstergelerinden birisi küresel ve bölgesel güç olarak nitelendirilebilen Rusya, Türkiye, İran gibi ülkelere coğrafi yakınlığıdır. Rusya, Türkiye ve İran gibi güçlü ülkelerle sınır komşusu olması Azerbaycan dış politikasının oluşmasında ve yürütülmesinde bu büyük güçlerin çıkar ve politikalarının dikkate alınmasına neden olmaktadır (Mehdiyeva, 2011: 1).

Tarihsel süreç içerisinde Rusya ve diğer küresel ve bölgesel güçler, bu bölgede kendi çıkarlarını ortaya koymuşlar. Avrasya'nın en stratejik bölgelerinden olan Hazar-Karadeniz Havzası ve Güney Kafkasya, Rusya için her zaman özel bir önem arz etmiş, son iki yüzyılda ise Rusya'nın jeopolitik etkisi, askeri-jeostrateji ve jeoekonomik denetimi altında olmuştur. 1991'de SSCB'nin dağılmasından sonra bölgede oluşan boşluk, genel olarak jeopolitik ortama negatif etki yaparak etnik ayrımcılığı, çatışmalar ve parçalanma sürecinin başlanmasını teşvik neden olmuştur. Şu an için bölgenin jeopolitik, jeoekonomik ve askeri-jeostratejik hayatında bölge ülkeleri ile yanısıra üç temel aktör – Rusya, ABD ve AB kendi çıkarlarını en yüksek şekilde sağlamaya çalışmaktadır. (Hasanov, 2015: 13-14).

Genel olarak Azerbaycan'ın jeopolitik yapısını belirleyen en önemli özelliklerini üç kısımda özetleyebiliriz:

- Dağlık ve çok sayıda birbirine geçit vermeyen vadilerin varlığı,
- Büyük devletler arasında bulunan bir tampon bölge oluşturması. Fakat bu durum Azerbaycan topraklarının tarih boyu farklı güçlerin, özellikle Farslar, Ruslar ve Türklerin egemenliği altına girmesine getirip çıkarmıştır.

- Ticaret ve ulaşım açısından “köprü” oluşturması ve bu bağlamda kuzeyle güneyin, aynı zamanda doğu ile batının bağlantısını sağlaması. Bunun yanısıra ülkenin zengin petrol rezervlerinin varlığı burdan geçen ticari yolların stratejik önemini daha da artırmıştır (İlhan, 1999: 10-11).

Böylelikle jeopolitik, jeoekonomik ve askeri-jeostratejik açılardan büyük önem taşıyan bir bölgede bulunan ve enerji kaynakları ile zengin Hazar Denizi kıyısında bulunan Azerbaycan uluslararası, bölgesel ve ulusal çıkarlarının temel hatları ve mekanizmalarının belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır.

1.1.2. Tarihsel Boyut

Kafkasya tarihsel olarak jeostratejik konumu gereği ve yer altı ve yer üstü zenginlikleri ile göçlerin ve çatışmaların yaşandığı bir meydan olmuştur (İyikan ve Akyol, 2011: 61).

Eski kaynaklara göre şimdiki Azerbaycan topraklarında ilk devletlerin kurulması M.Ö. 4 binci yılın sonlarına tesadüf etmektedir. Azerbaycan topraklarının bir kısmında M.Ö. 321-M.S. 227 yıllarında var olan Atropatena devleti ve diğer bir kısmında M.Ö. 4.yüzyıl-M.S. 705 yıllarında var olan Kafkas Albanyası Azerbaycan`ın eski devlet tarihinin temelini oluşturuyor (Mammadov, 2017: 17-19). Uzun bir süreliğine Azerbaycan toprakları Med İmparatorluğu (M.Ö. 678-M.Ö. 550), Ahameniş İmparatorluğu (M.Ö. 550-M.Ö. 330) ve Sasani (M.S. 224-651) İmparatorluğunun bir parçası olmuştur. 7. yüzyıldan itibaren ise Arap Hilafeti Azerbaycan topraklarını işgal etmeye başlamıştır. Hilafet`in zayıflamasıyla eşzamanlı olarak 9-11. yüzyıllarda Azerbaycan topraklarında Şirvanşahlar, Saciler, Salariler, Şeddadiler ve Revvadiler gibi feodal devletleri oluşmuş, 11-12. yüzyıllarda bu topraklar Büyük Selçuk İmparatorluğu 13. yüzyılda Moğol İmparatorluğu`na dahil edilmiştir. Fakat tüm bunlar Azerbaycan halkının milli kimliği ve ulusal varlığını oluşturmasına engel olamamıştır. Bölgenin bir Türk yurduna dönüşmesi temel olarak Selçuklular döneminde olmuştur. Bu topraklarda kurulan Karakoyunlu (1375-1469) ve Akkoyunlu (1378-1503/1508) devletleri de Türk soylu olmuştur. Azerbaycan topraklarına ilk Türk akınları MÖ 7. yüzyılda İskitler, daha sonra Sabir Türkleri, 4-5. yüzyıllarda Hunlar, Sabirlerin torunları olan Hazarlar, en önemlisi ise 10. yüzyılda Selçuklular zamanında gelen Oğuz (Türkmen) Türkleri ile gerçekleştirilmiştir. 16. yüzyıldan itibaren Azerbaycan, İran ve diğer toprakları yöneten Türk soylu Safeviler Devleti`nin (1501-1736) politikasıyla Azerbaycan`da

merkezileşmiş devlet hareketi başlamıştır. Özellikle 1501-1524 yıllarını kapsayan I. Şah İsmail döneminde Safeviler Devleti tüm Azerbaycan topraklarını birleştirmiş ve diğer ülkelerin topraklarını da kendi otoritesi altına almaya başlamıştır. Safeviler'in dış politikası Osmanlı İmparatorluğu'nun dış politikasıyla zıt olduğu için iki devlet arasında uzun süreli savaşlar yaşanmıştır. Fakat bu savaşlar Safevileri zayıflatmış, 1590'da İstanbul Anlaşması ile birçok Azerbaycan toprakları Osmanlıya geçmiştir. 17. yüzyılın başlarında Şah Abbas Osmanlılar tarafından işgal edilmiş toprakları geri almış ve 1639'da imzalanan Kasrı-Şirin Anlaşmasıyla iki ülke arasında savaşlara uzun bir süreliğine son verilmiştir. 18. yüzyılın başlarından itibaren Rusların Azerbaycan ve Kafkasya topraklarına doğru genişlemeleri başlamıştır. Bu dönemde bölgede oluşan hanlıklar Rusya, Osmanlı ve İran arasındaki ilişkilerdeki gerginliklerden faydalanarak bağımsızlıklarını korumaya çalışmışlardır. Buna rağmen bir yüzyıl boyu Rusya-İran (1804-1813 ve 1826-1828), Rusya-Osmanlı (1828-1829) ve Osmanlı-İran arasında yaşanan savaşların sonucu olarak Azerbaycan toprakları İran ve Rusya tarafından ele geçirilerek iki taraf arasında bölünmüştür. 1813 tarihli Gülistan ve 1828 tarihli Türkmençay Anlaşmalarına göre Güney Azerbaycan toprakları İran'a, Kuzey Azerbaycan toprakları ise Rusya İmparatorluğu'nun kontrolüne geçmiştir. Bu durum I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam etmiştir (Hasanov, 2005: 45-48; Göl, 2016: 156-157).

1918 yılında Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasında Osmanlı Devleti'nin, 28 Nisan 1920 tarihinde yıkılmasında ise SSCB'nin büyük etkisi olmuştur. Aynı zamanda İran'ın dini liderliği ülkenin iç yapısını belirlemede önemli rol oynamıştır. 1922 yılından itibaren 70 sene boyunca SSCB'nin bir parçası olan Azerbaycan, 30 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan etmiş, 18 Ekim 1991 tarihinde ise Parlamento'nun "Bağımsızlık Kanunu"nu kabul etmesiyle bunu resmileştirmiştir. SSCB'nin dağılması sonrasında Azerbaycan'ın kendi bağımsızlığını uluslararası kamuoyuna kabul ettirmesi, toprak bütünlüğünün korunması, işgal edilmiş toprakların geri alınma çabası ve Karabağ sorununun çözülmesinde Türkiye, İran ve en önemlisi ise Rusya doğrudan etkili olmuştur (İsmayılov vd., 1995: 14-17).

1.1.3. Politik Boyut

Azerbaycan Cumhuriyeti 1991'de bağımsızlık elde ettikten sonra dış politikasını yeniden şekillendirmiştir. İlk olarak Türkiye, ABD ve İran'la karşılıklı olarak

diplomatik temsilcilikler kurulmuştur. 1991`den itibaren Azerbaycan dış politikasının 3 farklı dönemi ve uygulanan farklı siyasi stratejilerden bahsedilebilir. İlk cumhurbaşkanı Ayaz Mutallibov (1991-1992 yıllarında iktidarda olmuştur) döneminde Azerbaycan Rusya odaklı dış politika izlemiş ve Bağımsız Devletler Topluluğu`na (BDT) üye olmuştur. Fakat Dağlık Karabağ sorununun en kritik noktası olan Hocalı soykırımı yaşandıktan sonra Mutallibov istifa etmeye zorlanmıştır ve gönüllü şekilde yönetimden el çekimiştir. Azerbaycan`ın ikinci Cumhurbaşkanı Ebülfez Elçibey (soy ismi Aliyev) (1992-1993 yıllarında iktidarda olmuştur) Pantürkist siyaset izleyerek Azerbaycan`ın birçok devletler tarafından uluslararası alanda dışlanmasına neden olmuştur. Elçibey döneminde, ABD Azerbaycan`ı Ermenistan`a saldırmakla suçlayarak Ekim 1992`de zgrlk Destek Yasası`na 907. Sayılı Ek maddeyi uygulamaya koyarak Azerbaycan`ı yardım edeceği ülkeler sırasından ıkarımıştır. Aynı zamanda Rusya askeri kuvvetlerinin de ülkeden çıkarılması süreci tamamlanmıştır. Elçibey, İran`ın bir parçası olan Güney Azerbaycan`ın da birleştirilmesi gerektiği gibi sloganlar kullandığı için İran tarafından da sert tepkilerle karşılaşmıştır. Ebülfez Elçibey`in iktidarı döneminde Türkiye ile ilişkiler en üst düzeye taşınmış ve Türkiye Dağlık Karabağ sorununun çözümünde bir mit olarak görülmüştür. Haziran 1993`te Azerbaycan siyasi hayatında üçüncü dönemi - Aliyevler dönemi başlamıştır. 1993-2003 yıllarında Haydar Aliyev, 2003`den günümüze kadar ise oğlu İlham Aliyev Azerbaycan`ın cumhurbaşkanı olarak görev yapmaktadır. Haydar Aliyev iktidara geldiği günden itibaren dengeli dış politika izlemeye başlamıştır. Haydar Aliyev döneminde Azerbaycan`ın İran ve Rusya ile daha önce bozulan ilişkileri gelişmeye başlamıştır. Bundan sonra Azerbaycan yönetimi tarafsız bir politika yürüterek ülkenin siyasi açıdan güçlendirilmesi ve ekonomik açıdan geliştirilmesi için çeşitli adımlar atmaya başlamış, hem Rusya hem de Batı devletleri ile aynı zamanda eşit şekilde ilişkiler kurmaya ve geliştirmeye önem vermiştir. H. Aliyev dönemi ile birlikte dünyanın en önemli güçleri ile sıkı ilişkiler geliştirilmeye başlanmıştır. Aynı politikalar oğlu İlham Aliyev döneminde de devam ettirilmektedir (Suny, 1995: 138-141; Mehdiyeva, 2011: 85-97).

Günümüz itibariyle Azerbaycan Cumhuriyeti dünyanın 178 ülkesi ile (Filistin de dahil olmakla) diplomatik ilişkilere sahiptir. 62 ülkede Azerbaycan`ın büyükelçilikleri, Azerbaycan`da ise 80`den fazla diğer ülkelerin büyükelçilikleri faaliyet göstermektedir. BM, NATO, AB, Bağlantısızlar Harekatı, Trkdilli Devletlerin İşbirliği Konseyi, Avrupa Konseyi, İşlam İşbirliği rgt, Bağımsız Devletler Topluluğu gibi uluslararası

örgütlere üye olan Azerbaycan bu kurumlar aracılığıyla da çoktarafli ilişkilerini geliştirmektedir. (Mammadov, 2017: 30-34).

Azerbaycan'ın başarılı dış politikasının sonucu olarak 2012-2013 yıllarında BM Güvenlik Konseyi'nin daimi olmayan üyesi olması, 2017-2019 yılları için BM'in Ekonomik ve Sosyal Konseyi'ne üye seçilmesi, 2019-2022 yıllarında Bağlantısızlar Harekatına başkanlığa seçilmesi AB, NATO, BDT gibi uluslararası örgütler ve uzak Doğu ve Batı ülkeleriyle yüksek düzeyde ilişkiler geliştirmesi gösterilebilir (<http://newtimes.az/az/politics/5655/>, 27.08.2018).

1.1.4. Ekonomik Boyut

1991'da bağımsızlık kazandıktan sonra Azerbaycan siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlarla karşı karşıya gelmiştir. SSCB dönemi uygulanan planlı ekonominin, Sovyet Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik bağımlılığın aniden çökmesi ve pazar ekonomisine geçiş ve bu geçiş için gerekli ekonomik ve hukuki altyapının yokluğu, teknoloji eksikliği, serbest piyasa ekonomisinin bilinmemesi ve en önemlisi Ermeniler tarafından Azerbaycan topraklarının %20'sinin işgal edilmesi, 1.2 milyona yakın kişinin mülteci haline gelmesi, ekonomik sorunların daha da artmasına ve üzerinde kontrolün tamamen kaybedilmesine neden olmuştur. 1991-1994 yılları arasında yaşanan siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlar nedeniyle 1990'la kıyasla Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) %30 oranında düşüş yaşanmıştır. Bunların yanısıra Rusya ulaşım yasağı koymuş ve 2 temel petrol boru hattını kapatmıştır. Fakat Haydar Aliyev rejiminin iktidara gelmesinden sonra göreceli olarak istikrarın sağlanması ve Ermenistan'la 1994 yılında ateşkes anlaşmasının imzalanmasının ardından ekonomik sorunlar üzerine odaklanılmaya başlanmıştır. (Aras vd., 2013: 80).

Bilindiği üzere Azerbaycan petrol ve doğalgaz gibi geleneksel enerji kaynakları açısından dünyanın zengin ülkeleri sırasında yer almaktadır. Dünyada ilk modern tekniklerle petrol kuyusu 1848 yılında Azerbaycan'da açılmıştır. Azerbaycan petrolü 20. yüzyıl boyu uluslararası güçlerin bölge uğruna savaşlarına ve ülkenin dış politikasının şekillenmesine etki yapmıştır. Bağımsızlık kazandıktan sonra serbest enerji politikası yürütmeye çalışan Azerbaycan 1994'de enerji kaynaklarının çıkarılması ve ithalatını öngören "Yüzyılın Antlaşması"nın imzalanması ile bölgesel açıdan önemli bir aktöre dönüşmüştür. Günümüzde Azerbaycan ihracatının %90 civarı gibi büyük bir

kısmını petrol ve petrol ürünleri oluşturmaktadır (İbrahimov, 2013: 5, 48). 2014 verilerine göre Azerbaycan'ın 7 milyar varil petrol ve 35 trilyon m³ doğalgaz rezervlerine sahip olduğu bilinmektedir. (Jamalov ve Alizada, 2015: 3-4).

2018 yılı itibariyle Azerbaycan'ın ekonomik göstergeleri şöyle özetlenebilir: GSYİH 46.9 milyar dolar, kişi başına GSYİH 4.78 bin dolar, reel GSYİH büyüme oranı %1.4, orta yıllık enflasyon oranı %2,3, işsizlik oranı %5.3 (AC DİK, 2019). Azerbaycan'ın ulusal parası olan manatın 2015'den itibaren dolar karşılığında değer kaybettiği bilinmektedir. 2018'de 1 dolar 1.7 manat civarı belirlenmiştir. 2018'de petrol fiyatlarının artması enerji bağımlı bir ülke olduğu için Azerbaycan ekonomisinin gelişeceğini ve manatın değer kazanacağını öngörmeye olanak sağlıyor. Şöyle ki, 2018'in başlarında bir varili 45 dolar olan petrol 2018 sonunda 71 dolara yükselmiştir. Bununla birlikte 4 Mart 2019 itibariyle 1 dolar hala 1.7 manat olarak kalmaktadır. 2018'de Azerbaycan'da dış ticaret cirosu 30.9 milyar dolar değerinde olmuş, ihracat ise 19.5 milyar dolara eşit olmuştur. Toplam ihracat içerisinde petrol %80.8, petrol ürünleri %2.7 ve doğalgaz %7.7 olmuştur. Başka bir ifadeyle enerji kaynakları toplam ihracatın %91.1'ni oluşturmuştur. 2017'de ise bu rakam %89.5 idi (Hasanov, 2019: 2-10). Dünya Bankası'nın Doing Business 2018 verilerine göre Azerbaycan dünyada ekonomik olarak en fazla reform yapan ülkelerden bir olarak 190 ülke arasında 25. sırada yer almıştır (<http://www.doingbusiness.org>, 26.08.2018).

1.1.5. Kültürel Boyut

Azerbaycan zaman zaman farklı halkların, özellikle Fars, Arap, Türk ve Rus kültürlerinin etkisine maruz kaldığı için çeşitli bir kültüre sahiptir. Bunları İslam, Asya ve Batı kültürü olarak sınıflandırabiliriz. Topraklarının %98'i Asya'da bulunan Azerbaycan'ın sadece %2'si Avrupa içerisine girse de, SSCB'den kalma kültürel miras, özellikle Türkiye başta olmakla birçok Avrupa ülkeleri, İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya ile yakın ilişkilerin kurulması nedeniyle ülkede büyük bir Batı etkisi görülmeye başlanmıştır. Ayrıca, SSCB döneminden kalma laiklik mirasının varlığı nedeniyle halkın büyük çoğunluğunda dini serbest yaşama ve ifade özgürlüğü vardır (Mardanov, 2012: 8-9). Azerbaycan'da halkın %93.4'ü İslam, %3.1'i Hristiyan, %3'ü Ateist, %0.5'i ise diğer dini kökene sahiptir.

Günümüz itibariyle nüfusu 9.89 milyon olan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin etnik kimliğini oluşturan halklar şöyle sıralanmaktadır:

Azerbaycanlılar - %91.6, Lezgiler - %2, Ermeniler - %1.3, Ruslar - %1.3, Talışlar - %1.3, Avarlar - %0.6, Türkler - %0.4, Tatarlar - %0.3, Tatlar - %0.3, Ukraynalılar - %0.3, Sahurlar- %0.1, Gürcüler - %0.1, Yahudiler - %0.1, Kürtler - %0.1, Kırızlar - %0.04, Udinler - 0.04, Hımalıklar - %0.02, diğerleri - 0.1 (AC DİK, 2018: 54).

1995 yılında kabul edilen Anayasa'da Azerbaycan Cumhuriyeti'nin devlet dili "Azerbaycan dili" olarak belirtilmektedir. Resmi olarak halkın dilini belirtmek için "Azerbaycan dili" ve halkın ismini belirtmek için ise "Azerbaycanlı" kavramları kullanılmaktadır (İyikan ve Akyol, 2011: 92). Azerbaycan dili ilk kez Safevi İmparatorluğu döneminde Şah İsmail tarafından verilen kararlar saray ve ordu dili olarak kullanılmaya başlamıştır. 20. yüzyılda ise Azerbaycan dili iki kez resmi devlet dili statüsü kazanmıştır. 1918-1920 yıllarında var olan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (AHC) döneminde devlet dili olarak "Türk dili" benimsenmiştir. Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulduktan sonra da 1921'de Türk dili resmi devlet dili olarak kabul edilmiştir. Fakat 1936'da kabul SSCB yeni Anayasası'na göre devlet dili "Azerbaycan dili" olarak kabul edilmiştir. 1991'de Azerbaycan bağımsızlık elde edildikten sonra 1995 Anayasası ile bir daha Azerbaycan dili resmi devlet dili statüsü kazanmıştır.

Azerbaycan'da kültürel mirasın korunması için uluslararası kuruluşlarla ortak çalışmalar yapılmaktadır. Azerbaycan ile Birleşmiş Milletler'in (BM) temel kurumlarından biri olan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) arasında bilim, eğitim, kültür, alanlarında ilişkiler vardır. Azerbaycan bağımsızlık kazandıktan sonra 3 Haziran 1992'de bu kuruluşa üye olmuştur. Azerbaycan kültürünün iki unsuru Gobustan kayalıkları ve Kız kulesi ile İçerişehir (Bakü) UNESCO'nun kültürel miras listesine dahil edilmiştir: Bundan başka UNESCO Dünya Kültür Mirası listesine eklenmesi için devlet tarafından başvuru anıtlar şunlardır: Surahanı kasabasında bulunan Ateşgah, Nahçıvan'da bulunan Mümine hatun türbesi, Hirkan Ulusal Parkı, Binegadi'de bulunan Flora ve Fauna Mevduatı, Lökbatan (Karadağ) çamur volkanı, Bakü'de bulunan Yanardağ, Hazar Denizi Savunma Yapıları, Şuşa tarihi ve mimari rezervi, Ordubad tarihi ve mimari rezervi, Şeki Han Sarayı. Azerbaycan'dan UNESCO'nun maddi olmayan kültürel miras listesine dahil edilenler ise şunlardır: Azerbaycan muğamı, aşık

sanatı, Novruz bayramı, halı dokumacılık, tar (müzik aleti) sanatı, geleneksel Karabağ at yarışı oyunu Çovgan, geleneksel kadın başörtüsü olan Kelağayı dokuma sanatı, Lahic`da gelişen bakırcılık sanatı (<http://www.mfa.gov.az/en/content/556>, erişim tarihi 25.08.2018).

Bunlara ilaveten uzun süre Rus yönetiminde kalması nedeniyle Azerbaycan`da Bakü kültürü gelişmeye başlamıştır. 1873`de Doğu`da ilk profesyonel tiyatro Bakü`de açılmıştır. 1908`de ise Üzeyir Hacıbeyov tarafından Doğu`nun ilk operası olarak nitelendirilen “Leyla ve Mecnun” kaleme alınmış ve sahneye konulmuştur.

1.2. Azerbaycan`ın Dış Politika Hedefleri ve Ulusal Güvenlik Stratejisi

1.2.1. Azerbaycan`ın Dış Politika Hedefleri

1991-1993 yılları arasında Azerbaycan`da devlet başkanlarının sıkça değişmesi nedeniyle oluşan siyasi istikrarsızlık sonuç olarak ülkenin dış politika hedeflerinin sağlam bir şekilde belirlenmesini engellemiştir. Haydar Aliyev iktidara gelirken 10 Ekim 1993 tarihinde yaptığı yemin törenindeki konuşmasında Azerbaycan`ın dış politika hedefleri hakkında şöyle söylemiştir:

“Devletimizin en temel görevlerinden biri, Azerbaycan`ın ulusal çıkarlarını uluslararası alanda koruyabilen tutarlı ve akıllıca düşünülmüş bir dış politika izlenmesidir. Bize emanet edilmiş çok önemli ve zor görevler vardır. İlk olarak Azerbaycan`ın dış politikası bağımsızlığın tam şekilde sağlanması ve güçlendirilmesine yönlendirilmelidir. Temel hedefimiz dünya devletleri ile eşit statüde diplomatik ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesi, Azerbaycan`ın uluslararası ilişkilerde konumunun güçlendirilmesi, aynı zamanda devletin ekonomisinin, eğitiminin ve kültürünün geliştirilmesidir” (Aliyev, 1997: 205).

Bu düşünceler doğrultusunda bağımsız Azerbaycan devletinin dış politikasının kavramsal temelleri, amacı, ilkeleri ve temel özellikleri Azerbaycan'ın 12 Kasım 1995 tarihinde kabul edilmiş Anayasasında yansıtılmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın 10. maddesinde belirtiliyor ki, Azerbaycan diğer devletlerle ve dış dünya ile ilişkilerini uluslararası hukuk kuralları ve ülkenin çıkarlarını öngören ilkeler temelinde kuruyor. Azerbaycan devletinin dış politikada rehber tuttuğu temel görevleri aşağıdaki şekildedir:

- Ülkenin bağımsızlığını, egemenliğini ve uluslararası alanda tanınmış sınırları çerçevesinde ülke bütünlüğünü korumak, onun güvenliğini bölgesel ve uluslararası güvenlik sistemi ile yoğun ilişkilendirmek;
- Azerbaycan'ın bütün uluslararası ve bölgesel kuruluşlarda temsil edilmesi, sivil ortak yaşam kuralları ile ayarlanabilir büyük dünya siyasetine katılması, uluslararası ve bölgesel ilişkilerin çözümünde aktif yer alması zemininde dünyanın siyasi haritasında hak ettiği yeri tutmasına ulaşmak;
- Bölgede gerginliğin giderilmesine ve iyi komşuluk ilişkilerinin kurulmasına çaba göstermek;
- Azerbaycan'a karşı dış baskıları önleyen ya da bunları en aza indiren uluslararası himaye mekanizmasının oluşturulmasını sağlamak;
- Yabancı ülkelerle bilimsel, kültürel, insani ilişkiler ve geniş bilgi alışverişi mekanizmaları oluşturmak ve vb. (Hasanov, 2005: 242-247).

Bağımsızlık elde edildikten sonra Azerbaycan'ın dış politikasını şekillendiren temel konuları 3 başlıkta ele alabiliriz: Dağlık Karabağ sorunu, zengin enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara çıkarılması ve Hazar Denizi'nin hukuki statüsü.

Dağlık Karabağ sorunu bugüne kadar çözüme ulaşmasa da diğer iki konuda hedefe ulaşılmıştır. Nitekim zengin enerji kaynaklarını dünya piyasasına çıkaran Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC), Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı (BTE), Güney Gaz Koridoru projeleri gerçeğe dönüştürülmüştür. Bundan başka Hazar'ın hukuki statüsü de çözüme kavuşturulmuştur. 18. yüzyılın sonlarından başlayarak günümüze kadar devam eden bu sorunda taraf olan önce Rusya İmparatorluğu ve İran, daha sonra SSCB ve İran, en son ise 5 ülke, yani Rusya, İran, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan'dır. Bu konuda önce Rusya ve İran ortak tutum ortaya koyarak Azerbaycan'ın isteğini kabul etmek istemese de, daha sonra Rusya, Kazakistan ve Azerbaycan ortak karara vararak Hazar'ın deniz olarak, İran ve Türkmenistan ise göl olarak bölünmesini desteklemekteydiler. Hazar'ın hukuki statüsü sorunu Azerbaycan'ın petrol ve doğalgaz kaynaklarını bağımsız bir şekilde kullanmasına engel oluşturmakta ve Hazar kıyısında yer alan diğer devletlerle, özellikle İran ve Türkmenistan'la uzun süre devam eden enerji sorununa neden olmaktadır. Örneğin, Azerbaycan ve İran arasında Araz-Alov-Şark sahaları sorunu, Türkmenistan ile ise Serdar-Kepez sorunu var olmakta ve Hazar'ın göl statüsü olarak %20'lik beraber

ulusal sektörlere bölünmesi yönündeki baskılara dayanmaktaydı (Hasanov, 2010: 8-13; Karagöl vd., 2016: 20-21). Bu sorunun çözülmesi için 1993'te ortaya atılan ve üzerinde 1996'dan itibaren çalışılan belge sonuç olarak 12 Ağustos 2018 tarihinde imzalanarak Hazar'ın hukuki statüsünü sorunu çözmüştür. 12 Ağustos antlaşması ile Hazar'ın hukuki statüsü belirlenmiş ve deniz olarak bölünmesi karara bağlanmıştır (<https://azertag.az/xeber/> , 27.08.2018).

1.2.2. Azerbaycan'ın Ulusal Güvenlik Stratejisi

Güvenlik anlayışı, insan, toplum, devlet ve sistem düzeylerinde, farklı düzlemler ve şekillerde ortaya çıkmaktadır. Varlığını koruma ve sürdürme güvenlik anlayışının temelini oluşturarak hem günlük hayat hem de uluslararası ilişkiler açısından sıkı bir şekilde kullanılmaktadır. Bir devletin güvenlik anlayışı ile hem iç hem de dış güvenlik kast edilmektedir. İç güvenlik asayişle bağlı iken, dış güvenlik devletin ulusal sınırlarından dışında olan dış güçler tarafından olası tehditler ve saldırılar şeklinde açıklanabilir. Güvenlik terimi kavramsal olarak hem tehdit ve saldırı, aynı zamanda savunma, önlem ve caydırıcılığı içerir (Karabulut, 2015: 70-71). Ulus devletin güvenliğinin arttırılmasına hizmet eden her şey bu devlet için faydalı ve yararlı, güvenliğini azaltan olgular, eylem ve davranışlar ise bu devlet için zararlı olarak nitelendirilmektedir.

Azerbaycan'ın ulusal güvenliği için tehdit olarak ülke içerisindeki ekonomik ve politik bunalımlar, teknolojik sorunlar, çevresel sorunlar, doğal afetler, halkın toplu şekilde göç etmesi, ayrımcılık sorunu, soykırım, tehlikeli bulaşıcı hastalıkların yayılması gibi sorunlar gösterilebilir. Aynı zamanda Azerbaycan'ın dış güvenliği için tehdit olarak topraklarının işgal altında olması, terörizm, bozgunculuk, Azerbaycan'a karşı diğer devletlerin baskıcı politikaları, Azerbaycan'a karşı propoganda yapılması, diğer devletlerdeki lobicilik faaliyetleri, uyuşturucu kaçakçılığı ve pazarlığı, yurt dışından sahte döviz getirilmesi gibi sorunlar belirtilebilir. Bu bağlamda ülkenin bağımsızlığının güçlendirilmesi için temel faktörlerden biri olarak ulusal güvenlik sisteminin yaratılması ve ulusal güvenlik stratejisinin oluşturulması önem taşımaktadır (Mardanov, 2012: 14).

Azerbaycan'ın ulusal güvenliğinin teorik esasları 1993-2003 yılları arasında Haydar Aliyev'in çeşitli konuşmalarında ortaya konulmuştur. Bağımsızlığın ilk 5-6 senelik döneminde Azerbaycan'ın ulusal güvenlik alanında faaliyeti temel olarak acil görevlerin

başarılması ve dış tehditlerin önlenmesine, iç çatışmalara son verilmesine, devletin egemenliğinin korunmasına yöneliktir. Daha sonraki dönemlerde, özellikle 1998'den itibaren Azerbaycan'ın iç ve dış güvenliğinin ulusal sisteminin hazırlanması konusunda aktif faaliyete başlanmıştır. 2004'de Azerbaycan Milli Meclisi (Parlamento) tarafından Ulusal Güvenlik Yasası kabul edilmiştir. 2007'de Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından verilen karar esasında Ulusal Güvenlik Konsepti hazırlanmaya başlanmıştır (Hasanov, 2016: 81-82).

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Ulusal Güvenlik Konsepti'ne göre ülkenin ulusal güvenliğine karşı tehditler şunlardır: Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı, egemenliği, toprak bütünlüğü ve anayasal kuruluşuna tehditler; hukukun üstünlüğü, kamu düzeninin korunması, insan hak ve temel özgürlüklerinin savunulması alanında devlet fonksiyonlarının yerine getirilmesine karşı faaliyetler; ayrımcılık, etnik, siyasi ve dini aşırıcılık; terörizm ve toplu imha silahlarının yaygınlaşması; bölgesel çatışmalar ve uluslararası organize suç; Azerbaycan'ın enerji altyapısına karşı faaliyetler; dış politika, askeri ve ekonomik alanlarda bağımlılık; ekonomik istikrarsızlık, nitelikli işgücü yetersizliği; bölgesel silahlanma; çevresel sorunlar.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Ulusal Güvenlik Konsepti'ne göre ulusal güvenlik politikasının temel hatları şunlardır: Güvenliğin dış politika araçları ile sağlanması, yani Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün sağlanması, uluslararası örgütlere entegrasyon, uluslararası güvenliğe yardım, uluslararası kuruluşlarla işbirliği, bölgesel işbirliği ve iki taraflı ilişkilerin geliştirilmesi; savunma gücünün güçlendirilmesi; güvenliğin iç politika araçları ile sağlanması, yani demokrasinin güçlendirilmesi, ulusal ve dini hoşgörünün korunması, bilim, eğitim, kültürün korunması, ekonomik ve sosyal gelişim, iç güvenliğin güçlendirilmesi, sınır güvenliğinin güçlendirilmesi, enerji güvenliği politikası, ulaşım güvenliği politikası, acil durumların yönetilmesi, çevresel sağlık ve vatandaşlarının sağlığının korunması, bilişim güvenliği politikasının hazırlanması (Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Ulusal Güvenlik Konsepti, 2007).

1.3. Azerbaycan`n Enerji Politikası

1.3.1. Azerbaycan`ın Enerji Kaynakları

Azerbaycan, enerji kaynakları, özellikle petrol ve doğalgaz açısından dünyanın zengin ülkeleri sırasında yer almaktadır. Günümüzde bu zenginlik ülkenin ulusal ve uluslararası alanda etkin bir aktör olarak faaliyetinde önemli bir rol oynamaktadır.

Azerbaycan topraklarının %70`nin petrol ve doğalgaz yönünden zengin olduğu bilinmektedir. Özellikle Abşeron Yarımadası ve Bakü, Hazar Denizinin çevresi petrol ve doğalgaz rezervleri bakımından zengindir. Aynı zamanda Gobustan, Şirvan ve Muğan bölgelerinde geniş petrol yatakları tespit edilmiştir. Günümüzde ülkede 70`den fazla petrol yatağı işletilmekte olup, bunların %50`si karada, diğerleri ise Hazar Denizindedir. Günümüzde petrol üretimi Abşeron Yarımadası, Kuraboyu, Guba-Siyezen ve Gence-Naftalan bölgelerinde yapılmaktadır (Seferov, 2005: 288-289). 2006 ve 2008 yıllarında Azerbaycan`ın Azeri-Çırag-Güneşli petrol yataklarını kullanıma açması ve üretimi arttırması gereği bölgenin enerji potansiyeli biraz daha artmıştır (<https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=12911>, 28.08.2018).

Genel olarak Azerbaycan`da petrol endüstrisinin gelişimi 3 aşamalı süreç olarak ele alınabilir. Bu aşamalar aşağıdakilerdir:

- 1920 yılı öncesi Çarlık Rusyası zamanı Bakü`de ilk petrol kuyusunun açılmasından SSCB`nin kuruluşuna kadar olan dönem;
- 1920-1991 Sovyet Dönemi. Bu dönem de üç farklı süreç olarak ele alınmaktadır: 1920-1950 denizden ilk petrol çıkarılmasına kadar olan dönem, 1950-1969 dünyada ilk “Neft Taşları”nın (Petrol Taşları) kurulmasından 70`li yıllara kadar olan dönem ve 1969-1991 yıllarında Haydar Aliyev`in enerji politikaları dönemi.
- 1991 yılı bağımsızlık sonrası dönem, “Yüzyılın Antlaşması” ve yeni enerji projelerinin gerçekleştirildiği ve yeni petrol ve doğalgaz sahalarının bulunduğu dönem.

Dünya genelinde ilk elle kazma petrol kuyuları Azerbaycan`da açılmıştır. İlk modern, mekanik usullerle açılmış petrol kuyusu ise 1846 yılında Bakü`nün Bibi Heibat bölgesinde bulunmuştur. Böylece Azerbaycan, ABD`nin Pensilvanya eyaletinde açılan kuyudan 11 yıl önce mekanik kazılan bir kuyuya sahip olarak bir dünya ilkini gerçekleştirmiştir (Pamir, 2017: 51). 1872 yılı Azerbaycan`ın petrol endüstrisinin

gelişimi ve bu alana yatırımların yapılmasına izin vermeyen iltizam sisteminin iptali ile tarihe geçmiş ve ülkede yeni petrol üretici şirketler kurulmuştur. 1873 yılında artık 12 şirket Azerbaycan'ın petrol sektöründe çalışmakta idiyse, yüzyılın sonlarında bu rakam 140'a ulaşmıştır. Nobel Kardeşler 1873 yılında Bakü'de ilk petrol rafinerlerini kurarak, 1878 yılında Hazar Denizi'nde ilk petrol tankerini hizmete sunmuşlar. Bundan sonra ise Rotschildler başta olmakla Fransız sermayeciler sektöre girmiş, onların finansmanı ile ve petrol taşımacılığı amacıyla Bakü-Batum demiryolu hattı inşa edilmeye başlasa da, mali sıkıntı nedeniyle proje yarım kalmıştır. Bakü 1890 yılında Rusya petrolünün %97.7'ni yani 426 milyon pud (16,3 kiloluk ağırlık birimi) petrol üretirken, bu rakam Amerika'da 400 milyon pud idi. 1901 yılında ise Bakü, tüm dünya petrol üretiminin yarısını üstlenmekteydi (Hasanzade, 2004: 22). Bu dönemde Azerbaycan'ın birçok Avrupa devletleri, özellikle İngiltere ile ilişkileri de petrol zenginliği üzerine kurulmuştur. I. Dünya Savaşının taraflarının stratejik planları Musul, İran ve Azerbaycan'ın zengin petrol yataklarına sahip olma hedeflerini içermekte idi. 1910-1914 yılları arasında Azerbaycan 38 milyon ton petrol üreterek İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya ve daha sonra ABD gibi ülkelerin dikkatini çekmiştir. Bu durum Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının 20 Ocak 1920'de dünya birliği tarafından de-facto tanınmasında önemli rol oynamıştır.

Daha sonra ilk kez 1925 yılında Hazar Denizi'nin Bakü civarında 71 numaralı kuyudan petrol üretilmeye başlanmıştır. Bu, denizden ilk petrol üretimi olarak tarihe geçmiştir. 1925'de Bibi-Heibat'tan 834 km uzunluğu Bakü-Batum boru hattının inşası tamamlanmıştır. 1937'de Azerbaycan petrol üretimi toplam SSCB petrol üretiminin %80'i, 1940 yılında ise %71.5'i civarında idi. SSCB döneminde Azerbaycan'ın petrol üretimi sektöründe büyük gelişim yaşanmış, yeni petrol kaynakları bulunmuş, boru hatları inşa edilmiş, diğer alanlar da geliştirilmiş, bunun yanısıra Azerbaycan petrolü SSCB'nin uluslararası alanda konumunu güçlendirmeye hizmet etmiş ve özellikle II. Dünya Savaşının kazanılmasında büyük rol oynamıştır. 7 Kasım 1949 tarihinde Azerbaycan'ın petrol endüstrisinde yeni bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu tarihte açık denizde ilk petrol kuyusu kazılmış ve bu alanda, kıyıdan 40 km uzaklıkta "Nefi Taşları" adlı bir şehir kurulmuştur. Denizde bu tür deneyim dünya tarihinde bir ilk olmuş ve 1971'de Azerbaycan'da yarım milyar ton petrol çıkarılmıştır (Bagirov, 1996: 2-3).

SSCB döneminde Azerbaycan`da birçok petrol yatakları keşfedildiği gibi doğalgaz yatakları da bulunmuş ve işleme açılmıştır. Bu doğalgaz yataklarından biri 1954 yılında keşfedilen, Bakü'nün güneyindeki Şahdeniz doğalgaz sahası idi. Şahdeniz doğalgaz sahası, Hazar`ın Azerbaycan sektöründe bulunan en büyük gaz yatağıdır. Şahdeniz yatağının rezervlerinin miktarı yaklaşık 1 trilyon m³ civarındadır. Bunlardan 400 milyar m³ doğalgaz kanıtlanmış, geri kalanı ise muhtemel rezervlerdir. Azerbaycan 1991`de bağımsızlık kazandıktan sonra Şahdeniz yatağının uluslararası şirketlerle ortak şekilde işletilmesi için 1992`den itibaren birçok görüşmeler başlamış ve ilk anlaşma 4 Haziran 1996 tarihinde Bakü`de imzalanmıştır (Bulut vd., 2016: 161).

Petrol ve doğalgaz faktörü, hem ulusal olarak hem de uluslararası projelerin yürütülmesi açısından Azerbaycan`ın siyasi ve iktisadi gelişme sorunlarının çözümlenmesinde önemli bir role sahiptir. Bu bağlamda 1991`de bağımsızlık kazandıktan sonraki dönemde petrol sektörünün geliştirilmesi, bu kapsamda yabancı şirketlerle işbirliği Azerbaycan`a ekonomik açıdan çok büyük katkı sağlamıştır. Petrolden elde edilen kazançlarla ülkenin bağımsız ekonomik ve yatırım siyaseti yürütebilmesi sağlanmış, ülke nüfusunun hayat standartları gelişmeye başlamıştır. 13 Eylül 1992`de Ebülfez Elçibey tarafından verilen kararla Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi (SOCAR-State Oil Company of Azerbaijan Republic) kurulmuştur.

Uluslararası Enerji Ajansı (1998) verilerine göre Hazar Bölgesinin kanıtlanmış petrol rezervleri 15-40 milyar, muhtemel petrol rezervleri ise 70-150 milyar varil üzerinde olmakla bölgenin toplam rezervlerinin miktarı 200 milyar varil düzeyindedir. ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan araştırmaya göre ise Hazar Denizinin toplam ispatlanmış petrol rezervlerinin miktarı 15.6 milyar varil, muhtemel rezervlerinin miktarı ise 163 milyar varildir. Bu da dünya petrol rezervleri içerisinde %9.1`lik pay olup, Hazar Bölgesi`nin Körfez Bölgesi`nden sonra petrol zenginliği açısından ikinci yere sahip olduğunu bildirmektedir. Hazar Denzinde keşfedilmiş ve kanıtlanmış 15.6 milyar varil petrol rezervinin %23`ü, yani 3.6 milyar varili, muhtemel rezervlerin ise %17.6`sı, yani 27 milyar varili Azerbaycan sektörüne dahil edilmektedir SSCB`nin dağılması ve Azerbaycan`ın bağımsızlık kazanmasıyla bölgede yaşanan güç mücadelesinin temelinde de bu enerji faktörü dayanmaktadır (Ehmedov, 1998: 150).

1.3.2. Azerbaycan`ın Enerji Projeleri

1991 yılında bağımsızlık kazandıktan sonra, Azerbaycan petrol endüstrisini daha da geliştirmeye ve Rusya`dan bağımsız, Batı yanlısı enerji politikası izlemeye başlamıştır. Bu kapsamda 20 Eylül 1994 tarihinde imzalanan, Azeri, Çırak ve Güneşli sahalarının petrol kaynaklarının kullanımını öngören "Yüzyılın Antlaşması" çok büyük önem taşımaktadır. İlk dönemlerde Gürcistan üzerinden Batı Hattı olarak ifade edilen Bakü-Supsa ve Rusya üzerinden Kuzey Hattı olarak ifade edilen Bakü-Novorossiysk petrol boru hatlarıyla Bakü petrolü Batıya taşınsa da, özellikle 21. yüzyılın başlarında yeni bir boru hattının çekilmesi gündeme gelmiştir. Yeni projenin gündeme gelme nedenleri arasında daha kaliteli Azeri Light isimli Azerbaycan petrolünün Rusya`nın daha düşük kaliteli Ural petrolü ile karışmasından dolayı piyasa değerinin düşmesi, İstanbul ve Çanakkale boğazlarının aşırı yüklenmesiyle tehlike arz etmesi ve Batının Rusya`dan bağımsız bir boru hattı geliştirmek istemesi gösterilebilir (Ener ve Ahmedov, 2010: 118-120).

Böylece BTC Projesi gündeme gelmiş ve Azerbaycan petrolünün Ceyhan limanından dünya pazarlarına ulaştırılması planlanmıştır. BTC Projesi ile ilgili yoğun tartışmaların sonucu olarak 18 Kasım 1999`da AGİT`in İstanbul Zirvesinde anlaşma imzalanmıştır. Proje ile Azerbaycan`ın Hazar Denizi kıyısındaki petrol yataklarından, Tiflis yoluyla Türkiye`nin Ceyhan limanına günde 1 milyon ton kapasitede petrol taşıyacak bir boru hattının inşası öngörülmüştür. Projenin resmi açılışı 2006 yılının Temmuz ayında, Ceyhan terminalinde uluslararası düzeyde katılımı ile gerçekleşmiştir. BTC, Orta Asya ve Kafkas bölgesinin enerji kaynaklarını Batı piyasalarına ulaştırmakla bu konuda Rusya`nın ağırlığını kıran ilk proje olması itibariyle stratejik önem taşımaktadır. Bu proje dolayısıyla Azerbaycan ve Gürcistan gibi iki ülkeyi Rusya`nın etkisinden çıkarmış ve bu ülkeleri Türkiye üzerinden dünya piyasalarına, özellikle enerji güvenliği açısından hassas AB ülkelerine kazandırmıştır. BTC boru hattının uzunluğu 1768 km`dir. Bunun 1076 km`si Türkiye, 443 km`si Azerbaycan ve 249 km`si Gürcistan`dan geçiyor. Projenin toplam maliyeti ise 4.8 milyar dolardır. Bu hat sadece Azerbaycan petrolünü değil, hem de gelecekte Kazakistan petrolünü taşıyabilecek kapasitede inşa edilmiştir (Babayeva, 2016: 103-106). BTC`nin günlük petrol pompalama hacmi 1.2 milyon varildir. Haziran 2006`dan 2017 yılının sonlarına kadar BTC boru hattıyla toplam 383 milyon tondan fazla (2.87 milyar varil civarı) petrol taşınmış ve Ceyhan limanında 3758

tankere yüklenerek dünya pazarlarına gönderilmiştir. 14 Eylül 2017 tarihinde Azerbaycan petrolünü dünyaya taşıyacak “ Yüzyılın Anlaşması” yenilenmiş ve sözleşme süresi 2050 yılına kadar uzatılmıştır. Yeni anlaşmaya göre SOCAR`ın faiz oranı %11.6`dan %25`e yükseltilmiştir. Günümüz itibariyle BTC`ni işleten konsorsiyum üyeleri ve onların faiz dağılımı aşağıdaki gibidir (https://www.bp.com/az_az/caspian/operationsprojects/pipelines/BTC1.html, erişim tarihi: 29.08.2018):

BP - %30.1, SOCAR - %25, Chevron - %8.9, Statoil - %8.71, TPAO - %6.53, ENİ - %5, Total - %5, İtochu - %3.4, İnpex - %2.5, ExxonMobil - %2.5, ONGC Videsh - %2.36.

Azerbaycan`ın doğalgaz alanında gerçekleştirdiği ilk proje Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz hattı projesidir (diğer ismi Güney Kafkasya Doğalgaz Boru Hattı). Bu projenin temelinde Şahdeniz doğalgaz sahasının işletilmesi durmaktadır. Şahdeniz yatağının işletilmesine ilişkin ilk sözleşme ise 4 Haziran 1996 tarihinde Bakü`de imzalanmıştır. Bu hattın amacı Şahdeniz sahasında üretilen doğalgazı Türkiye`ye, oradan da dünya pazarına çıkarmaktır. Uzunluğu toplam 980 km olan BTE boru hattı BTC hattına paralel olarak çekilmiş ve yıllık kapasitesi toplam 30 milyar m³ olarak değerlendirilmiştir. Hattın inşasına 2004 yılından itibaren başlanmış ve 2006 yılında tamamlanmıştır. 2007 yılında Türkiye BTE hattıyla Azerbaycan`dan 1.2 milyar m³ doğalgaz almıştır. 2008 yılında Şahdeniz yatağından 8 milyar m³, 2020 yılında ise Şahdeniz 2 yatağının da kullanıma açılmasıyla 20-22 milyar m³ doğalgazın üretilmesi planlanmıştır. Gelecekte Kazakistan ve Türkmenistan`ın da BTE Projesi`ne katılacağı beklenmektedir. BTE`nin işletilmesi amacıyla kurulmuş konsortiumun pay sahipleri BP (%28.8), TPAO (%19), SOCAR (%16.7), Petronas (15.5), Lukoil (%10), NİKO (%10) dur (Ener ve Ahmedov, 2010: 126).

Azerbaycan`ın doğalgaz alanında gerçekleştirdiği en büyük proje Güney Gaz Koridorudur (GGK). GGK özellikle AB ülkelerinin enerji güvenliğinin sağlanması açısından değerlendirilmektedir. Özellikle Rusya-Ukrayna enerji krizinden sonra AB ülkelerinin konuyla ilgili endişeleri daha da artmış ve bakış açıları değişmiştir. Ortadoğu`nun siyasi istikrarsızlığı ve Rusya`nın Gazprom şirketinin uyguladığı politikalar bu ülkeleri son derece rahatsız etmiş ve sonuç olarak AB ülkeleri ve ABD`nin GGK Projesi`ne destek vermesi ile sonuçlanmıştır. Avrupa açısından enerji

arzu güvenliği dediğimizde fiyat bakımından ucuzluk ve süreklilik, yani kesintisiz doğalgaz teçhizatı kast edilmektedir. 2008 yılında Avrupa Komisyonu GGK yapımı hakkında ilk açıklamada bulunmuştur. GGK, Azerbaycan'ın Şahdeniz yatağından doğalgazın Avrupa'ya taşınmasını öngörüyor. Fakat gelecek yıllarda Türkmenistan, Irak, İran ve hatta İsrail ve Kıbrıs'ın da bu hatta katılması mümkün. Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye, Yunanistan ve Arnavutluk topraklarından ve Adriyatik Denizi'nden geçecek hattın son noktası AB üyesi olan İtalya'nın güneyindeki Apulia Bölgesi'dir. GGK üç bölümden oluşmaktadır:

- Güney Kafkasya Doğalgaz Boru Hattı (BTE) – Azerbaycan ve Gürcistan topraklarından geçiyor.
- Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) – Türkiye'de kara ve denizden geçiyor.
- Trans Adriyatik Doğalgaz Boru Hattı (TAP) – Yunanistan, Arnavutluk ve İtalya topraklarından geçiyor (Bagnoli vd., 2017: 16).

GGK'nın temeli Avrupa enerji arz güvenliğine dayanmaktadır ve bu anlamda önemli tarih olarak 13 Ocak 2011, AB ile Azerbaycan arasında imzalanan "Güney Gaz Koridoru Bildirisi" belirtilebilir. Azerbaycan'ın Şahdeniz doğalgaz sahasından çıkartılacak yaklaşık 1.2 trilyon m³ doğalgaz rezervinin Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasını öngören GGK, Avrupa'nın Rusya'ya enerji bağımlılığını önemli ölçüde azaltacaktır. GGK Projesi ile, 2018-2019 yıllarından itibaren, yıllık 10 milyar m³ doğalgaz Avrupa'ya, 6 milyar m³ doğalgaz ise Türkiye'ye olmakla, toplam 16 milyar m³ doğalgaz taşınacaktır (Karagöl ve Kaya, 2014: 13-15). 2023 yılına kadar doğalgaz akışı miktarının yıllık 23 milyar m³, 2026 yılında ise 31 milyar m³ olması öngörülmüştür. 3500 km uzunlukta GGK, birçok hükümet ve şirketin icraatlarına bağlı olarak gerçekleştirilmekte olan, 45 milyar dolarlık yatırımla çok büyük ve AB'nin enerji sektörünün en yeni gözde projesidir (Bagnoli vd., 2017: 18).

1.4. Dağlık Karabağ Sorunu

1.4.1. Dağlık Karabağ Sorununun Tarihsel Boyutu

Ermenistan`la Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ sorunuyla ilgili yaşanan çatışma 1988-1994 yıllarında şiddetli bir hal alsa da bu sorunun kökeni çok daha eskilere dayanmaktadır. SSCB`nin halkları arasında ilk patlak veren ve en uzun süren çatışma olarak nitelendirilen Dağlık Karabağ çatışmasında bazı tahminlere göre her iki taraf 30 binden fazla insan kaybetmiştir. Bu çatışma sadece bir toprak uğruna savaş olmakla beraber, gelişmesine neden olan temel unsurlar olarak merkezi gücün (başka sözle Rusya`nın) geleneksel politikası ve Ermenistan`ın Batı ülkelerinde bulunan zengin ve iyi organize edilmiş diasporası gösterilebilir (SAM, 2013: 48).

Karabağ (iki Azerbaycan kökenli sözden oluşan: “kara” (büyük anlamında) ve “bağ” (bahçe anlamında)) Küçük Kafkas dağları ile Kür ve Aras nehirleri arasında bulunan, Azerbaycan`ın en eski insani yerleşim yerlerinden birisidir. Eski ve Orta yüzyıllarda Azerbaycan Kafkas Albanyası`nın (MÖ 4 - MS 8. yüzyıllar) bir parçası olmuştur. Karabağ bölgesinin dağlık kısmı Artsakh (Yunanca “Orkhistene”) ismi ile tanınmıştır. Arap işgalinden sonra, 7-8. yüzyıllarda bölge halkı İslamı kabul etmişse de, özellikle dağlık kısmı Hıristiyan olarak kalmaya devam etmiştir. Ermeni Kilisesinin de etkisiyle Alban Apostolik Kilisesi (Monofizit) Grigoryanlaşmaya başlamıştır. Kafkas Albanyası`nın dağılmasından ve Arapların bölgede zayıflamasından sonra Karabağ bölgede yeni oluşan yeni devletlerin, önce Saciler, 10. yüzyılda Salariler, 11-12. yüzyılda Şeddadiler, 15. yüzyılda Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerine dahil olmuş, 16-17. yüzyıllarda Safeviler devletine ait Karabağ beylerbeyliği (Türk soylu Ziyatoğlu kabilesi tarafından yönetilmiş) var olmuş, 16-18. yüzyıllarda İran`ı (Safeviler devletini) yöneten Kacar`lar bölgeyi yönetmiştir. 18. yüzyılda (1750`de) Penah hanın liderliğinde bölgede Karabağ hanlığı oluşmuş, Şuşa ise hanlığın başkenti seçilmiştir. Karabağ hanlığı genel olarak İran (Safevi) şahına tabi idi. 1804-1813 ve 1826-1828 yıllarında yaşanan Rusya-İran savaşlarından sonra tüm Kuzey Azerbaycan Rusya yönetimine girmiştir. Fakat Karabağ hanlığı bundan daha önce, 1805`te Rusya yönetimine geçmiştir 1822`de ise feshedilmiştir. Bu dönemde Ermeniler bölge halkının, sadece 1/5 kısmını oluşturmaktaydı. Azerbaycan Rusya tarafından işgal edildikten sonra bölgede Hıristiyan kökenli Ermenilerin sayısının artırılması amacıyla büyük göç politikası uygulanmaya başlanmıştır. İlk olarak 1828`de Rusya-İran savaşına son veren Azerbaycan`ın iki ülke

arasında bölünmesini tamamen resmileştiren Türkmençay Antlaşması ve 1828-1829 yıllarında Rus-Türk savaşına son veren Edirne Antlaşmasından sonra Ermeniler Azerbaycan topraklarına, özellikle Karabağ'a göç ettirilmiştir. 1853-1856 yılları Kırım Savaşı, 1877-1879 yılları Rus-Türk savaşlarından sonra daha da fazla Ermeni bölgeye getirilmiştir. Böylece Güney Kafkasya ve özellikle Karabağ bölgesi nüfusunda önemli değişiklikler yaşanmıştır. Bölgenin Ermeni nüfusu Rusya'nın göç politikası sonucunda 1831-1916 yılları arasında 19 binden 119 bine kadar yükselmiştir. Bu ise bölgenin yerel halkı ile Ermeniler arasında gelecekte çatışmaların oluşturulmasının temeli olarak görülmektedir. İlk çatışma 1905'de, daha sonra 1918'de çıkmıştır. 1918-1920 yıllarında var olan Azerbaycan Demokratik (Halk) Cumhuriyeti ve Ermenistan Demokratik Cumhuriyeti Karabağ'a yönelik iddaları olmuştur, fakat Paris Barış Konferansı'nda Azerbaycan'ın bağımsızlığı dünya devletlerince tanınırken Karabağ da Azerbaycan'ın bir parçası olarak kabul edilmiştir. Bu durum 1920'de Sovyet işgaline kadar devam etmiş, 5 Temmuz 1921'de Stalin'in kararıyla Karabağ tamamen Azerbaycan SSC'ye verilmiştir. Halklar arasında olan anlaşmazlıklara tamamen son vermek için ise 7 Temmuz 1923'te Dağlık Karabağ Özerk Oblastı (Bölgesi) ilan edilmiştir. Kasım 1924'de bu Bölgenin Azerbaycan SSC'ye ait olduğu onaylanmıştır. Buna rağmen Sovyetlerin 1920-1930'lu yıllarda uyguladığı göç politikasının sonucu olarak bölgenin demografik yapısı Ermenilerin lehine değişmiştir. Bölge nüfusu zamanla artmaya başlamış, 1970, 1979 ve 1989 yıllarında uygun olarak Ermenilerin nüfus oranı azalarak %80.5 (121 100 kişi), %75.9 (123 100 kişi) ve %76.9 (145 500 kişi), Azerbaycanlıların nüfus oranı ise artarak %18 (27 200 kişi), %23 (37 300 kişi), %21.5 (40 600 kişi), diğer milletler %1.3 (18 100 kişi), %1.1 (22 900 kişi), %1.5 (21 500 kişi) olmuştur. Zaman zaman 1945, 1964 ve 1968 yıllarında Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a verilmesi konuları gündeme gelse de, Azerbaycan tarafının karşı çıkmasıyla konu gündemden kalkmıştır. Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'dan ayrılması bir daha Sovyetler Birliği'nin dağılması sırasında gündeme gelse de bugüne kadar bu sorun kalmakta devam ediyor (SAM, 2013: 49-54).

Ermeni iddalarına göre en eski zamanlarda Karabağ'da Lezgi diline yakın dilde konuşan kabileler² yaşamaktaydı. Urartu, Asur ve Med devletleri arasında bulunan Karabağ toprakları MÖ 6. yüzyılda Pers imparatoru Büyük Kyros tarafından tutulmuştur. Ermenilerin bölgede etkisinin ne zaman yayıldığı tarih belli olmasa da, Büyük

² Karkarlar vd. eski Alban kabileleri kast edilmektedir

Ermenistan'a bağlı Artsakh (Karabağ'ın topraklarını içeren) vilayeti MÖ 189'da oluşturulur. Bu bölge MS 4. yüzyılın sonlarına kadar uzun bir süre Büyük Ermenistan Krallığı'na ait olduğu iddaa edilmektedir. Büyük Ermenistan Krallığı 387 yılında Roma ve İran (Sasani) İmparatorlukları arasında savaşın ardından iki ülke arasında bölündükten sonra Artsakh Kafkas Albanyası'na verilmiştir. Kafkas Albanyası ise önce Sasani, daha sonra Arap işgaline uğrayarak feshedilir. Ermenilerin Araplara karşı isyanları sonucu Artsakh vilayetinde Haçın prensliği oluşturulur. Bu prenslik daha sonraları Bizans, 11-12.yüzyıllarda Selçuk, 13.yüzyılda Mongol ve Timur, 14-16.yüzyıllarda Karakoyunlu ve Akkoyunlu hücumlarına karşı gelerek en son 16.yüzyılda İran'ı yöneten Türksoylu kabile olan Kacarlar'a tabi edilmiştir. 1724'de Rusya-Osmanlı savaşından sonra Karabağ toprakları Osmanlı'ya geçmiştir. Fakat Osmanlı kontrolünde daha fazla özgürlük savaşına giren melikler daha sonra Türksoylu Karabağ hanlığının yönetimini kabul etmişlerdir. Bundan sonra Ermenilerin çoğu bölgeden gitmiş, yerine Türkler yerleştirilmiştir. 1805'de Rusya İmparatorluğu'nun kontrolünü kabul eden Karabağ hanlığı 1823'de tamamen feshedilmiştir ve bölge Rusya'nın kontrolüne geçmiştir. 19.yüzyıl boyunca bölgede Ermeni nüfusu artmıştır. 1897 Rusya İmparatorluğu genel nüfus sayımı zamanı Karabağ'ın Ermeni nüfusu %43, Azerbaycanlı nüfusu ise %55 civarında olmuştur. Karabağ'a daha fazla Ermeni göç ettikçe bölgede gerginlik artmaya başlamıştır. Bu daha sonra Ermenilerin bağımsızlık isteklerinin daha da artmasına ve bölgenin gelecekte Azerbaycan'dan ayrılmasına getirip çıkarmıştır (<http://geohistory.today/nagorno-karabakh/>, 31.08.2018).

Bundan başka Ermenilerin temel argümanları aşağıdakilerdir:

- Azerbaycan SSCB tarafından işgal edildiği zaman Karabağ onun yönetimi altında değildi ve Azerbaycan'ın Milletler Cemiyeti tarafından tanınmamasının nedeni temel olarak Ermenilerin yaşadığı Dağlık Karabağ'a yönelik iddialarının olması olmuştur.
- 1991'de SSCB'nin bölünmesi sürecinde Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'dan hukuki temellerle ayrılması ve Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'nin oluşumunda 3 Nisan 1990 tarihli SSCB Anayasası temel alınmaktadır. Yasaya göre SSCB üye devletleri birlikten ayrılmak isterken onların içerisinde var olan özerk cumhuriyetlerin de bu devlet de kalıp-kalmama gibi seçeneği vardır.

- Azerbaycan`ın SSCB döneminin hukuki mirasından vazgeçtiği için, o dönem sahip olduğu sınırlara iddaa etmek hakkından mahrum olması.

Fakat bu argümanların hepsi temelsizdir. Nitekim, 1918`de İngiliz ordusu Azerbaycan`a girdikten sonra General V. Tomson komşu Zengezur kazası (bölgesi) ile birlikte Dağlık Karabağ`ın Azerbaycan yönetiminde kalacağını tanımış ve Hosrov Sultanov`u bu iki bölgenin dahil olduğu Karabağ gubernatörlüğüne gubernatör olarak atamıştır. Ağustos 1919`da ise Dağlık Karabağ`ın Ermeni Milli Konseyi resmi olarak Azerbaycan yönetimini tanımıştır. Ayrıca, 1918-1920 yıllarında Azerbaycan Halk Cumhuriyeti birçok ülkelerle diplomatik ilişkiler kurmuş, 16 devletin Bakü`de temsilciliği bulunmuştur. 12 Ocak 1920`de Paris Barış Konferansı Müttefik Devletlerin Baş Konseyi Azerbaycan`ın bağımsızlığını “de facto” tanımıştır. 20 Nisan 1920`de Azerbaycan SSCB tarafından işgal edildikten sonra bu bağımsızlık fiili olarak son bulmuştur. Bu nedenle 24 Kasım 1920`de Azerbaycan`ın Paris`teki eski hükümet temsilcilerinin Azerbaycan`ın Milletler Cemiyeti`ne (MC) üye olarak kabul edilmesi ile ilgili başvuruları kabul edilmemiştir. Bunun nedeni artık “de-facto” olarak hükümetin yokluğu idi, Dağlık Karabağ`a yönelik iddialar değildir. Bunun yanı sıra, belirli sınırları, statüsü ve anayasası, sabit hükümeti olmadığı gerekçeleri ile 16 Aralık 1920`de Ermenistan`ın da MC`ne üyelik başvurusu reddedilmiştir. Azerbaycan SSCB`nin devletlerinden biri olduktan sonra Karabağ`ın hangi ülkeye ait olduğu konusu bir kaç defa gündeme gelmiş ve her defasında birlik yönetimi tarafından Azerbaycan`a ait olduğu onaylanmıştır.

5 Haziran 1921`de Karabağ`ın Azerbaycan`da kalması, fakat geniş özerklik statüsü alması kararı kabul edilmiştir. Bu statü 1936 ve 1977 yıllarında kabul edilen SSCB Anayasalarında da tekrar onaylanmıştır. SSCB Anayasası`nın 78. maddesine göre cumhuriyetlerin sınırları onların karşılıklı onayı ve SSCB ilgili kurumlarının onayı olmadan değiştirilemezdi. 1980`lerin sonlarında Dağlık Karabağ`ın Ermenistan SSC`ye birleştirilmesi de bu açıdan hukuka aykırı olmaktaydı. Bundan başka “Müttefik cumhuriyetlerin SSCB`den ayrılması ile bağlı sorunların çözümü usulleri hakkında” 3 Nisan 1990`da kabul edilmiş Kanun, SSCB uluslararası tüzel kişiliğini feshedene kadar hiçbir ülkede uygulanmamış ve Dağlık Karabağ Özerk Oblastı 26 Kasım 1991`de Azerbaycan Cumhuriyeti tarafından özerklik statüsünün feshedildiği ana kadar var olmuştur. Ermenilerin varislik iddaasına gelince ise, uti possidetis juris (varis devlet

tarafından geçmiş imparatorluğun varlığına yönelik egemenlik hakkı ve özellikle de toprak talepleri ile ilgili siyasi kanun) doktrinine göre, Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlık kazandığı andan itibaren Dağlık Karabağ Özerk Oblastı'nın da dahil olduğu geçmiş Azerbaycan SSC'nin idari sınırlarını kendi uluslararası sınırları olarak kabul etmiş ve bu sınırlar uluslararası hukuk tarafından korunmaktadır. İlk kez ABD Cumhurbaşkanı Woodrow Wilson tarafından kullanılan self-determinasyon hakkı ise o dönem sömürge devletlerin bağımsızlığı için ortaya atılmıştır (Cabbarlı, 2-5).

Görüldüğü gibi Ermenilerin Dağlık Karabağ'la ilgili çok daha farklı siyasi-tarihsel görüşleri ve yaklaşımları vardır. Azerbaycan için en önemli topraklarının işgal olunması, Ermeniler için tarihsel adaletin yerini bulması olarak nitelendirilebilir. Dağlık Karabağ'ın her iki toplum için sembolik değeri tartışmasız çok büyüktür. Ermeniler için Dağlık Karabağ kendi Hıristiyan kültürlerinin Türk dünyası karşısında son kalesi olarak değerlendirilmektedir. Fakat artık Dağlık Karabağ savaşının sona ermesinden 25 yıl geçmesine rağmen bu sorun bir çözüme kavuşmamıştır. Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ ve çevresindeki 7 ilçe (rayon), toplam olarak %20 toprakları hala Ermeni işgali altındadır (Waal, 2003: 3).

1.4.2. Dağlık Karabağ Sorununun Politik Boyutu

Sovyetler Birliği'nde ilk toplu muhalif hareketi 1988'de Ermenistan'da başlamıştır. Bu hareketin liderleri "Karabağ Komitesi" kurmuş ve bölgenin tamamen Ermenistan'a birleştirilmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Bu hareket ve onun liderleri Sovyetler'den ayrılan devletler arasında ilk kez iktidara gelen komünist olmayan grup idi. Grup liderleri Vazgen Manukyan ve Levon Ter-Petrosyan idi. 1988'in başlarında Azerbaycan ve Ermenistan'da yaşanan gerginlik Moskova tarafından endişeyle karşılanmaktaydı. Her iki devletin komünist yönetimi artık merkez hükümetin emirlerine tam olarak tabi olmak istemiyordu (Waal, 2003: 55-58).

20 Şubat 1988'de Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin SSCB Ali Sovyeti (Parlamentosu) tarafından kabul edilen, Azerbaycan ve Ermenistan Sovyet Cumhuriyetlerine iletilen bildiriye Karabağ'ın Azerbaycan'dan ayrılıp Ermenistan'a birleşmek istediği açıklanmıştır. Fakat SSCB Halk Komiserleri Sovyeti bu bildiriye 24 Mart 1988'te reddetmiştir. Buna rağmen Ermenistan ve özellikle Dağlık Karabağ'da gösteriler devam etmiştir. Sonunda 12 Temmuz 1988'de Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi Azerbaycan

SSC`den ayrıldığını ilan etmiştir. Bu karar Azerbaycan SSC Ali Sovyeti tarafından yasadışı bir karar ilan edildiği gibi SSCB Ali Sovyeti tarafından da reddedilmiştir. 1 Aralık 1989`da Ermenistan SSC ve Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi`nin birleşmesi hakkında yeni bildiri yayınlanmıştır. Bunun ardından 7 Aralık`ta Azerbaycan SSC Parlamentosu tarafından verilen bildiride Ermenistan ve Dağlık Karabağ`ın birleşmesinin yasadışı olduğu ve SSCB hukukuna aykırı olduğu belirtilmiştir. Bu durum Ermenistan`ın SSCB`den bağımsız bir devlet oluncaya kadar devam etmiştir. 2 Eylül 1991`de Ermeniler Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi ve Şaumyan (şimdiki Goranboy) rayonu topraklarını içerisine alan sınırlarda “Dağlık Karabağ Cumhuriyeti”ni ilan ettiler. Bu durum gerginliğin artması ve daha sonra savaşın çıkmasına kadar büyük bir soruna neden olmuştur (SAM, 2013: 53-55).

26 Şubat 1992`de Ermeniler tarafından Hocalı`da gerçekleştirilen soykırımdan sonra diğer Azerbaycan topraklarında Ermeniler tarafından işgal edilmeye başlanmıştır. Hocalı Soykırımı 20. yüzyılın en kanlı olaylarından biri olarak nitelendirilebilir. Olaylar zamanı eski Sovyet ordusunun 366.motoalayının desteği ile tüm şehir dağıtılmış, 613 kişi (bunlardan 106`sı kadın, 63`ü çocuk, 70`i ise yaşlı) öldürülmüş, 1000 kişiden fazla insan yaralanmış, 1275 kişi esir alınmış, 8 aile tam olarak yok edilmiştir, 56 kişi özellikle acımasız yöntemlerle katledilmiştir. Bundan az sonra 8 Mayıs 1992`de Şuşa şehri tutulmuştur. Aynı günde Laçın “koridoru”nun tutulması ile Dağlık Karabağ`ın Ermenistan`la kara sınırı açılmış oldu. Bundan sonra Dağlık Karabağ civarındaki diğer 7 rayon işgal edilmeye başlamıştır. 18 Mayıs`ta Laçın, 2 Nisan 1993`te Kelbecer, 23 Temmuz 1993`te Ağdam, 23 Ağustos 1993`te Cebrayil ve Füzuli, 31 Ağustos 1993`te Gubadlı, 29 Ekim 1993`te ise Zengilan rayonları işgal edilmiştir. Bu işgaller sonucunda 20 bin Azerbaycanlı öldürülmüş, 100 bin kişi yaralanmış, 50 bin kişi ise önemli yaralar alarak sakat kalmış, 4499 kişi kaybolmuştur (<http://www.tarix.gov.az/rayonlar.php>, 03.09.2018).

5 Mayıs 1994`de Dağlık Karabağ savaşını sonlandırmak için Kırgızistan`ın başkenti Bişkek`te protokol imzalanmıştır. Bazı düzenlemelerle protokol 8 Mayıs 1994`de Bakü`de Azerbaycan tarafından da imzalanmıştır. “Bişkek protokolü” adlanan ateşkes antlaşmasını imzalayan taraflar arasında Azerbaycan, Ermenistan, Rusya, Kırgızistan ve BDT temsilcilerinin yanısıra “Dağlık Karabağ Cumhuriyeti” temsilcisi de vardı. Protokol 12 Mayıs 1994`te yürürlüğe girmiştir

<http://www.usazeris.org/ArmeniaAzerbaijanCeasefireAgreementBishkekProtocol1994.pdf>, 04.09.2018; Gaffarov, 2008: 272).

1980`li yılların sonlarından itibaren devam eden politik, askeri ve etnik temele dayalı yerel silahlı çatışmalar ve savaşlar bölgenin güvenliğini önemli şekilde tehdit etmiştir. SSCB`nin dağılması ve bunun ardından Rusya Federasyonu`nun inşası sürecinde hem Kafkasya`daki otorite boşluğu hem de yerel istikrarsızlık, aynı zamanda geçmişten gelen ve SSCB döneminde de pekişen bölgesel sorunlar günümüzde Güney Kafkasya`nın güvenlik sorununu oluşturuyor. Bu sorunun çözülmesi amacıyla gerçekleştirilen projeler, büyük devletler tarafından bölgeye yönelik politik, ekonomik ve askeri politikalar Güney Kafkasya`da güvenliğin arttırılmasına katkı sağlamıştır. Fakat bu çözümlerin hiç birisi Dağlık Karabağ sorununa çözüm bulamamıştır (Cabbarlı, 2017: 54).

1.4.3. Minsk Grubu`nun Faaliyeti

Dağlık Karabağ sorununun çözümü için tarihsel ekseninde uluslararası çözüm arayışlarının söz konusu olduğu görülmüştür. Bu bağlamda Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) tarafından bu sorunun çözümüne yönelik bir takım girişimler var olmuştur. Ermenistan`la Azerbaycan arasında Dağlık Karabağ sorununun çözülmesi amacıyla 1992`de AGİT Minsk Grubu kurulmuştur. Bu grup üyeleri olarak Rusya, ABD, Fransa, Türkiye, İtalya, Almanya, Beyaz Rusya, Finlandiya, Portekiz, İsveç, Hollanda, Ermenistan ve Azerbaycan temsilcileri atanmıştır. 1997`den günümüze kadar AGİT Minsk Grubu`nun eş başkanları (co-chairs) ABD, Fransa ve Rusya Federasyonu`dur. İlk başlarda ise eş başkanlar Rusya ve Finlandiya, 1995-1996`da Rusya ve İsveç olmuştur. Tarihsel süreçte bu grubun girişimleri çözüme yönelik diyalog ortamını oluşturmuş, üç çözüm önerisini ortaya koymuştur (ASAL, 2013:62).

- “Paket çözüm” önerisi – Mart 1996`da (diğer verilere göre 17 Temmuz 1997) İsveç Dışişler Bakanı ve o yıl AGİT başkanı Flavio Cotti tarafından sunulmuştur. Bu öneri Azerbaycan`ın toprak bütünlüğünü korumakta, fakat Dağlık Karabağ`a en geniş özerklik statüsü tanımaktaydı. Bu öneriye göre Ermeniler tüm işgal edilmiş bölgelerden çıkmalı, Dağlık Karabağ`la Ermenistan arasında iletişim ve göçmenlerin geri dönmesi sağlanmalı idi. Fakat bu çözüm Ermenistan tarafından reddedilmiştir.

- “Aşamalı çözüm” önerisi – 2 Aralık 1997’de AGİT’in Lizbon Zirvesi zamanı ortaya atılmıştır. Bu önerinin en önemli noktası Dağlık Karabağ’ın bağımsızlık statüsünün çözümünü geleceğe bırakıyor ve tasarlanmış aşamalı çözüm sunuyordu. Fakat bu çözüme de Dağlık Karabağ’ın Ermeni temsilcileri kesinlikle karşı çıkmıştı. Şöyle ki, onlar Karabağ’ın bağımsızlığını herhangi bir durumda şüphe altına almak istemiyorlardı. Azerbaycan ve Ermenistan yönetimleri tarafından daha ılımlı olarak kabul edilen bu çözüm Dağlık Karabağ’ın “de-facto” yönetimi tarafından reddedildiği için gündemden kalkmıştır (Hopmann, 2015: 169). Bu çözüme Ermenistan’ın o zamanki cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan olumlu yaklaşmış, fakat Dağlık Karabağ Ermenileri kesinlikle karşı çıkmıştır. Sonuçta 3 Şubat 1998’te Ter-Petrosyan istifa etmiş, Koçaryan iktidara gelmiştir (Güleç, 2015: 7).

- “Ortak devlet çözümü” önerisi – Mart-Aralık 1998’de ortaya atılan, Azerbaycan tarafının karşı çıkmasıyla 5 ay içerisinde gündemden kalkan bir çözüm önerisidir. Bu öneri sadece Azerbaycan için değil, hem de Gürcistan ve Moldova’da var olan benzeri sorunlara uygulanması için ortaya atılmıştı. Bu öneriye göre Karabağ ve Azerbaycan’ın dahil olduğu bir konfederasyon kurulması planlanıyordu. Fakat Azerbaycan bu öneriyi reddetmiştir (Kılavuz, 2017: 57).

- 2001 Key West, Florida (ABD) görüşmeleri zamanı Azerbaycan yönetimi “paket çözüm” önerisine geri dönmüş, Haydar Aliyev bazı toprakların Azerbaycan’a verilmesi karşılığında³ Dağlık Karabağ’ın bağımsızlığını tanımayı kabul etmiş, daha sonra ülke içerisinden gelen baskıyla öneriden vazgeçmiştir. Bu teklif Ermenistan yönetimi tarafından da itirazla karşılanmıştır.

- “Madrid Prensipleri” – AGİT’in Bakanlar Konseyi’nin Kasım, 2007’de Madrid’de gerçekleştirdiği görüşmesi zamanı ortaya atılmıştır. Bu prensiplerde hem toprak bütünlüğü, hem de self-determinasyon hakkına vurgu yapılmakta, her iki taraf da bu prensipleri kendi önceliklerine göre tanımlamaya çalışmaktaydı. Bu prensiplere göre Dağlık Karabağ’a kendini yönetim ve güvenlik garantisi verilmeli, göçmenler geri dönmeli, belirli zaman kesiminden sonra ise halk içerisinde “referandum” yolu ile bölgenin son statüsü belirlenmeli idi. Fakat bu öneri bölgenin statüsünü gelecek belirsiz bir dönem için iptal ettiği ve referandumda kimlerin iştirak edebileceği konusunu belirsizlik içerisinde bıraktığı için uygun görülmemiştir (Hopmann, 2015: 170).

³ Ermenistan’ın Megri rayonu kast edilmektedir. Böylece Nahçıvan’ın blokajı kırılıyor, fakat Ermenistan’ın İran’la sınırı yok oluyordu

Azerbaycan ve Rusya Avrupa enerji pazarı uğrunda bir birine karşı duran jeopolitik (veya en azından ekonomik) rakipler olarak gözükseler de özellikle son yıllarda iki ülke arasındaki ilişkilerde önemli yaklaşımlar söz konusudur. Nitekim Rusya, Dağlık Karabağ sorununun çözülmesinde en önemli ve karar verici aktör olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda Batı tarafından insan haklarının bozulması gibi eleştirilerle karşı karşıya gelen Azerbaycan hükümeti dengeli dış politika hattından çekilerek Rusya ile ilişkiler köprüsünü pekiştirmekte meraklıdır. 2008 Rusya-Gürcistan savaşı, özellikle AB ve NATO'nun bu savaşta Gürcistan'a hiçbir önemli destek vermemesi Azerbaycan'ın dış politika hattındaki değişiklikleri etkileyen önemli unsurlar olarak nitelendirilebilir (İsmayilov ve Zasztowt, 2015: 4).

Çözümüne yönelik önemli adımlardan birisi de Kasım 2008'de imzalanan Moskova Deklarasyonu'dur. Bu deklarasyon Azerbaycan ve Ermenistan cumhurbaşkanları İlham Aliyev ve Serj Sarkisyan arasında imzalanmış, sorunun çözümünde barışçı yolların uygulanacağını temel almakta ve Madrid prensiplerine dikkat çekmektedir. Çözülemeyen Dağlık Karabağ sorununa yönelik devletler ve uluslararası kuruluşların tutumu açık olarak tespit edilmemiştir (Şihaliyev ve Yılmaz, 2015: 33).

BÖLÜM 2: AZERBAJCAN'IN TÜRKİYE VE RUSYA İLE İLİŞKİLERİ

2.1. Azerbaycan Türkiye İlişkileri

2.1.1. Tarihsel Süreçte Azerbaycan-Türkiye İlişkileri

Azerbaycan-Türkiye ilişkileri çok boyutlu bir kapsama sahiptir. “Azerbaycan`ın sevinci sevincimiz, kederi ise kederimizdir” diyen Mustafa Kemal Atatürk`ün ve “Biz bir millet, iki devletiz” diyen Haydar Aliyev`in sözleri iki ülke arasındaki ilişkilerin temel karakterini yansıtmaktadır. Burada tarihsel, kültürel, toplumsal ve diğer faktörler ön plandadır. Günümüz itibarıyla Azerbaycan ve Türkiye arasında stratejik işbirliği söz konusudur. 18 Ekim 1991`de bağımsızlık kazanan Azerbaycan Cumhuriyeti ilk olarak 9 Kasım 1991`de Türkiye tarafından tanınmıştır. Ardından ise karşılıklı açılan konsolosluklar ve büyükelçilikler aracılığıyla ilişkiler daha da pekiştirilmiştir (Yılmaz, 2011: 124). Tarihin belli dönemlerinde aynı çatılar altında yaşama, belli dönemlerde iyi ilişkilere sahip devletler olma, ortak kültürel özellikleri taşıma günümüzdeki ikili ilişkilere de yansımaktadır. Türkiye Azerbaycan ilişkilerinde tarihsellik açısından beş aşama özellikle vurgulanabilir. İlk dikkat çeken olgu ortak tarih olgusudur.

1. Ortak tarih

2. Osmanlı-Safevi ilişkileri

3. 1918–1920 Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti dönemi

4. SSCB dönemi

5. 1991 Azerbaycan`ın bağımsızlığına tekrar kavuşması sonrası dönem (Kalafat ve Aslanlı, 2004: 409).

Azerbaycan bir Türk yurdu olup, ilk Türk akınlarının bu bölgeye MÖ 7. yüzyılda geldiği düşünülmektedir. Önce İstikler, daha sonra 120`de Sabir Türkleri, 4-6. yüzyıllarda ise Hunlar bu topraklarda bulunmuşlardır. Sabirlerin torunları olan Hazarlar 700`lü yıllarda bu bölgeye yerleşmiş, devlet kurmuş, Kalmuk Sahrası`ndan Muğan Çölü`ne kadar yayılmışlardır (Güngör, 1999: 46). Hazarları takiben birçok Türk kabileleri bölgeye Derbend kapısından geçiş yapmışlardır. Bu nedendir ki, Derbend kapısı “Türk Kapısı” olarak anılmaktadır (Bilgili, 2002: 26). Tüm bunların yanısıra

bölgenin tam bir Türk yurdu olması 10-11. yüzyılda Selçuklular zamanına denk gelmektedir. Bölgenin Selçuk Türkleri tarafından fethinden sonra Oğuz (Türkmen) toplulukları çoğunlukla bölgeye yerleşmişler. Moğol istilalarından sonra bir süre İlhanlılar ve Altın Orda hakimiyeti altında kalan bölgede 1146`da (1225 yılına kadar) Azerbaycan Atabeyleri hüküm sürmüştür. 1400`lü yıllarda Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türk sülaleleri Azerbaycan topraklarına hükmetmişlerdir. 16. yüzyılda ise Şiiliği yayan Safeviler (Türk sülalesi) bölgeye hakim olmuştur (Nuriyeva, 2015: 99, 106, 116).

Osmanlı Devleti 1475`de Kırım`ı işgal ederek Kafkasya ile komşu olmuştur. Kırım`dan Kafkasya`ya gönderilen ordu, propaganda ve bazı Kuzey Kafkas beyleriyle kurulan ilişkilerle bölgede Sünnilik mezhebinin yayılması amaçlanmıştır. Fakat kimi zaman bu Osmanlı yayılcılığına karşı direnenler de olmuştur. Bunun nedeni olarak Osmanlı nüfuzu doğrudan veya dolaylı olarak hiçbir zaman Kafkasya`da egemen olmamasıdır. Osmanlıların Azerbaycan`la ilişkilerinin 16. yüzyıldan itibaren başladığı söylenebilir. Bu dönemde Azerbaycan topraklarında Safevi İmparatorluğu hakim idi (Süleymanov, 1997: 18). Uzun yıllar Osmanlı ve Safevi devletleri arasında toprak ve yönetim uğruna mücadeleler yaşanmış, sonuç olarak 17 Mayıs 1639`da Kasr-ı Şirin antlaşması imzalanmış ve iki devlet arasındaki sınır belirlenmiştir.⁴ 17. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı Devleti`nin zayıflama sürecine girmesi ve 1747`de Nadir Şah`ın öldürülmesiyle Azerbaycan topraklarının küçük hanlıklara⁵ bölünmesi sonucu olarak İran ve Rusya bölgede otorite kurmaya başlamıştır. 18. yüzyılda bölgeye egemen olma uğruna mücadele Osmanlı Devleti, Rusya ve İran arasında geçse de, 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Transkafkasya`da güçlenen Rusya, 1804-1813 ve 1826-1828 yılları arasında yaşanan savaşlarda İran`la karşı karşıya gelerek Azerbaycan topraklarını istila etmiş ve Kuzey Azerbaycan`ı (burada oluşan hanlıkları) tamamen kendi egemenliği altına almıştır. Güney Azerbaycan ise İran`ın egemenliği altında kalmıştır.⁶ Fakat Rus Çarlığı`nın sonunu getiren 1917 Bolşevik İhtilali bölgede Osmanlı`nın yeniden aktif politika izlemesine neden olmuştur (Yılmaz, 2011, s. 95).

Azerbaycan`da Çarlık Rusyası`nın takiplerinden kaçan aydınlar İstanbul`da özgür ve serbest faaliyet göstermişler. 1918 yılında kurulan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti`nin

⁴ Günümüzdeki İran-Türkiye sınırı.

⁵ Bakü (Şirvan), Derbent, Kuba, Lenkeran (Talış), Şeki, Gence, Karabağ, Nahçıvan, Revan (İrevan), Tebriz, Urmiye ve Erdil hanlıkları.

⁶ Günümüz itibarıyla Güney Azerbaycan İran`ın bir eyaletidir.

ideologları da bu aydınlar olmuştur. Osmanlı'nın Batı ülkelerine karşı yürüttüğü Balkan savaşlarında Azerbaycanlılar Osmanlı ordusu tarafında birlikte savaşmışlardır ve böylece ilişkiler daha da derinleşmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında Çarlık Rusyası'na esir düşen Osmanlı askerleri Gence üzerinde Sibiryaya ve Hazar denizinde yerleşen Nargin adasına gönderilmiştir. Bu dönemde Azerbaycan Türkleri Osmanlı askerlerine karşı soğuk davranmamış, maddi ve manevi yardım etmiştir (Veliyev, 2017: 99-100).

Büyük Rus İhtilali ardından Şubat 1917'de Kafkaslar'da Geçici Hükümet kurulmuş, Kasım 1917'de ise Kafkas Komiserliği ilan edilmiştir. Şubat 1918'de ise Kafkasya Seymi (Mavera-i Kafkasya) oluşturulmuştur. Osmanlı Hükümeti defalarca Kafkasta Seymi bağımsızlığını ilan etmeye çağırsa da, Seym bu adımı atmamıştır. I. Dünya Savaşı sonrası 3 Mart 1918'de Rusya Almanya ile Brest-Litovsk Antlaşmasını imzalamış ve Kars, Erdahan ve Batum'u Osmanlı'ya bırakmıştır. Bundan bir hafta sonra Osmanlı Hükümeti, Kafkasya Hükümetine telgraf yollayarak bölgeyi boşaltmasını talep etmiştir. Kafkas Seymi ise, Müslümanların karşı çıkmasına rağmen Osmanlı'ya savaş ilan etmiştir. Müslümanlar ve diğerleri arasındaki fikir ayrılıkları bölgede iç çatışmanın yaşanmasına neden olmuştur. 31 Mart 1918 tarihinde Bakü'de Müslümanlara karşı yaşanan katliamdan sonra ⁷ Mavera-i Kafkasya hükümetinin birliği daha da zayıflamıştır. Savaşı kaybeden Kafkas Seymi, 22 Nisan 1918'de Osmanlı talebi üzerine kendi bağımsızlığını ilan etmiş, fakat fazla yaşayamamış ve 26 Mayıs 1918 tarihinde kendini fesh etmiştir. Aynı gün, yani 26 Mayıs'ta Ermenistan ve Gürcistan, 28 Mayıs'ta ise Azerbaycan kendi bağımsızlıklarını ilan etmişler (Bayraktar, 1994: 56-69; Yılmaz, 2011, s. 97).

Tiflis Gürcistan'ın, Erivan Ermenistan'ın, Gence (Yelizavetpol) ise geçici olarak Azerbaycan'ın başkenti ilan edilmiştir. 4 Haziran 1918'de Osmanlı Devleti ile Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan arasında imzalanan Batum Antlaşması ile Azerbaycan hükümetinin isteği üzerine Osmanlı'dan gönderilen 8500 silahlı kuvvetin yardımıyla zafer kazanılmış ve 15 Eylül 1918'de Bakü düşmanlardan kurtarılarak Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin başkenti statüsünü kazanmıştır (Kılıç, 2011: 59).

28 Mayıs 1918'de bağımsızlık kazanan Azerbaycan iç ve dış düşmanlarla karşı karşıya olduğu ve kendini savunmak için güçlü askeri kuvvetinin olmadığı bir zamanda Kafkas

⁷ Bu katliamlar Guba, Şamahı, Lenkeran, Gence, Karabağ, Zengezur vd. bölgelerde de sürdürülmüştür.

İslam Ordusunun Komutanı Nuri Killigil Paşa komutasında sevk edilen Osmanlı askeri birlikleri ile yeni kurulmakta olan Azerbaycan askeri kıtalarından oluşan “Kafkas İslam Ordusu” Azerbaycan`ın 2 sene içerisinde varlığını sürdürmesini sağlamıştır. Fakat kendisini Osmanlı Devleti`nin kardeşi adlandırmasına rağmen, Azerbaycan hiçbir zaman İstanbul`dan yönetilmeyi arzu etmemiş, Osmanlı yardımlarına başvurmasına rağmen milli demokratik tutumundan uzaklaşmayarak gerçekçi bir yaklaşım sergileyerek, Türk birliğini salt kültürel alan üzerinde oturtmayı başarmıştır (Ağayev, 2008: 14-17).

I. Dünya Savaşı`nı kaybetmesi ve 30 Ekim 1918`de Mondros Mütarekesinin imzalanması nedeniyle, Müttefik ordusu kumandanı General Tomson, Osmanlı Ordusunun bir haftaya Bakü`yü ve tüm Kafkasya`yı boşaltmasını talep etmiştir. Osmanlı ordusu Azerbaycan`ı terk ettikten sonra Azerbaycan Hükümeti üyeleri General Tomson`la görüşmek isterken, Tomson “Bizim bildiğimiz Azerbaycan halkının iradesinden doğan bir cumhuriyet yok, yalnız Türk kumandanlığının entrikası ile teşekkül etmiş bir hükümet vardır” demiştir. Bunun üzerine “Madem ki aksini iddia ediyorsunuz, o zaman gelip mahallinde inceleme yapınız” diyen Azerbaycan heyetinin sözlerini temel alan İngiliz ordusu 17 Kasım 1918`de Bakü`ye yeniden girmiştir (Bayraktar, 1994: 113-114). Mustafa Kemal Paşa Osmanlı`nın Batılı güçlerle savaşında ve İmparatorluğun yıkılarak Cumhuriyet ilan edilmesi için verdiği savaşta daha önce İttihat ve Terakki Fırkası döneminde izlenen politikalarını reddederek, “Önce Türkiye” fikrine istinad etmiş ve milliyetçiliği benimsemiştir. 1919 yılının sonları, 1920 yılı başlarında Bolşeviklerle ilk temaslar kurulmuş ve Bolşevik yardımının sağlanmasında İttihatçı Halil Paşa görevlendirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Azerbaycan`ın er-geç Bolşevikler tarafından işgal edileceği düşüncesiyle Bolşeviklerle ilişkiyi Azerbaycan`la ilişkiye tercih etmişlerdir (Bayraktar, 1994: 141-146). Anton Denikin ordusunun Bolşevikler tarafından dağıtılmasından sonra Bakü`de bulunan Türkiyeli şahıslar, en önemlisi ise Halil Paşa, Azerbaycanlıları Kızıl Ordu`dan korkmamaları ve gelen bu ordunun Türkiye`ye yardım için ülkeye gireceğini söylüyordu. Nihayetinde 27 Nisan 1920 tarihinde Bolşevikler Azerbaycan`a girererek Hükümetin fesh edilmesini talep ettiklerinde, Osmanlı subaylarının büyük bir kısmı Bolşeviklerin tarafında yer almakta idi (Bayraktar, 1994: 179-180). 1920`de Bolşeviklerin Azerbaycan`ı işgali ardından Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti`nin tesis edilmesi, 1922 yılında ise SSCB`nin

kurulması ve Azerbaycan SSC'nin Birlik üyeliğine girmesi ile dış politikada bağımsızlığını tamamen kaybetmiştir.

SSCB döneminde Azerbaycan-Türkiye ilişkilerini anlamak için o dönemde çıkan dergiler ve kitaplara bakabiliriz. Özellikle Azerbaycan Komünist gazetesi, bunun yanısıra ülkede çıkan Pravda ve İzvestiya gazeteleri incelendiğinde o dönemde yaşanan olaylar daha iyi anlaşılabilir. Bu gazeteler haberleri yayınlarken SSCB'nin resmi ajansı olan TASS'a dayanarak bilgi veriyorlardı. SSCB ile Türkiye arasındaki ilişkiler bu devletin kurulduğu zamanlara dayanıyor. Her iki devletin mirasçıları yıkıcı I. Dünya Savaşı'na katılmış ve bu savaşta yenik düşmüştür. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Çarlık Rusya'nın 300 yıllık genişleme ve sıcak denizlere inme politikasından vazgeçen Sovyet Rusyası, emperyalistlere karşı savaş yaptığı için Türkiye'ye ilk yardım eli uzatan ülke olmuştur. Şubat 1920'de Sovyet Rusyası ile TBMM arasında Moskova'da ilk resmi temas gerçekleştirilmiş, 16 Mart 1921'de ise iki ülke arasında Dostluk ve Kardeşlik hakkında anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Artvin, Kars ve Ardahan Türkiye'ye verilmiş, Batum Gürcistan içerisinde, Nahçıvan ise Azerbaycan içerisinde özerk bir bölge statüsü taşımaya başlamıştır. Türkiye'ye Kurtuluş savaşı sırasında yardım eden SSCB ve Sovyet Azerbaycan'ı olmuştur. Azerbaycan Türkiye'ye bu savaşta büyük miktarda benzin, silah ve diğer malzemeler vermiştir. SSCB de Türkiye'ye 200,6 kg altınla beraber çok sayıda silah yardımı yapmış ve bu yardımlar çoğunlukla Azerbaycan'dan Türkiye'ye taşınmıştır. Bu yardımlar Ankara Hükümetinin Yunanlar üzerinde büyük zaferinin kazanmasında önemli rol oynamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'ni resmen tanıyan ilk devlet de SSCB olmuş, 1923-1924 yıllarında Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti'nden Türkiye'ye 16,391 ton yakıt gönderilmiştir. Fakat Türkiye'de SSCB'yle ilişkilerin kurulmasını istemeyenler de vardı. 1922'de SSCB Büyükelçiliğinin yakılması ve aynı yılda Türk-Sovyet ticari anlaşmasının gerçekleşmemesi bu insanları bir nevi amaçlarına yaklaştırmıştır. İki ülke arasında ilk ticari anlaşma 1927'de imzalanmıştır. Fakat 1937'de SSCB karşıtı politika izleyen Celal Bayar'ın Başbakan olması iki ülke arasında ilişkileri dönüm noktasına getirdi. Bu konuda Türkiye'nin Montreaux anlaşmasından sonra İngiltere'yle yaklaşması da önemli rol oynamıştır. Bundan sonra Türkiye bir çok SSCB şehirlerinde, aynı zamanda Azerbaycan'ın başkenti Bakü'deki konsolosluğunu kapatmıştır (Hasangarayev, 2017: 1-5).

SSCB döneminde Türkiye ile ilişkileri anlamak için o dönemde yayınlanan kitaplara örnek olarak Mihail Pavloviç Veltman, Revolyuchionnaya Turçiya (Devrimci Türkiye) (Moskova, 1921); Oreshkova S.F., Potshveriya B.M., Problemi İstoriyy Turtsiyi (Türkiye Tarihi Sorunları) (Moskova, 1978); Ludwig Moyzisch, Çiçero Operasyonu, (Bakü, 1981); Gasratyan M.A., Şamsutdinov A.M., Moiseyev P.P., Noveyshaya İstoriya Turchii (Türkiye'nin En Yeni Tarihi) (Moskova, 1968); Gasratyan M.A., Oreshkova S.F., Petrosyan Y.A., Otçerki İstoriyi Turtsiyi (Türkiye Tarihi Hakkında Yazılar) (Moskova, 1983); Bazna Elyas, Çiçero Bendim (Bakü, 1981); Bağırov, Y.A., Türkiye Lozan Konferansında (Bakü, 1957); Potsheveriya B.M., Vneşnyaya Politika Turtsiyi Posle Vtoroy Mirovoy Voynı (II. Dünya Savaşından Sonra Türkiye'nin Dış Politikası) (Moskova, 1976); Yeremeyev D.E., Na Stike Azii i Evropı: Oçerki o Turtsiyi i Turkax (Asya ve Avrupa Arasında: Türkiye ve Türkler Hakkında Yazılar) (Moskova, 1980) ve diğerleri gösterilebilir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB ve NATO arasında Soğuk Savaş yaşandığı ve Türkiye de NATO üyesi olduğu için SSCB ve Türkiye karşı taraflarda yer almaktaydı. Bu nedenle Türkiye, Azerbaycan'la fazla ilişkiler geliştiremezdi. Fakat buna rağmen, Azerbaycan-Türkiye arasında kültürel ilişkiler devam etmiş, Türkiye'de Azerbaycan dilinde bağımsız dergiler ve radyo programları hazırlanmıştır. Türkiye'de Azerbaycanca faaliyet gösteren radyo ve çıkarılan dergiler Batı propagandası yapmıştır. Bir daha Türkiye ile bağımsız ilişkiler 1991 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti ilan edildikten sonra kurulmaya başlanmış ve Azerbaycan'ın bağımsızlığı yine ilk olarak Türkiye tarafından tanınmıştır (Veliyev, 2017: 97-99).

2.1.2. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Kafkasya Politikası

1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve bu süreç sonunda SSCB'nin Aralık 1991'de dağılması dünya politikasında önemli değişimlere neden olmuştur. SSCB'nin dağılması yeni bağımsız devletlerin kurulmasıyla sonuçlanmış ve Avrasya haritası yeniden şekillenmiştir (Cemilli, 2007: 9).

1991 yılında SSCB'nin tarih sahnesinden silinmesinin ardından dünya yeni bir yapılanmaya gidilmiştir. Baltık ve Kafkasya ülkeleri hızlı bir şekilde Rusya'dan koparak bağımsızlık ve Batı yanlısı politikalar izlemeye başlamıştır. Güney Kafkasya'da üç bağımsız devlet Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan

Cumhuriyetlerinin Türkiye ile sınırının bulunması Türkiye'nin bu ülkeler yönelik özel politikalar oluşturmaya neden olmuştur. Ayrıca coğrafi konumu, jeopolitik ve jeostratejik özelliklerinin taşıdığı önem Türkiye'yi bölge ile yakından ilgilenmek durumunda bırakmıştır. Türkiye bu bölgede etkisini ilk başlarda Azerbaycan'da hissettirmiştir. Oysa Rusya Güney Kafkasya'yı halen kendi toprağı olarak görmekteydi. Rusya'nın bu tutumu Kafkasya'da olumlu karşılanmıyordu ve artan Rus baskılarını önlemek için bağımsızlık kazanmış yeni devletler ABD ve Avrupa ile işbirliğine gitmek zorunda kalmışlardır. Bu dönemde Azerbaycan ve Gürcistan Türkiye'nin Güney Kafkasya'da güçlenmesini sağlayacak iki önemli ülke olmuştur. Azerbaycan, Türkiye'yle etnik, dini, kültürel ve ortak tarih bakımından aynı duyguları paylaştığı için Türkiye burada o kadar da zorluklar yaşamamıştır (Cemilli, 2007: 100).

SSCB'nin 1989-1991 yılları arasındaki dağılma sürecinin hemen ertesinde Kafkasya coğrafyası dünyada istikrarsızlık merkezleri arasında ilk sıralarda yer almaktaydı. Kafkasya, Yugoslavya ile birlikte SSCB'nin dağılma sürecine girdiği bu dönemden 2000'li yıllara kadar geçen süre zarfında bu bölgede yaşanan çok sayıda etno-politik çatışmalardan ve savaştan etkilenen bölge olmuştur. Dağlık Karabağ, Güney Osetya, Abhazya ve Çeçenistan gibi bölgelerde yaşanan çatışmalar sonucu 2 600 000 kişi göçmen durumuna gelmiş, 600 000 kişi ise yaşamını kaybetmiştir (Cornell, 2001: 1).

SSCB'nin dağılma süreci başladığı zaman Türkiye bu sürece yönelik herhangi bir söylem geliştirmekten kaçınmıştır. Bu politikanın belirlenmesinde özellikle SSCB Başkanı Gorbaçov'un Doğu-Batı ilişkilerinde yumuşak konuşmaları, Ocak 1990'ın ilk günlerinde SSCB'nin bu politikanın çevre ülkelere daha fazla yansıtılmak amacıyla Türkiye ile ilişkilerini geliştireceğine yönelik görüşlerinin Türk medyasında gündeme gelmesi önemli etken olmuştur. SSCB Dışişleri Bakanı Eduard Şevardnadze'nin Aralık 1989'da Brüksel'de bulunan NATO Merkezi'ne ziyareti Doğu-Batı ilişkilerini dönüm noktasına getirmiştir. 1989-1990 yıllarından başlayan Güney Kafkasya'daki etnik gerilim, Batı dünyası tarafından SSCB kapsamında iç sorun olarak ele alınmış, Türkiye'nin pozisyonu da bundan farklı olmamıştır. Örneğin, 20 Ocak 1990 tarihinde SSCB merkezi yönetiminin Azerbaycan SSC'ye müdahalesi hakkında dönemin ABD yönetimi tarafından "kendi vatandaşlarının hayatını korumak ve düzeni sağlamak tabii ki her hükümetin sorumluluğudur" şeklindeki söylem merkezi yönetimin Bakü müdahalesine destek verilmiştir. 19 Ocak 1990 tarihli ABD ziyaretinde Özal, "Her

şeyden önce Azerbaycan bir Sovyet cumhuriyetidir...” ifadesini kullanmıştır. Bu nedenledir ki, Türkiye Dağlık Karabağ savaşında Azerbaycan yönetimin yardım isteklerine sessiz kalmış ve bu sorunun Rusya'nın etki alanı ile ilgili olduğunu düşünmüştür (Yapıcı, 2015: 429-443).

1991'in sonuna gelindiğinde Türkiye, bölgedeki yeni devletleri tanıyan ilk devlet olma özelliğini kullanarak, özellikle Türk cumhuriyetleriyle sıkı diplomatik ilişki içerisine girmiştir. 1990'ların ilk yarısında Türkiye, yeni siyasal, ekonomik ve sosyal model arayışı içinde olan ve batıyla yakınlaşmak isteyen Türk cumhuriyetleri için çekici bir model olarak görülmüş, bu ülkeler de aynı zamanda Türkiye ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmışlardır. Zira SSCB'nin dağılmasından sonra birlik içerisinde bulunan ülkelerin ekonomi, siyaset, askeri ve eğitim alanları başta olmak üzere hem kendi aralarında hem de uluslararası sistem ile işbirliğinde bulunmaları ve mevcut işbirliklerini geliştirmeleri en önemli ihtiyaçlardan olmuştur Türkiye'nin bu ülkelere yaklaşması, bölgenin İran kontrolüne girmesini ve Rusya'nın bölgeye tekrar nüfuz etmesini istemeyen ABD ve AB tarafından da desteklenmiştir (Aydın, 2006: 376).

Özellikle Dışişleri Bakanlığı himayesinde 1992 yılında kurulan Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) ve Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) gibi kurumlar vasıtasıyla bölge ülkeleriyle siyasal, ekonomik ve sosyal ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır (Babayeva, 2013: 25).

SSCB'nin dağılmasından sonra Türkiye'nin dış politikasında Azerbaycan önemli konuma gelmiştir. Bu ilişki çoğu zaman kimlik ve akrabalık vurgusu üzerinden şekillendirilmiştir. Bu tutumu Güney Kafkasya'nın diğer ülkeleri olan Ermenistan ve Gürcistan'la etkinliklerini sınırlandırmıştır. Özellikle Ermenistan'la arasında sınır sorunu ve soykırım meselesi gibi önemli ihtilaflar bulunurken, Türkiye'nin Azerbaycan'la kapsamlı işbirliği geliştirmesi ve Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ sorununda Azerbaycan'ın pozisyonunu desteklediğini ifade etmesi Ermenistan-Türkiye ilişkilerini anlaşmazlık noktasına getirmiştir. Günümüze kadar bu iki ülke arasında sınırlar açılmamış olarak kalmaktadır. 2000'lerin başında ise Türkiye, Güney Kafkasya'da yapıcı ve geniş kapsamlı bir dış politika stratejisi uygulamaya başlamıştır. Bu durum ilk başta Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye üzerinden geçen enerji projelerinin geliştirilmesi ile paralel şekilde gelişmeye başlamıştır. 2008-2009 yıllarında Ermenistan'la ilişkilerin yumuşaması ve sınırların açılması konuları gündeme gelse de,

Azerbaycan`ın karşı çıkmasıyla konu kapanmıştır. Günümüzde Türkiye, Kafkasya ülkelerinden en çok Azerbaycan`la, özellikle enerji alanında işbirliği geliştirmiş ve bu ilişkiler en yüksek düzeye çıkarılmıştır. Günümüzde Türkiye Azerbaycan`da, Azerbaycan da Türkiye`deki en büyük yatırımcılardandır (Görgülü ve Krikorian, 2012, ss. 1-2).

2018 yılında Türkiye-Güney Kafkasya ilişkilerinin 27. yılına girilmiştir. Bir ülke hariç (Ermenistan), diğer iki ülke ile (Azerbaycan ve Gürcistan) ilişkiler yüksek düzeyde geliştirilmeye devam etmektedir. Özellikle Azerbaycan`la 2010 yılında Cumhurbaşkanları düzeyinde oluşturulan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin Ankarada 15 Mart 2016 tarihinde 5. toplantısı gerçekleştirilmiştir. Toplantıda TANAP projesi ile ilgili önemli adımlar atılmış, ayrıca 2015 Uçak Krizi'nden sonra sertleşen Rusya ile ilişkilerin düzeltilmesi amacıyla Türkiye-Azerbaycan-Rusya Federasyonu üçlü toplantı mekanizmasının tesis edilmesi kararı alınmıştır. Gürcistan`la ilişkiler de Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan üzerinden geçen projeler kapsamında (BTC, BTE, BTK, GGK) geliştirilmiştir (Tüfekçi, 2017: 390-392).

2.1.3. Azerbaycan-Türkiye Siyasi İlişkileri

Azerbaycan ve Türkiye halklarının her ikisi de Türk milleti olarak uzun zaman boyunca aynı çatı altında yaşamış, belirli dönemden itibaren ise bu iki toplum farklı devletler kurmuşlardır. Safevi Devleti'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan hanlıklar döneminde Osmanlı Devleti ile küçük etkileşim söz konusu olmuş, Çarlık Rusyası tarafından yönetildiği dönemde Kafkasya'nın Müslüman topluluğunu oluşturan Azerbaycan Türkleri Osmanlı'dan yana tavır almış, 20. yüzyılın başlarında Osmanlı Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasını desteklemiştir. Fakat AHC dönemi çok kısa sürdüğünden pek bir ilişki geliştirilememiştir. 1923`de Osmanlı İmparatorluğu tamamen dağılmış ve Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Azerbaycan, Bolşeviklerin Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'ni 1920`de işgal etmesi, ardından 1922`de Azerbaycan SSC'nin SSCB üyeliğine girmesinden 1991`e kadar SSCB içerisinde yaşamıştır. SSCB üyesi olduğu bu dönemde Azerbaycan ve Türkiye ilişkileri tam olarak kesilmiş olmasa da pek kısıtlı kalmış, özellikle kültürel alanda ilişkiler mevcut olmuştur (Aslanlı ve Kurban, 2016: 33).

SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlık kazanan Azerbaycan'ı ilk tanıyan devlet Türkiye olmuştur. 30 Ağustos 1991'de Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etmesi hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Ali Sovyet Beyannamesinin kabul edilmesinden sonra bağımsızlığın yabancı devletler tarafından tanınması meselesi gündeme gelmiştir. Bu dönemde Azerbaycan'ın Türkiye'den iki temel beklentisi vardı: Karşılıklı şekilde büyükelçiliklerin açılması ve Azerbaycan'ın bağımsızlığının diğer devletler tarafından tanınması için Türkiye'nin arabuluculuk yapması. Fakat ilk başlarda bu konuda Türkiye ihtiyatlı davranmış, aceleci davranmamaya çalışmıştır. Şöyle ki, Türkiye Rusya ile ilişkilerini mahvetmek istememekte ve Moskova'yı "incitmeden" Azerbaycan'la ilişkiler kurmak istemekte idi. Aynı zamanda Batı devletleri de, özellikle ABD Türkiye'nin bu aşamada Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanımamasına karşı idi. Bunun yanısıra Azerbaycan'da da bağımsızlığın tam olarak tanınıp tanınmayacağı ile ilgili iki bakış açısı mevcut idi. Bir grup SSCB'nin dağılmasını ve bağımsızlığın kazanılması diğer grup ise SSCB'nin korunmasını istemekteydi. Bu nedenle de Türkiye Dışişleri Bakanlığının Basın sekreteri Murat Sungar, Azerbaycan'ın bağımsızlığının tanınması gibi bir isteğin olmadığını bildirmiştir. Fakat 18 Ekim 1991'de Azerbaycan bağımsızlığını resmen ilan etmiş, 1 Kasım'da bununla ilgili Türkiye'ye müracaat yapılmış, 9 Kasım tarihinde ise Türkiye Azerbaycan'ı bağımsız bir devlet olarak tanımış ve siyasi ilişkiler geliştirilmeye başlamıştır. Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de Türkiye Büyükelçiliğinin 14 Ocak 1992 tarihinde açılması ile bu ülkeler arasında diplomatik ilişkiler tesis edilmiştir. 2 Kasım 1992'de ise Ankara'da Azerbaycan Büyükelçiliği faaliyete başlamıştır. Aynı tarihte Azerbaycan ve Türkiye arasında iktisadi, ticari, ulaşım ve adli alanlarda işbirliğini öngören İşbirliği ve Dayanışma Antlaşması imzalanmıştır (Veliyev, 2017: 98-100).

70 yıldan sonra yeniden bağımsızlık kazanan Azerbaycan'da 7 Haziran 1992'de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerini Azerbaycan Halk Cephesi lideri Ebülfez Elçibey kazanmış ve iktidara gelmiştir. Elçibey yönetimi döneminde bir taraftan Ermenistan'la Dağlık Karabağ uğruna savaş devam ederken, diğer taraftan iç düzen sağlanmaya çalışılmış, SSCB yıllarından kalan eski yapı değiştirilmeye başlamış, Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçiş yapılmış, devlet dili olarak "Türk Dili" ilan edilmiş (daha sonra Haydar Aliyev döneminde yeniden "Azerbaycan dili" devlet dili olmuştur), ilk defa ulusal para birimi olarak "Manat" tedavüle çıkarılmış, Rus Ordusu ülkeden çıkarılmış, uluslararası kuruluşlarla, aynı zamanda Türkiye başta olmakla diğer ülkelerle ikili

ilişkiler geliştirilmeye başlamıştır. “Türkiye Azerbaycan dış politikasının başköşesinde yer alacaktır” diyen Elçibey, ülkenin dış politikasında stratejik bir değişikliğe giderek, öncelikli konuma sahip olan Rusya'nın yerine Türkiye'yi koymuştur. Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olan Turgut Özal'ın “21. yüzyıl Türk yüzyılı olacaktır”, Başbakan Süleyman Demirel'in ise “Adriyatik'ten Çin'e kadar Türk Birliği” gibi açıklamaları da Türk dış politikasının temel görünümünü yansıtmaktadır. Bu dönemde Azerbaycan-Türkiye siyasi ilişkileri en yüksek düzeye ulaşmıştır. Fakat yaklaşık bir sene süren Elçibey döneminde Azerbaycan'ın durumu daha da kötüleşmiş, Kelbecer işgal edilmiş, bölgelerde isyanlar ortaya çıkmış, en son Suret Huseynov tarafından yapılan askeri darbe ile Elçibey iktidardan düşürülmüştür (Kalafat ve Aslanlı, 2004: 383). Haydar Aliyev iktidarının ilk yıllarında Azerbaycan'daki siyasi gelişmelerin en önemli aktörlerinden biri Rusya idi. Bu nedenle sıkıntılı siyasi koşullar altında ülkeyi yöneten Haydar Aliyev, Azerbaycan'ın bundan sonraki dış politik çerçevesini belirlerken Rusya'yı temel unsur olarak dikkate almıştır. Batı yanlısı dış politika yürüten Elçibey iktidarını deviren 4 Haziran 1993 tarihli darbenin arka planında bizzat bu neden yatmaktaydı. Buna göre Haydar Aliyev iktidarının ilk başlarında Türkiye ile ilişkiler soğumaya başlamış, Türkiye Azerbaycan'ın dış politikasında ikinci sıraya indirilmiştir. Fakat bu durum 1994'den sonra tamamen değişmiştir. Dağlık Karabağ savaşının ateşkesle sonlandırıldığı, “Yüzyılım Anlaşması” gibi petrol anlaşmasının imzalandığı ve Türkiye'ye de bu anlaşmada pay verildiği bu dönemden itibaren Türkiye ile siyasi ilişkiler en üst düzeye çıkarılmıştır. Bu kapsamda en önemli gelişme 8-10 Şubat 1994'de Haydar Aliyev'in Türkiye'ye resmi ziyareti sırasında yaşanmıştır. Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin geliştirilmesinde özellikle Haydar Aliyev ve Süleyman Demirel arasındaki ikili ilişkiler önemli rol oynamıştır. 13 Mart 1995'de Azerbaycan'da Özel Tayinatlı Polis Destesi (OMON) lideri Rovşan Cavadov tarafından darbe yapılacağı haberi de yurtdışında olan Aliyev'e Demirel tarafından verilmiştir. Geri dönen Aliyev karşısında şaşırın darbecilerin faaliyeti silahlı çatışma ile bastırılmıştır. Fakat bu darbe Türkiye ile ilişkileri gergin bir döneme sokmuştur. Şöyle ki, Aliyev, Türk İstihbaratının bu işte eli olduğu gerekçesiyle Türkiye Büyükelçisini geri göndermiştir. Fakat bu dönemde Cumhurbaşkanı olan Demirel'in tavrı yakın gelecekte ilişkilerin yeniden iyileştirilmesinde önemli rol oynamıştır. 12 Nisan 1995'de Başbakan Tansu Çiller “Yüzyılım Anlaşması”nda Türkiye'nin %1.75 lik payını %6.75'e yükselten anlaşmayı imzalamak için Bakü'ye gelmiş ve bu ikili ilişkilerin daha da gelişmesine

önemli derecede katkı sağlamıştır. Çiller, “Ermeniler Azerbaycan`ın sınırlarını değiştirebileceklerine inanıyorlarsa yanılıyorlar. Biz buna izin vermeyiz” diyerek Dağlık Karabağ konusunda da Türkiye`nin Azerbaycan`ın yanında olduğuna dikkat çekmiştir. 1996`dan itibaren iki ülke arasında diplomatik görüşmeler trafiği hızlanmaya başlamıştır. 8-11 Şubat 1999`da Aliyev, Demirel`in davetiyle Türkiye`de resmi ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret sırasında iki ülke arasında farklı alanlarda 16 anlaşma imzalanmış, Aliyev Türk Dünyasındaki hizmetlerine göre “İstiklal nişanı” ödülüne layık görülmüştür. Tüm bunlar ikili ilişkilerin daha da pekişmesine yol açmıştır. Nisan 2000`de Demirel Azerbaycan`a resmi ziyarette bulunmuş ve Türkiye`nin her zaman Azerbaycan`a destek verdiğini vurgulamıştır. Özellikle Ocak 2000`de Rusya tarafından Çeçenistan`a destekle suçlanan Azerbaycan Hükümeti üzerinde Rus baskısını zayıflatmak için Aliyev Ankara`ya ziyaret yapmış, Demirel`le görüşmüş ve ardından Demirel`in Gürcistan`a giderek “Kafkasya İstikrar Paktı (KİP)” önerisinde bulunmasına neden olmuştur. Böylece Kafkasya`da istikrarın sağlanması ve Rus baskısının azaltılmasında Türkiye`nin inisiyatif gösterdiği anlaşılmıştır. Bundan iki yıl sonra, yani 29-30 Nisan 2002`de Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan Cumhurbaşkanlarının Zirve toplantısında 3 ülke arasında terörizmle mücadele, uyuşturucu, silah, insan kaçakçılığı ve ticareti ve diğer suçlarla mücadele için anlaşma imzalanmıştır (Babayeva, 2013: 64-75).

2003 yılında Azerbaycan`da Cumhurbaşkanı seçilerek iktidara gelen İlham Aliyev döneminde de Azerbaycan-Türkiye ilişkileri en yüksek düzeyde devam etmiştir. İlham Aliyev, babasının “denge politikası”nı devam ettirmiştir. Aliyev`in seçimler bitmeden önce Türk yetkilileri tarafından tebrik alması, durumun Türkiye mühalifleri tarafından kınanmasına yol açmıştır. Aliyev iktidarına karşı gösterilerde yaşanan insan hakları ihlallerinin ortadan kaldırılması ile ilgili Türkiye`nin hiçbir adım atmadığı da kınanmıştır. Bundan başka Aliyev`in 2004 Türkiye ziyareti sırasında bir çok anlaşmalarla ikili ilişkiler daha da pekiştirilmiştir. Fakat Aliyev`in bu ziyaret zamanı “Kıbrıs`ta yapılan halkoylaması sonucuna göre Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyet`ini (KKTC) ilk tanıyan ülkeler arasında olacağız” demesi, lakin daha sonra bu tanımın gerçekleşmemesi, söylemin gerçek olmadığını, hem de “KKTC`yi tanıyan veya KKTC ile ilişkiye geçen ilk ülkenin Azerbaycan olacağı” anlamına gelmediğini gösterdi. Aynı yıl Kars`ta Azerbaycan Başkonsolosluğu`nun açılması diplomatik ilişkilerde yaşanan en somut gelişme sayılabilir. 2006`da Cumhurbaşkanı Sezer`in Bakü ziyareti sırasında

herhangi bir anlaşma imzalanmasa da açılacak BTC, BTE enerji hatları ve BTK demiryol hattı projelerinin gerçekleşmesi için atılacak veya atılmış adımlar görülmüştür (Hasanov, 2007: 64).

İki ülke arasındaki stratejik işbirliği süreci, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün 16-17 Ağustos 2010 tarihleri arasında Azerbaycan'a gerçekleştirdiği resmi ziyaret sırasında imzalanan "Türkiye ile Azerbaycan Arasında Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması" ve 15-16 Eylül 2010 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilen Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları 10. Zirvesi'nde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından yapılan "Türkiye ile Azerbaycan Arasında Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi Kurulmasına İlişkin Ortak Açıklama" ile hızlanmıştır. Birincisi 25 Ekim 2011'de Cumhurbaşkanlarının katılımıyla İzmir'de düzenlenen Türkiye-Azerbaycan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin ikinci toplantısı ise 11 Eylül 2012 tarihinde Azerbaycan'ın Gebele şehrinde gerçekleşmiştir. Bugüne kadar Türkiye-Azerbaycan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin altı toplantısı yapılmıştır.

Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin yanısıra Azerbaycan ile tesis edilen Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan, Türkiye-Azerbaycan-İran, Türkiye-Azerbaycan-Türkmenistan üçlü toplantıları, bölgesel istikrar, barış ve refaha katkı sağlayan önemli mekanizmalardır. Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan ile Türkiye-Azerbaycan-Türkmenistan üçlü toplantı süreçleri Cumhurbaşkanları seviyesine de çıkartılmıştır. Öte yandan, Ağustos 2016'da, Türkiye-Azerbaycan-Rusya Federasyonu üçlü toplantı mekanizmasının tesisi yönünde karar alınmıştır (Türkiye Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr>, 07.02.2019). Böylelikle iki ülke arasındaki ilişkiler tarihinde bu kadar yüksek bir düzeye ulaşmıştır.

Özellikle bundan az önce Ermenistan`la Türkiye arasında sınırların açılması ve "Sürüh protokolleri" konusunun gündeme gelmesinden sonra böyle bir anlaşmanın imzalanması ikili ilişkileri uzun süreliğine çok sıkı bir şekilde birbirine bağlamıştır. Türkiye`nin 2009-2010, Azerbaycan`ın ise 2012-2013 yıllarında BM Güvenlik Konseyi`ne daimi olmayan üyeliğe seçilmesi, her iki ülkenin uluslararası alanda elde ettiği başarının, aynı zamanda gerçekleştirdikleri işbirliğinin göstergesidir (Kılıç 2011: 12-14).

Özellikle Türkiye`de 15 Temmuz 2016`de yaşanan darbe girişiminin ardından Türkiye`nin Fetullahçı Terör Örgütü`yle (FETÖ) mücadelesinde Azerbaycan`dan gelen destek ikili ilişkilerin daha da gelişmesine katkı sağlamaktadır. Darbe girişiminden sonra Azerbaycan`da faaliyet gösteren ANS televizyonu FETÖ lideri Fetullah Gülen`le röportaj hazırladığı için ve Azerbaycan`da 1992`den itibaren Fethullah Gülen`le ilişkili olduğu bilinen “Çağ” Öğretim İşletmeleri`ne ait bir çok özel liseler aynı zamanda Gülen hareketine ait olduğu için Kafkas Üniversitesi de kapatılmış, yerine Bakü Mühendislik Üniversitesi açılmıştır (<https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan-44710071>, 07.02.2019).

Bundan başka aynı yıl Nisan`da Azerbaycan-Ermenistan çatışmaları sırasında Azerbaycan`a sadece Türkiye`den destek gelmiş ve Aliyev bu destek için Türkiye hükümetine teşekkür etmiştir. 2016`da yaşanan en önemli temaslar Şubat`ta Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan Üçlü Dışişleri Bakanları Konseyi ve Azerbaycan`la Türkiye arasında Yüksek Düzeyli İstişare Konseyi`nin faaliyete başlaması olmuştur. İlk kez Haydar Aliyev tarafından söylenen “bir millet iki devlet” kelimesi, hala Türkiye ve Azerbaycan arasındaki siyasi ilişkilerin temeli olarak nitelendirilmektedir (Ulutaş vd., 2017: 120-122).

Tablo 1: Azerbaycan`ın Türkiye`den İthalat ve Türkiye`ye İhracat Göstergeleri

Yıl	1992	1998	2003	2007	2017
İthal (bin dolar)	87 107	219 688	195 252	624 572	1 273 709
İhraç (bin dolar)	125 617	135 837	107 036	1 056 323	1 366 337

Kaynak: AC DİK, (<https://www.stat.gov.az/source/trade/>, 04.03.2019).

2.1.4. Azerbaycan-Türkiye Ekonomik İlişkileri

Azerbaycan-Türkiye ekonomik ilişkilerinin oluşumu daha SSCB dağılmadan önce, 10 Ocak 1990 tarihinde imzalanan “Türkiye ile Azerbaycan Arasındaki Ekonomik ve Ticari İlişkilerin Geliştirilmesine Yönelik Protokol” ile başlamıştır. Fakat bu alanda işbirliğinin gelişimi 1991`de bağımsızlık elde edildikten sonra gelişmeye başlamış ve bugünü kadar farklı alanlarda 200 civarında ekonomik işbirliğini öngören anlaşma ve protokol imzalanmıştır. 1 Kasım 1992`de “Ticari, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması” imzalanmıştır. Bu anlaşma iki ülke arasında ekonomik alanda ilişkilerin

geliştirilmesi için önemli bir temel niteliği taşımaktadır. Bu anlaşmaya göre iki ülke birbirine “en çok gözetilen ülke” statüsü vermiştir (Bulut, 2007: 142-143).

Azerbaycan ve Türkiye ekonomilerinin bir birini tamamladığı söylenebilir. Nitekim, enerji kaynakları açısından yoksun Türkiye ekonomisi dışa dönük ve imalat sanayi ağırlıklı iken, petrol ve doğalgaz zengini Azerbaycan ekonomisi daha çok hammadde ağırlıklıdır. 1991 yılından itibaren Azerbaycan'ın dış ticaretinde SSCB üyesi olmayan ülkelere ve yeni pazarlara yönelim yaşanmıştır. 1991'de SSCB ülkeleri Azerbaycan'ın toplam ihracatında %94, ithalatta ise %80 oranına sahip iken, 2000 yılında BDT ülkelerinin Azerbaycan'ın toplam dış ticaretindeki payı %20.9 olmuştur. Fakat bu dönemde Azerbaycan'dan Türkiye'ye ihracat oranında da düşüş yaşanmıştır. Azerbaycan'ın Türkiye'ye ihracat oranı 1998'de %22.8 iken, 2000'de bu rakam %6 olmuştur. Türkiye'den yapılan ithalat da toplamda azalmış, 1998 yılında %20.4 oranında olan ithalat değeri 2000'de %11'e düşmüştür. 2000 yılında Azerbaycan Türkiye'nin toplam ihracatı içerisinde %0.84, ithalatı içerisinde ise %0.16 paya sahip olmuştur (Oğan, 2001: 73-76). Özellikle İlham Aliyev'in iktidara gelmesinden sonra, yani 2003'den itibaren Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticaret hacmi yeniden artmaya başlamış ve yeni enerji projelerinin de faaliyete başlamasıyla birlikte 2006 yılı itibariyle 1 milyar doları geçmiştir. Azerbaycan-Türkiye arasındaki ticari denge 1991'den 2006'a kadar hep Türkiye'nin lehine olmuştur. Fakat 2006'dan itibaren Türkiye'nin Azerbaycan'dan yaptığı ithalatın hacminin, özellikle enerji ithali nedeniyle, Azerbaycan'a yaptığı ihracatın hacminden çok daha hızlı bir şekilde arttığı görülebilir (Bulut, 2007: 144).

2009'da Türkiye'nin Azerbaycan'a yaptığı ihracat 1.4 milyar dolar, 2013'de 2.8 milyar dolar olmuş, 2015'de ise azalarak 1.8 milyar dolara inmiştir. Aynı yıllarda, yani 2009, 2013 ve 2015'de Türkiye'nin Azerbaycan'dan yaptığı ithalatı ise sırasıyla 1.4 milyar dolar, 3.3 milyar dolar ve 2.3 milyar dolar değerinde olmuştur. Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi (AC DİK) verilerine göre, ticari ciro açısından Türkiye, İtalya, Almanya ve Rusya gibi ülkelerin ardından dördüncü sırada yer almış ve Azerbaycan'ın dış ticaretinde toplam %7.15 paya sahip olmuştur. 2013'de Azerbaycan toplam ithalatının %13.7'ni, 2014 yılında %14'nü, 2015 yılında ise %12.7'sini Türkiye'den yapmıştır. Günümüzde Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracatında temel ürünler arasında makineler, mekanik cihazlar ve yedek parçaları, demir ve çelik eşyalar,

elektrikli makine-cihaz ve yedekleri, mobilya, otomotiv, optik alet ve cihazlar, motorlu kara taşıtları ve yedekleri, mineral yakıtlar, işlenmiş petrol ürünleri gibi mallar önemli yer tutmaktadır. Türk firmaları Azerbaycan'ın bir çok inşaat projelerini üstlenmekte, örneğin Milli Meclisin restorasyonu ve ek binasının tamamlanması, hava alanı inşası, yol, su, elektrik, enerji nakil hatları gibi alanlarda önemli inşaat projeleri yürütmektedir. Bu projeler arasında TRACECA “İpek Yolu” Projesi kapsamında kara yollarının inşası, baraj yapımı, elektrik santrallerinin inşası ve modernizasyonu, lüks konutların inşası, kamu amaçlı bina ve mekanların inşası, birçok turistik komplekslerin bakım ve onarımı, petrol boru hatları ile ilgili yapım ve onarım işleri, Bakü Sahil Projesi'nin gerçekleştirilmesi vb. işler yer almaktadır (Karaca vd., 2016: 55-58).

Azerbaycan'da petrol dışı sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırım açısından ilk sırada Türkiye yer almaktadır. Azerbaycan'ın petrol ve doğalgaz sektöründe de Türkiye'nin önemli miktarda yatırımları bulunmaktadır. Özellikle, 1994'de imzalanan “Yüzyılın Anlaşması” olarak bilinen Azeri-Çırag-Güneşli petrol sahalarında üretimin pay ortaklığı anlaşmasında TPAO %6.75'lik paya sahip olmuştur. Bunun yanısıra TPAO 1996 yılında imzalanan ve doğalgaz üretimini öngören projede de %9'luk paya sahip olmuştur. (Dikkaya, 1999: 6-7).

Azerbaycan ve Türkiye arasında gerçekleştirilen enerji projeleri Türkiye'nin diğer devletlere, özellikle Rusya'ya enerji bağımlılığının azaltılması, enerji çeşitliliğinin sağlanması, aynı zamanda Türkiye'nin “enerjide merkez ülke” olma stratejisinin uygulanması açısından büyük önem taşımaktadır. Örneğin, 2013'de Türkiye doğalgaz ihtiyacının %58'ini Rusya'dan, %19'unu İran'dan ve %9'unu Azerbaycan'dan karşılıyor iken, 2016'da bu rakamlar değişerek Rusya'dan %55, İran'dan %16, Azerbaycan'dan ise %13 oranında olmuştur. Artık gerçekleşmiş olan TANAP projesi tam kapasitede çalıştıktan sonra (2018'in sonuna kadar) Türkiye'nin Rusya'ya enerji bağımlılığının daha da azalacağı söylenebilir. Şöyle ki, Avrupa'ya doğalgaz taşımayı öngören GGK'nın bir parçası olan TANAP projesi ile Azerbaycan Türkiye'ye önce 6.6 milyar m³, daha sonra ise 10 milyar m³ doğalgaz ihraç ederek, Türkiye'nin toplam doğalgaz ihtiyacının %16'sını karşılayacaktır (Öztürk, 2017: 24).

Fakat Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi önünde bazı engeller de bulunmaktadır. Bunların arasında iki ülke arasında vize sisteminin olması, Serbest Ticaret Anlaşmasının yokluğu, ortak sanayi bölgesinin veya

serbest ticari bölgenin oluşturulmaması, Azerbaycan gümrüklerindeki bekleme sürelerinin fazlalığı, oturma ve çalışma izinleri alınmasının zorluğu, Türk mallarına referans fiyat uygulanmaması vb. engeller gösterilebilir. Doğrudan kara yolu bağlantısının olmaması, Türkiye-Azerbaycan arasındaki ilişkileri, özellikle de ekonomik ve ticari ilişkileri kötü etkilemektedir (Karaman, 2012: 63).

Tüm bunlara rağmen iki ülke arasında ekonomik ilişkiler her geçen gün daha da gelişmektedir. Özellikle hayata geçirilen BTC, BTE ve TANAP gibi enerji ve BTK demiryolu gibi ulaşım projeleri bu ilişkilere önemli katkı sağlamaktadır. TANAP'ın faaliyete başlamasıyla Azerbaycan, İran'ı geçerek Türkiye'nin enerji ihtiyacını karşılayan ikinci ülke olacaktır. İkili ekonomik ilişkiler yatırımlar alanında da gelişmektedir. 2023'e kadar Türkiye Azerbaycan'a yatırımları arttırarak ticari cirosunu 15 milyar dolara kadar yükseltmeyi planlamaktadır. Türkiye'deki Azerbaycan yatırımlarının miktarı 4 milyar dolardır. Fakat gelecek yıllarda bu rakam 17-20 milyar dolara kadar yükselecektir. Şöyle ki, Azerbaycan Türkiye'nin İzmir ilinde bulunan Star rafinerisinin satın alınması için 5.5 milyar dolar yatırım yapmış ve böylece yatırım miktarını 10 milyar civarına kadar yükseltmiştir. Günümüzde 2600 Türk şirketi de Azerbaycan'da faaliyet göstermekte ve 25 binden fazla kişiyi istihdam etmektedir. Türk şirketleri 2003'den itibaren Azerbaycan'da 350 civarı projeye 11 milyar yatırım yapmışlar. İthal-ihraç işlemleri açısından Türkiye Azerbaycan'da ikinci yeri tutmaktadır (<https://www.azernews.az/nation/104311.html>, 14.09.2018).

2.1.5. Azerbaycan-Türkiye Askeri İlişkileri

Azerbaycan, Türkiye, Rusya ve İran'ın ortak buluşma noktasında bulunmaktadır ve Kafkasya'nın Orta Asya'ya açılan kapısıdır. Bu çerçevede Azerbaycan bölge ülkelerinin güvenliği açısından önemli bir stratejik konuma sahiptir. Özellikle petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynakları açısından büyük zenginliği olan Azerbaycan Kafkasya'nın diğer ülkelerine kıyasla daha büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle farklı zamanda küresel güçlerin mücadele alanına dönüşen Azerbaycan uğruna günümüzde de mücadele devam etmektedir. Bu bağlamda özellikle Rusya, Azerbaycan'ı Türkiye'nin etki alanına bırakmak ve bunun Orta Asya Cumhuriyetleri için de bir örnek olmasını istememektedir. Azerbaycan'ın güvenliğini en fazla etkileyen konu Dağlık Karabağ sorunudur. Bu sorunun çözülmesi Azerbaycan'ın siyasi ve askeri istikrarı temel olmak

şartıyla tüm alanlarda etki gösterecektir. Zira Azerbaycan`ın güvenliği komşu ülkelerin de güvenliği demektir (Hasanov, 2007: 85-88).

Azerbaycan ile Türkiye arasında askeri ve güvenlik ilişkilerinin geliştirilmesi kapsamında ilk adım 25 Ocak 1992`de Azerbaycan`ın ilk Cumhurbaşkanı Ayaz Mutallibov`un Türkiye`ye ilk resmi ziyareti sırasında atılmıştır. Ziyaret zamanı Mutallibov, Azerbaycan`ı Ermenistan`a karşı savunabilmek için mili ordunun acil olarak yapılandırılması gerektiğini ve bu konuda Türkiye`den destek beklediğini bildirmiş, fakat Rusya yanlısı politika izleyen Mutallibov döneminde Azerbaycan-Türkiye ilişkilerde bu konuda herhangi bir gelişme mevcut olmamıştır. 26 Şubat 1992`de Rusya deteği ile Ermeniler tarafından Hocalı Katliamı`nın gerçekleştirilmesinden sonra Türkiye`nin askeri desteği Azerbaycan için hayati bir mesele olmuştur. Buna rağmen Türkiye Azerbaycan`a herhangi askeri yardım yapmamıştır. 3 Mayıs 1992 tarihinde Bakü`de Türkiye ve Azerbaycan Cumhuriyetleri arasında “Uzmanlık Hizmetleri, Eğitim, Öğretim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması” imzalanmıştır. Bu anlaşma hem de askeri eğitim alanında işbirliğini öngörmekte idi ve iki ülke arasındaki askeri-güvenlik ilişkileri bu anlaşmanın öngördüğü eğitici, öğretmen ve yönetmen değişimi ile açılmıştır (Dalkılıç, 2015: 133).

Türkiye`nin Azerbaycan`a yönelik güvenlik politikası Azerbaycan`da yaşanan iç gelişmeler ve uluslararası ortamda ortaya çıkan gelişmelerden etkilenmiştir. Özellikle 11 Eylül 2001`de ABD`de yaşanan terör saldırılarının ardından ABD`nin Kafkasya politikası, bölgesel güvenlik konusunda Türkiye ile işbirliği kapsamında Gürcistan ve Azerbaycan`a yönelik dikkati artmıştır. 2007`de Azerbaycan doğalgazının Türkiye`ye akışının başlaması ve 2008`de Başbakan Recep Tayyip Erdoğan`ın Bakü`ye yaptığı ziyareti sırasında doğalgaz akışının daha da artırılması konusunda anlaşmanın imzalanmasından sonra bölgesel güvenlik konularına olan dikkat daha da artırılmıştır (Kasım, 2009: 99).

Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan`ın Batı ile yakınlaşması, güvenlik alanında entegrasyonun sağlanması açısından önemli rol oynamaktadır. Özellikle Türkiye`nin bölgeye yönelik politikasında enerji güvenliği konusu birincil önem taşımaktadır. Nabucco projesi iptal edildikten sonra gündeme gelen ve inşa sürecinde olan GGK projesi Türkiye`nin enerji güvenliğinin garantisi olacaktır. Bu projenin gerçekleşmesi için ise genel olarak Kafkasya`da ve özel olarak Azerbaycan`da istikrarın sürekliliğinin

sağlanması gerekmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin bölgeye ve özellikle Azerbaycan'a yönelik politikasında enerji güvenliği ve politik istikrar faktörleri dikkate alınmaktadır (Laçiner vd., 2009: 73).

İlham Aliyev'in cumhurbaşkanlığı döneminde diğer alanlarda olduğu gibi askeri-güvenlik alanlarında da Türkiye ile işbirliği üst düzeye çıkarılmıştır. Özellikle NATO kapsamında Azerbaycan ordusunun eğitilmesinde Türk subaylarının önemli rolü olduğu söylenebilir. Bakü'deki askeri okul ve akademinin de Türkiye yardımıyla geliştirildiği bilinmektedir (Hasanov, 2007: 89).

Dağlık Karabağ konusundaki siyasal desteğin yanısıra Azerbaycan'la sınırları olmayan, fakat Türkiye ve Ermenistan ile sınırları olan Azerbaycan'a bağlı olan Nahçıvan'ın korunmasında Türkiye büyük önem taşımaktadır. Bu korumanın hukuki temeli daha 1921'de imzalanan Kars ve Moskova anlaşmalarına dayanmaktadır. 2009'da Türkiye-Ermenistan sınırlarının açılması konusu Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinde krize neden olsa da, bu sorun kısa süre içerisinde çözülmüş ve 2010'da "Stratejik İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Anlaşması" ile güvenlik ilişkileri de en üst düzeye çıkarılmıştır. Bu anlaşmaya göre taraflardan biri tehdit ve tehlike ile yüzleşirse BM Tüzüğü 51. maddesi ile öngörülen meşru-müdafaa hakkı gereği diğer tarafla ortak adımların atılması kararlaştırılmıştır (Veliyev, 2011: 19-20).

Taraflar arasında askeri-güvenlik ilişkilerinin en önemli kısmını askeri sanayi alanında işbirliği oluşturmaktadır. Türkiye Azerbaycan'a en fazla silah satan ülkelerden biridir. Fakat bu yönde işbirliğine uluslararası engeller konulmaya çalışılmaktadır. Mesela, Türkiye "Fırtına T-155" otomatik top Stinger'ini Azerbaycan'a satmak isterken Almanya, Dağlık Karabağ savaşını neden göstererek bu topun (silahın) motorunu üretmekte olan şirketin satış işlemini gerçekleştirmesine izin vermemiş, fakat daha sonra satış işlemi başka yolla gerçekleştirilmiştir (<http://newtimes.az/tr/views/2341/>, 11.07.2018).

Bunun yanısıra Azerbaycan ve Türkiye'nin üst düzey askeri yetkililerinin gerçekleştirdikleri karşılıklı ziyaretler bu ülkeler arasındaki askeri-güvenlik ilişkilerinin geliştirilmesine, aynı zamanda Azerbaycan'ın NATO'ya entegrasyonuna önemli katkı sağlamaktadır (Askerzade, 2009: 7).

2.1.6. Azerbaycan-Türkiye Kültürel İlişkileri

I. Dünya Savaşı sırasında Azerbaycan Çarlık Rusyası'nın kontrolünde olsa da ve Türkiye ise Rusya ile savaşan taraf olsa da Azerbaycan halkı içerisinde Türkleri destekleyen güçler vardı. 1915`de yapılan Sarıkamış askeri harekatı zamanı Bakü`de kurulan “Kardeş Yardımı Komisyonu” ve bu komisyon aracılığıyla Türk esirlerine yardımlar yapılması, Osmanlı yardımıyla Azerbaycan Halk Cumhuriyeti`nin ilan edilmesi, Kafkas İslam Ordusu`nun yardımıyla Bakü`nün yabancılardan geri alınması, Çanakkale`ye giderek Anadolu`nun bağımsızlığı uğruna şehit olan Azerbaycanlıların varlığı, Türkiye ve Azerbaycan Türkleri arasındaki duygusal bağların kopmadığını ve güçlü temellere sahip olduğunu gösteren önemli bir örneklerdir. Türkiye ve Azerbaycan hem bağımsızlığın kazanılması hem de ülkelerinin düşmana karşı müdafasında birlikte savaşmış ve kader ortaklığı yapmıştır. 1991`de SSCB`nin dağılmasıyla bağımsızlık kazanan Azerbaycan`ı ilk tanıyan ülkenin Türkiye olması da ikili ilişkilerin önemini göstermektedir. Bu tarihten itibaren iki ülke arasında siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel alanlarda bir çok anlaşmalar yapılmıştır ve bu gelişmeler bugün de devam etmektedir. Azerbaycan ve Türkiye, tarihsel ve kültürel bağları nedeniyle birbirilerini iyi dost ve kardeş ülke olarak görmektedir. Dede Korkut Destanı gibi tarihsel mirasın canlandırılması, tarihi İpek Yolu`nun onarımı, UNESCO listesinde belirtilen Köroğlu Destanının her iki ülkenin ortak bir mirası olarak yer alması konusunda ve birçok ortak projelerin gerçekleştirilmesinde iki ülke arasında işbirliği yapılmaktadır. Türkiye`de “Azerbaycan Kültür Günleri” ve Azerbaycan`da “Türkiye Kültür Haftası” gibi etkinlikler gerçekleştirilmekte, ortak kültürel değerler paylaşılmakta, “bir millet iki devlet” sloganı hayata geçirilmektedir (www.altinmiras.com, 12.07.2018).

Azerbaycan-Türkiye kültürel ilişkileri 10 Ocak 1990`da imzalanan “Kültürel ve Bilimsel Değişim programı” ve 1992`den itibaren imzalanan çeşitli protokoller ve anlaşmalarla hukuksal zemine oturtulmuştur. 29 Şubat 1992`de Azerbaycan Cumhuriyeti Başbakanı ve Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanı arasında eğitim alanında yönelik bir mutabakat zaptı imzalanmıştır. Bu belge ile Türkiye Azerbaycan`lı öğrencilere burs vermek, uzman değişimi, eğitim reformu için gerekli destek sağlamak gibi görevleri üstlenmiştir (Bulut, 2007: 163). 2016 verilerine göre Türkiye`de toplam 88 bin civarı yabancı öğrenci eğitim almaktadır ve bunun 12.5 binini Azerbaycanlı öğrenciler oluşturmaktadır (<http://www.hurriyet.com.tr>, 13.07.2018).

1920`de AHC yıkıldıktan sonra ülke lideri Mehmet Emin Resulzade başta olmakla Milli Hükümetin siyasi kadrosu tarafından İstanbul`da toplanan Azerbaycan Türklerinin siyasi birliğini sağlamak amacıyla “Azerbaycan Milli Merkezi” kurulmuştur. Ankara`da da kurulan Azerbaycan cemiyetlerinden birisi Azerbaycan Müdafaa Hukuk Cemiyeti idi. 1950`li yıllarda İstanbul`da Azeri Kardeşler Yardımlaşma Derneği, Azerbaycan Kültürünü Tanıtma Derneği, Azerbaycan Milliyetçiler Derneği gibi kuruluşlar faaliyete başlamıştır. Tüm bu kuruluşlar SSCB`nin dağılmasına kadar Azerbaycan ve Türkiye arasında kültürel ilişkilerin devam etmesini sağlamıştır. Günümüzde de ikili ilişkilerin kültürel boyutunun güçlendirilmesinde bu tür dernekler ve sivil toplum kuruluşları büyük önem taşımaktadır. Günümüzde Azerbaycan Kültür Derneği, Türk Ocağı, Azerbaycan Dayanışma Derneği, Türkiye-Azerbaycan Dostluk ve Dayanışma Derneği vd. dernek ve vakıflar iki ülke arasındaki sosyo-kültürel ilişkilerin derinleştirilmesinde önemli rol oynamaktalar. Bunların yanısıra Gençliğe Yardım Fonu, Türkiye Sanayici ve İşadamları Birliği (TÜSİAB), Azerbaycan Türkiye İşadamları Birliği (ATİB), Bakü`de de ofisi olan Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) gibi kuruluşların da bu kapsamda önemi vurgulanabilir. Türk dünyasının temel kültürel kuruluşlarından olan TÜRKSOY da Azerbaycan-Türkiye kültürel ilişkilerinin gelişmesine katkı sağlamaktadır (Aslanlı ve Kurban, 2016: 35-39). Türk dünyasının UNESCO`su adlandırılan TÜRKSOY, 1993`te Türkiye, Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Azerbaycan Cumhuriyetleri Kültür Bakanlarınca imzalanmış bir anlaşmayla kurulmuştur. RF`na bağlı özerk Türk cumhuriyetleri olan Tataristan, Altay, Hakas, Saha, Başkurdistan, Tıva, Moldova`ya bağlı Gagavuz Yeri ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti bu kurumda gözlemci statüsüne sahiptir. TÜRKSOY, tesis edildiği günden itibaren Türk halklarının birlik ve kardeşliğini daha da güçlendirmek, ortak Türk medeniyetini gelecek nesillere iletmek ve tüm dünyaya tanıtmak amaçları çerçevesinde faaliyet yürütmektedir. 2016`da Türk Dünyası`nın Kültürel Başkenti Azerbaycan`ın Şeki şehri belirlenmiştir (<https://www.turksoy.org>, 13.07.2018).

“Azerbaycan” gazetesinin 10 Mart 2007 tarihli, 52. sayısında (s.1-2) yayınlanan habere göre dünya Azerbaycan ve Türk diaspora teşkilatları başkanlarının I. Forumu gerçekleştirilmiştir. Burada hem Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev hem de dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan`ın nutukları yayımlanmıştır.

Aliyev, konuşmasında Azerbaycan ve Türkiye arasındaki birliğin çok güçlü olduğunu, Azerbaycan ve Türk halkları açısından bu birliğin büyük bir önem taşıdığını vurgulanmıştır. Azerbaycan ve Türkiye'nin desteğiyle hayata geçirilen birçok proje, örneğin BTC, BTE ve BTK, iki ülke arasında var olan kardeşlik ilişkilerinin daha da güçlendirilmesine hizmet etmektedir. Erdoğan da kendi konuşmasında Türkiye ve Azerbaycan'ın tarihin en zor dönemlerinde daima birbirinin yanında olduğunu, 1918'de Nuri Paşa'nın komutanlığı ile Türk Kafkas İslam Ordusu'nun Bakü'yü yabancı işgalcılardan kurtarmasını, Atatürk'ün ulusal istiklal mücadelesinde ise Azerbaycanlıların önemli yardımlar sağladığını hatırlatmış, Türkiye-Azerbaycan kardeşliğinin ebedi ve sarsılmaz olduğunu bildirmiştir.

2.1.7. Dağlık Karabağ Sorununa Türkiye'nin Yaklaşımı

Ermeni askeri kuvvetlerinin Azerbaycan topraklarını işgali ve burada ilerleyişi bölgesel sorunların oluşumuna yol açmıştır. Zor durumda kalan Azerbaycan Türkiye'yi bir komşudan ziyade müttefik ülke olarak görmekteydi. Azerbaycan'a diplomatik açıdan tam destek veren Türkiye'de askeri desteğin sağlanması konusunda görüş ayrılığı yaşanmıştır. Özellikle Dağlık Karabağ'ın işgalinin Azerbaycan enerji kaynaklarının Batıya taşınmasının geleceğini tehlike altına alma olasılığı Türkiye'de endişeyle karşılanmıştır. Mayıs 1992'de Ermenilerin Nahçıvan'a saldırması Türkiye'nin endişesini daha da arttırdığından askeri müdahale konusunu gündeme getirmiş, bu ise Rusya'nın karşı çıkmasına neden olmuştur. BDT Güçleri Komutanı, Rus Şapoşnikov, Türkiye'nin müdahale etmesinin üçüncü dünya savaşına yol açacağını bildirmiştir. Türkiye bu nedenle Dağlık Karabağ konusunda Azerbaycan'a sadece siyasi destek sağlayabilmiş, fakat Nahçıvan'm da Ermeniler tarafından işgaline engel olmuştur. En önemli gelişme ise 27 Mart 1993'de Türkiye'nin Ermenistan'a giden insani ve diğer yardımların geçişini durdurması ve kara sınırını kapatması ile yaşanmıştır. (Kasım, 2009: 33-34).

12 Mayıs 1994'de Dağlık Karabağ savaşı ile ilgili Azerbaycan ve Ermenistan arasında "Bişkek Protokolü", olarak adlandırılan ateşkes anlaşması imzalanmasına rağmen bir çözüm hala bulunamamıştır. 1828 yılında Çarlık Rusyası ve İran arasındaki Türkmençay, 1828-1829 Rus-Osmanlı savaşlarından sonra imzalanan anlaşmalar ve daha sonra yaşanan bölgesel çatışmalardan sonra Azerbaycan'a, özellikle Dağlık Karabağ'a göç ettirilerek bölgede nüfusları artırılan Ermeniler, daha sonra ise bölgeden

göç ettirilen Azerbaycanlılar ve en son SSCB'nin bölgeye özerklik statüsü vermesi ve ayrımcılık hareketinin başlamasıyla günümüze kadar devam eden sorun hala bir çözüme ulaştırılamamıştır. Ocak 1992'den bugüne kadar hiçbir dünya devleti, hatta Ermenistan tarafından bile tanınmayan de-facto var olan Dağlık Karabağ Cumhuriyeti faaliyet göstermektedir (Kurt, 2017: 10,16).

Hocalı Katliamına kadar Türkiye'nin Azerbaycan ve Ermenistan'a karşı aynı mesafede durduğu söylenebilir. Fakat bundan sonra Türkiye'nin Ermenistan'la ilişkileri epey gerilmiştir. Çevre ilçelerin (rayonlar) işgali ise bu ilişkileri tamamen koparmıştır. Günümüzde Türkiye Ermenistan'la sınırlarını kapalı tutmakta ve ekonomik ambargo uygulamaktadır. Nisan 2016'da çatışmaların yeniden başlaması üzerine Türkiye TBMM Dışişleri Komisyonu tarafından Ermenistan'ı Kınama Ortak Bildirisi yayımlanmıştır. Bildiride "Türkiye, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanıyor ve Dağlık Karabağ konusunda en başından beri Azerbaycan'ın yanındadır" ifadeleri kullanılmıştır (Bozkuş, 2016: 153-154).

2.2. Azerbaycan Rusya İlişkileri

2.2.1. Tarihsel Süreçte Azerbaycan-Rusya İlişkileri

Slav ırkına mensup bir millet olan Ruslar, tarih sahnesine çıktıklarından itibaren Doğu, Batı ve Güney yönlerinde genişlemiş, dünya kara hakimiyetinin önemli bir bölümünü ellerine geçirmişler. Slavlar Doğu Slavları (Ruslar, Ukraynalılar ve Belaruslar), Batı Slavları (Çekler, Slovaklar ve Polonyalılar) ve Güney Slavları (Sırp, Bulgarlar, Slovenler, Hırvatlar ve Makedonlar) olarak ayrılmaktadır (Özbay, 2006: 13). İlk Rus devletinin temeli 862'de Novgorod'da atılmıştır. Bu, Rus Devletinin başlangıç tarihi olarak ele alınabilir (Kurat, 1999: 21). 14. yüzyıldan itibaren Moskova Prensiği diğer Rus şehir-devletleri ile kıyasla daha büyük önem kazanmış ve diğer prenslikleri birleştirmeye başlayarak Rus birliğini sağlayan merkez rolünü oynamıştır (Özbay, 2006: 183).

1682'de iktidara gelen Çar I. Petro (Büyük Petro) dönemi Rus tarihinde özellikle anılmakta ve Rusların yaşadığı topraklar üzerinde kalıcı temellerinin atıldığı ve yeni işgallerin başladığı dönem olarak hatırlanmaktadır (Acar, 2004: 123). Hazar sahillerine Rusların ilk inışı Çar I. Petro döneminde olmasına rağmen, Rusya'nın Kafkasya politikası ve bu topraklarda genişleyerek konuşlanması Çar I. Nikolay (1825-1855)

dönemine ait olmaktadır. Bu dönemde uygulanan genişleme politikası gereği bazen İran bazen ise Osmanlı Devleti ile savaştan Rusya, 1813 ve 1828 tarihli Rusya-İran anlaşmalarıyla Azerbaycan topraklarını kendi eline geçirmiştir (Acar, 2004: 195).

Rusya'nın Azerbaycan üzerindeki etkisini diplomatik düzeyde ele alacak olursak, başlangıç noktası olarak 12 Ekim 1813 tarihli Gülistan Antlaşması'nı ele alabiliriz ki bu antlaşma Rusya İmparatorluğu ile Kaçarlar (İran) arasında imzalanmış, antlaşma ile Güney Kafkasya'da bulunan Karabağ toprakları Rusya yönetimine geçmiştir. Rusya, Gülistan Antlaşması ile topraklarını genişletmiş, ticari ayrıcalık ve vergi muafiyetleri elde etmiş, Hazar'da donanma bulundurma hakkını kazanmıştır. Bu antlaşmanın tarihsel anlamda önemi ise Kuzey Azerbaycan'ın ilk kez Rusya eline geçmiş olmasıdır (<http://akademikperspektif.com/2014/05/31/rusya-azerbaycan-iliskileri/>, (20.09.2018).

İran, Gülistan Antlaşması sonrasında Güney Kafkasya topraklarındaki hak iddiasından vazgeçmiş olmasına rağmen yönetimde bulunan Kaçar Hanedanı, İngiltere ve Fransa'yla işbirliği yaparak, Rusya'ya karşı bir saldırı planı hazırlamış, Kuzey Azerbaycan Hanlıklarını tekrar ele geçirmek için 16 Temmuz 1826 tarihinde Rusya'ya karşı savaşa girmiştir. Lakin İran'ın bu umudu uzun sürmemiş Rusya 1 Ekim 1827'de İran ordusunu mağlup etmiş; İrevan ve Nahcivan'ı da ele geçirmiştir. Kışın yaklaşmasıyla İran ordusunun başkomutanı Veliht Abbas Mirza barış istemiş, Rusya da kabul ederek karşılığında Marendi ve Tebriz'i kolaylıkla ele geçirmiştir. Bununla yetinmeyen Rusya, İran'dan yüklü miktarda tazminat talep edince süreç kilitlenmiş ve sonrasında Rus ordusu atağa geçerek Urmiye ve Erdebil'i de ele geçirmiştir. Daha sonra Türkmençay kasabasında bir anlaşma imzalanmış, bu anlaşma daha sonra 29 Temmuz 1828 tarihinde, Rusya'yı temsilen Paskeviç ve Griboyedov, İran'ı temsilen de Mirza Cafer tarafından onaylanmıştır. Bahsi geçen antlaşma Türkmençay Antlaşması'dır ve İran açısından son derece ağır maddeler içermektedir. 16 maddeden oluşan Türkmençay Antlaşması'nda yer alan 3 madde Azerbaycan bölgesinde yaşayan halkla doğrudan ilgilidir. Antlaşmanın 3. maddesi İran'ın, 6 ay içerisinde İrevan ve Nahçıvan Hanlıklarını Rusya'ya bırakacağını söylerken, sonrasında Rusya bu bölgelere Ermenileri yerleştirmiştir. 4. Maddede "İran ve Rusya arasındaki sınır tespiti yapılırken, tespit edilen sınırların kuzeyinde kalan, Kafkas sıra dağları ve Hazar Denizi arasında bulunan bütün toprak ve adaların, bu topraklarda yaşayan halkların Rusya İmparatorluğu'na ait olduğu kabul edilmiştir" hükmü yer almaktadır. 15. maddeye göre

ise “Güney Azerbaycan’da yerleşen ahalinin istedikleri takdirde Rusya’ya göç edebilecekleri ve bunlara müsait imkanlar yaratılacağı ifade edilmiştir.” Türkmençay, aynı zamanda Rusların kendilerine bölgedeki Hıristiyan müttefikleri olarak tasarladıkları Ermeni Devleti’ni Azerbaycanlıların yaşadıkları topraklarda kurarak çözümsüz sorunlar inşa etmiştir. (Yeşilot, 2008: 188-192).

I. Dünya Savaşı Rusya İmparatorluğunda yaşanan gerilimi biraz daha artırmış, Şubat 1917’de geniş çaplı ayaklanma ve ordu isyanlarına neden olmuştur. Çar baskı sonucu tahttan indirilmiş, oluşturulan geçici liberal hükümet ise Ekim 1917’de gerçekleştirilen Bolşevik darbesiyle saf dışı edilmiştir. 17 Temmuz 1918’de Çar ailesi kurşuna dizilen tamamen yok edilmiştir (Özbay, 2006: 21).

Sovyet Rusya, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nde 28 Nisan 1920’de Sovyet hakimiyetinin oluşturulduğunu açıklamıştır. 30 Ağustos 1922’de ilan edilen SSCB, Azerbaycan’ı, Ermenistan’ı ve Gürcistan’ı Kafkasya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nde birleştirerek SSCB üyesi konumunda birliğe dahil etmiştir. Yalnız 1936 SSCB Anayasası ile bu üç Kafkasya ülkesi ayrılarak birer üye olarak SSCB’ye katılmıştır (Resulzade, 4-5).

SSCB döneminde Azerbaycan’da birçok olumsuz ve olumlu gelişmelerden bahsedilebilir. Olumsuz gelişmeler olarak “Sovyet halkı” oluşturma politikası kapsamında Azerbaycan’ın kendi kökü ve kimliğinden uzaklaştırılmaya çalışılması, 1920 ve 1930’larda alfabenin değiştirilmesi, Stalin döneminde, 1930’larda yaşanan baskı ve katliamlar sonucu binlerce Azerbaycanlı yazar, besteci, tarihçi, felsefeci, ve genel olarak ulusun gelişimine katkıda bulunabilecek değerli bilim ve sanat adamlarının öldürülmesi ve zorunlu göçler, özellikle “Türksüz Ermenistan” ideali doğrultusunda Azerbaycanlıların yaşadığı bölgelerden göçü ve Azerbaycan’ın Dağlık Karabağ ve diğer bölgelerine Ermenilerin göç ettirilmesi, bunun sonucunda daha sonraları alevlenecek sorunlar gösterilebilir (Mekhtiev, 2001: 6).

Fakat olumlu gelişmeler de yaşanmış, özellikle kadın haklarının elde edilmesi, kamu eğitiminin sağlanması, bilimsel ve kültürel alanda yaşanan gelişimler (<http://education.gender-az.org/Files/4.1.5az.pdf>, 16.10.2018), petrol ve doğalgaz endüstrisinin geliştirilmesi, ekonominin farklı alanlarında, özellikle sanayide yaşanan

gelişmeler gösterilebilir. Modern Azerbaycan'ın temeli bu dönemde kurulmuş ekonomi, eğitim, bilim ve kültürel potansiyele dayanmaktadır. (Cebiyev, 2017: 12).

Azerbaycan 1991'de SSCB'nin yıkılmasıyla 18 Ekim 1991 tarihinde yeniden bağımsızlığına kavuşmuştur. Bu tarihten itibaren Azerbaycan ve Rusya arasındaki ilişkiler birçok alanda gelişmeye başlamıştır.

2.2.2. Soğuk Savaş Sonrası Rusya'nın Kafkasya Politikası

Kafkasya, Avrupa Rusya'sı, Orta Asya ve Anadolu'yu Orta Doğu'ya, Orta Asya'yı ise Anadolu aracılığıyla Avrupa'ya bağlayan, doğu-batı yönünde bir koridor oluşturarak Orta Asya'nın denizlere ulaşmasını mümkün kılan en kısa ve uygun yönelim olmasının yanı sıra, Rusya'nın sıcak denizlere inme yolu üzerinde bulunması nedeniyle de büyük önem taşımaktadır. Rusya için Kafkasya hem de güneyin kontrolü, ayrıca güvenlik açısından önem taşımaktadır. Hem Karadeniz hem de Hazar kıyıları Rusya için önemli mekanlardır. Enerji kaynakları ve enerji boru hatları Kafkasya'da Rusya için en önemli konulardır. Kafkasya Rusya için Avrupa ve Orta Asya arasında bulunan bir köprü olarak değerlendirilmektedir. (Kantarci, 2006: 99). Bakü'de petrol bulunması bölgenin stratejik özelliğini daha da arttırmıştır. Bunun yanı sıra zengin doğalgaz, kömür, uranyum, altın ve civa gibi yeraltı kaynakları, buğday, pamuk ve pirinç gibi yerüstü kaynakları da bulunması bölgenin önemini daha da arttırmaktadır. 19. yüzyılın sonlarından itibaren çıkarılmaya başlayan Azerbaycan petrolü, SSCB döneminde Rus ekonomisinin önemli kısmını oluşturmaktaydı (Pamuk, 1995: 133). Tüm bu nedenlerle Kafkasya'nın Rusya için büyük önem taşıdığı söylenebilir.

1991'de SSCB'nin dağılması ile sona eren Soğuk Savaş sonrası dönemde Rus dış politikasında iki önemli akım ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki Batı yanlısı politikaların savunucusu olan ve "Atlantikçi Ekol" olarak adlandırılan gruptur. Bu grup ülkenin çıkarlarının en iyi şekilde AGİT ve NATO gibi Batılı örgütlere katılarak korunabileceğini savunmaktaydı. Rusya Federasyonu dış politikasının birincil önceliği Batıyla bütünleşerek işbirliğine gidilmesi olmalıydı. Böylece Rusya'da pazar ekonomisine dayanan demokratik bir siyasal rejimin kurulması sağlanabilecekti. Atlantikçilerin temel dış politika yönelimi, Rusya'nın Batı ile ekonomik entegrasyonunun tamamlanması ve medeni dünyada "normal" bir ülke olarak Rusya'nın yerini alması şeklindeydi. Rus uluslararası stratejisinin temel misyonu, Batı ile ortaklık

kurmak ve AB, NATO, IMF, Dünya Bankası, OECD, GATT ve G-7 gibi Batılı ekonomik, politik ve askeri örgüt ve kuruluşlara katılmak olmalıydı. 1991’de uluslararası sisteme SSCB’nin varisi olarak katılan Rusya Federasyonu, içeride demokrasiye ve serbest pazar ekonomisine, dışarıda Batı ile işbirliğine yöneldi. Dönemin Dışişleri Bakanı Andrei Kozirev ve Başbakan Yardımcısı Egor Gaidar’a göre, Batılı ülkeler RF için “ideal bir model ve ortak”tı. Dolayısıyla RF, BDT içerisinde “lider rolü” üstlenmekten kaçınmalı; Batı ile işbirliğine öncelik vermeliydi. Rus dış politikasının birincil önceliği Batıyla bütünleşerek işbirliğine gidilmesi olmalıydı. Böylece Rusya’da pazar ekonomisine dayanan demokratik bir siyasal rejimin kurulması sağlanabilecekti. Böylece, Kozirev’in ve Dışişleri Bakanlığı’nın sözcülüğünü yaptığı, dönemin Devlet Başkanı Boris Yeltsin’in de desteklediği Atlantikçi yaklaşım, 1990’ların başında Rusya’nın izlediği dış politikaya yön verdi (Dağı, 2002: 147-151).

Soğuk Savaş sonrası Rus dış politikasında ortaya çıkan diğer önemli bir akım ise “Yeni Avrasyacı Hareket” olmuştur. İkinci ana akım olan “Yeni Avrasyacı Hareket” ise “Atlantikçi Ekol” a tepki olarak ve SSCB öncesi dönemdeki “Klasik Avrasyacılık” yaklaşımından ilham alarak ortaya çıkmış ve içerisinde jeopolitikçiler, monarşistler, Rus Ortodoks Kilisesi, aşırı milliyetçiler, Stalinciler gibi alt gruplar yer almıştır. Devlet başkanı eski yardımcılardan Rutskoj, parlamento eski sözcüsü Khasbulatov, general Lebed, Komünist Partisi lideri Züganov, Jirinovski ve eski başbakanlardan Primakov gibi isimler bu hareketin öncülüğünü yapmışlardır. Akademik çalışmalarda ise Dugin, Panarin ve Bagramov gibi isimler öne çıkmıştır. Yeni Avrasyacılar, SSCB sonrası dönemde oluşan jeopolitik ve jeoekonomik boşluğun batı dünyası tarafından doldurulmaya çalışılmasını, ABD’nin ekonomik ve teknolojik vasıtalarla siyasal ve kültürel hegemonyasını sürdürmesini uluslararası sistem ve Avrasya coğrafyası için bir tehdit olarak görmekte ve Avrasya’nın kültürel, ekonomik ve siyasal alanda stratejik olarak entegre edilmesi gerektiğini ileri sürmektedirler. Ayrıca Yeni Avrasyacılar, Rus ulusal çıkarlarının korunabilmesinin, uluslararası sistemde Rusya’nın konumunun yeniden tanımlanmasına ve siyasal ve askeri gücünün geliştirilmesine bağlı olduğunu savunmakta ve bu kapsamda jeopolitik unsurları ön plana çıkararak jeopolitiğin, siyasal güç ve “büyük devlet” olmanın vazgeçilmez bir unsuru olduğunu belirtmektedirler. Rusya’yı Halford MacKinder gibi Avrasya coğrafyasının “stratejik pivot” u olarak değerlendirmekte ve Rus dış politikasının bu ekseninde şekillenmesi gerektiğine inanmaktadırlar (Yıldırım, 2013: 72).

Yeltsin`in dış politika danışmanı Sergei Stankeviç`in sözcülüğünü yaptığı Avrasyacılık yaklaşımı, “yakın çevre”yi, başka ifade ile 14 eski Sovyet cumhuriyetini Rus dış politikasının merkezine yerleştiriyordu. Diğer danışman Andranik Migranyan ise, Rusya`nın kendi “Monroe Doktrini”ni ilan etmesi ve böylece eski SSCB topraklarında RF`nin “yaşamsal çıkar alanı” olduğunu duyurması gerektiğini bildirmiştir (Donaldson ve Noguee, 2002: 126-127).

1992`nin sonlarına doğru eski Sovyet cumhuriyetleri Rusya Federasyonu dış politikasında öncelikli bir yer edinmeye başlamıştır. Böylece “yakın çevre”nin “yaşamsal önemi” Avrasyacı yaklaşımın yanı sıra Batı yanlısı grup tarafından da paylaşılan bir görüş olarak Rusya Federasyonu`nun dış politika konsepti ve askeri doktrinine yansımıştır. Nitekim Nisan 1993`te Yeltsin tarafından onaylanarak yürürlüğe giren dış politika konsepti, RF`nin eski Sovyet topraklarındaki “hakları”na işaret ediyor; bölgede istikrar ve güvenliğin sağlanmasından Moskova`nın “sorumlu” olduğunu belirtiyordu. RF`nin Kasım 1993`te açıkladığı askeri doktrininde de önceliği BDT ülkeleri olmuştur. Söz konusu belgeyle Moskova, “nükleer güce ilk başvuran taraf olmama” taahhüdünden vazgeçtiğini açıklayarak, “yakın çevre”sine yönelik dış güçlerin olası müdahalelerine karşı caydırıcı olmayı hedefliyordu. Ayrıca bu belgeyle, çıkarlarını tehdit altında hissettiğinde RF`nin “yakın çevre”sine “askeri müdahalede bulunma hakkı” ilan edilmiştir (İzzetgil, 2016: 52-53).

Bu çerçevede Rusya, Güney Kafkasya`yı denetimi altında tutmaya; özellikle de 1990`ların ikinci yarısından itibaren bölgeyi kendi “yaşamsal çıkar alanı” olarak nitelendiren ABD`nin etkinliğini sınırlamaya çalıştı. Böylece, ABD hegemonyasına karşı çıkan ve Washington`un bölgedeki etkisinden rahatsız olan İran, Rusya için önemli bir ortak haline geldi. Yakın çevrenin ve bu arada Güney Kafkasya`nın RF için önemi Putin`in devlet başkanlığı döneminde de vurgulandı. Nitekim 10 Ocak 2000 tarihinde yürürlüğe giren milli güvenlik konseptinde, RF`nin BDT üyesi ülkelerle ilişkilerini geliştirme, “yurtdışındaki Rus vatandaşlarının yasal hak ve menfaatlerini koruma” hedeflerine işaret edildi. Ayrıca, “yakın çevre”de Rus etkinliğinin zayıflaması ülke güvenliğine yönelik bir “tehdit” olarak nitelendirilerek, “belirli şartlarda dünyanın bazı stratejik öneme sahip bölgelerinde Rusya`nın askeri mevcudiyetinin gerekliliği”ne dikkat çekildi. Ardından, 28 Haziran 2000`de açıklanan dış politika konseptinde BDT ülkeleri bölgesel önceliklerde ilk sırayı aldı. Ayrıca, söz konusu ülkelerin tümüyle

“stratejik ortaklık ve iyi komşuluk ilişkilerinin gelişmesine” önem verildiği belirtilmiştir. (Canar, 2012: 24-25).

Fakat SSCB'nin dağılmasından sonra bölge devletleri kendi bağımsızlıklarını ilan etmenin yanında Rusya kontrolünden kurtulmak için birçok girişimlerde bulunmuşlardır. Bu bağlamda Rusya'nın bölgeye yönelik politikası 2000 öncesi ve sonrası olarak ikiye ayrılarak değerlendirilebilir. 2000'e kadar merkezi sorunlarla meşgul olan Yeltsin, Kafkasya konusuna fazla ilgi gösterememişse de, 1999'da Başbakan, 2000'de ise Cumhurbaşkanı olarak iktidara gelen Putin, Kafkasya bölgesine, özellikle Kuzey Kafkasya'ya ilgiyi arttırmış ve merkezi hükümetin konumunu güçlendirmiştir. Güney Kafkasya, Kuzey Kafkasya kadar etnik zenginliğe sahip olmasa da, azımsanmayacak kadar etnik grup, bunların kontrol etmeye çalıştığı jeopolitik alanlar vardır. Bu alanlar olarak Gürcistan'da Abhazya, Güney Osetya, Acaristan, Samskhe-Javakheti bölgeleri, Azerbaycan'da Dağlık Karabağ'ın yanı sıra Borçalı Terekemeleri, Azerbaycan'ın İran sınırında yaşayan Talışlar, Kuzeybatı Azerbaycan'daki Lezgi ve Avarlar gösterilebilir Güney Kafkasya'daki Rus askeri üsleri bölge jeopolitiği açısından önemli bir konu olarak nitelendirilmektedir. Rusya'nın Gürcistan'da 4 üssü olsa da, sonuncusu 2006'da Gürcistan'ın talebi üzerine kapatılmıştır. Gürcistan'ın Batı yönlü dış politika izlemesi sonucu olarak Abhazya ve Güney Osetya sorunu bir anda alevlenmiş ve 2008'de Rusya-Gürcistan savaşı yaşanmıştır. Rusya'nın bölgedeki tek askeri üssü Ermenistan'da bulunmaktadır (İzzetgil, 2016: 64-66).

Özellikle NATO'nun genişlemesi kapsamında ABD destekli “Renkli Devrimler”den sonra Rusya bölgede güç politikası uygulamaya başlamıştır. Günümüz itibariyle Rusya Kafkasya'yı bir “çevre” olarak görmekten ziyade, Karadeniz, Azak ve Hazar denizlerini birleştiren, geniş anlamda Avrupa ile Asya'yı bağlayan, İpek Yolu, aynı zamanda Güney ve Doğu Asya'ya giden yollar üzerinde bulunan önemli stratejik bir alan olarak görmektedir. Kafkasya ülkelerinin NATO ve AB'ye karşılık olarak Rusya'nın liderliği altında tesis edilen Avrasya Ekonomik Birliği'ne katılımı RF'nin temel amaçları arasındadır. Fakat günümüz itibariyle Ermenistan dışında ne Azerbaycan ne de Gürcistan bu örgütte üye olarak bulunmaktadır (Nation, 2015: 6).

2.2.3. Azerbaycan-Rusya Siyasi İlişkileri

Azerbaycan yerleştiği konumu sebebiyle Rusya İmparatorluğu'nun “Sıcak denizlere inme” politikasının jeopolitik ilgi alanı olmuştur. Çarlık Rusya'sı döneminde ortaya çıkan büyük petrol ve doğalgaz rezervleri, Doğu ile Batı arasında bulunması, Türkiye ve İran'a komşu olması ve tarım için son derece uygun toprakları ve iklimi, Azerbaycan'ın Rusya'nın gözündeki ekonomik ve jeopolitik önemini artırmıştır. Çarlık Rusyası Azerbaycan'ı İran'la yapılan 1804-1813 ve 1826-1828 savaşları ve bunların sonucunda imzalanan Gülistan ve Türkmençay Antlaşmaları ile kendi kontrolü altına almıştır. Rusya-Azerbaycan ilişkileri 1828 yılından 1917 devrimine kadar merkez-çevre ilişkisi boyutunda devam etmiştir. Ancak Ekim devrimi sonrası Rusya'da iç savaşın patlak vermesiyle Azerbaycan 1918 yılında ilk defa bağımsızlığını ilan etmiştir. 1918-1920 yılları arasında süren bağımsızlık 1920-1922 yıllarında sosyalist boyutta devam etmiştir (Bakhov, 1966: 111). Azerbaycan'ın bağımsızlığı 1922 yılında kaldırılmış ve yeni kurulan SSCB'ye katılmıştır. Yaklaşık 70 yıl sonra Azerbaycan SSCB'nin dağılması sonucunda bağımsızlığına kavuşmuştur.

SSCB'nin dağılması sonucu Güney Kafkasya'da dengeler değişmiş, bölge küresel güçlerin dikkatini çekmeye başlamıştır. 200 yıl Kafkasya'da hakim olan Rusya'nın yanısıra ABD, AB, Türkiye ve İran bölgede kendi politik çıkarlarını ortaya çıkartacak bir ortam aramaya başlamıştır. Azerbaycan'ın Güney Kafkasya bölgesinde Karadeniz, Orta Asya ve Orta Doğu arasındaki önemli stratejik koridor üzerinde yerleşimi ve zengin karbonhidrat kaynaklarına sahip olması (özellikle Hazar Denizi'ndeki petrol ve gaz yatakları) ülkenin kısa süre içerisinde global pazara girmesi için çok büyük bir olanak sağlamıştır. Tüm bunlara rağmen özerk vilayet statüsü bulunan Dağlık Karabağ'ın 1988 yılında Ermenistan'la birleşme isteği ve sonrasında ortaya çıkan durum ülkeyi bir savaş alanına dönüştürmüştür. Ermeni Silahlı Kuvvetlerinin, Dağlık Karabağ ve çevresinde bulunan yedi ilçeyi işgal etmesi sonucu 800 binden fazla göçmen bu bölgeden kaçarak Azerbaycan'ın iç bölgelerine yerleşmiştir (Nygren, 2007: 105). Buna Ermenistanda yaşayan Azerilerin katılması sonucu ülke ekonomisi bu durumdan fazla etkilenmiş, ciddi hasar görmüştür.

SSCB'nin 31 Aralık 1991 yılında dağılması sonucu Azerbaycan-Rusya ilişkilerinde yeni bir sayfa açılmıştır. Azerbaycan bağımsız bir devlet olarak Rusya ile diplomatik ilişkilerini 4 Nisan 1992 tarihinde Azerbaycan Dışişleri Bakanı Hüseynağa Sadigov ve

Rusya Dışışleri Bakanı Andrey Kozirev'in görüşmesiyle başlamış, aynı yıl zarfında her iki ülkede karşılıklı olarak büyükelçilikler açılmıştır (Çernyayevski, 2003: 108).

Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanması sonrası Azerbaycan dış politikasında Rusya ile ilişkiler 3 esas dönem üzerinden yürütülmüştür: Ekim 1991 tarihinden Mart 1992 tarihine kadar Azerbaycan Cumhurbaşkanı olan Ayaz Mütellibov kendi iktidarı sırasında Dağlık Karabağ sorununun çözülmesi umuduyla Rusya yanlısı bir politika izlemiştir. O dönemde Azerbaycan'da genel olarak Rusya karşı bir mühalefet oluştuğu için Mütellibov'a karşı Türkçülerden oluşan güçlü muhalafet vardı. 8 Aralık 1991 tarihinde Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya SSCB'nin dağılması ve yerine BDT kurulması hakkında ön anlaşmayı imzalanmıştır. BDT'nin kurulmasına vesile olan 21 Aralık 1991 tarihli Alma-Ata Deklarasyonu'na imza atanlardan biri de Azerbaycan'ın ilk Cumhurbaşkanı Ayaz Mütellibov'du. Ancak bu bildiri Haydar Aliyev Cumhurbaşkanı olana kadar Parlamento tarafından onaylanmamıştır (Çernyayevski, 2002: 290).

1992-1993 yılları arasında Azerbaycan Cumhurbaşkanı olan Ebülfez Elçibey'in aşırı milliyetçi politikası Rusya ile Azerbaycan'ın ikili ilişkilerinin aksamasına neden olmuştur. Elçibey Mütellibov'un imza atmasına rağmen BDT'ye üyeliğe karşı olduğunu belirtti. BDT ekonomik olduğu kadar askeri bir örgüt niteliğini taşıyordu. Bu yüzden Elçibey'in isteği ile 7 Ekim 1992 yılında Azerbaycan Parlamentosu üyeliğe karşı çıkmıştır. Ayrıca Parlamentonun kararıyla Rus ordusunun Azerbaycan'dan çıkarılması istenmiştir. Elçibey iktidarının temel isteği Rusya ile ilişkileri eşit şartlarda kurmaktır. Elçibey ikili ilişkilerde Rusya'ya hiçbir taviz vermek istememiştir. 30 Eylül 1992 yılında ilk kez Rusya Başbakanı Yegor Gaydar Azerbaycan'ı ziyaret ederek Cumhurbaşkanı Elçibey`le görüşmüş, kendisini Rusya'ya davet etmiştir. Elçibey 12 Ekim 1992 yılında Rusya`ya resmi ziyaret gerçekleştirmiş, Rusya Cumhurbaşkanı Boris Yeltsin`le “Dostluk ve Mütteliklik” hakkında anlaşmaya imza atmıştır (Yunus, 2007: 39).

4 Haziran 1993 yılında Rusya yanlısı albay Süret Hüseyinov'un Elçibey'e yaptığı darbe ile Azerbaycan`da iktidar el değiştirmiştir. Elçibey'in Haydar Aliyev'i Nahçıvan'dan Bakü'ye davet etmesi ile 15 Haziran 1993 yılında Haydar Aliyev'in iktidara gelmesiyle birlikte Azerbaycan-Rusya ilişkilerinde yeni bir sayfa açılmıştır (Rogozin, 2010: 107).

Haydar Aliyev, Batı yönümlü politika izlese bile Rusya ile iyi ilişkiler kurmayı hedeflemiştir. Moskova'nın bölgeye tesirinden kademeli olarak kurtulmayı düşünen Haydar Aliyev küçük tavizler vererek Rusya'yı sakinleştirme politikası takip etmiştir. Bu sebeple 24 Eylül 1993 yılında Moskova'da yapılan zirvede Azerbaycan BDT'ye üyelik anlaşması imzalanmıştır (Zenkoviç, 2007: 474). Bunun yanısıra Aliyev yönetimi Elçibey'in Batılı şirketlerle yaptığı petrol anlaşmasını durdurmuş, 1994 yılında yapılan yeni görüşmelerle BP, Statoil, Chevron, TPAO ve İtochu gibi yabancı şirketlerden oluşan konsorsiyumda Rusya'nın Lukoil şirketine %10 hisse ayrılması kararlaştırılmıştır (Hasanoğlu ve Cemilli, 2006: 57). Aliyev iktidarı döneminde Rusya'dan tamamen uzaklaşmamakla beraber, daha Batı yanlısı politika takip etmeye başlamış, Batılı ülkelere ziyaretler yaparak çeşitli petrol şirketleriyle anlaşmalara varmıştır. Pragmatik bir siyasetçi olan Aliyev milliyetçi Elçibey'den farklı olarak Azerbaycan için dengeli dış politika stratejisi izleyerek Türkiye ve Batılı ülkelerle yanısıra Rusya ile ekonomik işbirliği alanlarını genişletmiştir.

2003 yılında Azerbaycan'da yapılan seçimlerde yönetime gelen Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev dengeli dış politika geleneğini sürdürerek Rusya ile ilişkileri güçlü seviyede tutmaya çaba göstermiştir. Moskova Uluslararası İlişkiler Enstitüsü mezunu olan İlham Aliyev, Rus entelektüeller ve seçkinleri ile olan özel bağlantılarını kullanarak Rusya yönetimi ile yakın ilişkiler kurmuştur. İlham Aliyev, Azerbaycan'ın en sıkıntılı problemi ve dış politikasının temel gayesi olan Dağlık Karabağ sorununun çözümünde Rusya'nın önemini iyi kavramış ve bu sebeple Rusya ile ekonomik ve siyasi ilişkilerin daha fazla gelişimini teşvik etmiştir.

Dağlık Karabağ ve işgal edilmiş bölgeler sorununun çözümü noktasında Moskova'nın rolü Azerbaycan için çok önemlidir. Ancak Azerbaycanın Rusya ile ilişkileri bununla sınırlı değildir. Azerbaycan'ın Rusya ile ekonomik açıdan yakın ilişkiler kurması karşılıklı ilişkilerin en üst düzeyde olmasını tetiklemektedir.

2.2.4. Azerbaycan-Rusya Ekonomik İlişkileri

Azerbaycan ve Rusya arasında 30 Eylül 1992 yılında yapılan serbest ticaret anlaşmasıyla ikili ekonomik ilişkiler kurulmuştur ve bu anlaşma daha sonra 2000 yılına kadar uzatılmıştır. 1994 yılında Azerbaycan'da imzalanan “Yüzyılın Antlaşması”nda hissesi bulunan Rusya şirketi Lukoil 1996 yılında aldığı payı satmıştır

Ancak 2008 yılından itibaren Azerbaycan'ın doğalgaz ve petrol kaynaklarının işletmesinde yeniden rol almaya başlamıştır. 1996 yılında Azerbaycan ve Rusya Hükümetlerarası Ekonomik İşbirliği Komisyonu oluşturulmuştur. (Hüseynov, 2002: 107). Komisyonun Rus kısmının başkanlığını Dmitri Rogozin, Azerbaycan kısmının başkanlığını Başbakan yardımcısı Yakub Eyyubov yapmaktadır. İlham Aliyev 2003 yılında iktidara geldikten sonra Azerbaycan korumacı ekonomik model kurmaya başlamıştır ve bu nedenle 6 Şubat 2004 yılında Azerbaycan ve Rusya kademeli olarak serbest ticaret rejiminin kaldırılması hakkında anlaşmaya varmıştır.

21-22 Şubat 2006 tarihinde Rusya Cumhurbaşkanı Vladimir Putin'in Azerbaycan'a çalışma kapsamında bir ziyaret gerçekleştirmesi Rusya-Azerbaycan ilişkilerinde ekonomik açıdan yeni bir sayfanın açılmasına neden olmuştur. Ziyaret sırasında Putin ve Aliyev Bakü'de iki ülke arasındaki stratejik ortaklığın ilerlemesi üzerine ortak deklarasyon imzalamıştır (Şakirzade, 2007: 299).

3 Temmuz 1997 yılında Vladimir Putin ve Haydar Aliyev arasında imzalanmış Dostluk, İşbirliği ve Mütakabil Emniyet Paktının, 6 Şubat 2004 yılında imzası atılan Moskova Deklarasyonu'nun devamı olarak bilinen bu deklarasyonda iki ülke arasında iktisadi, politik, askeri ve insani alanlarda çok taraflı işbirliğinin geliştirilmesi üzerine yenilendiği açıklanmıştır (Necefov, 2005: 169). "Bakü Deklarasyonu" ismiyle bilinen tebliğ iki ülke arasında en yüksek seviyede kararlı ve olumlu diyalogun gerçekleşmesini, ikili politik ve ekonomik temaslarda mütakabil danışmaların artırılması ve iki ülkenin icra makamları arasında deneyim paylaşımının genişletilmesini içermektedir.

Vladimir Putin konuşmasında Rusya'nın Azerbaycan'la ekonominin stratejik alanlarında uzun vadeli ortaklık, Kuzey-Güney transit petrol hattıyla Azerbaycan'dan Rusya üzerinden dünya pazarlarına petrol taşınmasına ve Azerbaycan'la enerji alanında diğer ortak projelerin ortaya çıkarılmasına bilhassa ilgi duyduğunu iletmiştir.

2003-2005 yıllarındaki renkli devrimler dalgası Azerbaycan'da başarıya ulaşmasa bile komşu Gürcistan'da iktidarda bulunan Eduard Şevardnadze'yi devirmiş, Eski sovyet coğrafyasında Rus etkisinin sonlanması ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Buna rağmen 2008 yılında patlak veren Rusya-Gürcistan savaşı ile Güney Kafkasya coğrafyasında Rusya etkisi yeni bir döneme girmiştir. Bu dönemde Rusya-Azerbaycan ilişkilerinin

ekonomi politiğinde de kendini göstermiştir Ağustos 2008 yılında patlak veren Rusya-Gürcistan savaşının sonrası Azerbaycan'ın dış politikasında ciddi bir dönem başlamıştır. Savaşın çıkışı coğrafyaya güvenlik meseleleri ile birlikte ekonomik dengesizliği de beraberinde getirmiştir. Savaş bittikten hemen sonra Rusya'nın uluslararası kamuoyu tarafından Gürcistan toprağı gibi bilinen Abhazya ve Güney Osetya'yı bağımsız bir devlet olarak tanınması Rusların Kafkasya'daki stratejik dengenin Batı yönünde değişmesine müsaade etmeyeceğinin açık belirtisi olmuştur. Azerbaycan hükümeti bu dönemde dengeleme politikasının Rusya ile ilişkiler açısından önemini kavramış, NATO ve AB ile bütünleşme politikasını bir daha gözden geçirmiştir (Muradyan, 2008: 96). Bundan başka Rusya ve ABD'nin desteğı ile Türkiye ile Ermenistan arasında sınırların açılmasıyla birlikte ekonomik ilişkiler kurma girişimlerine başlanmasına Azerbaycan'ın cevabı sert olmuştur. Azerbaycan Türkiye ve ABD için çok önemli olan Nabucco projesini gözden geçireceğini açıkladıktan sonra Erdoğan'ın Azerbaycan'a ziyareti ve Ermenistan'la sınırların açılmayacağı vaadi ile ilişkiler düzelmeye başlamıştır. Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinde soğukluk Azerbaycan-Rusya arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkilerde de etkisini göstermiştir. Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye topraklarından geçen doğalgaz ve petrol hatlarıyla Rusya'nın enerji tekeli kırılmaktaydı. Türkiye-Ermenistan yaklaşmasını protesto eden Azerbaycan dış politika eksenini Rusya'ya doğru çevirmiş ve Rusya ile Bakü-Novo Filya doğalgaz boru hattı ile ilgili anlaşmaya varmıştır (Bugajski, 2010: 50).

Azerbaycan'ın Rusya ile yakın ilişkiler kurmasında temel amaç Karabağ sorununu çözmektir. Bu sebeple Azerbaycan sahip olduğu jeopolitik konumunu, ekonomik ve enerji alanındaki kozlarını kullanarak nihai çözüme ulaşmayı hedeflemektedir. Başka bir deyimle Bakü bu sorunun ortadan kaldırılmasında önemli ana aktörün Rusya olduğunu iyi bilmektedir. Bu sebeple Azerbaycan hükümeti Rusya Cumhurbaşkanı Dmitri Medvedev vasıtasıyla oluşturulan Ermenistan-Azerbaycan Devlet Başkanları görüşmesine pozitif yaklaşmıştır. Bu diyalog çerçevesinde gerçekleşen ilk müzakereler 2 Kasım 2008 tarihinde Moskova'da başlamış ve görüşmelerin sonucunda taraflar Karabağ probleminin ortadan kaldırılması ile ilgili Meindorf Deklarasyonu'na imza atmışlardır (Barışev, 2009: 612). Müzakerelerin ikinci aşaması 4 Haziran 2009 tarihinde Uluslararası Ekonomi Toplantısı kapsamında Saint-Petersburg'da, üçüncü aşaması 18 Temmuz 2009 tarihinde Moskova'da, dördüncü aşaması ise 9 Ekim 2009 tarihinde Kışinev'de BDT devlet başkanları toplantısında yapılmıştır. Görüşmelerin sonuncu

aşaması Rusya Cumhurbaşkanı Medvedev'in arabuluculuğu ile 25 Ocak 2010 tarihinde Rusya'nın Soçi kentinde gerçekleşmiştir (Aleksyev, 2010: 154).

Rusya ile uzun yıllar boyunca yakın ticari ve ekonomik bağlantıları bulunan Azerbaycan bağımsızlık elde ettikten sonra da Rusya ile etkili şekilde iktisadi ve ticari ilişkiler oluşturmuştur. Rusya, Azerbaycan'ın en büyük dış ticaret ortaklarından biri olup 2017 verilerine göre ülkenin toplam ticari hacminde %9.48 payla İtalya ve Türkiye'den sonra üçüncü sırada bulunmaktadır. Aynı dönem zarfında Rusya ithalatta %17.7'lik payla Azerbaycan'ın dış ticaretinde ilk sırada yer almaktadır (<https://azerbaijan.mid.ru/torgovo-ekonomiceskie-svazi>, 03.09.2018).

1990-2008 yıllarında Azerbaycan ve Rusya arasında ticaret hacmi %39,3 artarak 2.4 milyar dolar, ihracat %42.6 artarak 1.9 milyar dolar, ithalatı ise 411.4 milyon dolar olmuştur. Federal Gümrük Servisi verilerine göre, 2017 yılında Rusya-Azerbaycan ticareti 2016 yılına göre %34.4 artışla 2.6 milyar dolara ulaşmıştır. Azerbaycan'ın Rusya'ya ihracatı 1.9 milyar dolar, ithalatı ise 692.1 milyon dolar olmuştur. Rusya için dış ticaret işlemlerinin dengesi 1.2 milyar dolar olarak gerçekleşti (Rusya Federasyonu Azerbaycan Ticaret Temsilciliği, 2018: 8). Rusya bu sebeple Azerbaycan için en çok ekonomik anlaşma imzaladığı devletlerden biri niteliğini korumaktadır. Rusya ve Azerbaycan arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler bilhassa otomobil, inşaat, enerji, sağlık, ulaştırma ve telekomünikasyon alanlarını kapsamaktadır.

Tablo 2: Azerbaycan'ın Rusya'dan İthalat ve Rusya'ya İhracat Göstergeleri

Yıl	1992	1998	2003	2007	2017
İthal (bin dolar)	251 471	193 830	383 900	1 004 181	1 554 257
İhraç (bin dolar)	347 637	105 786	147 880	527 124	587 025

Kaynak: AC DİK, (<https://www.stat.gov.az/source/trade/>, 04.03.2019).

2.2.5. Azerbaycan-Rusya Askeri İlişkileri

Azerbaycan Rusya ile askeri alanda işbirliğini Karabağ savaşı döneminde yapmaya başlamıştır. Savaş döneminde Rusya hem Ermenistan'a hem de Azerbaycan'a silah satarak çatışmaların büyümesinde önemli aktör konumunda bulunmaktaydı. 27 Şubat

2003 tarihinde Bakü'de Azerbaycan ve Rusya arasında askeri-tekniik işbirliği anlaşması yapılmıştır (Luzyanin, 2007: 278). Azerbaycan ve Rusya arasında askeri konuda ikinci anlaşma 4 Aralık 2006 tarihinde yapılmış, bu defa taraflar fikri mülkiyet haklarının karşılıklı korunması konusunda mutabakat sağlamışlardır.

Komşu ve stratejik bir coğrafyada yerleşmeleri tarafların biri birileri ile fikir alışverişinde bulunması zorunluluğuna neden olmuştur. Bu sebeple her iki ülkenin savunma alanının yetkilileri düzenli olarak bir birilerini ziyaret etmektedir. 29 Temmuz 2008'de Moskova'da Rusya-Azerbaycan hükümetlerarası askeri-tekniik işbirliği komisyonunun ikinci toplantısı yapıldı. 25 Ocak 2002 tarihinde, Rusya Federasyonu ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında Gabala Radar İstasyonu (GRİ) statüsü, ilkeleri ve kullanım şartları hakkında bir anlaşma, 28 Kasım 2003 tarihinde ise hükümetlerarası ön protokol imzalanmıştır.

20 Haziran 2007 tarihinde GRİ radarının kullanımı ile ilgili statü, ilke ve koşullara ilişkin anlaşmayı uygulamak üzere atanan, Rusya ve Azerbaycan'ın yetkili temsilcilerinin statüsünü ele alan hükümetlerarası protokol imzalandı. 8 Haziran 2007 tarihinde Heiligendamm'daki G-8 zirvesinde Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ABD'ye geliştirilen füze savunma sisteminin bir parçası olarak birlikte GRİ istasyonunu çalıştırmayı önermiştir (Stent, 2015: 189). Azerbaycan hükümeti teklifi bölgenin istikrar ve güvenliğine somut katkı olarak gördüğü için desteklemiştir. Ancak ABD'nin isteksizliği neden ile nihai sonuç alınmamıştır. Kafkasya'nın genel durumu ve uluslararası terörizmle mücadele hedeflerini dikkate alındığı için sınır ötesi işbirliği Azerbaycan-Rusya ilişkilerinin önemli bir bileşeni olmaya devam etmektedir. 25 Ocak 2002'de, Devlet Sınır Servisi temsilcilerinin faaliyetleri hakkında hükümetler arası bir anlaşma imzalanmıştır. (Kutukov, 2006: 158). Her iki ülkenin topraklarında sınır muhafaza hizmetlerinin açılması ile ilgili istiaşereleer günümüz itibari ile devam etmektedir.

Bundan başka Rusya ve Azerbaycan yargı alanında da işbirliği yapmaktadır. Rusya'nın İçişleri Bakanlığı ile Azerbaycan İçişleri Bakanlığı'nın sınır bölgelerinde işbirliği konusundaki anlaşması 1996 yılında imzalanmış, 2001 yılında ise yürürlüğe girmiştir (Kozlov, 2005: 351). Ayrıca Şubat 2000 tarihinde Terörle Mücadelede Mutabakat Zaptı, Temmuz 2008 tarihinde ise Rusya İçişleri Bakanlığı ile Azerbaycan İçişleri Bakanlığı arasında transit kargo koruma alanında işbirliği protokolü imzalanmıştır.

Askeri alanda Azerbaycan-Rusya ilişkileri, Bakü'de iki ülkenin askeri bölüm başkanları tarafından 2003 yılında imzalanan askeri-teknik işbirliğine ilişkin 5 yıllık hükümetler arası anlaşma ile düzenlenmiştir. Taraflar askeri ve askeri-teknik alanlarda işbirliği ile birlikte subayların eğitimini sağlamak için anlaşmaya varmışlardır. Azerbaycan'ın askeri harcamaları son zamanlarda artmaya devam etmektedir.

Rusya Azerbaycan'ın askeri teçhizat konusunda önemli partneri olarak kalmaktadır. (<https://eadaily.com/ru/news/2016/04/24/azerbaydzhan-i-oruzhemye-barony-kompensiruet-li-rossiya-imidzhevye-poteri>, 04.09.2018).

Azerbaycan kaynaklarına göre, ülkenin askeri harcamaları 2004 yılında 170 milyon dolardan 2008 yılında 1,5 milyar dolara yükseldi. Azerbaycan'ın 2011 yılı askeri bütçesi 2 milyar 511 milyon manat miktarında onaylanmış olup, bu rakam o dönemin döviz kuru ile 3,1 milyar dolara karşılık gelmektedir (German, 2012: 69). 2012 yılında Azerbaycan devlet bütçesinin harcama kısmının %14,8'ini savunma alanına ayırmıştır. 2018 yılında Azerbaycan'ın savunma alanı harcamaları bütçenin %5,4'ünü oluşturmaktadır.

Temmuz 2013 tarihinde Rusya Azerbaycan'a değeri 1 milyar dolar değeri bulunan 94 tank T-90S, 100 BMP-3, 18 Kundağı motorlu topçu sistemi Msta-S, 18 roket fırlatma sistemi Smerch, 18 Kundağı motorlu topçu silahı "Viyana", 6 çok namlulu roketatar sistemi TOS-1A "Solntsepyok" sattığı bilinmektedir (Jafarova, 2015: 93).

Daha önce, Rusya Azerbaycan'a değeri 300 milyon dolar civarında bulunan 200 uçaksavar füzesi 48N6E2 ve S-300PMU-2 satmıştı. (Cohen ve Hamilton, 2011: 80) Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev 1 Eylül 2018 yılında Soçi'de Rusya Cumhurbaşkanı Vladimir Putin'le görüşmesinden sonra verdiği açıklamada Azerbaycan'ın Rusya'dan 5 milyar dolarlık silah aldığını söylemiştir. Rusya için silah ve askeri teçhizat konusunda Azerbaycan'la yapılan sözleşmeler çok önemlidir. Diğer taraftan Azerbaycan Rusya'dan silah almayı bırakıp başka ülkelere yöneldiği takdirde Rusya sadece pazarını değil, aynı zamanda Bakü'ye olan etkisini de kaybetmiş durumda olacaktır. Azerbaycan ise Rusya'dan silah almakla Dağlık Karabağ sorununda Rusya'ya taviz vermeyi beklemektedir.

2.2.6. Azerbaycan-Rusya Kültürel İlişkileri

Azerbaycan ile Rusya 200 yıldan fazla bir sürede oluşan kültürel bağlarla birbirine bağlıdır. Azerbaycan diasporası Rusya'da bulunan üçüncü en büyük diasporalardan biridir. Rusya-Azerbaycan karşılıklı ilişkilerinde bu diasporanın etkisi çok büyüktür. Rusya'da devlet sektörü ile birlikte neredeyse tüm alanlarda etkili olmaya çaba harcayan Azerbaycanlıların, Azerbaycan'ın ekonomik gelişmesinde büyük katkıları bulunmaktadır. Rusya'da çalışan Azerbaycanlıların kendi ailelerine yolladıkları yüklü miktarda para ve Azerbaycan ekonomisine yapılan yatırımları yılda milyonlarca dolar olarak tahmin edilmektedir. Bu kadar para Azerbaycan ekonomisinin kalkınmasının yanısıra ülkedeki mevcut iş gücünün ekonomik faaliyetler içerisinde sürekli biçimde çalıştırılması açısından önemli bir rol oynamaktadır. 2017 yılında Rusya Merkez Bankası yaptığı açıklamada ülkede yaşayan 523 bin civarı Azerbaycanlının her yıl kendi ülkelerine 1,2 milyar dolar sıcak para aktardığını söylemiştir.

2015 yılında Rusya Federal Göç İdaresi başkanı Konstantin Romodanovski yeni dönemde Rusya'ya göç eden Azerbaycan vatandaşlarının sayısının 550 bin olduğunu açıklamıştır, fakat Dünya Bankası'nın verdiği verilerde bu rakam 743 bin olarak görülmektedir (Kuchins ve Mankoff, 2016: 17). Bu kişilerin sadece %57'si yasal işçi olarak çalışmaktadır. Bu sebeple Azerbaycan özellikle Rusya'da bulunan Azerbaycanlılar ile ilgilenen özel bir devlet komisyonu oluşturmuştur. Bu komisyonun amacı Rusya'da çalışan Azerbaycanlıların yasal oturum ve çalışma sorunlarını çözmektir. (Sunny, 1995: 105).

Azerbaycan'da günümüzde Rus dilinde eğitim veren 300 ortaokul bulunmaktadır. Azerbaycan ve Rusya arasında karşılıklı olarak öğrenci değişim programlarının yürütülmesiyle ilgili mutabakatları bulunmaktadır. Azerbaycan'da 2010-2011 öğretim yılında, Rus sektöründeki yüksek öğretim kurumlarında okuyan öğrenci sayısı 18.154 kişi olmuştur (Bu toplam öğrenci sayısının %13'üne denk gelmektedir). Karşılaştırılma yaparsak aynı akademik yılda okuyan öğrencilerin %2,8'i Türkçe ,% 0,5'i İngilizce eğitim almıştır (Rovinskaya, 2013: 138).

2008 yılında Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in kararıyla Bakü şehrinde Moskova Devlet Üniversitesi'nin şubesi açılmıştır. Bu yerleşke Moskova Üniversitesi'nin Güney Kafkasya'da açtığı ilk şube niteliği taşımaktadır (Andrews,

2018:160). Bu yerleşkeye yılda 263 öğrenci kabul edilmektedir. 2015 yılında Seçenov Moskova Tıp Üniversitesi'nin Bakü yerleşkesi açılmıştır. Bu üniversitede yıllık 150 öğrenci eğitim almaktadır. Azerbaycan Parlamentosu'nda bulunan Rus asıllı millet vekili Mihail Zabelin'in verdiği bilgiye göre, Azerbaycan üniversitelerinde 17,000'den fazla öğrenci Rus dilinde eğitim görmektedir. 2010 verilerine göre, Azerbaycan'da 50'den fazla Rusça yayın yapan gazete ve dergi, 7 haber ajansı Rusça haber yayını yapmaktadır. Bu o dönem için Azerbaycan medyasının % 12'sini teşkil etmektedir. Rusça yayın yapan en büyük gazeteler Ekho, Zerkalo ve Novoye Vremya gazeteleridir (Burton ve Drake, 2004: 94).

Televizyon alanında Rusya kanallarının Azerbaycan'da yayın hakkı 2007 yılına kadar devam etmiştir. 2007 yılından itibaren Azerbaycan Ulusal Yayın Konseyi'nin kararıyla Azerbaycan'da Rus televizyon kanallarının doğrudan yayını durdurulmuştur (Bayley vd., 2013: 668). Azerbaycan, kanalların durdurulması nedeni olarak yayın alanının Azerileştirilme politikasını göstermiştir. Ancak temel sebep olarak Rus televizyon kanallarının Dağlık Karabağ konusunda Ermeni yanlı programlar yapması düşünülmektedir. 2008 yılında Azerbaycan kanallarında günlük haberler hariç, “yabancı dillerde” televizyon ve radyo programlarının yayınlanması yasağı getirilmiştir. Bu karar genel kamuoyu tarafından olumsuz algılanmıştır. Tüm bunlara argüman olarak Azerbaycan ülkede Rusça konuşan büyük topluluğun olduğu ve onlar için popüler TV programının yerel versiyonu “Çto,Qde,Koqda” (Ne, Nerede, Ne zaman) programının yayımlandığı belirtilmektedir. Bu reformlar döneminde Rusça yayımlanan “Europa Plus” radyo kanalı da kapatılmıştır. (ABD Dışişleri Bakanlığı, 2010: 151). Rus dilinin zayıflaması eğitim açısından ciddi eksiklikler oluşturduğundan 2016 yılında Rusçanın yeniden eskisi gibi öğretimine başlanmıştır. Rus-Azerbaycan ilişkileri kültür ve eğitim alanında sürekli gelişmektedir. 2006 yılının Aralık ayında Azerbaycan ve Rusya arasında 2007-2009 yılları için İnsani Yardım Vakfı İşbirliği Programı kabul edildi. 2005 yılında Rusya'da Azerbaycan yılı, 2006 yılında ise Azerbaycan'da Rusya Federasyonu yılı ilan edildi (Klimaşevskaya, 2008: 526). Bu törenler sebebiyle her iki ülkede karşılıklı olarak kültürel ilişkileri kaldırmak amacıyla 110 etkinlik düzenlenmiştir.

Bundan başka 1991 yılında Moskova'daki Azerbaycan büyükelçiliği önünde Nizami Gencevi'ye bir anıt inşa edildiğini belirtmek gerekir. Azerbaycan'da ise 2001 yılında

Bakü'de, Azerbaycan bağımsızlığının 10. yıldönümü için Rus şair Aleksandr Puşkin'in heykeli yapılmıştır. (Doronina, 2008: 282). Kültürel alanda her yıl Azerbaycan'da Rusya Büyükelçiliği tarafından oluşturulan Edebiyat Ödülü verilmektedir. Ayrıca Rusya Büyükelçiliği Rus Kültür ve Bilgi Merkezi ile birlikte pek çok etkinliği (Rus dili ve edebiyatı olimpiyatları, yaratıcı akşamlar) düzenliyor.

2.2.7. Dağlık Karabağ Sorununa Rusya'nın Yaklaşımı

Dağlık Karabağ sorunu bu özerk oblastın (vilayet) kurulması döneminden günümüze kadar Ermeni ve Azerbaycanlılar arasında anlaşmazlık konusu olmuştur. 1988 yılında olaylar başlamadan önce Ermeniler 1963 yılında oblastın Ermenistan'a ya da Rusya'ya katılması için dilekçe imzalamıştır. Ayrıca 1965 ve 1977 yıllarında Ermenistan'da Karabağ'ın Ermenistan'a katılması için gösteriler yapılmış, buna rağmen iç meselelerde dengeyi koruyan Moskova tarafından desteklenmemiştir. (Şnirelman, 2003: 50). SSCB lideri Gorbaçev'in "perestroyka" hareketinden etkilenen Karabağ Ermenileri 20 Şubat 1988 yılında Ermenistan SSC'ye katılma kararı aldı. Bu zaman Azerbaycan yanlısı Ermeni politikacı olan Dağlık Karabağ Özerk Oblastı Başkanı Boris Kevorkov görevinden istifa etmiştir. Kevorkov'u bu göreve 1969-1982 yıllarında Azerbaycan SSC Komünist Partisi Genel Sekreteri Haydar Aliyev getirmişti (Akhundova, 2007: 597). Özerk oblastın bu kararı Bakü'de protesto ile karşılanmış, 10 Mart 1988 yılında Gorbaçev resmi olarak Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanıdığını açıklamıştır. Askeran şehrinde protesto yapan Azerbaycanlıların öldürülmesi sonrası tırmanan gerginlik her iki devletin içerisinde karşılıklı itirazlara ve itirazlara sebebiyet vermiş, sorunu daha da çıkmaza sokmuştur. 1991'in başlarında, Cumhurbaşkanı Gorbaçov, Sovyet cumhuriyetlerinin bir arada kalacağına karar verecek olan, "Birlik Anlaşması" adı verilen SSCB çapında özel bir referandum düzenlenmiştir. Yeni seçilmiş, komünist olmayan liderler Rusya'da Boris Yeltsin (Sovyetler Birliği Başkanı Gorbachev), Ermenistan'da Levon Ter-Petrosyan ve Azerbaycan'da Ayaz Mutalibov dahil olmak üzere Sovyet cumhuriyetlerinde iktidara gelmiştir. Ermenistan ve diğer beş cumhuriyet referandumu boykot etti (Ermenistan kendi referandumunu yaptı ve Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını 21 Eylül 1991'de ilan etti). Azerbaycan SSCB'nin korunması ile ilgili yapılan referandumuna "evet" oyu verdi. Azerbaycan'ın Moskova odaklı siyaseti Karabağ sorununda Gorbaçev tarafından desteklenmesine neden olmuştur. Azerbaycan 1991 yılında Sovyet askerleriyle birlikte "Koltso Harekat"ını başlattı

(Norin, 2017: 147). Bu operasyonla Dağlık Karabağ'ın kuzeyinde bulunan Ermeniler sürgün edildi. Buna rağmen SSCB'nin dağılması sonucu dengeler değişmeye başladı. 21 Eylül 1991 yılında Rusya Cumhurbaşkanı Boris Yeltsin ve Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev Karabağ sorununun çözümü için Azerbaycan ve Ermenistan'ı ziyaret ederek taraflar arasında arabulucu olma teklifini ileri sürmüştür. Bakü, Gence, Hankendi ve Yerevanda yapılan görüşmeler sonrasında Yeltsin, Nazarbayev, Mütallibov, Levon Ter-Petrosyan, Karabağlı Ermeni ve Azerbaycanlı temsilcilerden kurulmuş bir heyetin katılımı ile 20-23 Eylül 1991 tarihinde Rusya şehri Jeleznovodsk'ta mutabakata varılmıştır (Daynes, 2004: 349). Jeleznovodsk görüşmeleri sonrası yayınlanan bildiri; toprak bütünlüğü, egemen devletlerin içişlerine müdahale etmeme, medeni haklara uyma konusunda anlaşma sağlandığı ifade edilmiştir. Buna rağmen Jeleznovodsk Anlaşması bölgede barışı ve güvenliği getirememiştir. Eylül ayının sonunda Hankendi ve Çapar köyünün bombalanması ile barışçıl çabalar durduruldu. Anlaşmaya son darbe Rus, Kazak gözlemci ve Azerbaycan üst düzey yetkililerinden oluşan arabuluculuk ekibinin bindiği Mi-8 helikopteri Karakend köyü yakınlarında Ermeniler tarafından düşürülmesi olmuştur (Croissant, 1998: 55). Bu olay Azerbaycan'da şiddetli protestolara sebebiyet vermiş ve ülkede ulusal yas ilan edilmiştir. 1992 yılında Ermenilerin Hocalı şehrini işgali sonrasında yaptığı katliamlar Cumhurbaşkanı Ayaz Mütellibov'a karşı büyük muhalefete ve sonrasında görevi bırakmasına neden olmuştur.

Mayıs 1992 tarihinde Azerbaycan'da Azerbaycan Halk Cephesi (AHC) partisi iktidara gelmiştir. Aşırı milliyetçi konumda bulunan parti lideri Elçibey iktidarı ele geçirdikten sonra Rusya karşıtı politika izleyerek önce BDT'ye girmekten vaz geçti, daha sonra Azerbaycan'da konuşlanan Rus askeri üslerinin çıkarılması için baskı uygulamaya başladı (Şatayeva ve Moşkin, 2015: 184). Bu dönemde Gence'de bulunan 104. Sovyet üssünde bulunan Rus paraşüt ekipleri ve tankları ile birlikte Azerbaycan ordusu 1992 yılında Karabağ savaşı'nda tarihinin en başarılı operasyonunu gerçekleştirmiştir. Albay Suret Hüseyinov'un yaptığı operasyon sonucu Azerbaycan Dağlık Karabağ Özerk Oblastı'nın %48'ni ele geçirdi (De Waal, 2003: 196). Ancak askeri başarıların daha sonra ağır mağlubiyetlere dönüşmesi sonucu Elçibey Suret Hüseyinov'u görevinden azletti. Bu durum karşısında normalde Rusya'nın arabuluculuk teklifini kabul etmeyen AHC iktidarı 1992 yılı sonlarında cephedeki vaziyeti göz önüne alarak barış görüşmeleri için Rusya'nın aracı olmasını kabul etmiştir. Rusya'nın arabuluculuğu ile

27 Ağustos 1992 tarihinde Kazakistan başkenti Alma-Ata'da Azerbaycan, Ermenistan ve Dağlık Karabağ temsilcilerinin imza atdığı muhtıra sonuçsuz kalmıştır.

Eylül 1992'de Rusya Savunma Bakanı Pavel Grachev, Karadeniz'in Soçi kentinde üç Transkafkasya cumhuriyetinin savunma bakanları - Azerbaycanlı Rahim Gaziyev, Ermeni Vazgen Sargsyan ve Gürcü Tengiz Kitovani ile birlikte toplantı düzenlemiştir. (Crow, 1993: 48). Gaziyev ve Sargsyan Karabağ bölgesinde ateşkes ve "BDT ülkelerinden gözlemcilerin" konuşlandırılması çağrısında bulunan kısa bir bildiri imzalamışlardır. Ancak Grachev bu toplantı hakkında pek çok ilgili taraf, özellikle de "gözlemci" göndermesi gereken Belarus, Ukrayna ve Kazakistan liderleri ile Rusya Dışişleri Bakanlığının çatışmanın çözümü için arabulucu olarak atanan Vladimir Kazimirov'u bilgilendirmemiştir. Bir hafta sonra Grachev, savaş bölgesine 56 Rus gözlemciyi göndermesine rağmen çatışmalar devam etmesi nedeniyle onları geri çekmek zorunda kalmıştır.

2 Nisan Nisan 1993 tarihinde Kelbecer ilçesi (rayonu) işgal edilmiştir. 30 Nisan 1993 tarihinde BM Güvenlik Konseyi Karabağ'daki çatışma ile ilgili ilk kararı kabul etmiştir. Ermenistan'a özel bir çağrı içeren kararda BM Kelbecer'de bulunan işgalci güçlerin derhal çekilmesini talep etmiştir (Butko ve Lepshekina, 2017: 194). Kelbecer'in işgali Ermenistan ve Türkiye arasında zaten kırılğan olan ilişkileri de zayıflatmıştır. Türkiye Ermenistan'la olan sınırını kapatmıştır.

Uluslararası baskılara dayanamayan Ter-Petrosyan Rusya, ABD ve Türkiye'nin birlikte oluşturduğu barış planını desteklemiştir. Bu plana göre, Ermeniler Dağlık Karabağ için güvenlik teminatı karşılığında Kelbecer bölgesinden askerlerini çekmeyi düşünmüşlerdir. 14 Haziran 1993 tarihinde Petrosyan Karabağ Ermenilerini bu planı barışçıl bir çözüm için kabul etmeye ikna etmek için Hankend'i'ye gitmiştir (De Waal, 2003: 213). Parlamento başkanı Georgy Petrosyan görevinden ayrıldıktan sonra barış planına oy verilmiştir. Ancak bu dönemde Azerbaycan siyasi kriz içerisinde bulunmaktaydı. Elçibey'in Albay Suret Hüseyinov'u Rusya yanlısı olduğu için kendisine karşı darbe yapacağından korkarak Gence'de tutuklamak istemesi başarısız olmuştur. Hüseyinov'un tanklarla Bakü'ye ilerlemek istemesi Elçibey iktidarının bitmesine ve yerine Haydar Aliyev'in gelmesine neden olmuştur. (Polyukh, 2013: 148). Siyasi kriz içerisinde olan Azerbaycan'daki durumdan yararlanan Ermeniler Azerbaycan topraklarının önemli bir kısmını işgal etmeyi başarmışlardır. 1993 yılında kaybettiği

topraklarıyla ciddi ekonomik darbe alan Azerbaycan savaşı sona erdirmek için Ermenistan'la ateşkes için görüşmelere başlamıştır.

9 Ağustos 1993 tarihinde Roma'da Rusya'nın da içerisinde bulunduğu AGİT Minsk Grubu, Azerbaycan ve Ermenistan temsilcileriyle görüşmelere başlamıştır. Müzakereler zamanı Ermenistan askerlerinin Azerbaycan topraklarından çekilmesini öngören "Acil Eylem Planı" tartışıldı. Dağlık Karabağ'ın Ermeni delegesi öngörülen plana sert itirazlarını etmişlerdir. Yapılan yoğun müzakereler sonucu 5 Mayıs 1994 tarihinde Kırgızistan'ın Bişkek şehrinde toplanan Azerbaycan ve Ermenistan Parlamento Başkanları temsilcileri savaşı sona erdirecek Bişkek Anlaşması Protokolü'nü imzaladı (Kambeck ve Ghazaryan, 2013: 214). Rusya'nın da katılımıyla imzalanan ateşkes anlaşmasıyla çatışmalar sona ermiştir. Bu anlaşmayı Azerbaycan Parlamentosu 9 Mayıs'ta, Ermenistan parlamentosu 10 Mayıs'ta onaylamış, 12 Mayıs tarihinde ise yürürlüğe girmiştir. Rusya'nın ateşkes antlaşmasının imzalanmasında büyük katkısı olmuştur.

Ateşkes imzalandıktan sonra Rusya'nın Dağlık Karabağ sorunu ile ilgili özel temsilcisi olan Vladimir Kazimirov Bakü, Erivan ve Hankendi'yi ziyaret ederek ateşkesin güçlendirilmesi ve siyasi anlaşmanın elde edilmesi için şartlarını ileri sürmüştür. Bu antlaşma ile Rusya'nın esas gayesi sorunun çözümünü kendi kontrolünde tutmak amacıyla Güney Kafkasya'da Rus ordusunun bulundurulması olmuştur. Buna rağmen Batılı devletler Güney Kafkasya bölgesinde Rusya'nın askeri gücünün olmasına karşı çıkmışlardır (De Waal, 2010: 124). AGİT'in Karabağ sorununun çözülmesinde arabulucu devlet istememesi yüzünden Rusya, planladığı anlaşmanın uygulanmasında problemlerle karşılaşmıştır. Karabağ sorunu bir anlamda Batılı güçler ile Rusya'nın bölgedeki ilk defa ciddi olarak karşı karşıya gelmesine neden olmuştur.

Vladimir Putin iktidara geldikten sonra, Rusya'nın Karabağ konusundaki konumu çok daha muhafazakar hale gelmiştir. Putin'in cumhurbaşkanı olarak attığı ilk adımlardan biri Boris Yeltsin döneminde Azerbaycan'la kötüleşen ilişkilerin iyileştirilmesi oldu. O dönemden itibaren Putin daima Bakü ve Erivan'la ikili ilişkilerde eşit düzeyde bulunmaya ve Karabağ sorununun sorumluluğunu almamaya gayret etti. 2004 yılında Putin şunları söyledi: "Uzun yıllar sürecek olan bu çatışmada sorumluluk almak istemiyoruz". 2010 yılında ise daha önce söylediği "Biz tarafların her hangi birini karar

alması için zorlayamayız ve baskı yapamayız” yönündeki görüşünü tekrarlamıştır. (<http://www.rosbalt.ru>, 03.07.2018).

Rusya'nın pozisyonunu böyle nitelendirmek mümkündür: Rusya bölgede etkisini güçlendirmek şartıyla Karabağ sorununun çözülmesi taraftarıdır, fakat Rusya Bakü ve Erivan ile ilişkilere zarar vereceği endişesiyle kararları dayatmak istememektedir. Bu durum, Moskova'nın her iki tarafa da vaatlerde bulunmaya devam edebileceği ve hatta onlara silah satmakla milyonlarca para kazanabileceği anlamına gelmektedir. Rusya günümüz itibariyle İlham Aliyev ve Nikol Paşinyan öncülüğünde en üst düzeyde müzakereleri desteklemektedir. Rusya, ayrıca, taraflar arasında iletişim için ikili bir kanal açılmasını, temel sorunları anlamlı bir şekilde tartışma ve bir bütün olarak sürece katılma taraftarıdır. Bu sebeple Karabağ sorununun uluslararası boyutunda Moskova'nın pozisyonu Abhazya, Güney Osetya ve Ukrayna üzerindeki konumundan çok farklıdır. Moskova açıkça AGİT Minsk Grubu eşbaşkanı olarak lider rolünü korumak ve sorunda arabuluculuk yapmaya devam etmek, aynı zamanda Batılı güçlerle sorumluluk yükünü paylaşmak için çaba göstermektedir.

2.3. Azerbaycan-Türkiye-Rusya Üçlü İlişkiler

2.3.1. Türkiye'nin Pantürkizm Harekatı ve Azerbaycan ile İlişkilerinde Rusya

Türkiye'de milliyetçilik Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde, özellikle 19. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlamıştır. 1914'de artık Türk milliyetçiliği kadrolara, derneklere, kendi “edebiyatı”na sahip olmakta ve örgütlenmekteydi. Fakat yaşanan milliyetçilik tartışmaları, ülkedeki etnik azınlıkları etkileyerek parçalanma hareketlerine ve sonuç itibariyle Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasına neden olmuştur. Bu dönemde gelişen Turancılık, Türklüğe dayalı yeni bir milli-ulusal devlet anlayışı ile Osmanlı temellerinin yıkılmakta olduğu dönemde Türkler'in umudunu canlandıran bir ideoloji idi. (Yıldırım, 2014: 74-79). Türkçülük, Osmanlı hükümetlerinin politikalarına yön verecek yeni misyonlar üstlenmiştir. 1914-1918 yıllarını kapsayan I. Dünya Savaşı sırasında Türklerin kurtuluş reçetesi olarak Pantürkizm hareketi genişlemiş, Türkçülük, Turancılık düşüncesi daha da gelişmiştir. Fakat Osmanlı'nın bu savaşı kaybetmesiyle Pantürkizm akını yavaşlamıştır. I. Dünya Savaşı'nın sonlarında Türkçülüğün temel düşünürleri Pantürkizm fikrinden vazgeçerek Anadolu bölgesine bağlı Türkçülük anlayışını geliştirmeye başlamışlar (Karakaş, 2013: 15-16). Türkiye daha 20. yüzyılın

başlarında Kurtuluş Savaşı verirken zor günlerinde kendisi için değerli olan Sovyetler Birliği ile işbirliği sağlamıştır. SSCB ile 1921 yılında imzalanan “Dostluk ve Kardeşlik” anlaşmasına göre SSCB Türkiye’de komünizmi yaymama, Türkiye ise SSCB’nin etki alanlarında Turancı akımları desteklememe sözü vermiş ve “Dış Türkler” konusunu 1990’lı yıllara kadar rafa kaldırmıştır (Aydın, 2005: 101). Bu anlaşma aynı zamanda 1918-1920 yılları arasında var olmuş Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nin bağımsızlığını tanıyan Osmanlı’nın Pantürkizmden vazgeçerek bölgeyi SSCB’ye bırakması olarak karakterize edilebilir.

Günümüz şartlarında geliştirilen Türk milliyetçiliği, küresel gelişmeler karşısında konumlanma çabasıyla şekil değiştirmiştir. Artık geniş bölgesel milliyetçilik gerileme sürecine girmiş, mikro milliyetçilik, milli-devlet anlayışları yükselmeye başlamıştır (Karakaş, 2013: 28).

SSCB’nin dağılmasından sonra 1990’ların başlarında siyasal ve ekonomik krizler içerisinde çabalayan Rusya Kafkaslar ve Orta Asya’daki etkisini kaybetmiş, bu bölgelerde güç boşluğu oluşmuştur. Rusya’nın geleneksel nüfuz alanını kaybetmesi ve özellikle bölgedeki enerji kaynaklarının küresel açıdan gündeme gelmesi nedeniyle bu kaynakların Batı ülkelerine ulaştırılması ve enerji güvenliği gibi unsurların etkisi altında Batı’nın desteğini arkasına alan Türkiye bu boşluğu doldurabileceği düşüncesine kapılmıştır. Yeni bağımsız Türk devletlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte Türkiye’nin Adriyatik’ten Çin seddine kadar Türk Dünyası’nın ve Balkanlardaki Müslüman kesimin liderliğini üstlenmesi ile ilgili söylemler gündeme gelmiştir (Çiftçi, 2007: 465-467). “SSCB’nin dağılmasıyla Türkiye’nin önüne Adriyatik’ten Çin seddine kadar geniş ufuklar açılmıştır” ifadesi 22 Aralık 1991 tarihinde Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından ortaya atılmıştır. Şöyle ki, Türk Dünyası, sadece 814 578 km².lik Anadolu ve 24 378 km².lik Trakya’dan ibaret değil. Bu topraklar büyük Türk milletinin ikinci ana yurdu olmakta ve Türk Dünyası toplam 11.2 milyon km².lik bir alanı kapsamaktadır. Geniş Türk Dünyasının yaklaşık %92.8’i ise Türkiye’nin ulusal sınırları dışında kalmaktadır. 21 Aralık 1991 tarihinde SSCB’nin dağılmasıyla Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Azerbaycan bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Tataristan ilk dönemde bağımsızlığını ilan etmişse de, fakat sonra RF bünyesinde özerk cumhuriyet statüsünü kabul etmiştir. Geriye kalan %43.7 Türk milletlerinin yaşadığı topraklar ise halen Çin (Sincan-Uygur Özerk Cumhuriyeti adıyla Doğu Türkistan),

Gürcistan ve Rusya Federasyonu sınırları içerisinde (20 özerk Türk cumhuriyeti) yer almaktadır (Doğanay, 1995: 25, 53). Günümüzde 6 temel ve KKTC dahil olarak 7 Türk devleti vardır. Hatta Doğu Türkistan da yeni bir Türk Devleti olmaya aday olarak gösterilmiştir. Türkiye Doğu Türkistan'a ilk desteğini Kasım 1991'de vermiştir. Bölgenin muhalif lideri İsa Yusuf Alptekin dönemin başbakan Demirel'le görüşmüş, Demirel ise Çin'de Türk kardeşlerinin asimile edilmesine izin vermeyeceğini ve konuyu BM ve diğer uluslararası kuruluşların gündemine taşıyacağı vaadini vermiştir. Doğu Türkistan'a ikinci büyük destek ise Özal'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde gelmiştir. Mart 1992'de Alptekin'le görüşen Özal, Türklerin eski anavatanının bağımsız bir ülke olarak görmek arzusunda olduğunu ifade etmiştir (Çolakoğlu, 2009: 169-170).

1989'da SSCB'nin çökmeye başlaması yeni "fırsat" alanlarını oluşturmakla Türkiye dış politikasında yeni-Osmanlılık siyasetine de imkan sağlamıştır. Soğuk Savaş sonrası değişen uluslararası dengelerin ortaya çıkardığı fırsat alanları nedeniyle Türkiye dış politikası da revizyonist bir karakter almıştı. Bu revizyonist karakter daha önceki ulus-devlet ideolojisi üzerine odaklanmamış, Osmanlı bakiyesi yakın çevre üzerinde yeniden nüfuz sahibi olmak, diğer yandan da Kerkük gibi bölgeleri yeniden kendi topraklarına dahil edebilmek ihtimalini ortaya koyan yeni-Osmanlılık olarak gündeme gelmiştir. Türkiye'nin dış politikasındaki bu yeni-Osmanlılık ilkesi gereği etnik Türklüğe güçlü bir vurgu yapılmakta, Türkiye'nin Müslüman dünyasının önderliğini taşıyacak yeni bir imparatorluk projesinin merkezi olduğu öngörülmekteydi (Balcı, 2013: 183-184).

Turgut Özal'ın Mart 1991'de daha SSCB Cumhuriyetlerinin bağımsızlık kazanmasından önce Moskova'ya, daha sonra ise Azerbaycan, Kazakistan ve Ukrayna'ya ziyaretleri, bu ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi ve burda etki alanı oluşturulması çabalarının ilk göstergesi olabilir (Dündar, 2016: 8). Özal bu cumhuriyetlere ziyaretler gerçekleştirmişse de yeni devletleri tanıma konusunda aceleci davranmayarak, Moskova'nın bu ülkelerin bağımsızlığı karşısında ses çıkarmadığını gördükten sonra 16 Aralık 1991'de SSCB'den ayrılan tüm devletlerin bağımsızlığını tanımıştır. Bu dönem politikasının ilk ayağını Türkiye'nin bölge ülkelerine yardımları organize etmesi amacıyla kurduğu TİKA oluşturmuştur. İkinci ayağını ise Türkiye'nin bölge ülkelerinden olan öğrencilerin Türkiye'de okutulması amacıyla ayırdığı burslardır. Bu projeler bir yandan Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı

tarafından yürütülürken, diğer yandan Gülen Cemaati başta olmakla Sivil Toplum Kuruluşları bu süreçte aktif yer almıştır (Balcı, 2013: 199).

Model olarak Türkiye'nin, bölge ülkeleri ile Batı dünyası arasında bir köprü rolü oynaması öngörülüyor, hatta Türkiye'nin yardımıyla bölge devletlerinin Batı değerlerini benimsemesi de planlanıyordu. Bu kapsamda, bölge lideri olarak Türkiye'nin dünya siyasetini de etkileyeceği ve şekillendireceği umut ediliyordu (Efeğil, 2008: 356). Dönemin liderlerinden olan Turgut Özal'ın "21. yüzyıl Türk yüzyılı olacaktır", Demirel'in ise "Adriyatik'ten Çin'e dek Türk Birliği" şeklindeki açıklamaları bu dönemin dış politikasının temel görünümünü yansıtmaktadır. Fakat bu söylemler hem Rusya ve hem de Batı'da negatif karşılanmış, Batı devletleri açısından bu söylemler ikinci bir Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulacağı endişesine neden olmuş, Rusya ise bunu kendi sınırları içerisindeki Türk/Müslüman azınlıkları da bağımsızlık mücadelesine teşvik edeceği endişesiyle toprak bütünlüğüne tehdit olarak değerlendirmiştir. Rusya'nın da etkisiyle 30-31 Ekim 1992 tarihinde ilk Türkçe Konuşan Ülkelerin Devlet Başkanları Zirvesi'nde Özbekistan'ın Cumhurbaşkanı İslam Kerimov, Türk dünyasının faaliyetlerini koordine edecek herhangi bir ulus-üstü mekanizmanın oluşturulmasına karşı olduğunu beyan etmiştir. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in de KKTC'yi bağımsız bir devlet olarak tanımaktan imtina etmesi Türk devletleri arasında herhangi bir birliğin olmadığını ve oluşturulmasının da zor olduğunu göstermiştir (İyikan ve Akyol, 2011: 45-46).

Tüm bunların yanısıra 1990'dan günümüze kadar Türk dünyasıyla ilgili kültürel ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için önemli adımlar atılmış, örneğin TÜRKPA, TÜRKSOY, Türk Dilinde Konuşan Ülkelerin İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi veya Türk Keneşi), Türk İş Konseyi, Türk Akademisi, Türk Kültür ve Mirası Vakfı gibi kurumlar oluşturulmuştur (Bıyıklı, 2016: 405).

2.3.2. Rusya'nın Avrasyacılık Politikası ve Azerbaycan ile İlişkilerinde Türkiye

Alman dilbilimci Aleksander von Humboldt tarafından ilk kez ortaya atılan Avrasyacılık fikri 1917 Bolşevik Devrimi ardından ülkeden kaçan, XX. yüzyılın başlarında felsefe, tarih ve teoloji gibi çeşitli alanlarda uzmanlık yapan genç göçmen Rus entelektüelleri tarafından gündeme getirilmiş ve zamanla bilimsel bir değer kazanmış, ayrıca değişik zamanlarda pratikte de uygulanmaya çalışılmıştır. Fakat

teoriden pratiğe dönüşüm daha çok 1991-1993 yıllarında klasik Avrasyacılık düşüncesine Dugin'in katkılarıyla oluşan Neo (Yeni) Avrasyacılarla ilişkilendirilmektedir (Karabağ, 2009). SSCB'nin dağılması ile Doğu-Batı bloklaşması sonlandırılmadığı için eski Sovyet coğrafyasının yeniden tanımlanması zarureti doğmuştur. Bu bağlamda “Avrasya” terimi eski Sovyet coğrafyasını da içerecek şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde Türkiye'de de Avrasyacılık fikri gündeme gelmeye başlamıştır (Atambek, 2011: 163).

Bir coğrafi tanım olarak Avrasya kavramını ele alırsak Türkiye ve Osmanlı sınırları içinde bulunan devletleri haklı olarak bir Avrasya ülkesi olarak tanımlayabiliriz. Bununla birlikte hem Rusya hem de Türkiye için “Avrasyacılık” bu ülkelerin dış politikasında baskın bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Türkiye hakkında “Avrasya ülkesi” kavramı nadiren kullanılmaktadır. Bu daha çok 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti kurulması sonrasında Kemalistler ve onların devamcılarının "Doğu ve Asya yerine Batı ve Avrupa lehine bir seçim" politikasından kaynaklanıyordu. Mustafa Kemal Atatürk'ün “Yurtta sulh, cihanda sulh” sloganından kaynaklanan Batı odaklı politika ile Türkiye, Orta Asya ve Kafkasya Türklerinden doğal yoldan uzaklaşma yolunu tutmaya başladı. Türk dünyasının Türkiye'den yabancılaşma eğilimi II. Dünya Savaşı sonrasında yeni bir ivme kazanmıştır. Türkiye SSCB'nin jeopolitik rakiplerlerinden olan NATO üyesi olmuştur. Sadece SSCB'nin ve iki kutuplu dünyanın bir jeopolitik kavram olarak yıkılmasından sonra Avrasyacılık Türkiye'de geliştirilmiştir. Nüfusu etnik ve dil bakımından Türkiye'ye çok yakın olan (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan) beş bağımsız Orta Asya ve Kafkas devleti 1991'de dünyanın siyasi haritası üzerinde görünmeye başlamıştır. Ankara ve Brüksel arasındaki ilişkilerde yaşanan kriz (1989'da Ankara'nın Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılım başvurusunun neredeyse durması) ardından Türkiye “Avrasyacılık” jeopolitik konseptine ilgi duymaya başlamıştır (Laruelle, 2015: 146). “Avrasyacılık” konseptine ilgi yeni dünya düzenine cevap verme ve Türkiye için yeni dış politika kurallarını ve hedeflerini belirlemek açısından önemli olmuştur. Türkiye sadece eski Sovyet cumhuriyetlerinin bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olarak değil, aynı zamanda bu devletlerin siyasi ve ekonomik ortağı olmak için çaba harcamıştır. Sadece 1991-1994 yıllarında Türkiye Cumhuriyeti üst düzey yöneticileri tarafından Azerbaycan ve Orta Asya cumhuriyetlerine 1170 resmi ziyaret yaparak 140'dan fazla ortaklık anlaşması imzalamıştır. Dönemin Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel “ağırlıklı olarak

Türklerin yaşadığı ve Adriyatik Denizi'nden Çin Seddi'ne uzanan bir bölge” olarak tanımladığı Avrasya ve Avrasyacılık konseptini aktif olarak desteklemiştir. (Talbot, 2018: 21). Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal XXI. yüzyılı Türklerin yüzyılı ilan etti ve böylece Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya cumhuriyetlerine beslediği umutlarını dile getirmiştir. Turgut Özal'ın kaderi dış politika kapsamında "Avrasya" bağlamında dikkat çekici olmuştur. Özal Orta Asya ve Azerbaycan'a yaptığı yorucu bir turun hemen ardından hayatını kaybetmiştir. Türkiye'de “Avrasyacılık” politikası kendini en çok AB'ne entegrasyonun başarısızlığı ve “Avrupa projesi”nde hayal kırıklığı yaşandığı zaman ortaya çıkmıştır. 1999 yılında Brüksel Türkiye'ye aday ülke statüsü vermiştir. Buna rağmen AB'ye uzun süreli adaylık sürecinde Türkiye ve AB arasında Kürt meselesi ve Kıbrıs sorunu nedeniyle anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Brüksel'in siyasi talepleri Ankara'da kabul edilemezdi. Daha sonra Türkiye Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreteri General Tuncer Kılınç, "kabul edilemez AB gereklilikleri"nin aleyhine Rusya, Türkiye ve İran'ın "stratejik eksenini" oluşturmaya yönelik bir öneride bulunmuştur (Sengupta: 2014: 86). Hem hükümet hem de Türkiye Genelkurmay Başkanlığı bu tür girişimleri reddetmesine rağmen Tuncer Kılınçın açıklaması Türkiye'nin askeri elitleri arasında güçlü bir “Avrasya lobisinin” varlığını göstermiştir. Neo-Avrasyacılık fikrinin popüleritesi Türkiye'de 2000'lerin ortasında yayılmaya başlamıştır. 2003 yılında Aleksandr Dugin'in "Jeopolitiğin Temelleri" kitabı Türkçe'ye çevrilmiştir. Önemli ilgi gören Dugin'in bu kitabı bugüne kadar Türkiye'de sekiz defa basılmıştır. Özellikle son yıllarda Türkiye'de Avrasyacılığa ilgi artmaya başlamıştır. Bunun nedenlerden biri Avrasyacılıkla ilgili yeni kitapların okuyucuya ulaşması ve Aleksandr Dugin'in Doğu Perinçekle görüşmesi sonrasında Türkiye'de popülaritesinin artışı olmuştur (Polat, 2016: 131). Dugin Perinçek'le görüşmesinde Türk milliyetçilerine desteğini ifade ederek Batının 2004 Irak siyaseti ve Kıbrıs sorununu eleştirmesi Türkiye'de Avrasyacılığa ilgiyi artırmıştır. 2000'lerde Aleksandr Dugin, üst düzey Türk yetkililer, diplomatlar, askeri ve politikacıların katılımı ile sayısız bilimsel konferansın düzenli konusu olmuştur. Hatta 2004 yılında KKTC'ne bir ziyarette bulunmuş ve tanınmayan cumhuriyetin liderleri ile Rusya'nın resmi temsilcisi sıfatıyla hareket ediyormuş gibi toplantılar düzenlemiştir (İsmayilov ve Graham, 2016: 63). Türkiye'de Avrasyacılık konusuna artan ilgi bir dizi araştırmacının "Türk Avrasyacılığı" hakkında Rus Neo-Avrasyacılık'tan farklı yeni bir jeopolitik söylem oluşturmasına olanak sağlamıştır. Gerçekten de, Avrasya söyleminin Rusya ve Türkiye'deki dikkatli

bir analizi “Avrasya projesi”nin okunmasında bariz tutarsızlıkların varlığını açıkça göstermektedir. Dugin Avrasyacılıktan bahsederken sürekli Rusya'nın yönettiği "Avrasya İmparatorluğu"nu kastetmektedir. Türk milliyetçiliğinin söyleminde Avrasyacılık ana hedefi Türk “ulusal devletinin” korunması olan Batı karşıtı bir proje niteliği taşımaktadır. Türkiye'deki “gerçek Avrasyacılık”ın siyasi olarak doldurulmasına yönelik yaklaşımlarda bariz farklılıklar vardır. Doğu Perinçek başkanlığındaki aşırı milliyetçiler Batı karşıtı bir “jeopolitik blok” kurmak için Rusya'nın yeni Avrasyacılarıyla ittifak kurma fikrine daha yakın durmaktadırlar. Sağcı milliyetçiler ise pan-türkist Avrasyacılığın savunması ile ortaya çıkarak Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki tarihi etkisini yeniden tesis etmeyi amaçlamaktadır. (Tüfekçi vd., 2017: 34). Türk milliyetçilerinin liderlerinden biri olan Devlet Bahçeli Rus neo-Avrasya projelerinden bahsederken Dugin'in Avrasyacılığını "Avrorus" gibi nitelendirmekte ve eleştirmektedir (Laruelle, 2015: 146).

Azerbaycan'ın Avrasya ekonomik entegrasyon süreçlerine karşı tutumu büyük ölçüde uluslararası sahnede oldukça karmaşık bir konuma göre belirlenmektedir. Dağlık Karabağ çevresindeki çatışmayı çözme meselesi ülkenin başlıca sorunu olarak kalmaktadır. Bu konuda AGİT Minsk Grubu'nun eş başkanlarından Rusya'nın konumu önemlidir. Aynı zamanda Bakü, ekonomisini ve dünya sahnesindeki durumu güçlendirmek için enerji ve transit potansiyelini kullanmayı amaçlamaktadır. Bu açıdan Azerbaycan, Türkiye, AB ve ABD ile daha yakın bir işbirliğiyle ilgilenmektedir. Azerbaycan eski SSCB devletlerinin oluşturduğu BDT üyesi olsa bile, Avrasya Gümrük Birliği, Avrasya Ekonomi Topluluğu, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'ne üye değildir. Avrasyacılık ülkenin entellektüel, uzman topluluğuna tanıdık olmasına rağmen Azerbaycan'ın BDT üyesi olarak kendi yolunu uygulamaktadır. Avrasya Birliği ile ilgili olarak Azerbaycan'daki yetkililer, ülkenin dış politika yönelimlerinde belli bir dengeyi korumaya çalışarak tarafsız bir konumda bulunmaktadırlar. Şu anda, ülkenin uzman topluluğu arasında bile Avrasya entegrasyonu süreçleri hakkında ortak bir görüş bulunmamaktadır. Sadece Batı yanlısı ve liberal düşünen Azerbaycan muhalefeti değil, aynı zamanda mevcut hükümetin destekçileri arasında yer alan pek çok politikacı, Rusya ile yakın uzlaşma için endişelerini dile getirmektedir. Günümüzde Azerbaycan politikacılarının büyük çoğunluğu Avrasya entegrasyonu projesini, Rusya'nın emperyal emelleri ve komşu ülkeleri kendi çıkarlarına tabi kılma arzusu olarak görmektedir.

2.3.3. Azerbaycan'ın Enerji ve Güvenlik Politikalarında Türkiye ve Rusya

Azerbaycan petrol ve doğalgaz kaynaklarını Batı'ya ihraç etmek için çalışmalara başladığı andan itibaren Rusya'nın ters tepkisi ile birlikte birçok sorunlarla da karşılaşmıştır. Örneğin, daha İngiliz kökenli BP şirketinin liderliğinde Azerbaycan petrolünün yabancı şirketler tarafından çıkarılması ve ihracını öngören uluslararası "Yüzyılın Anlaşması"nın imzalanmasından bir kaç ay önce, yani Nisan 1994'de, Rusya Dışişleri Bakanlığı tarafından İngiltere'ye nota verilmiştir. "Hazar Denizi'nin Azerbaycan bölgesi" kavramının tartışmalı olduğu yazılan ve bu bölgede fosil enerji kaynaklarının üretilmesi ve yurtdışına nakliyesinin yasadışılığına vurgu yapan bu nota hakkında Moskova yönetimi, Azerbaycan'a herhangi bilgi vermemiştir. Fakat bu konuda Azerbaycan ve İngiltere'nin ortak çıkarlarının olması ve ortak pozisyon sergilemeleri, Moskova yönetiminin inisiyatiflerini etkisiz bırakmış ve sonuç olarak Azerbaycan'ın bağımsız bir enerji politikası yürütmesine olanak sağlamıştır. 20 Eylül 1994'de imzalanan "Yüzyılın Anlaşması"ndan birkaç hafta sonra ise, yani 5 Ekim 1994 tarihinde Rusya Birleşmiş Milletler'e protesto mektubu göndererek "Deniz Hukuku" konusunu gündeme getirmiş ve Azerbaycan'ın Hazar denizindeki haklarını elinden almaya çalışmıştır. 1997'de Rusya da "Yüzyılın Anlaşma"sına katılarak Kepez petrol sahasında arama ve geliştirme işlerini üstlendikten sonra Hazar'ın Azerbaycan bölgesini de facto tanımış ve Azerbaycan'ın Batı ile enerji ve ekonomik ilişkilerini geliştirmesine onay vermiştir (Mehdiyeva, 2011: 112-125).

Mayıs 1993'de Azeri-Çırag-Güneşli petrol ve doğalgaz yataklarının işletimi ile ilgili altı anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmalar gereği Londra'da görüşmeler devam etmekteydi. Fakat 18 Haziran 1993 darbesiyle iktidardan alınan Elçibey'den sonra iktidara gelen Haydar Aliyev, söz konusu anlaşmaları iptal etti. Bu görüşmeler 4 Şubat 1994 tarihinde yeniden başlatılmıştır. Aliyev, Nisan 1994'de Rusya'nın Lukoil şirketinin de konsorsiyumda %10 paya sahip olacağını açıkladıktan sonra Rusya'nın bu proje ile ilgili baskıları azalmıştır ve yaklaşık 3 yıl süren görüşmelerin sonucu olarak 20 Eylül 1994 tarihinde Bakü'nün Gülüstan sarayında SOCAR ile Uluslararası Konsorsiyum arasında "Yüzyılın Anlaşması" imzalanmıştır. Altı ülkeden (ABD, İngiltere, Norveç, Rusya, Türkiye, Suudi Arabistan) on uluslararası petrol şirketinin (BP, Amoco, Lukoil, Pennzoil, Unocal, Statoil, Mc Dermott, TPAO, Ramco, Delta) oluşturduğu uluslararası konsorsiyum ile Azerbaycan'ı temsil eden SOCAR arasında imzalanan bu anlaşma 2

Aralık 1994`te Azerbaycan Milli Meclisi tarafından onaylandıktan sonra 12 Aralık 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Aras, 2006: 42-43).

“Yüzyılın Anlaşması” olarak sunulan 8 milyar dolarlık anlaşmaya Rusya`nın payı %10, Türkiye`nin payı önce %1.75 olmuştur. İlk başlarda Azerbaycan`ın SOCAR şirketinin %20 payı vardı. Fakat mali ihtiyaçlar nedeniyle Azerbaycan kendi payından bir kısmını satma kararı aldı. Haydar Aliyev önce %5`lik payın İran`a verilmesini önerse de, ABD bu karara itiraz etmiştir. Bundan sonra SOCAR %5 payını ABD kökenli ExxonMobil`e, diğer %5 ise Türkiye`nin TPAO şirketine satmış, karşılığında ise bu şirketlerden 173 milyon dolar almıştır. Böylece ilk başlarda %30 pay iddia eden Azerbaycan sonuç olarak %10 paya sahip olmuş, TPAO`nun payı ise %1.75`ten artarak %6.75`e yükselmiştir (Croissant ve Aras, 1999: 107-108). 2017 yılına kadar pay dağılımı yapılan alım-satımlarla yine birçok değişiklikler olmuş, özellikle BP`nin payı %35`e, SOCAR`ın payı da %11`e yükselmiştir. 14 Eylül 2017 tarihinde “Yüzyılın Anlaşması”nın 2050 yılına kadar uzatılması ve yeni pay bölgesünü öngören “Yeni Yüzyılın Anlaşması” imzalanmıştır. Yeni hasıla payı dağılımına göre BP`nin payı azaltılarak %30.37, SOCAR`ın payı ise artırılarak %25 oranında belirlenmiştir (<https://www.president.az/azerbaijan/contract>, 13.09.2018).

Rusya`nın enerji açısından zengin olması ve bunu siyasal ve ekonomik güç aracı olarak kullanması, aynı zamanda sert tavır ortaya koyması enerji ihtiyacının büyük kısmını, özellikle doğalgazın %34`nü Rusya`dan karşılayan AB ülkeleri tarafından ciddi endişelerle karşılanmıştır. Rusya`dan Avrupa`ya giden enerji hatları Ukrayna`dan geçtiği için 2006`da Rusya-Ukrayna krizinden Avrupa ülkeleri de etkilenmiştir. Bu krizden en fazla etkilenen Avrupa ülkeleri ise Macaristan, Avusturya ve Polonya olmuştur. Nitekim Rusya`dan AB`ye doğalgaz akışının %66`sı Ukrayna`dan geçmekteydi. 2014 Kırım krizinden sonra bu durum daha büyük bir endişeye neden olmuştur. Bu bağlamda Avrupa`nın enerji arz güvenliğini sağlamak amacıyla geliştirilen GGK Rusya`nın enerji tehdidini engelleyecek bir proje olarak görülmektedir. Azerbaycan`ın Şahdeniz 2 doğalgaz sahasının işletilmesi ve yaklaşık 1.2 trilyon m³ doğalgazın Türkiye üzerinden Avrupa`ya taşınmasını öngören bu proje Avrupa`nın enerji güvenliği açısından büyük önem taşımaktadır. Azerbaycan`ın enerji projeleri Türkiye`nin enerjide “merkez ülke” olma hedeflerinin gerçekleşmesine olanak sağlamaktadır (Karagöl ve Kaya, 2014: 7-8).

Fakat genel olarak bakılınca Avrupa'nın Rusya'ya olan enerji bağımlılığının yakın dönemde azalmayacağı, sadece yeni ve daha güvenli enerji güzergahlarının çalıştırılacağı görülebilir. Şöyle ki, Ukrayna'yla Rusya arasındaki 2006 ve 2009 krizlerinden sonra Almanya 2012'de Rusya'dan direk Baltik Denizi'nin dibiyile Kuzey Akımı (Nord Stream) doğalgaz boru hattını inşa etmiştir. 2009'da %80 doğalgaz Ukrayna topraklarından geçiyor iken, 2014'de bu rakam %53 olmuş, 2019'a kadar ise Ukrayna topraklarından doğalgaz akımının tamamen durdurulması planlanmıştır. Arnavutluk, Yunanistan, İtalya ve Türkiye Azerbaycan doğalgazını temel alan TANAP ve TAP gibi projelerin üzerinde çalışmakta, Avusturya, Makedonya ve Sırbistan ise Türk Akımı projesini desteklemektedir. Rusya'dan doğalgazın Avrupa'ya taşınmasını öngören Türk Akımı projesi halen inşa aşamasındadır (De Micco, 2015: 6-9). Bunun yanısıra Ocak, 2018'de Kuzey Akım 2'nin (Nord Stream 2) inşasına başlanması ile ilgili yeni açıklama yapılmıştır. ABD, Polonya, Baltik ülkeleri, Ukrayna ve Moldova halen bu projeye karşı çıkıyorlarsa da, Avrupa'nın büyük çoğunluğunun özellikle Almanya, Finlandiya ve İsveç'in desteğiyle yakın zamanlarda bu proje de gerçekleşecektir. 2019'da bu hatla yıllık 55 milyar m³ Ukrayna'yı bypass ederek Avrupa'ya erişecektir (<https://www.ukrinform.ru>, 14.09.2018).

Sonuç olarak Azerbaycan doğalgazının Avrupa'ya taşınması Avrupa'nın Rusya'dan enerji bağımlılığının azaltılmasından ziyade daha güvenli enerji güzergahı olması açısından önem taşımaktadır. 2020'e kadar GGK'nın Avrupa'nın doğalgaz ihtiyacının %10-20 civarını karşılaması öngörülmektedir (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=celex%3A52011DC0539>, 14.09.2018).

2.3.4. Azerbaycan-Türkiye-Rusya Üçlü Mekanizma

Türkiye, Avro-Atlantik kuruluşlar ve Rusya arasında denge politikası yürütmeye çalışırken diğer yandan Rusya ile hem işbirliği hem de rekabet ortamına girmiştir. Ankara'nın temel politikası büyük oranda Batı ile ilişkilerinin seyrine bağlı olmuştur. SSCB'nin dağıldığı ilk yıllarda Türkiye'nin güç kazanma hevesi Moskova ile ilişkilerini rekabet üzerine odaklanmaya itmiştir. Zaman zaman bu ilişkiler işbirliği ve ortaklığa bazen ise kriz durumuna kadar ilerlemiştir. Fakat Türkiye-Rusya ilişkilerinde yaşanan gelişmelerden en çok etkilenen Güney Kafkasya ülkeleri, özellikle Azerbaycan olmuştur. Türkiye-Rusya yaklaşmasından Ermenistan, güvenlik sorunlarının artabileceği açısından hep endişe duymuş, Gürcistan, Batı ile ilişkilerinin zayıflayacağı

açısından buna hep olumsuz yaklaşmıştır. Azerbaycan açısından ise Türkiye-Rusya ilişkilerinin gelişimine daha farklı yaklaşım ortaya konmaktadır. Bunun nedeni bölgesel güvenlik ortamının gelişebileceği açısından, özellikle Dağlık Karabağ sorununun çözümünde Türkiye-Rusya yakınlaşmasının büyük rolü olacağı düşüncesidir (SAM, 2012: 113).

Sıcak çatışmalar ve Soğuk Savaş dönemleri dışında Türk-Rus ilişkilerinde yaşanan yaklaşımları 4 döneme ayırabiliriz: 1798-1805 yıllarında ilk yaklaşma dönemi-Napolyona karşı Osmanlı-Rus ittifakı; 1833-1841 yıllarında ikinci yaklaşma dönemi-Mısır isyancılarına karşı Çar I. Nikolay'la ittifak; 1920-1930'lu yıllarda üçüncü yaklaşma dönemi-Cumhuriyetin ilk yıllarında İtilaf Devletleri tarafından Türkiye'ye karşı yapılan savaşlarla mücadele edebilmek adına Bolşevik Rusya ile askeri işbirliği; ve nihayetinde 2002-2015 yıllarında AKP döneminde Türkiye'nin Batı ile uzaklaşması ve Rusya ile ilişkilerin yakınlaşması dönemidir. (İmanbeyli, 2015: 2).

Fakat bu ittifaklar her iki ülkenin ilgi odağı ve “nüfuz alanı” olarak nitelendirebileceği Güney Kafkasya'ya etkisiz olmamıştır. İlk ittifak Azerbaycan'dakı hanlıkların Rusya tarafından mağlup edilerek Kuzey Azerbaycan'ın işgali ile sonuçlanmış, üçüncü ittifak dönemi Osmanlı yardımlarıyla kurulan ve ayakta kalan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin SSCB tarafından feshedilmesine neden olmuştur. Dördüncü ittifak dönemine giren 2009'da Türkiye-Ermenistan sınırlarının açılması konusunun gündeme gelmesiyle Azerbaycan-Türkiye ilişkileri gerilemişse de, daha sonra Azerbaycan'ın ısrarlı tutumu karşısında sorun çözülmüştür.

24 Kasım 2015'de Rusya'ya ait uçağın Suriye sınırından Türkiye sınırlarına geçmesi ve yapılan uyarılara rağmen Türk sınırını ihlal etmeye devam etmesi nedeniyle vurularak düşürülmesinin ardından iki ülke arasında ciddi bir kriz oluşturmuş, Türkiye-Rusya ilişkileri neredeyse durma noktasına gelmiştir. Uçak krizinin ardından Türkiye Azerbaycan'la temaslarını sıklaştırarak, TANAP projesinin planlanan tarihten önce devreye girmesi için çalışmalarını daha da yoğunlaştırmıştır. Türkiye'yi bu adıma iten büyük oranda Rusya'ya enerji bağımlılığından doğan endişe olmuştur. Bu durum hem Azerbaycan'ın Batı pazarlarına açılması açısından önemli bir fırsat sunmuş hem de Türkiye'nin enerjide merkez ülke olma politikasına kapı açmıştır (Karagöl vd., 2016: 32-33).

Azerbaycan`ın Rusya ile ortak tarihsel geçmişi ve halen sahip olduğu sıkı ilişkiler ve aynı zamanda kardeş Türkiye ile ilişkilerinin ve özellikle yeni enerji projelerine verilen büyük önem nedeniyle Türkiye-Rusya krizi Azerbaycan`ın gelecek plan ve programlarına olumsuz etki yapabildi. Bu bağlamda Azerbaycan, Türkiye ve Rusya arasındaki krizin çözülmesi için arabuluculuk yapma görevini üstlenmiştir. İki ülke arasında ilişkilerin normalleşmesinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbay`in büyük rolü olmuştur. Uçak krizinden 7 ay sonra Soçi`de ilk resmi temasa geçen Türkiye ve Rusya tarafı iki ülke arasında ilişkilerin normalleştirme süreci için çalışmalara başlamışlardır. Dışişleri Bakanı Mevlut Çavuşoğlu, Türkiye`nin Rusya ile ilişkilerinin normalleşmesinde Azerbaycan ve Kazakistan Cumhurbaşkanlarının aracısı olduklarını söylemiştir (<http://haberrus.com/> , 14.09.2018).

Ayrıca Azerbaycan, kriz sonrası Türkiye`ye sattığı doğalgaza %40 indirim yapmıştır. Krizin hemen ardından 3 Şubat 2016`da yaptığı konuşmada Azerbaycan Dışişleri bakanı Elmar Mammadyarov, “Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerin mevcut durumu Azerbaycan`a uymuyor. Hem Türkiye hem de Rusya`nın Güney Kafkasya`da güvenliğin ve istikrarın korunmasındaki rolünün önemi herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Biz bu gerginliği sonlandırmak için becerebileceğimiz herşeyi yapacağız” şeklinde açıklama yapmıştır (<https://inosmi.ru/politic/20160220/235488448.html>, 14.09.2018). 14 Haziran 2016`da Erdoğan`ın Putin`e düşürülen Rus uçağı ve öldürülen pilotlarla ilgili özür mektubu göndermesinden sonra ilişkiler normalleşme sürecine girmiştir. Erdoğan, 15 Temmuz 2016 darbe girişiminden sonra ilk yurtdışı ziyaretini Moskova`ya yapmıştır. Bu gelişmelerin ardından 19 Aralık`ta Rus büyükelçisinin Ankara`da öldürülmesi ikili ilişkileri yeniden sıkıntıya sokmayı hedefleyen provokasyon olarak değerlendirilmiştir.

Azerbaycan - Türkiye ilişkilerinin çok farklı, derin temelleri bulunmaktadır. “Bir millet, iki devlet” söylemini temel alan bu ilişkiler her zaman özel karaktere sahip olmuş, 2010`da oluşturulan Yüksel Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi bu ilişkileri daha da yükseltmiştir. Bunun yanısıra, Azerbaycan`ın Türkiye ile Rusya arasındaki krizde gösterdiği çabalarının ardından üçlü toplantıların hayata geçirilmesi bağlamında Rusya - Azerbaycan-Türkiye üçlü toplantı mekanizması tesis edilme kararı alınmıştır (Tüfekçi, 2017: 390, 395).

9 Ağustos 2016`da St.Petersburg`da yapılan toplantı sonrası geçirilen basın toplantısında Azerbaycan, Türkiye, Rusya üçlü işbirliğinin tesis edileceği ile ilgili karar açıklanmıştır. Bu görüşmede ortaya atılan üçlü mekanizmanın Azerbaycan, Türkiye ve Rusya arasında sadece ekonomik değil aynı zamanda politik açıdan olumlu sonuçlar ortaya çıkaracağı, özellikle bölgesel barışa, gelişime ve refahın artımına neden olacağı öngörülmektedir (<https://en.trend.az/world/turkey/2568280.html>, 14.09.2018).

Mayıs 2017`de Rusya-Türkiye-Azerbaycan parlamentolarının üçlü dostluk grubunun oluşturulması ile ilgili aktif müzakerelerin yapıldığı açıklanmıştır. Rusya-Azerbaycan Dostluk Grubu Başkanı ve Rusya Duması (Parlamentosu) üyesi olan Dimitriy Savaliev, şu sözleri söylemiştir: “Azerbaycan, Rus-Türk ilişkilerin önemli derecede bozulduğu bir dönemde bu sorunun çözülmesi için elinden gelen herşeyi yapmıştır. Üçlü grubun oluşturulması devletler arası konular ve tecrübe paylaşımı için olağanüstü bir platform olacak ve bölgede istikrarı güçlendirecektir” (<https://avim.org.tr/tr/Bulten/RUSYA-turkiye-azerbaycan-uc-lu-parlamentoarası-dostluk-grubunu-olusturacak>, 14.09.2018).

BÖLÜM 3: AZERBAJCAN'DA TÜRKİYE VE RUSYA ALGISI

3.1. Tez Kapsamında Yapılan Ankete İlişkin Genel Bilgiler

3.1.1. Kullanılan Yöntem

Çalışma kapsamında Azerbaycan'da Türkiye ve Rusya algısının belirlenmesi ve Türk ve Rusların Azerbaycanlılar tarafından nasıl algılandığının saptanması amacıyla anket uygulanmıştır. Verilerin elde edilmesi için araştırma modeli olarak, literatür taramaları, diğer resmi veri tabanları ile yanısıra yapılan anket çalışması aracılığıyla birincil veri kaynaklarına ulaşılmıştır. Anket verileri dijital platformların yanısıra yüz yüze görüşme ile örneklem yöntemiyle elde edilmiştir. Görüşmeler 2018 yılı aralık ve 2019 yılı Ocak ayında gerçekleştirilmiştir. Azerbaycan genelinde yapılan anketteki sorular 4 temel başlıkta toplanmıştır: "Katılımcı profiline yönelik sorular", "Kamuoyu görüşüne yönelik sorular", "Türkiye'ye ilişkin sorular" ve "Rusya'ya ilişkin sorular". Bu kapsamda elde edilen başlıca bulgular 4 alt başlıkta analiz edilmiştir: "Katılımcı profiline yönelik bulgular", "Kamuoyu görüşüne yönelik bulgular", "Türkiye'ye ilişkin bulgular" ve "Rusya'ya ilişkin bulgular". Araştırma sonucunda elde edilen veriler SPSS for Windows 13 istatistik programı kullanılarak değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler esasında Azerbaycanlıların Türkiye ve Rusya algısı hakkında genel değerlendirme yapılmıştır. Bunun yanısıra Ki-Kare yöntemiyle karşılaştırmalı analizler yapılmış ve sonuçlar belirlenmiştir.

3.1.2. Nüfus ve Örneklem

Araştırmaya temel olan veriler anket uygulaması ile elde edilmiştir. Anket soruları hazırlandıktan sonra, yanlış anlamaya meydan vermemek amacıyla ön test pilot uygulaması yapılmış ve bu uygulama sonucunda gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Böylece anket uygulanabilir bir hale getirilmiştir.

Bu aşamadan sonra anket Azerbaycan'da ki çeşitli kentlerde ikamet eden 900 vatandaşa uygulanmıştır. Azerbaycan, 86,600 km² küçük bir yüzölçümüne ve 10 milyon civarı nüfusa sahip bulunmaktadır. Azerbaycan'ın en büyük şehir-kentleri olarak Bakü, Gence, Mingeçevir ve Sumgait bilmektedir ve bu nedenle anket temel olarak bu dört bölgede uygulanmıştır. Bunun yanısıra elektronik ortam aracılığıyla da anket sorularına cevaplar

elde edilmiştir. Nüfus dağılımı ve merkeze yakınlık unsurları dikkate alınarak anketlerin %80'i Bakü ve Sumgait`te, geri kalam kısmı ise diğer bölgelerde uygulanmıştır.

Anket 18-75 yaş arası vatandaşlara uygulanmış ve anket katılımcıları yaşına göre (18-24, 25-34, 35-44, 45-54, 55-64, 65-75) gruplara bölünmüştür.

3.1.3. Soru Kağıtlarının Hazırlanması

Ankette yer alan soruların çoğunluğu Türkiye ve Rusya`nın Azerbaycanlılar tarafından nasıl algılandığını ortaya koyabilmek ve Azerbaycan halkının düşüncelerini tespit edebilmek için hazırlanmıştır. Anket soruları çalışma hipotezlerinin doğru olup olmadığını deneyebilmek amacıyla tasarlanmıştır. Sorular Türkçe hazırlanıp, daha sonra Azerbaycan`da kullanılmak amacıyla Azerbaycancaya çevrilmiştir.

3.1.3.1. Katılımcı Profiline Yönelik Sorular

Ankette yer alan ilk 15 soru deneklerin demografik ve kişisel özelliklerinin, diğer ifadeyle katılımcı profilinin tespit edilmesi üzere verilmiştir. Ankete katılan Azerbaycanlıların hangi cinsiyetten, yaştan olduğu, doğum yeri, yaşadığı yer, medeni halleri, etnik kökenleri, vatandaşlıkları, dini ve dünya görüşleri, dindar olup-olmadıkları, eğitim durumları, eğitimlerini aldıkları ülkeler, konuştukları diller, evde konuştukları dil, meslekleri, çalıştıkları sektör ve gelir durumlarının belirlenmesi için sorular yer almaktadır.

Anketimizin 5. sorusunda deneklerin hangi milliyete mensup oldukları, yani etnik kökenleri tespit edilmeye çalışılmış ve bu kapsamda Azerbaycan`da yaşayan tüm milletler ele alınmıştır. Örneğin, soruya cevap yanıtları arasında Azerbaycanlıların yanısıra Türk, Rus, Ermeni, Yahudi, Farsi, Lezgi, Talış, Avar, diğer Slav milletleri, diğer Türk milletleri ve diğerleri bulunmaktadır.

Anketimizin 9. sorusunda deneklerin hangi üniversite veya diğer eğitim kurumunda eğitim gördüğü tespit edilmeye çalışılmıştır. Anket için farklı bilim dallarında eğitim gören ve eğitimini tamamlamış gençlerin seçilmesine önem verilmiştir. Azerbaycan`daki eğitim sistemine bakarsak Türkiye`den önemli farkların olduğunu görebiliriz. Türkiye`de ilk okul, orta okul ve lise olarak bölünen eğitim sistemi Azerbaycan`da sadece okul olarak ele alınır, liseden sonra gençler ya meslek yüksek okulu, ya kolej-tehnikum, ya da üniversitede lisans eğitimi yapabilirler. Lisans eğitimi

bitiren gençler yüksek lisans veya doktora yapmak üzere eğitimlerini devam ettirebilirler.

3.1.3.2. Kamuoyu Görüşüne Yönelik Sorular

Ankette yer alan 16-26. sorularla Azerbaycan vatandaşlarının Azerbaycan dış politikası ile ilgili genel görüşü ve kamuoyunun düşüncesi belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kısımda anket katılımcılarından Azerbaycan dış politikasının başarılı olup-olmadığı, dış politikanın en önemli gündem maddesinin ne olduğu, Azerbaycan`ın deneye göre öncelikli dost ve düşman devletleri, katılımcının öncelikli olarak hangi tür haberleri takip ettiği, sempati duyduğu ülkeler, ikinci bir vatan olarak gördüğü ülke, hangi ülke vatandaşı ile evlenmeyi tercih ettiği, hangi ülkede tatil yapmak istediği, doğal afetler zamanı hangi ülkeden yardım kabul etmeyi tercih ettiği, hangi ülkede eğitim almak istediği hakkında sorular sorulmuştur.

3.1.3.3. Türkiye`ye İlişkin Sorular

Türkiye`ye ilişkin sorular anketin 27-41. sorularında yer almaktadır. Bu kısımda Azerbaycanlıların Türkiye ve Türkler hakkında düşünceleri ve genel algısı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla katılımcıların Türkiye hakkında ne kadar bilgili olduğu, Türkiye ve Türklerle ilgili bilgilerin hangi kaynaklardan edinildiği, Türklere karşı en kuvvetli duygularının ne olduğu, Türk halkının ne anlam ifade ettiği, Türkiye ülke olarak ne anlam ifade ettiği, Türkiye`yi daha önce ziyaret edip-etmedikleri, ziyaret amacının ne olduğu, Azerbaycan-Türkiye ilişkisinin boyutu, iki ülke arasındaki en önemli işbirliği alanının ne olduğu, iki ülke arasındaki ilişkilerin takip edildiği temel kaynaklar, en çok kullanılan Türk malları, bu ürünleri tercih nedenleri, Türkiye`nin istediği halde Azerbaycan`ın bu devlete bir askeri üs tahsis etmeli olup-olmadığı, Türkiye`ye ABD veya ABD önderliğinde uluslararası bir örgüt tarafından müdahale veya yaptırım uygulanırsa Azerbaycan`ın nasıl davranması gerektiği, Dağlık Karabağ sorununun çözümünde Türkiye`nin rolünün değerlendirilmesi hakkında sorular verilmiştir.

3.1.3.4. Rusya`ya İlişkin Sorular

Rusya`ya ilişkin sorular anketin 42-56. sorularında yer almaktadır. Bu kısımda Azerbaycanlıların Rusya ve Ruslar hakkında düşünceleri ve genel algısı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla katılımcıların Rusya hakkında ne kadar bilgili olduğu, Rusya ve

Ruslarla ilgili bilgilerin hangi kaynaklardan edinildiği, Ruslara karşı en kuvvetli duygularının ne olduğu, Rus halkının ne anlam ifade ettiği, Rusya'nın ülke olarak ne anlam ifade ettiği, Rusya'yı daha önce ziyaret edip-etmedikleri, ziyaret amacının ne olduğu, Azerbaycan-Rusya ilişkisinin boyutu, iki ülke arasındaki en önemli işbirliği alanının ne olduğu, iki ülke arasındaki ilişkilerin takip edildiği temel kaynaklar, en çok kullanılan Rus malları, bu ürünleri tercih nedenleri, Rusya'nın istediği halde Azerbaycan'ın bu devlete bir askeri üs tahsis etmeli olup-olmadığı, Rusya'ya ABD veya ABD önderliğinde uluslararası bir örgüt tarafından müdahale veya yaptırım uygulanırsa Azerbaycan'ın nasıl davranması gerektiği, Dağlık Karabağ sorununun çözümünde Rusya'nın rolünün değerlendirilmesi hakkında sorular verilmiştir.

57-59. sorular ise Azerbaycanlıların Türkiye ve Rusya hakkında görüşlerini karşılıklı şekilde analiz etmeye hesaplanmıştır. Bu amaçla Türkiye ile Rusya arasında herhangi bir çatışma yaşanması durumunda Azerbaycan'ın nasıl davranması gerektiği, Türkiye'nin son dönemlerde Rusya ile yaklaşması ve ABD ile uzaklaşmasının Azerbaycan açısından değerlendirilmesi ve son olarak Azerbaycan medyasında Türkiye ve Rusya imajının nasıl görüldüğü hakkında sorular yer almaktadır.

3.2. Azerbaycan'da Yapılan Anketin Başlıca Sonuçları

Bu çalışmada elde edilen bulgular “Katılımcı Profiline Yönelik Bulgular”, “Kamuoyu Görüşüne Yönelik Bulgular”, “Türkiye'ye Yönelik Bulgular” ve “Rusya'ya Yönelik Bulgular” olarak 4 başlık altında sunulmuştur.

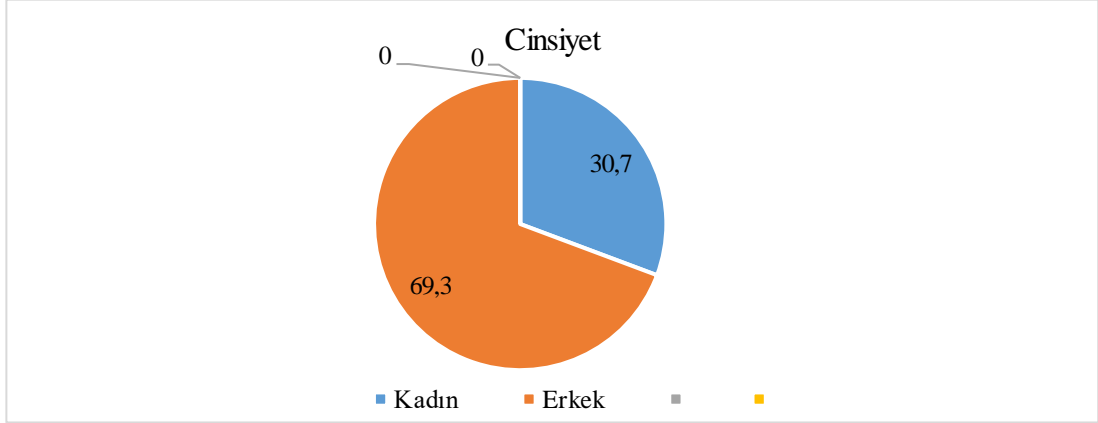
3.2.1. Katılımcı Profiline Yönelik Bulgular

Bu araştırmaya katılanların 276 kişi kadın ve 624 kişi erkektir. Katılımcıların cinsiyetine ilişkin dağılım Tablo 3 ve Grafik 1'de görülmektedir.

Tablo 3: Araştırmaya Katılanların Cinsiyete Göre Dağılımı

	Frekans	%
Kadın	276	30,7
Erkek	624	69,3
Toplam	900	100

Grafik 1: Araştırmaya Katılanların Cinsiyete Göre Dağılımı

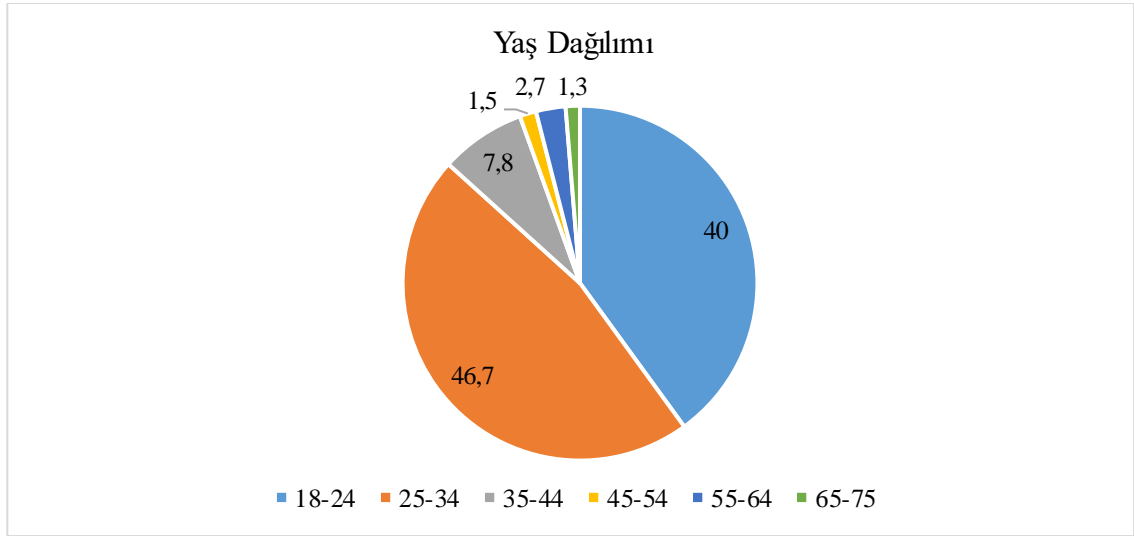

Bu araştırmaya katılanların %40'ı (360 kişi) 18-24, %46,7'si (420 kişi) 25-34, %7,8'i (70 kişi) 35-44, %1,5'i (14 kişi) 45-54, %2,7'si (24 kişi) 55-64, %1,3'ü (12 kişi) ise 65-75 yaş aralığındadır. Katılımcıların yaşına ilişkin dağılım Tablo 4 ve Grafik 2'de görülmektedir.

Tablo 4: Araştırmaya Katılanların Yaş Dağılımı

	Frekans	%
18-24	360	40
25-34	420	46,7
35-44	70	7,8
45-54	14	1,5
55-64	24	2,7
65-75	12	1,3
Toplam	900	100

Grafik 2: Araştırmaya Katılanların Yaş Dağılımı

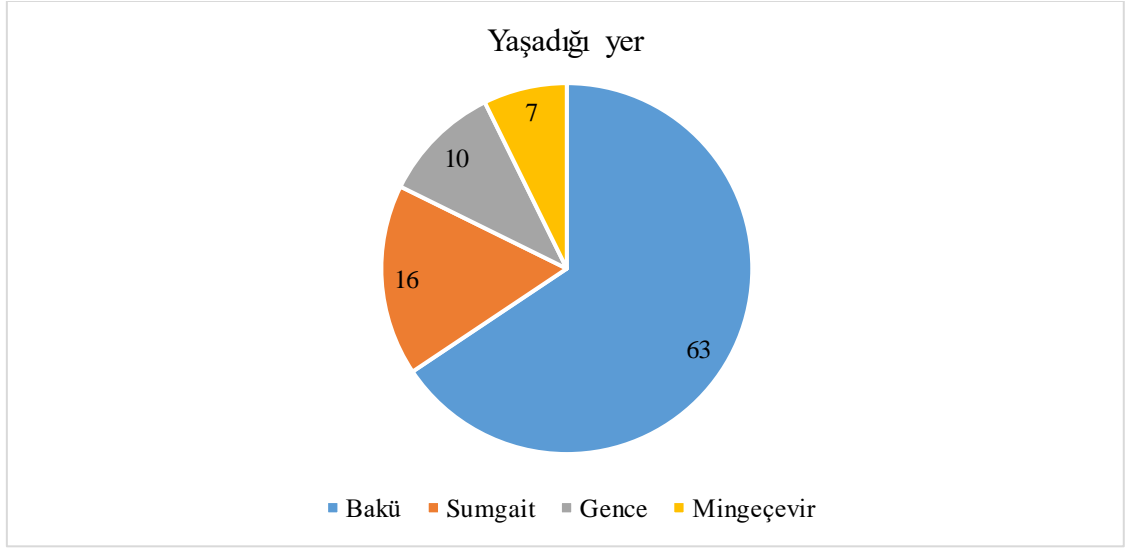

Bu araştırmaya katılanların %63`i (567 kişi) Bakü, %16`sı (144 kişi) Sumgait, %10`u (90 kişi) Gence, %7`si (63 kişi) Mingçeçvir şehirlerinde, %4`ü ise (36 kişi) yurt dışında yaşamaktadır. Katılımcıların yaşadığı yere ilişkin dağılım Tablo 5 ve Grafik 3`de görülmektedir.

Tablo 5: Araştırmaya Katılanların Yaşadığı Yere Göre Dağılımı

	Frekans	%
Bakü	567	63
Sumgait	144	16
Gence	90	10
Mingçeçvir	63	7
Yurt dışı	36	4
Toplam	900	100

Grafik 3: Araştırmaya Katılanların Yaşadığı Yere Göre Dağılımı

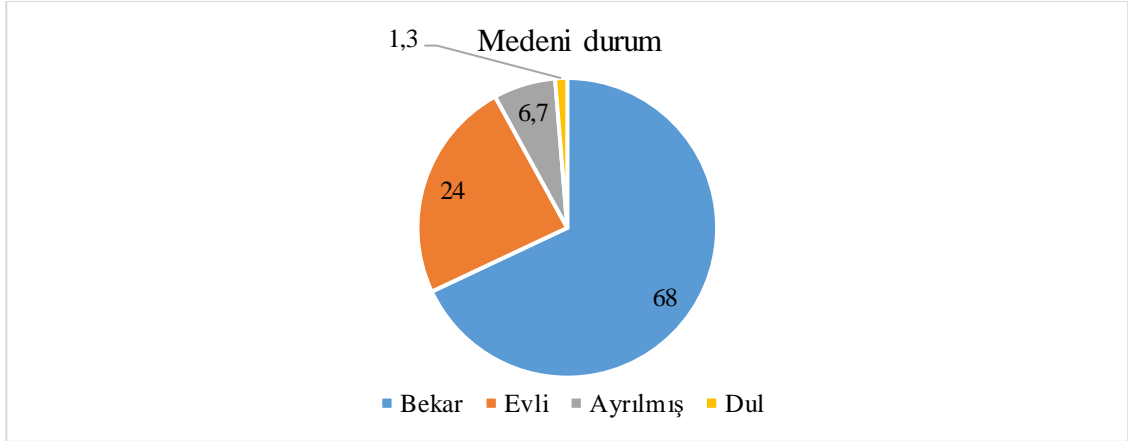

Bu araştırmaya katılanların %68'i (612 kişi) bekar (hiç evlenmemiş) ve %24'ü (216 kişi) evli, %6,7'si (60 kişi) ayrılmış, %1,3 (12 kişi) duldur. Katılımcıların medeni durumuna ilişkin dağılım Tablo 6 ve Grafik 4'de görülmektedir.

Tablo 6: Araştırmaya Katılanların Medeni Durumuna Göre Dağılımı

	Frekans	%
Bekar (hiç evlenmemiş)	612	68
Evli	216	24
Ayrılmış	60	6,7
Dul	12	1,3
Toplam	900	100

Grafik 4: Araştırmaya Katılanların Medeni Durumuna Göre Dağılımı

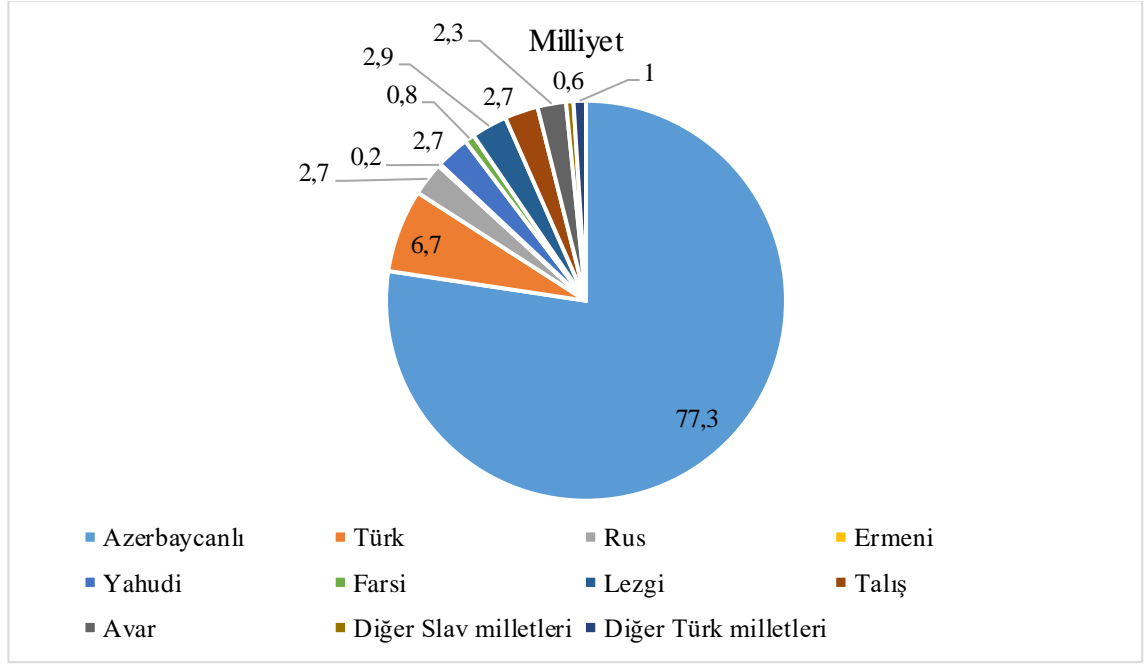

Bu araştırmaya katılanların %77,3'ü (696 kişi) Azerbaycanlı, %6,7'si (60 kişi) Türk, %2,7'si (24 kişi) Rus, %0,2'si (2 kişi) Ermeni, %2,7'si (25 kişi) Yahudi, %0,8'i (8 kişi) Farsi, %2,9'u (26 kişi) Lezgi, %2,7'si (24 kişi) Talış, %2,3'ü (21 kişi) Avar, %0,6'sı (5 kişi) diğer Slav milletlerinden, %1'i (9 kişi) ise diğer Türk milletlerindedir. Katılımcıların milliyetine ilişkin dağılım Tablo 7 ve Grafik 5'de görülmektedir.

Tablo 7: Araştırmaya Katılanların Etnik Kökenine Göre Dağılım

	Frekans	%
Azerbaycanlı	696	77,3
Türk	60	6,7
Rus	24	2,7
Ermeni	2	0,2
Yahudi	25	2,7
Farsi	8	0,8
Lezgi	26	2,9
Talış	24	2,7
Avar	21	2,3
Diğer Slav milletleri	5	0,6
Diğer Türk milletleri	9	1
Toplam	900	100

Grafik 5: Araştırmaya Katılanların Etnik Kökenine Göre Dağılımı

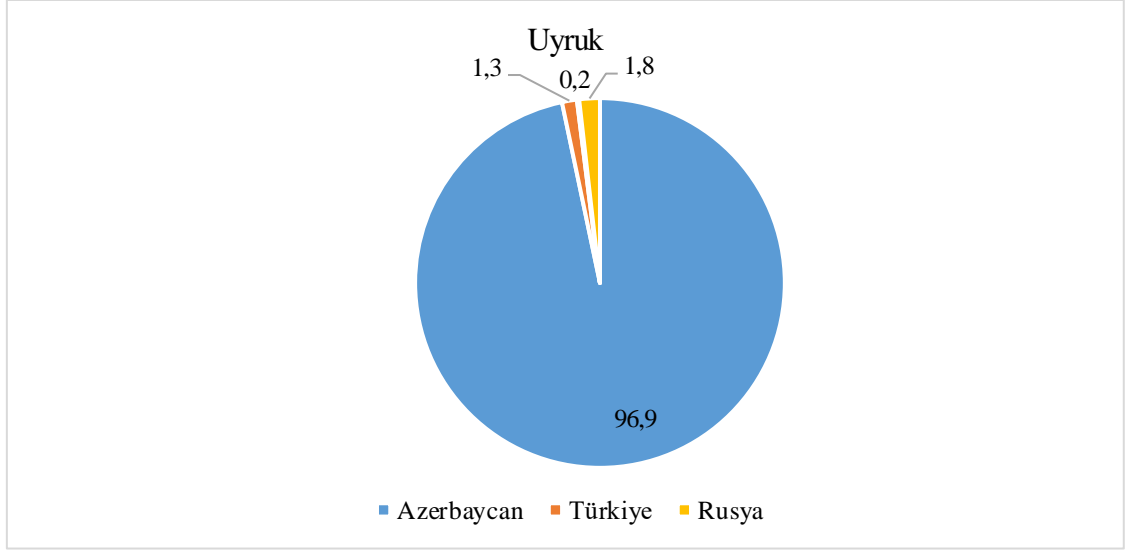

Bu araştırmaya katılanların %96,9'si (872 kişi) Azerbaycan, %1,3'ü (12 kişi) Türkiye, %1,8'i (16 kişi) Rusya vatandaşıdır. Katılımcıların uyruğuna ilişkin dağılım Tablo 8 ve Grafik 6'da görülmektedir.

Tablo 8: Araştırmaya Katılanların Uyruğuna Göre Dağılımı

	Frekans	%
Azerbaycan vatandaşı	872	96,9
Türkiye vatandaşı	12	1,3
Rusya vatandaşı	16	1,8
Toplam	900	100

Grafik 6: Araştırmaya Katılanların Uyuşuna Göre Dağılımı

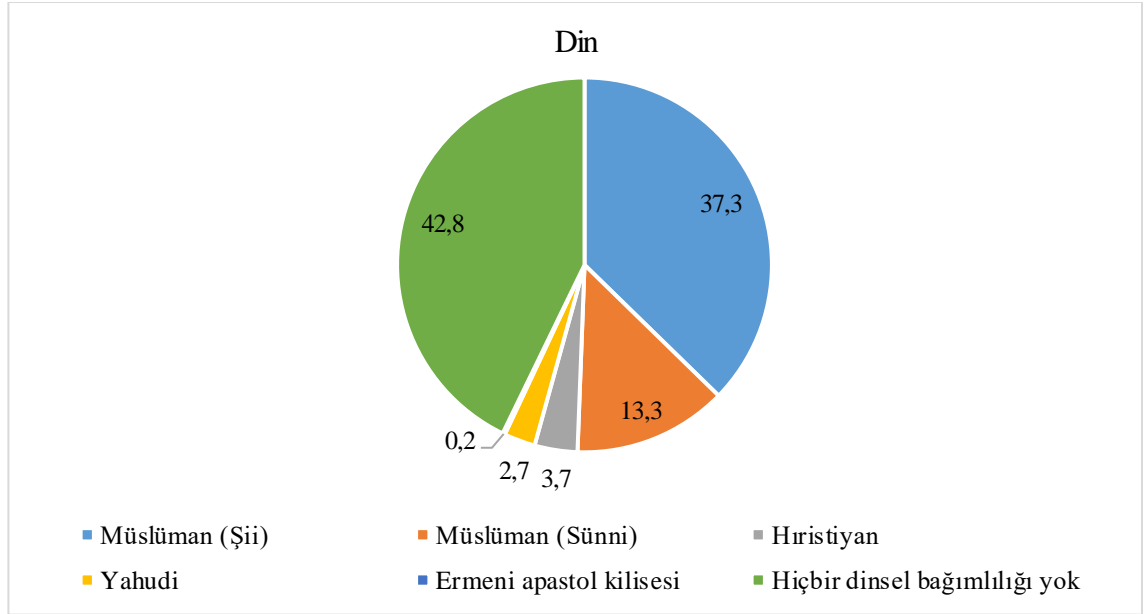

Bu araştırmaya katılanların %37,3'ü (336 kişi) Müslüman (Şii), %13,3'ü (120 kişi) Müslüman (Sünni), %3,7'si (33 kişi) Hristiyan, %2,7'si (24 kişi) Yahudi, %0,2'si (2 kişi) Ermeni apastol kilisesi bağımlı olduğunu bildirmiş, %42,8'i (385 kişi) ise hiçbir dinsel bağımlılığının olmadığını açıklamıştır. Katılımcıların dinsel bağımlılığına ilişkin dağılım Tablo 9 ve Grafik 7'de görülmektedir.

Tablo 9: Araştırmaya Katılanların Dinsel Dağılımı

	Frekans	%
Müslüman (Şii)	336	37,3
Müslüman (Sünni)	120	13,3
Hristiyan	33	3,7
Yahudi	24	2,7
Ermeni apastol kilisesi	2	0,2
Hiçbir dinsel bağımlılığı yok	385	42,8
Toplam	900	100

Grafik 7: Araştırmaya Katılanların Dinsel Dağılımı

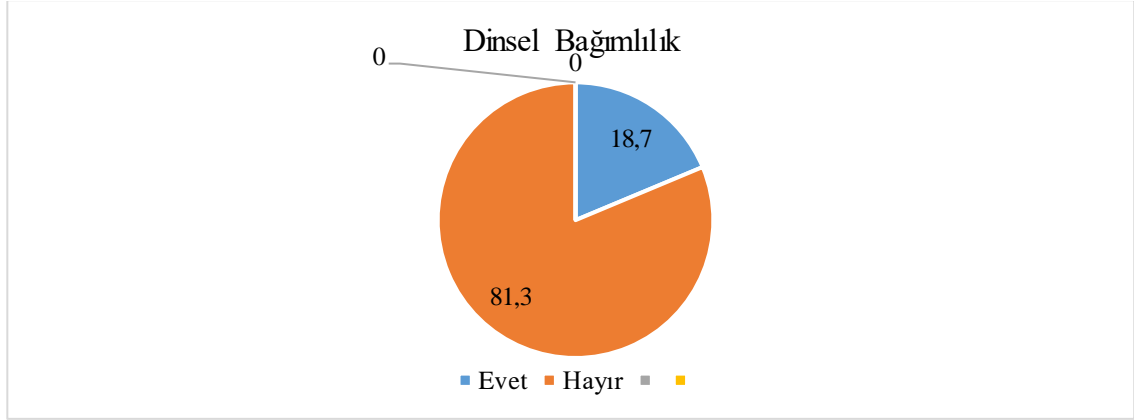

Bu araştırmaya katılanların %18,7'si (168 kişi) kendilerini dindar olarak görmekte, %81,3'ü (732 kişi) ise kendilerini dindar olarak görmemektedir. Katılımcıların kendilerini dindar olarak görüp-görmediklerine ilişkin dağılım Tablo 10 ve Grafik 8'de görülmektedir.

Tablo 10: Araştırmaya Katılanların Kendilerini Dindar Olarak Görüp Görmediklerine Göre Dağılımı

	Frekans	%
Evet	168	18,7
Hayır	732	81,3
Toplam	900	100

Grafik 8: Araştırmaya Katılanların Kendilerini Dindar Olarak Görüp Görmediklerine Göre Dağılımı

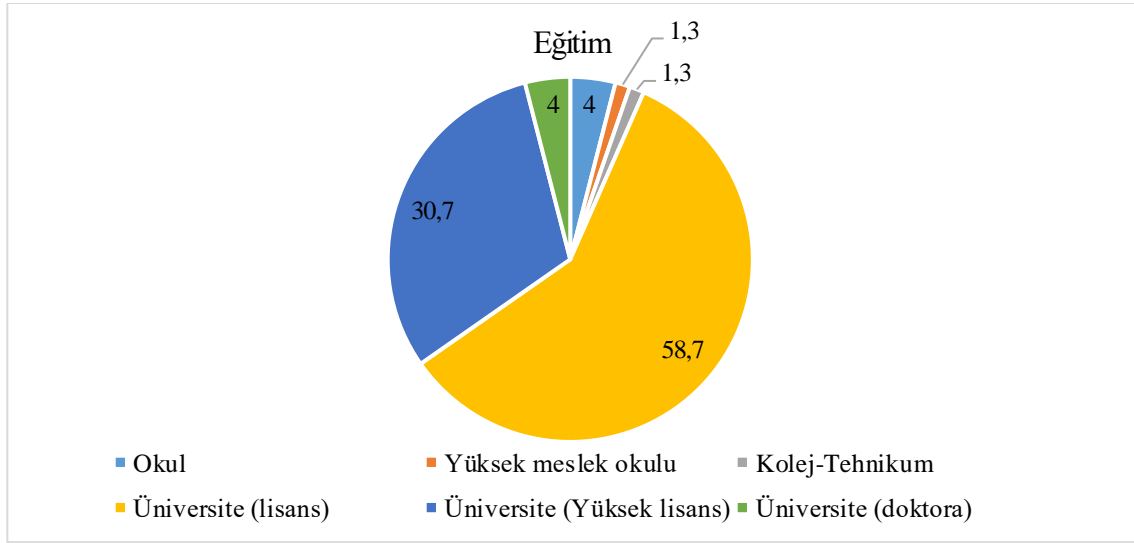

Bu araştırmaya katılanların %4'ü (36 kişi) okul, %1,3'ü (12 kişi) yüksek meslek okulu, %1,3'ü (12 kişi) kolej-tehnikum, %58,7'si (528 kişi) üniversite (lisans), %30,7'si (276 kişi) üniversite (yüksek lisans), %4'ü (36 kişi) ise üniversite (doktora) eğitimi almıştır. Katılımcıların eğitime ilişkin dağılımı Tablo 11 ve Grafik 9'da görülmektedir.

Tablo 11: Araştırmaya Katılanların Eğitime Göre Dağılımı

	Frekans	%
Okul	36	4
Yüksek meslek okulu	12	1,3
Kolej-Tehnikum	12	1,3
Üniversite (lisans)	528	58,7
Üniversite (yüksek lisans)	276	30,7
Üniversite (doktora)	36	4
Toplam	900	100

Grafik 9: Araştırmaya Katılanların Eğitime Göre Dağılımı

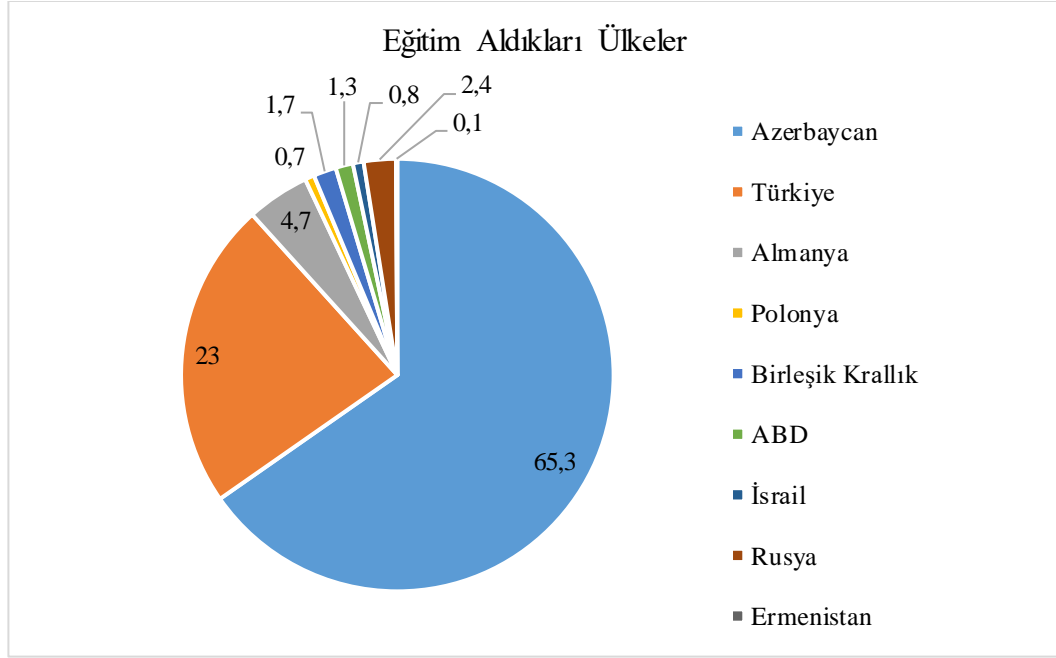

Bu araştırmaya katılanların %65,3'ü (588 kişi) Azerbaycan'da, %23'ü (207 kişi) Türkiye'de, %4,7'si (42 kişi) Almanya'da, %2,4'ü (22 kişi) Rusya'da, %4,6'sı (41 kişi) ise diğer ülkelerde eğitim almıştır. Katılımcıların eğitim aldıkları ülkelere ilişkin dağılım Tablo 12 ve Grafik 10'da görülmektedir.

Tablo 12: Araştırmaya Katılanların Eğitim Aldıkları Ünelere Göre Dağılımı

	Frekans	%
Azerbaycan	588	65,3
Türkiye	207	23
Almanya	42	4,7
Polonya	6	0,7
Birleşik Krallık	15	1,7
ABD	12	1,3
İsrail	7	0,8
Rusya	22	2,4
Ermenistan	1	0,1
Toplam	900	100

Grafik 10: Araştırmaya Katılanların Eğitim Aldıkları Ükelere Göre Dağılımı

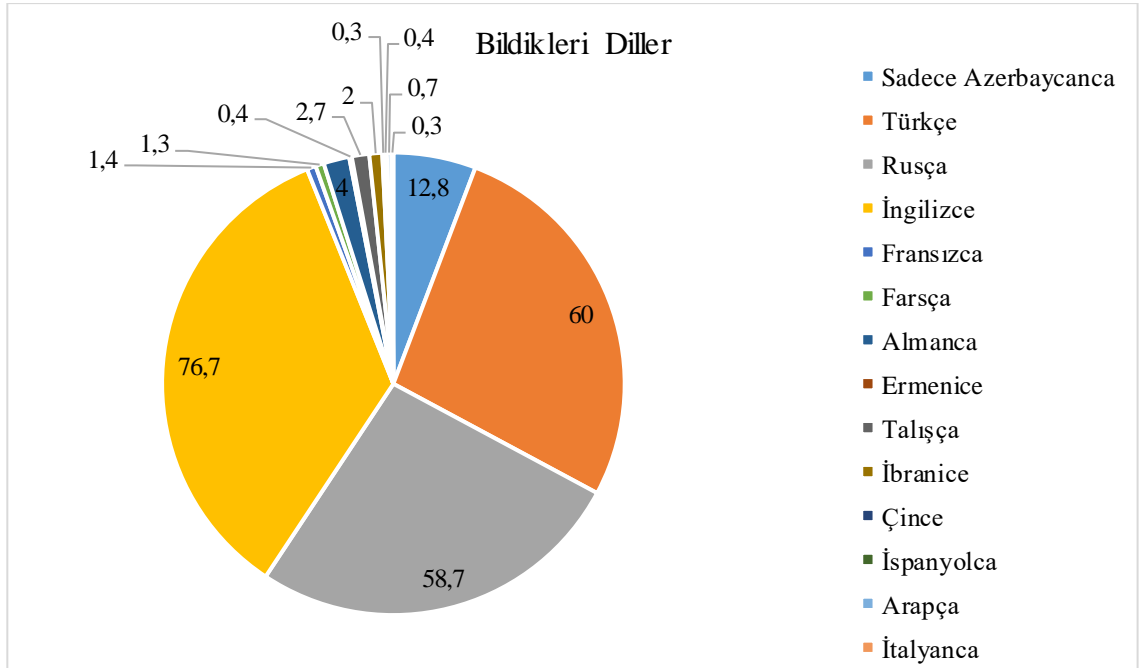

Bu araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu Azerbaycan dilinin yanısıra diğer dilleri bilmekte, özellikle İngilizce, Türkçe ve Rusça konuşabilmektedir. Katılımcıların %12,8'i (115 kişi) sadece Azerbaycanca bilmektedir. Azerbaycancanın yanısıra katılımcıların %60'ı (540 kişi) Türkçe, %58,7'si (528 kişi) Rusça, %66,7'si (600 kişi) İngilizce bilmektedir. Katılımcıların Azerbaycancanın yanısıra bildiği dillere ilişkin dağılım Tablo 13 ve Grafik 11'de görülmektedir.

Tablo 13: Araştırmaya Katılanların Azerbaycancanın Yanısıra Bildiği Diğer Dillere Göre Dağılımı

	Frekans	%
Sadece Azerbaycanca	115	12,8
Türkçe	540	60
Rusça	528	58,7
İngilizce	700	76,7
Fransızca	14	1,4
Farsça	12	1,3
Almanca	36	4
Ermenice	4	0,4
Talışça	24	2,7
İbranice	18	2
Çince	3	0,3
İspanyolca	4	0,4
Arapça	6	0,7
İtalyanca	4	0,3

Grafik 11: Araştırmaya Katılanların Azerbaycancanın Yanısıra Bildiği Diğer Dillere Göre Dağılımı

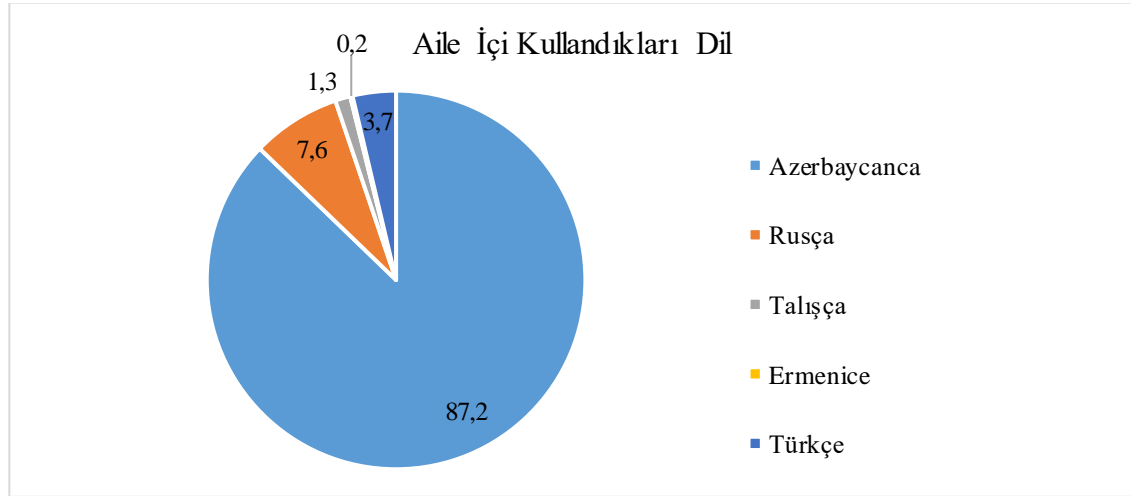

Bu araştırmaya katılanların %87,2'si (785 kişi) aile içerisinde Azerbaycanca kullanmakta iken, %7,6'sı (68 kişi) Rusça, %1,3'ü (12 kişi) Talışa, %0,2'si (2 kişi) Ermenice, %3,7'si (33 kişi) Türkçe kullanmaktadır. Katılımcıların aile içerisinde kullandığı dile ilişkin dağılım Tablo 14 ve Grafik 12'de görülmektedir.

Tablo 14: Araştırmaya Katılanların Aile İçerisinde Kullandığı Dile Göre Dağılımı

	Frekans	%
Azerbaycanca	785	87,2
Rusça	68	7,6
Talışa	12	1,3
Ermenice	2	0,2
Türkçe	33	3,7
Toplam	900	100

Grafik 12: Araştırmaya Katılanların Aile İçerisinde Kullandığı Dile Göre Dağılımı

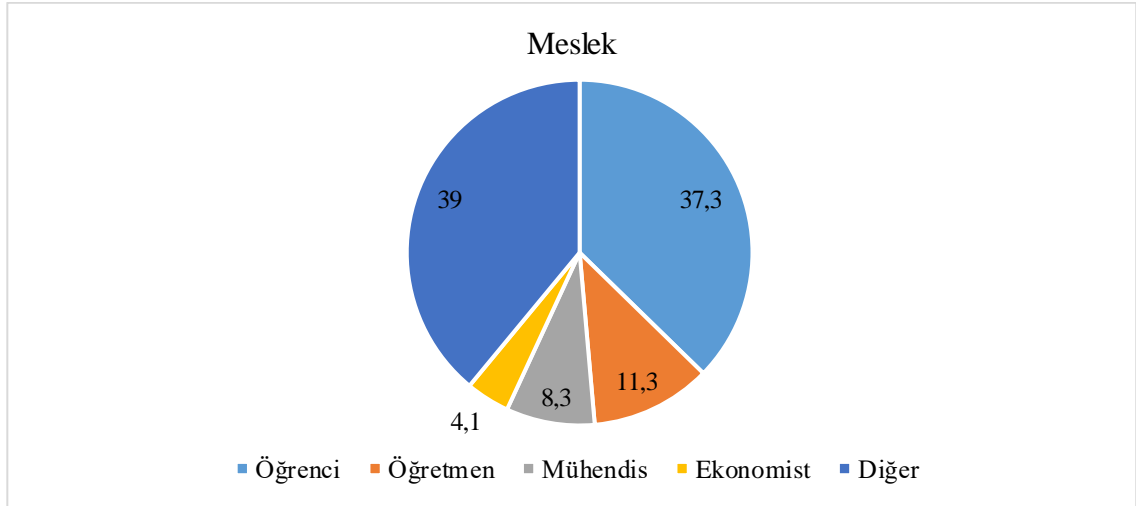

Bu araştırmaya katılanların %37,3' (336 kişi) ğrenci, %11,3' (102 kişi) ğretmen, %8,3' (75 kişi) mühendis, %4,1'i (37 kişi) ekonomist, %39'u (350 kişi) ise diğer meslek sahibidir. Katılımcıların mesleğine ilişkin dağılım Tablo 15 ve Grafik 13'de görülmektedir.

Tablo 15: Araştırmaya Katılanların Mesleki Dağılımı

	Frekans	%
Öğrenci	336	37,3
Öğretmen	102	11,3
Mühendis	75	8,3
Ekonomist	37	4,1
Diğer	350	39
Toplam	900	100

Grafik 13: Araştırmaya Katılanların Mesleki Dağılımı

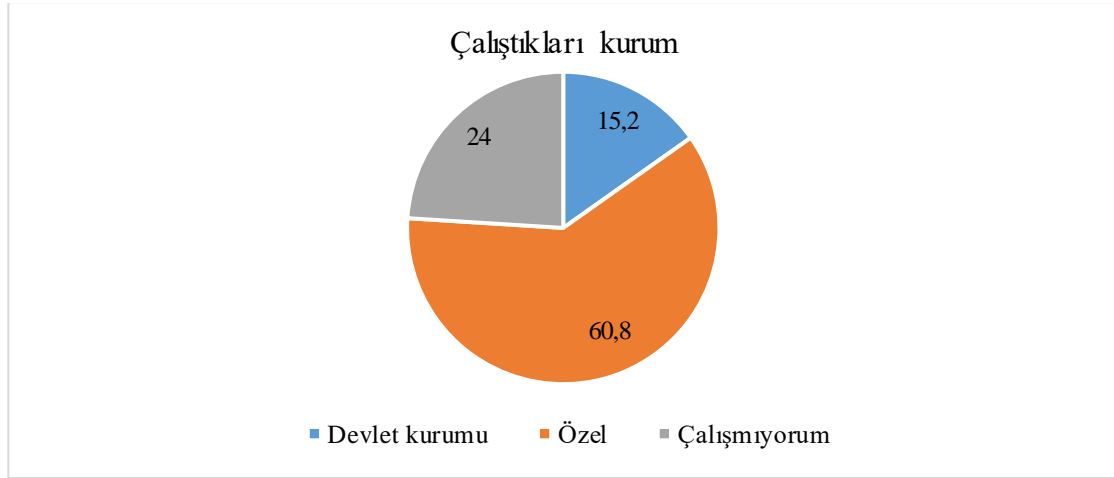

Bu araştırmaya katılanların %15,2'si (137 kişi) devlet kurumunda, %60,8'i (547 kişi) özel kurumda çalışmakta, %24'ü (216 kişi) ise hiçbir yerde çalışmamaktadır. Katılımcıların çalıştıkları kurumun türüne ilişkin dağılım Tablo 16 ve Grafik 14'de görülmektedir.

Tablo 16: Araştırmaya Katılanların Çalıştıkları Kurumun Türüne Göre Dağılımı

	Frekans	%
Devlet kurumu	137	15,2
Özel	547	60,8
Çalışmıyorum	216	24
Toplam	900	100

Grafik 14: Araştırmaya Katılanların Çalıştıkları Kurumun Türüne Göre Dağılımı

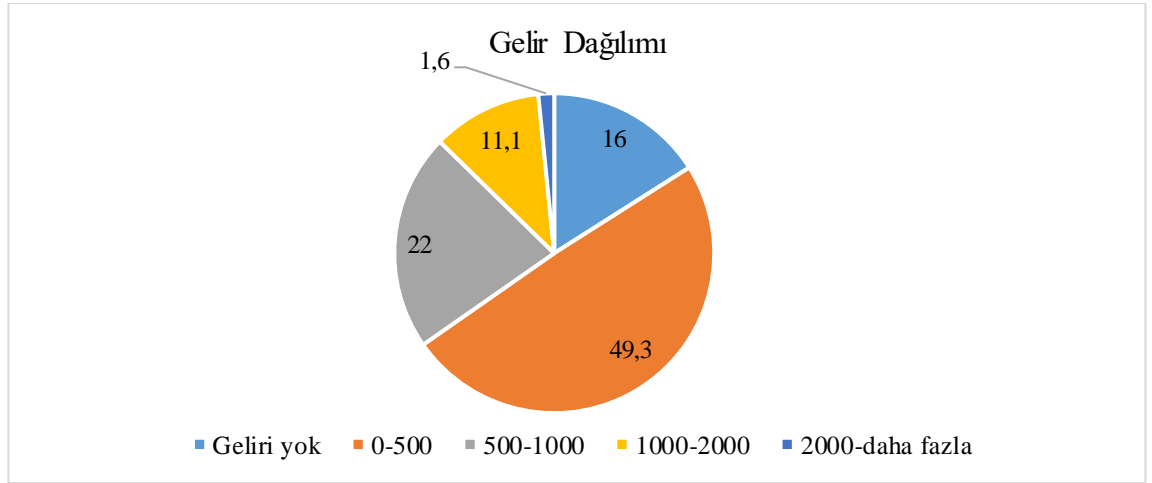

Bu araştırmaya katılanların %16'sının (144 kişinin) hiçbir geliri yokken, %49,3'ü (444 kişi) 0-500 AZN, %22'si (198 kişi) 500-1000 AZN, %11,1'i (100 kişi) 1000-2000 AZN, %1,6'sı (14 kişi) ise 2000'den daha fazla gelire sahiptir. Katılımcıların gelirine ilişkin dağılım Tablo 17 ve Grafik 15'de görülmektedir.

Tablo 17: Araştırmaya Katılanların Gelir Dağılımı

Gelir Aralığı	Frekans	%
Geliri yok	144	16
0-500	444	49,3
500-1000	198	22
1000-2000	100	11,1
2000-daha fazla	14	1,6
Toplam	900	100

Grafik 15: Araştırmaya Katılanların Gelir Dağılımı

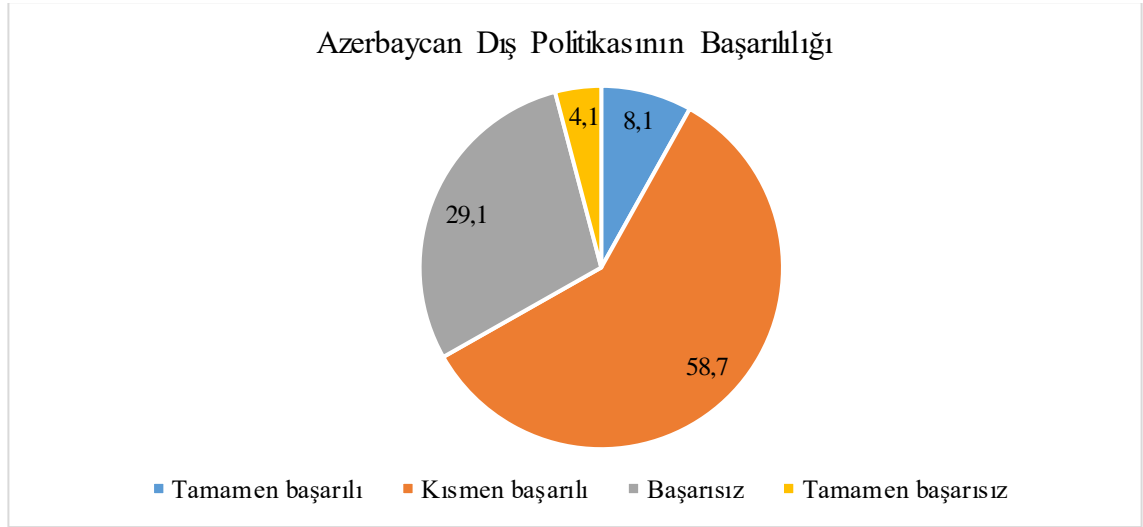
3.2.2. Kamuoyu Görüşüne Yönelik Bulgular

Bu araştırmaya katılanların %8,1'i (73 kişi) Azerbaycan'ın dış politikasının başarılı olduğunu düşünmekte iken, %58,7'si (528 kişi) kısmen başarılı, %29,1'i (262 kişi) başarısız, %4,1'i (37 kişi) ise tamamen başarısız olduğunu düşünüyor. Yani katılımcıların büyük kısmı Azerbaycan dış politikasını kısmen başarılı olarak görmektedir. Katılımcıların Azerbaycan dış politikasını başarılı bulup-bulmadıklarına ilişkin dağılım Tablo 18 ve Grafik 16'da görülmektedir.

Tablo 18: Araştırmaya Katılanların Azerbaycan Dış Politikasını Başarılı Bulup-Bulmadıklarına Göre Dağılımı

	Frekans	%
Tamamen başarılı	73	8,1
Kısmen Başarılı	528	58,7
Başarısız	262	29,1
Tamamen başarısız	37	4,1
Toplam	900	100

Grafik 16: Araştırmaya Katılanların Azerbaycan Dış Politikasını Başarılı Bulup-Bulmadıklarına Göre Dağılımı

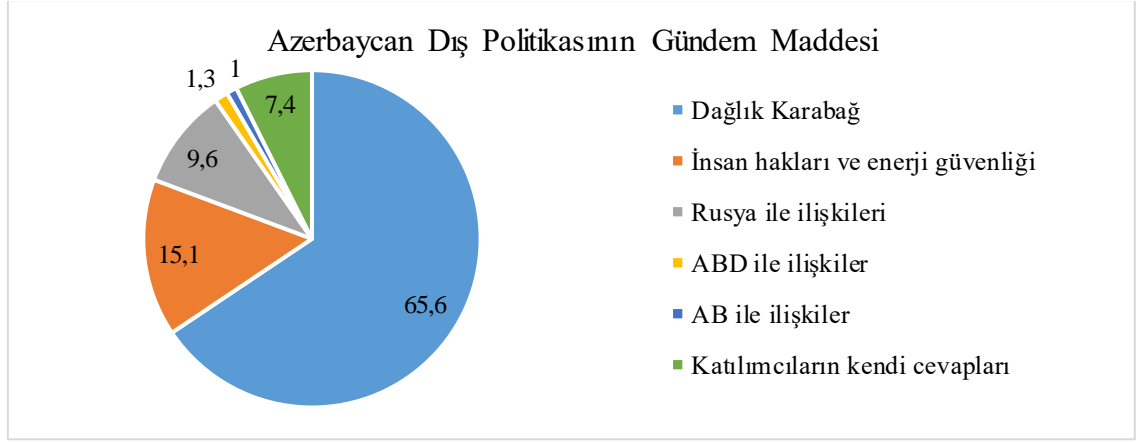

Bu araştırmaya katılanların %65,6'sına (590 kişiye) göre Azerbaycan dış politikasının en önemli gündem maddesi Dağlık Karabağ sorunu, %15,1'ne (136 kişi) göre insan hakları ve enerji güvenliği, %9,6'sına (86 kişi) göre Rusya ile ilişkiler, %1,3'ne (12 kişi) göre ABD ile ilişkiler, %1'ne (9 kişi) göre AB ile ilişkilerdir. %7,4 kişi bu soruyla ilgili kendi cevaplarını vermiş, bu cevaplar arasında özellikle verilen maddelerin hepsinin önem taşıdığı belirtilmiştir. Katılımcıların Azerbaycan dış politikasının en önemli gündem maddesini belirlemesine ilişkin dağılım Tablo 19 ve Grafik 17'de görülmektedir.

Tablo 19: Azerbaycan Dış Politikasının En Önemli Gündem Maddesine Göre Araştırmaya Katılanların Dağılımı

	Frekans	%
Dağlık Karabağ	590	65,6
İnsan hakları ve enerji güvenliği	136	15,1
Rusya ile ilişkiler	86	9,6
ABD ile ilişkiler	12	1,3
AB ile ilişkiler	9	1
Katılımcıların kendi cevapları	67	7,4
Toplam	900	100

Grafik 17: Azerbaycan Dış Politikasının En Önemli Gündem Maddesine Göre Araştırmaya Katılanların Dağılımı

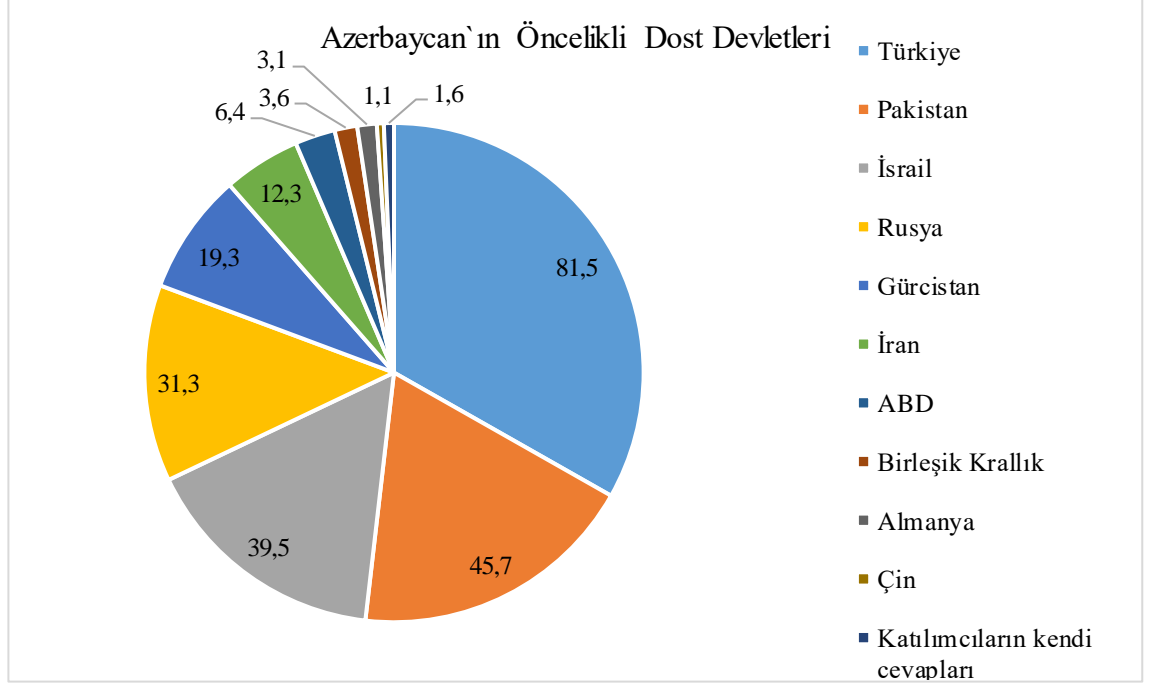

Bu araştırmaya katılanlara Azerbaycan'ın öncelikli dost devletleri olarak bir kaç devleti seçme olanağı tanınmıştır. Katılımcıların %81,5'i (734 kişi) Azerbaycan'ın öncelikli dost devleti olarak Türkiye, %45,7'si (411 kişi) Pakistan, %39,5'i (356 kişi) İsrail, %31,3'ü (282 kişi) Rusya, %19,3'ü (174 kişi) Gürcistan yanıtını vermiştir. Dost ülkeler olarak aynı zamanda İran, ABD, Birleşik Krallık, Almanya, Çin ve diğer ülkeleri seçenler de olmuştur. Katılımcıların Azerbaycan'ın öncelikli dost devletlerini tercih etmesine ilişkin dağılım Tablo 20 ve Grafik 18'de görülmektedir.

Tablo 20: Araştırmaya Katılanların Azerbaycan'ın Öncelikli Dost Devletlerini Tercih Etmesine Göre Dağılımı

	Frekans	%
Türkiye	734	81,5
Pakistan	411	45,7
İsrail	356	39,5
Rusya	282	31,3
Gürcistan	174	19,3
İran	111	12,3
ABD	58	6,4
Birleşik Krallık	32	3,6
Almanya	28	3,1
Çin	10	1,1
Katılımcıların kendi cevapları	14	1,6

Grafik 18: Araştırmaya Katılanların Azerbaycan'ın Öncelikli Dost Devletlerini Tercih Etmesine Göre Dağılımı

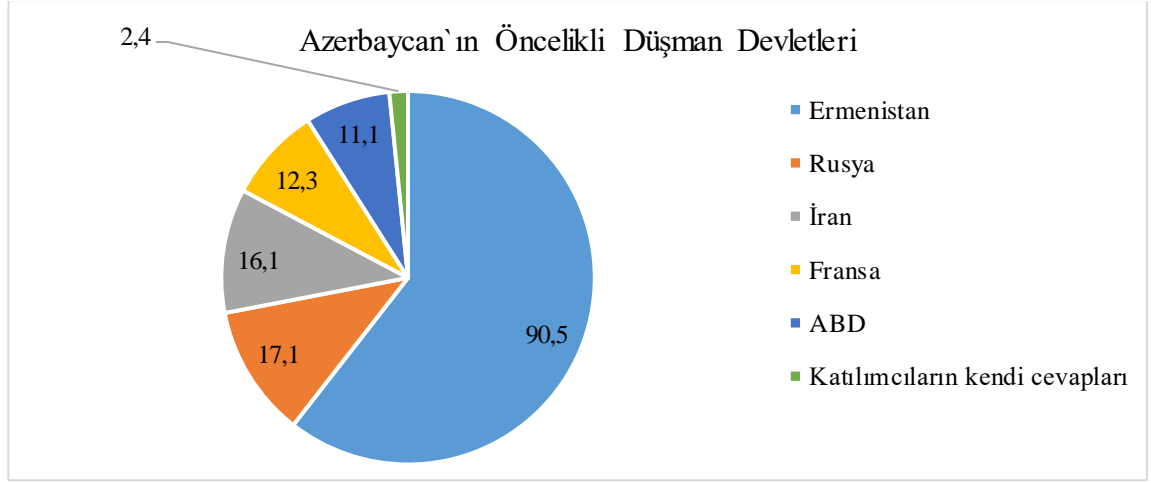

Bu araştırmaya katılanlara Azerbaycan'ın öncelikli düşman devletleri olarak bir kaç devleti seçme olanağı tanınmıştır. Katılımcıların %90,5'i (815 kişi) Azerbaycan'ın öncelikli düşman devleti olarak Ermenistan, %17,1'i (154 kişi) Rusya, %16,1'i (145 kişi) İran, %12,3'ü (111 kişi) Fransa, %11,1'i (100 kişi) ABD yanıtını vermiştir. Düşman ülkeler olarak diğer ülkeleri seçenler de olmuştur. Katılımcıların Azerbaycan'ın öncelikli düşman devletlerini tercih etmesine ilişkin dağılım Tablo 21 ve Grafik 19'da görülmektedir.

Tablo 21: Araştırmaya Katılanların Azerbaycan'ın Öncelikli Düşman Devletlerini Tercih Etmesine Göre Dağılımı

	Frekans	%
Ermenistan	815	90,5
Rusya	154	17,1
İran	145	16,1
Fransa	111	12,3
ABD	100	11,1
Katılımcıların kendi cevapları	22	2,4

Grafik 19: Araştırmaya Katılanların Azerbaycan'ın Öncelikli Düşman Devletlerini Tercih Etmesine Göre Dağılımı

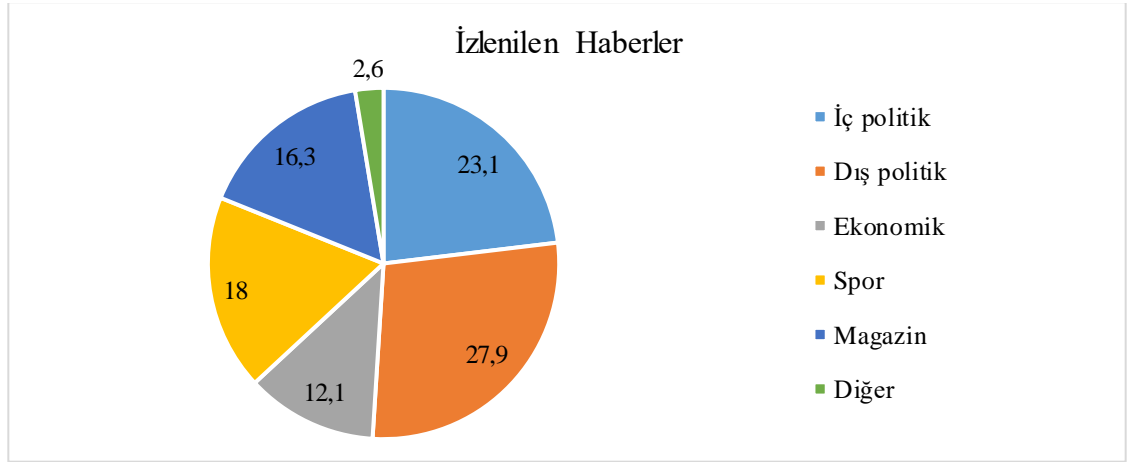

Bu araştırmaya katılanlardan izlediği haberleri önemlilik derecesine göre sıralamak rica edilmiştir. Katılımcıların %23,1'i (208 kişi) temel olarak iç politik haberleri, %27,9'u (251 kişi) dış politik haberleri, %12,1'i (109 kişi) ekonomik haberleri, %18'i (162 kişi) spor haberlerini, %16,3'ü (147 kişi) magazin haberlerini en çok önemseydiğini belirtmiş, %2,6'sı (23 kişi) ise diğer yanıtını vermiştir. Katılımcıların temel olarak izlediği haberlere ilişkin dağılım Tablo 22 ve Grafik 20'de görülmektedir.

Tablo 22: Araştırmaya Katılanların Temel Olarak İzlediği Haberlere Göre Dağılımı

	Frekans	%
İç haberler	208	23,1
Dış politik haberler	251	27,9
Ekonomik haberler	109	12,1
Spor haberleri	162	18
Magazin haberleri	147	16,3
Diğer	23	2,6
Toplam	900	100

Grafik 20: Araştırmaya Katılanların Temel Olarak İzlediği Haberlere Göre Dağılımı

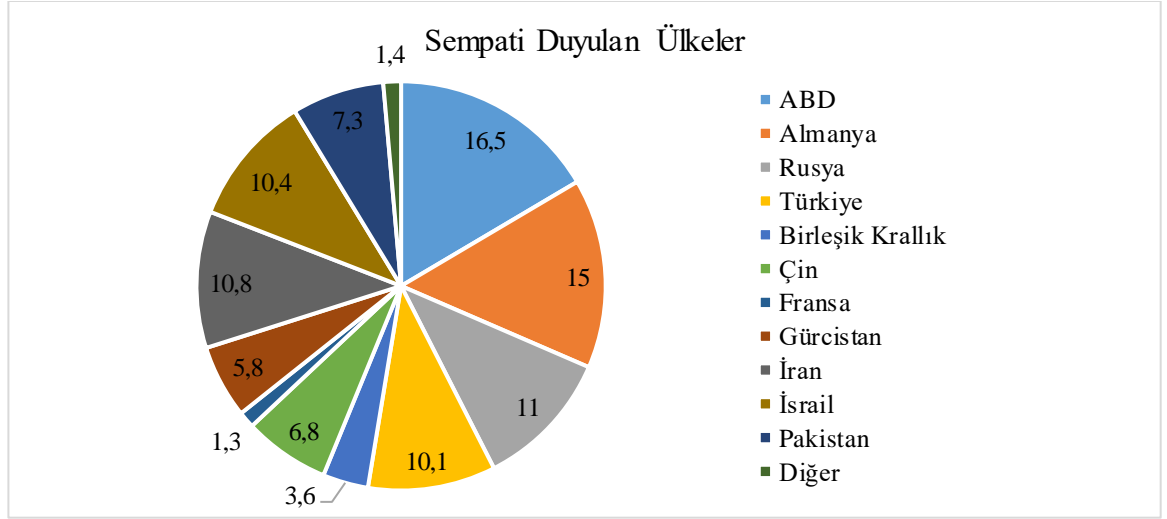

Bu araştırmaya katılanlardan verilen ülkeleri sempati duygularına göre sıralamak rica edilmiştir. Katılımcıların %16,5'i (149 kişi) ABD, %15'i (135 kişi) Almanya, %11'i (99 kişi) Rusya, %10,1'i (91 kişi) Türkiye, %10,8'i (97 kişi) İran, %10,4'ü (94 kişi) İsrail'e en çok sempati duyduğunu belirtmiştir. Yanıtlar arasında diğer ülkeler de bulunmaktadır. Katılımcıların sempati duyduğu ülkelere ilişkin dağılım Tablo 23 ve Grafik 21'de görülmektedir.

Tablo 23: Araştırmaya Katılanların Sempati Duyduğu Ünelere Göre Dağılımı

Ülke	Frekans	%
ABD	149	16,5
Almanya	135	15
Rusya	99	11
Türkiye	91	10,1
Birleşik Krallık	32	3,6
Çin	61	6,8
Fransa	12	1,3
Gürcistan	52	5,8
İran	97	10,8
İsrail	94	10,4
Pakistan	66	7,3
Diğer	12	1,4
Toplam	900	100

Grafik 21: Araştırmaya Katılanların Sempati Duyduğu Ülkelere Göre Dağılımı

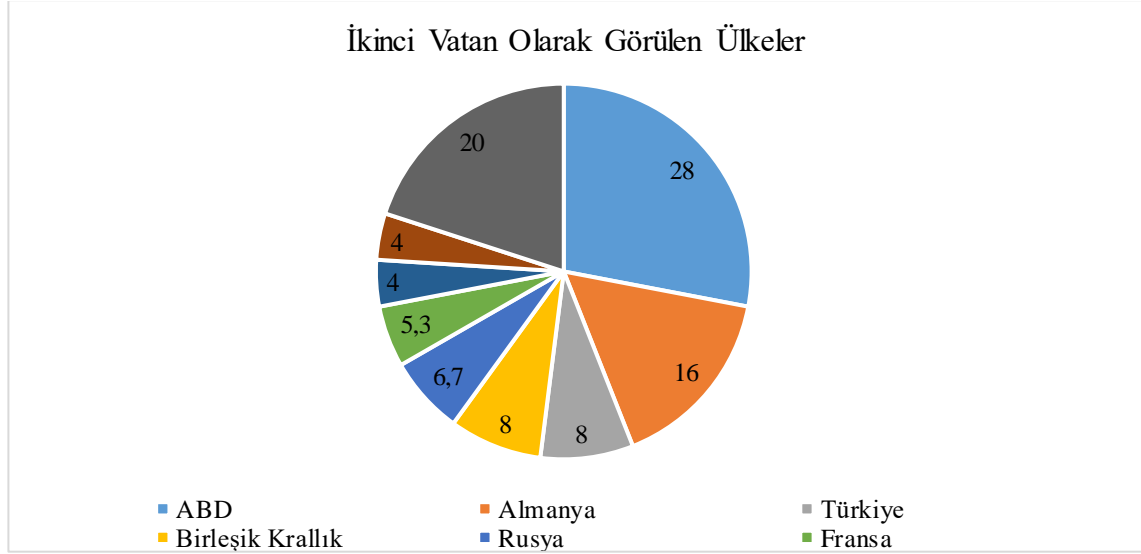

Bu araştırmaya katılanların %28'i (252 kişi) ikinci vatan olarak ABD'yi, %16'sı (144 kişi) Almanya'yı, %8'i (72 kişi) Türkiye'yi, %8'i (72 kişi) Birleşik Krallık, %6,7'si (60 kişi) Rusya'yı, geri kalan kısmı ise diğer ülkeleri gördüğünü belirtmiştir. Katılımcıların ikinci vatan olarak gördüğü ülkelere ilişkin dağılım Tablo 24 ve Grafik 22'de görülmektedir.

Tablo 24: Araştırmaya Katılanların İkinci Vatan Olarak Gördüğü Ülkelere Göre Dağılımı

	Frekans	%
ABD	252	28
Almanya	144	16
Türkiye	72	8
Birleşik Krallık	72	8
Rusya	60	6,7
Fransa	48	5,3
İran	36	4
İsrail	36	4
Diğer ülkeler	180	20
Toplam	900	100

Grafik 22: Araştırmaya Katılanların İkinci Vatan Olarak Gördüğü Ülkelere Göre Dağılımı

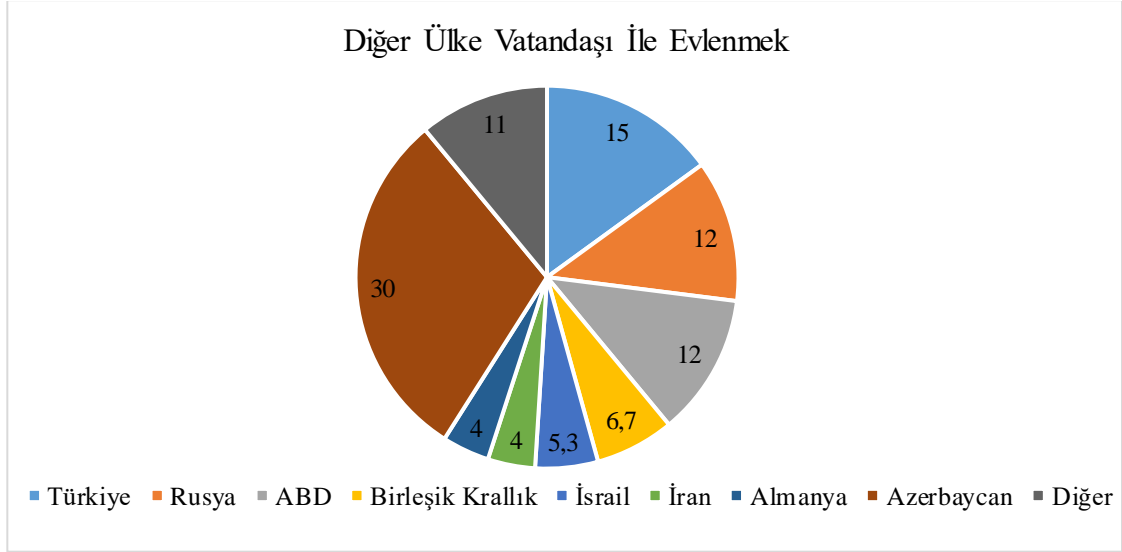

Bu araştırmaya katılanlardan hangi ülke vatandaşı ile evlenmeyi üstün tuttuğu ile ilgili sorulan soruya katılımcıların %30'u (270 kişi) Azerbaycan, %15'i (135 kişi) Türkiye, %12'si (108 kişi) Rusya, %12'si (108 kişi) ABD, %6,7'si (60 kişi) Birleşik Krallık, geri kalan kısmı ise diğer ülkeleri belirterek yanıt vermiştir. Katılımcıların vatandaşı ile evlenmeyi üstün tuttuğu ülkelere ilişkin dağılım Tablo 25 ve Grafik 23'de görülmektedir.

Tablo 25: Araştırmaya Katılanların Vatandaşı İle Evlenmeyi Üstün Tuttuğu Ülkelere Göre Dağılımı

	Frekans	%
Türkiye	135	15
Rusya	108	12
ABD	108	12
Birleşik Krallık	60	6,7
İsrail	48	5,3
İran	36	4
Almanya	36	4
Azerbaycan	270	30
Diğer	99	11
Toplam	900	100

Grafik 23: Araştırmaya Katılanların Vatandaşı İle Evlenmeyi Üstün Tuttuğu Ülkelere Göre Dağılımı

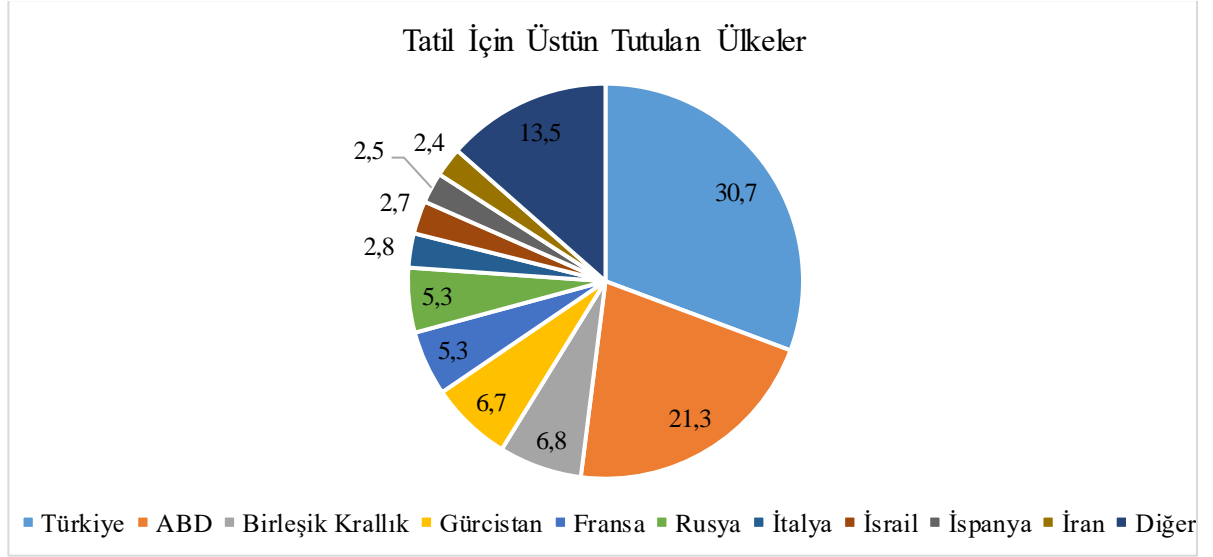

Bu araştırmaya katılanların %30,7'si (276 kişi) tatil için Türkiye'yi üstün tutmakta iken, %31,3'ü (192 kişi) ABD, %6,8'i (61 kişi) Birleşik Krallık, %6,7'si (60 kişi) Gürcistan, geri kalan kısmı ise diğer ülkeler yanıtını vermiştir. Katılımcıların tatil için üstün tuttuğu ülkelere ilişkin dağılım Tablo 26 ve Grafik 24'de görülmektedir.

Tablo 26: Araştırmaya Katılanların Tatil İçin Üstün Tuttuğu Ülkelere Göre Dağılımı

	Frekans	%
Türkiye	276	30,7
ABD	192	21,3
Birleşik Krallık	61	6,8
Gürcistan	60	6,7
Fransa	48	5,3
Rusya	47	5,3
İtalya	25	2,8
İsrail	24	2,7
İspanya	23	2,5
İran	22	2,4
Diğer	122	13,5
Toplam	900	100

Grafik 24: Araştırmaya Katılanların Tatil İçin Üstün Tuttuğu Ünelere Göre Dağılımı

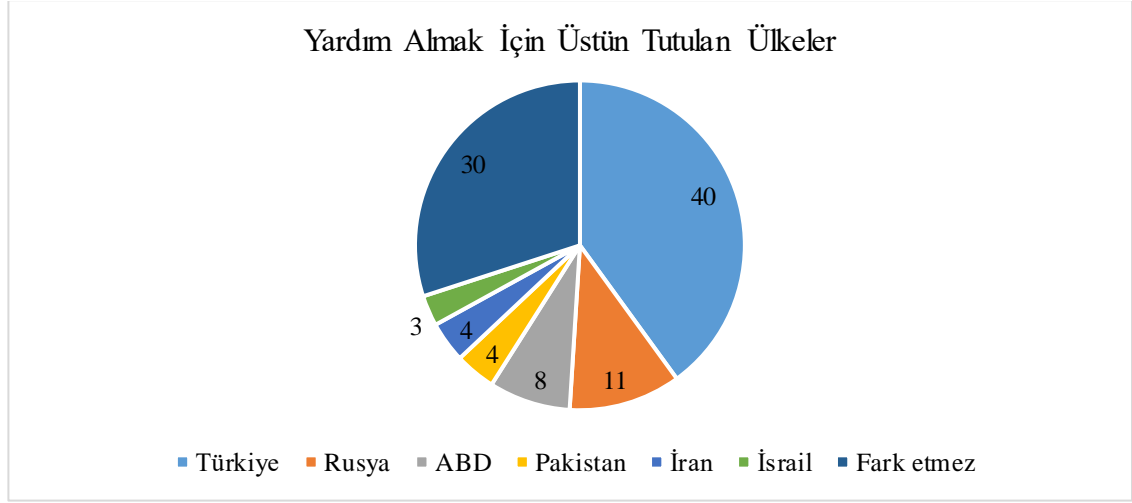

Bu araştırmaya katılanların %40'ı (360 kişi) doğal afetler zamanı Türkiye'den yardım almayı üstün tutarken, %11'i (99 kişi) Rusya, %8'i (72 kişi) ABD, %30 (270 kişi) fark etmez yanıtını vermiş, geri kalan kısmı ise diğer ülkeleri tercih etmiştir. Katılımcıların doğal afetler zamanı yardım almak için üstün tuttuğu ülkelere ilişkin dağılım Tablo 27 ve Grafik 25'de görülmektedir.

Tablo 27: Araştırmaya Katılanların Doğal Afetler Zamanı Yardım Almak İçin Üstün Tuttuğu Ünelere Göre Dağılımı

	Frekans	%
Türkiye	360	40
Rusya	99	11
ABD	72	8
Pakistan	36	4
İran	36	4
İsrail	27	3
Fark etmez	270	30
Toplam	900	100

Grafik 25: Araştırmaya Katılanların Doğal Afetler Zamanı Yardım Almak İçin Üstün Tuttuğu Ülkelere Göre Dağılımı

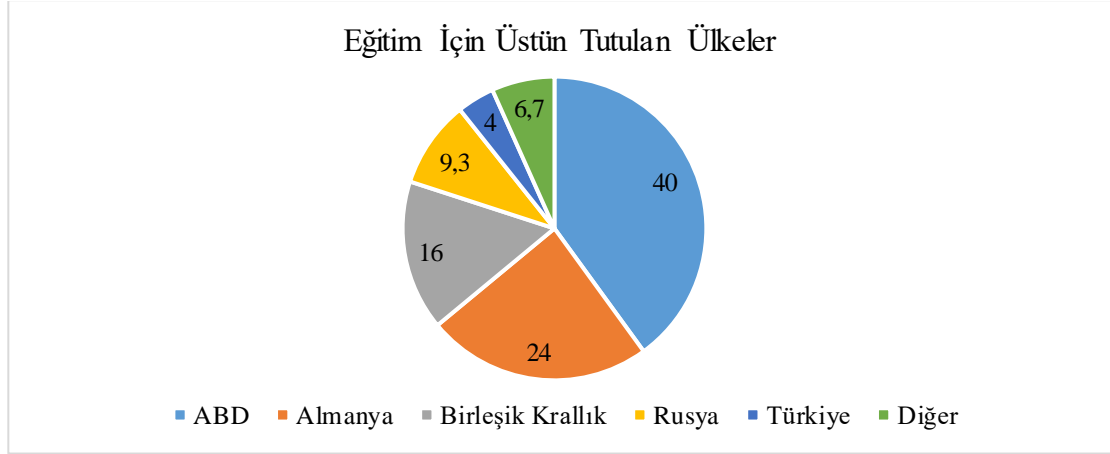

Bu araştırmaya katılanların %40'ı (360 kişi) eğitim için ABD'yi üstün tutarken, %24'ü (216 kişi) Almanya, %16'sı (144 kişi) Birleşik Krallık, %9,3'ü (84 kişi) Rusya, sadece %4'ü (36 kişi) Türkiye yanıtını vermiş, geri kalan kısmı ise diğer ülkeleri tercih etmiştir. Katılımcıların eğitim için üstün tuttuğu ülkelere ilişkin dağılım Tablo 28 ve Grafik 26'da görülmektedir.

Tablo 28: Araştırmaya Katılanların Eğitim İçin Üstün Tuttuğu Ülkelere Göre Dağılımı

	Frekans	%
ABD	360	40
Almanya	216	24
Birleşik Krallık	144	16
Rusya	84	9,3
Türkiye	36	4
Diğer	60	6,7
Toplam	900	100

Grafik 26: Araştırmaya Katılanların Eğitim İçin Üstün Tuttuğu Ükelere Göre Dağılımı

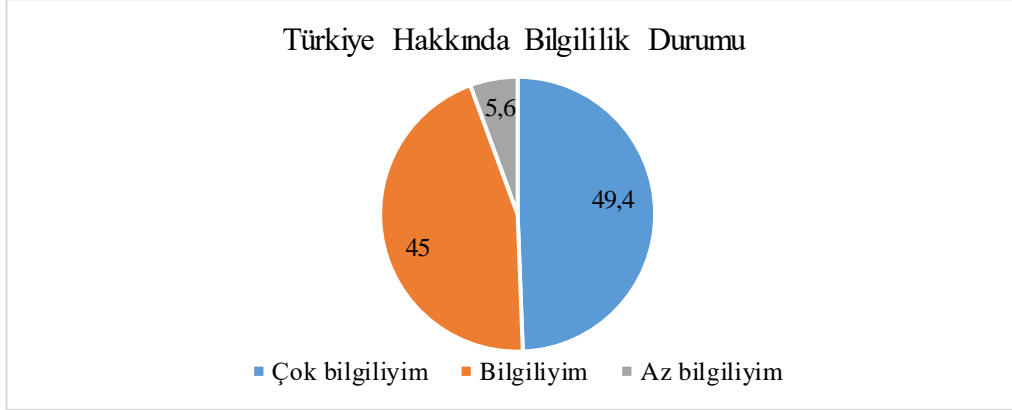
3.2.3. Türkiye'ye İlişkin Bulgular

Bu araştırmaya katılanların %49,4'ü (445 kişi) Türkiye hakkında çok bilgili olduğunu belirtmiş, %45'i (405 kişi) bilgili, %5,6'sı (50 kişi) ise az bilgili olduğunu belirtmiştir. Türkiye hakkında bilgisiz olması hakkında hiçbir yanıt gelmemiştir. Katılımcıların Türkiye hakkında bilgililiğine ilişkin dağılım Tablo 29 ve Grafik 27'de görülmektedir.

Tablo 29: Araştırmaya Katılanların Türkiye Hakkında Bilgiye Sahip Olmasına Göre Dağılımı

	Frekans	%
Çok bilgili	445	49,4
Bilgili	405	45
Az bilgili	50	5,6
Toplam	900	100

Grafik 27: Araştırmaya Katılanların Türkiye Hakkında Bilgilerine Göre Dağılımı

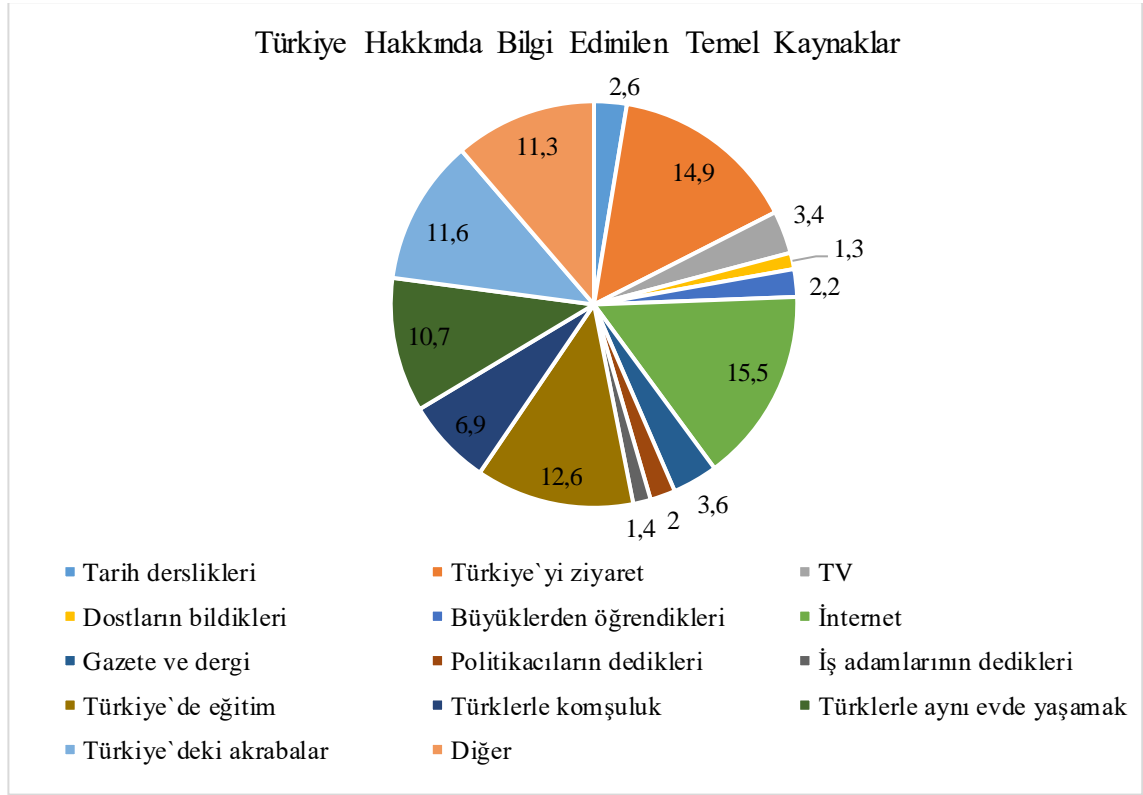

Bu araştırmaya katılanlardan Türkiye ve Türkler hakkında bilgileri edindiği kaynakları önemlilik derecesine göre sıralamaları rica olunmuştur. Katılımcıların %14,9'u (134 kişi) bilgileri temel olarak Türkiye ziyaretinden edindiğini, %15,5'i (140 kişi) İnternet aracılığıyla temel olarak bilgi edindiğini, %12,6'sı (113 kişi) Türkiye'de eğitim aracılığıyla en çok bilgi edindiğini belirtmiştir. Katılımcıların Türkiye ve Türklerle ilgili bilgileri edindiği kaynaklara ilişkin dağılım Tablo 30 ve Grafik 28'de görülmektedir.

Tablo 30: Araştırmaya Katılanların Türkiye ve Türklerle İlgili Bilgileri Edindiği Kaynaklara Göre Dağılımı

	Frekans	%
Tarih derslikleri	23	2,6
Türkiyeyi ziyaret	134	14,9
TV	31	3,4
Dostlardan bildikleri	12	1,3
Büyüklerden öğrendikleri	20	2,2
İnternet	140	15,5
Gazete ve dergi	32	3,6
Politikacıların dedikleri	18	2
İş adamlarının dedikleri	13	1,4
Türkiye'de eğitim	113	12,6
Türklerle komşuluk	62	6,9
Türklerle aynı evde yaşamak	96	10,7
Türkiye'deki akrabalar	104	11,6
Diğer	102	11,3
Toplam	900	100

Grafik 28: Araştırmaya Katılanların Türkiye ve Türklerle İlgili Bilgileri Edindiği Kaynaklara Göre Dağılımı

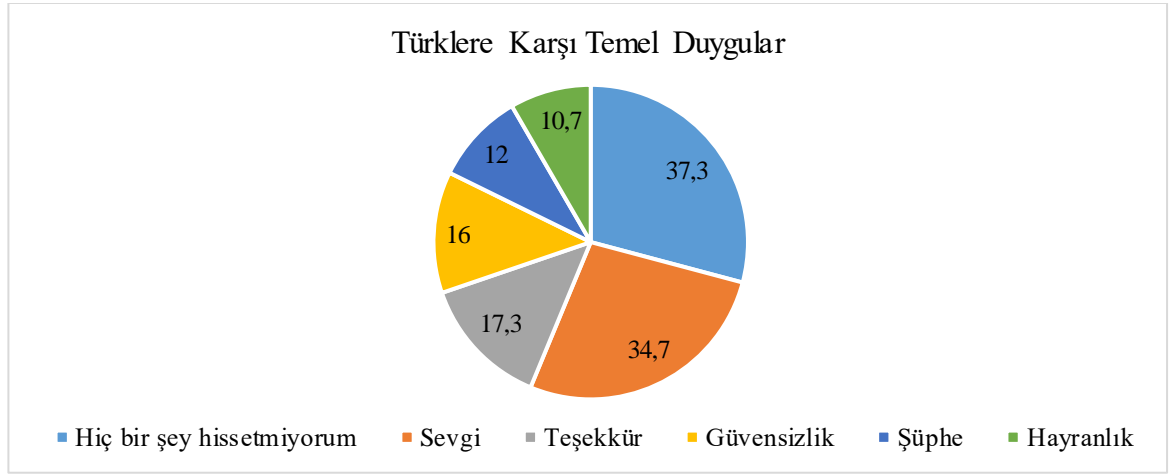

Bu araştırmaya katılanlara Türklere karşı duygularını ifade etmek için bir kaç seçenek seçme olanağı sunulmuştur. Katılımcıların %37,3`ü (336 kişi) Türklere karşı hiçbir şey hissetmediğini, %34,7`si (312 kişi) Türklere karşı sevgi, %17,3`ü (156 kişi) teşekkür, %16`sı (144 kişi) güvensizlik, %12`si (108 kişi) şüphe, %10,7`si (96 kişi) ise hayranlık duyduğunu belirtmiştir. Katılımcıların Türklere karşı duygularına ilişkin dağılım Tablo 31 ve Grafik 29`da görülmektedir.

Tablo 31: Araştırmaya Katılanların Türklerle Karşı Duygularına Göre Dağılımı

	Frekans	%
Hiç bir şey hissetmiyorum	336	37,3
Sevgi	312	34,7
Teşekkür	156	17,3
Güvensizlik	142	16
Şüphe	108	12
Hayranlık	96	10,7
Toplam	900	100

Grafik 29: Araştırmaya Katılanların Türklerle Karşı Duygularına Göre Dağılımı

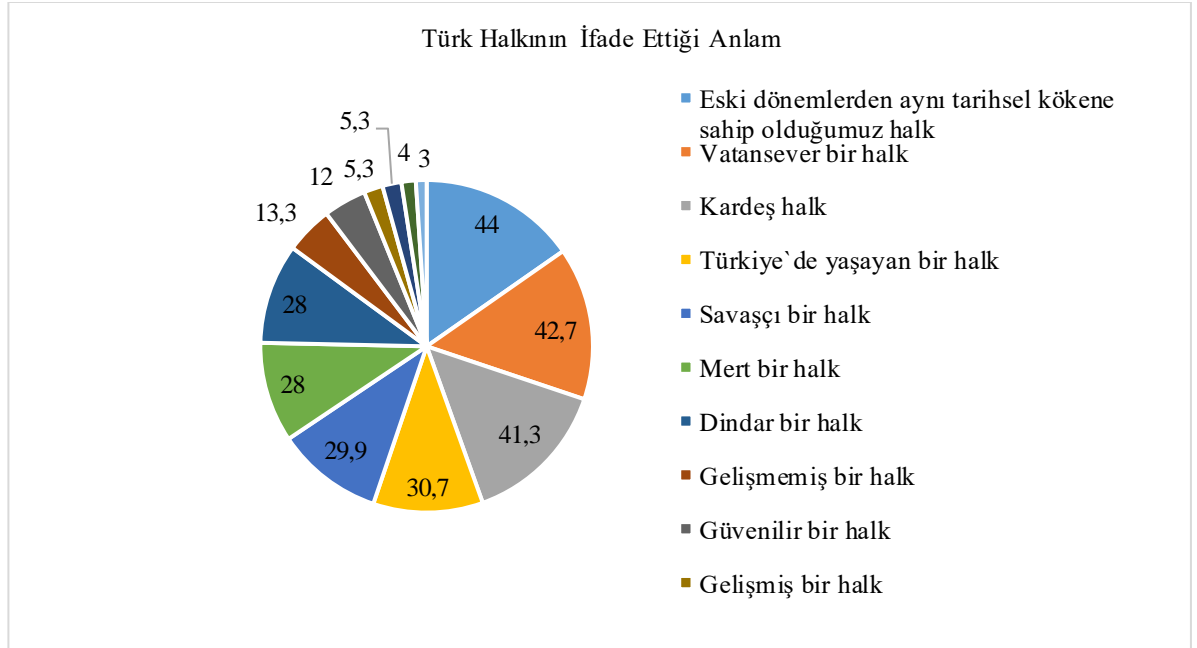

Bu araştırmaya katılanlara Türk halkının ne ifade ettiğini belirtmek için bir kaç seçenek yapma olanağı sunulmuştur. Katılımcıların %44'ü (396 kişi) Türk halkının eski dönemlerden aynı tarihsel kökene sahip olduğumuz halk olarak gördüğünü, %42,7'si (384 kişi) vatansever bir halk, %41,3'ü (372 kişi) kardeş halk, %30,7'si (276 kişi) Türkiye'de yaşayan bir halk, %29,3'ü (264 kişi) savaşçı bir halk olduğu cevabını ve diğer yanıtları vermiştir. Katılımcıların Türk halkının ne ifade ettiğine ilişkin dağılım Tablo 32 ve Grafik 30'da görülmektedir.

Tablo 32: Araştırmaya Katılanlar İçin Türk Halkının Ne İfade Ettiğine Göre Dağılımı

	Frekans	%
Eski dönemlerden aynı tarihsel kökene sahip olduğumuz halk	396	44
Vatansever bir halk	384	42,7
Kardeş halk	372	41,3
Türkiye`de yaşayan bir halk	276	30,7
Savaşçı bir halk	264	29,3
Mert bir halk	252	28
Dindar bir halk	252	28
Gelişmemiş bir halk	120	13,3
Güvenilir bir halk	108	12
Gelişmiş bir halk	48	5,3
Güvenilmeyen bir halk	48	5,3
Kültürlü bir halk	36	4
Barışsever bir halk	27	3

Grafik 30: Araştırmaya Katılanlar İçin Türk Halkının Ne İfade Ettiğine Göre Dağılımı

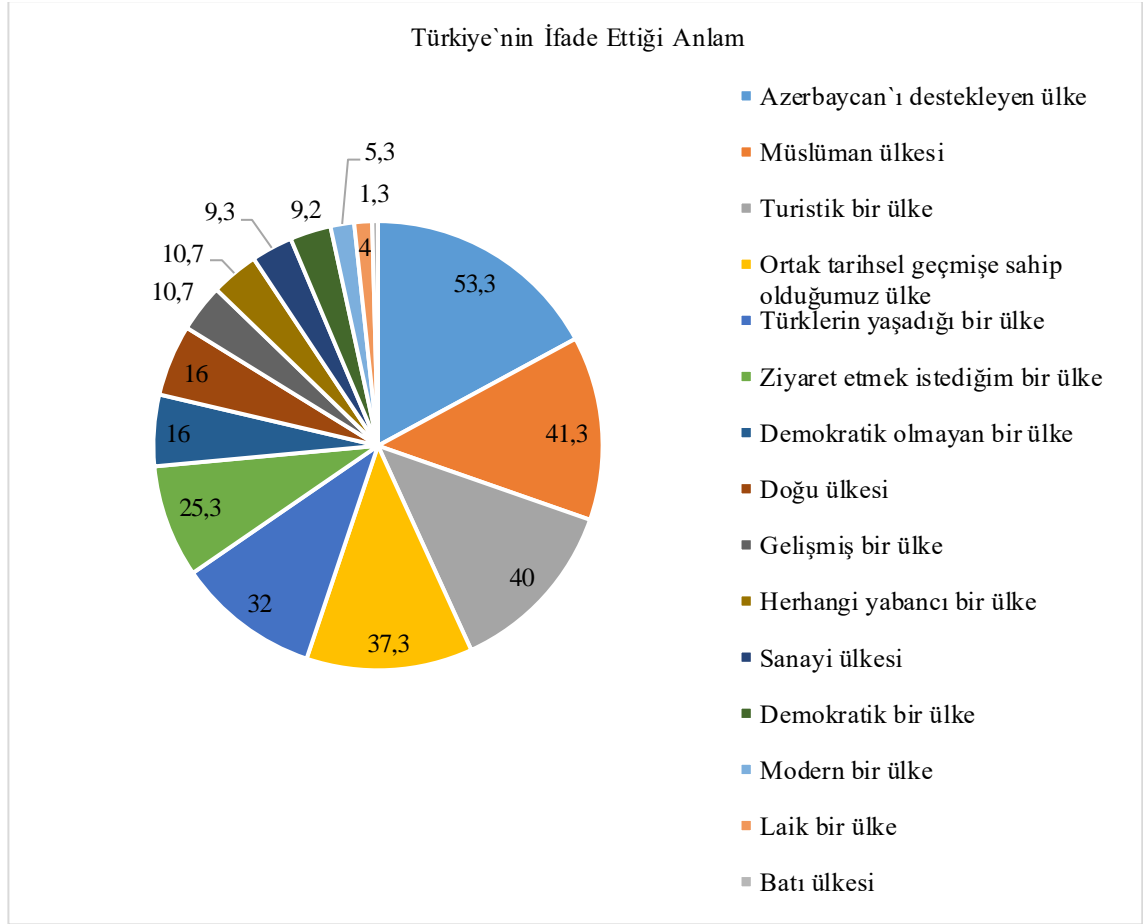

Bu araştırmaya katılanlara Türkiye`nin ne ifade ettiğini belirtmek için bir kaç seçenek yapma olanağı sunulmuştur. Katılımcıların %53,3` (480 kişi) Türkiye`nin Azerbaycan`ı destekleyen bir ülke olduğunu belirtmiş, %41,3` (372 kişi) Türkiye`nin Müslüman lkesi, %40`ı (360 kişi) turistik bir ülke, %37,3` (336 kişi) ortak tarihsel geçmişe sahip olduğumuz bir ülke, %32`si (288 kişi) Türklerin yaşadığı bir ülke, %25,3` (228 kişi) ziyaret etmek istedikleri bir ülke olduğu cevabını ve diğer yanıtı vermiştir. Katılımcıların Türkiye`nin ne ifade ettiğine ilişkin dağılım Tablo 33 ve Grafik 31`de görülmektedir.

Tablo 33: Araştırmaya Katılanlar İçin Türkiye`nin Ne İfade Ettiğine Göre Dağılımı

	Frekans	%
Azerbaycan`ı destekleyen lke	480	53,3
Müslüman lkesi	372	41,3
Turistik bir lke	360	40
Ortak tarihsel geçmişe sahip olduğumuz lke	336	37,3
Türklerin yaşadığı bir lke	288	32
Ziyaret etmek istediğim bir lke	228	25,3
Demokratik olmayan bir lke	144	16
Doğu lkesi	144	16
Gelişmiş bir lke	96	10,7
Her hangi yabancı bir lke	96	10,7
Sanayi lkesi	84	9,3
Demokratik bir lke	83	9,2
Modern bir lke	48	5,3
Laik bir lke	36	4
Batı lkesi	12	1,3

Grafik 31: Araştırmaya Katılanlar İçin Türkiye'nin Ne İfade Ettiğine Göre Dağılımı

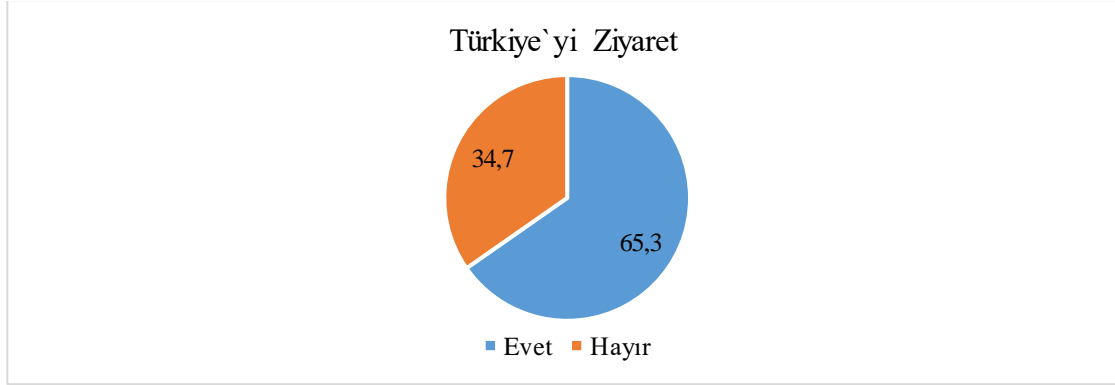

Bu araştırmaya katılanların %65,3'ü (588 kişi) daha önce Türkiye'yi ziyaret etmiş, %34,7'si (312 kişi) ise Türkiye'de hiç olmamıştır. Katılımcıların daha önce Türkiye'yi ziyaret edip-etmemelerine ilişkin dağılım Tablo 34 ve Grafik 32'de görülmektedir.

Tablo 34: Araştırmaya Katılanların Daha Önce Türkiye'yi Ziyaret Edip-Etmemelerine Göre Dağılımı

	Frekans	%
Evet	588	65,3
Hayır	312	34,7
Toplam	900	100

Grafik 32: Araştırmaya Katılanların Daha Önce Türkiye'yi Ziyaret Edip-Etmemelerine Göre Dağılımı

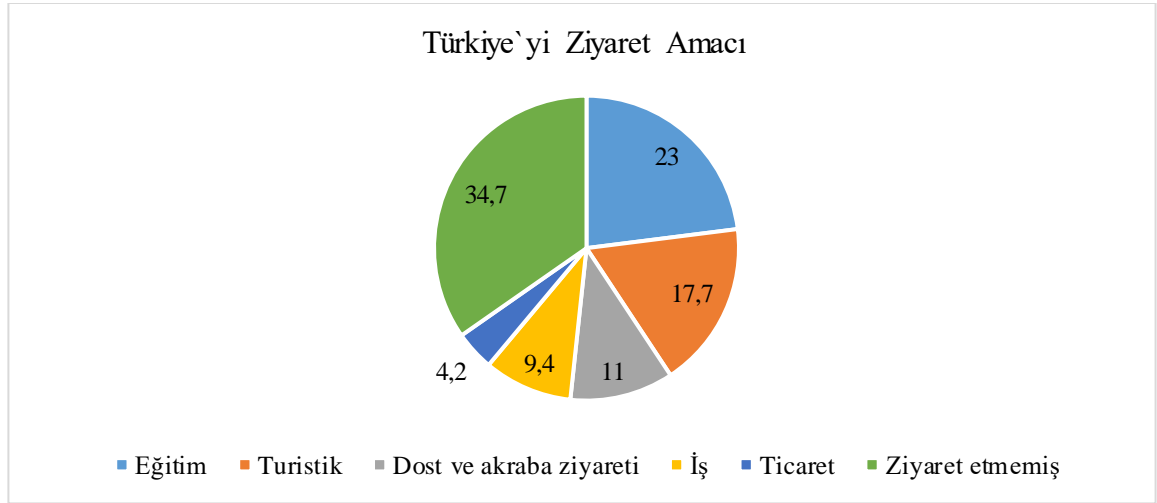

Bu araştırmaya katılanların %23'ü (207 kişi) Türkiye'yi eğitim amacıyla ziyaret etmişken, %17,7'si (159 kişi) turistik, %11'i (99 kişi) dost ve akraba ziyareti, %9,4'ü (85 kişi) iş, %4,2'si (38 kişi) ticaret amacıyla ziyaret etmiştir. Katılımcıların Türkiye'yi ziyaret amacına ilişkin dağılım Tablo 35 ve Grafik 33'de görülmektedir.

Tablo 35: Araştırmaya Katılanların Türkiye'yi Ziyaret Amacına Göre Dağılımı

	Frekans	%
Eğitim	207	23
Turistik	159	17,7
Dost ve akraba ziyareti	99	11
İş	85	9,4
Ticaret	38	4,2
Ziyaret etmemiş	312	34,7
Toplam	900	100

Grafik 33: Araştırmaya Katılanların Türkiye'yi Ziyaret Amacına Göre Dağılımı

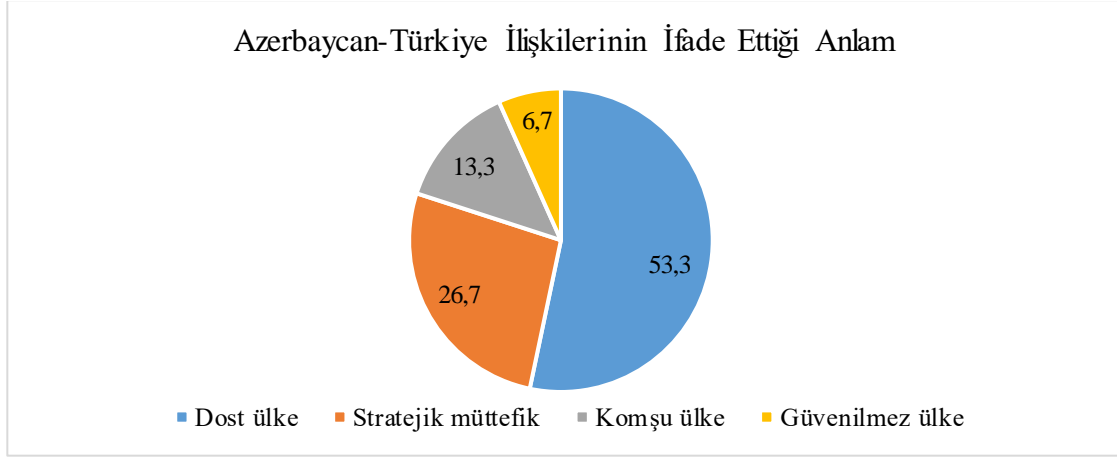

Bu araştırmaya katılanların %53,3'ü (480 kişi) Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin dost ülke anlamı taşıdığını ifade etmişken, %26,7'si (240 kişi) stratejik müttefik, %13,3'ü (120 kişi) komşu ülke, %6,7'si (60 kişi) güvenilirmez ülke anlamı taşıdığı cevabını vermiştir. Katılımcıların Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin ne ifade ettiğine ilişkin dağılım Tablo 36 ve Grafik 34'de görülmektedir.

Tablo 36: Araştırmaya Katılanlar İçin Azerbaycan-Türkiye İlişkilerinin Ne İfade Ettiğine Göre Dağılımı

	Frekans	%
Dost ülke	480	53,3
Stratejik müttefik	240	26,7
Komşu ülke	120	13,3
Güvenilmez ülke	60	6,7
Toplam	900	100

Grafik 34: Araştırmaya Katılanlar İçin Azerbaycan-Türkiye İlişkilerinin Ne İfade Ettiğine Göre Dağılımı

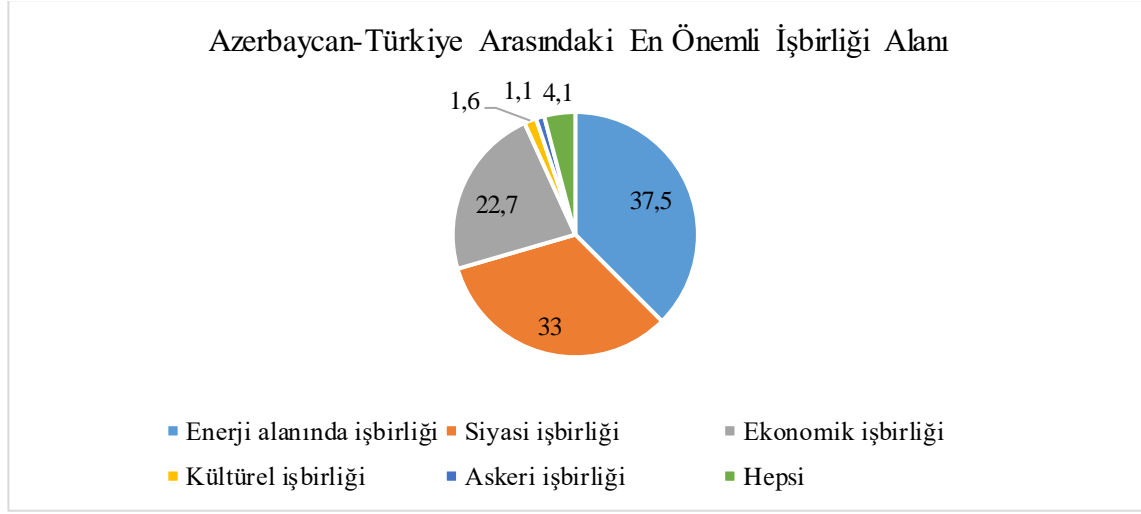

Bu araştırmaya katılanların %37,5'i (338 kişi) Azerbaycan-Türkiye arasındaki en önemli işbirliği alanı olarak enerji alanında işbirliğini belirtirken, %33'ü (297 kişi) siyasi işbirliği, %22,7'si (204 kişi) ekonomik işbirliği, %1,6'sı (14 kişi) kültürel işbirliği, %1,1'i (10 kişi) askeri işbirliği, %4,1'i (37 kişi) ise hepsi cevabını vermiştir. Katılımcıların Azerbaycan-Türkiye arasındaki en önemli işbirliği alanına ilişkin dağılım Tablo 37 ve Grafik 35'de görülmektedir.

Tablo 37: Araştırmaya Katılanlar İçin Azerbaycan-Türkiye Arasındaki En Önemli İşbirliği Alanına Göre Dağılımı

	Frekans	%
Enerji alanında işbirliği	338	37,5
Siyasi işbirliği	297	33
Ekonomik işbirliği	204	22,7
Kültürel işbirliği	14	1,6
Askeri işbirliği	10	1,1
Hepsi	37	4,1
Toplam	900	100

Grafik 35: Araştırmaya Katılanlar İçin Azerbaycan-Türkiye Arasındaki En Önemli İşbirliği Alanına Göre Dağılımı

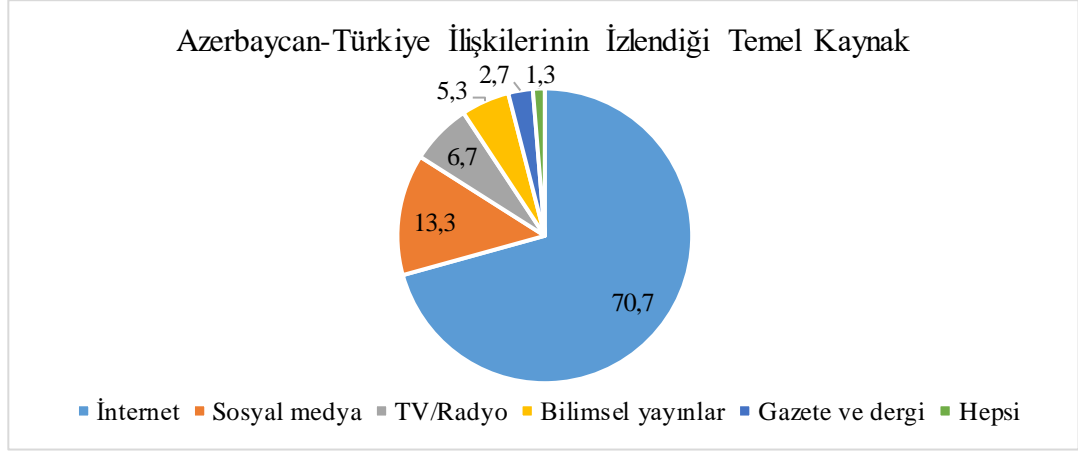

Bu araştırmaya katılanlardan Azerbaycan-Türkiye ilişkilerini izlediği kaynakları önemlilik derecesine göre sıralamaları rica olunmuştur. Katılımcıların %70,7'si (636 kişi) iki ülke arasındaki ilişkileri temel olarak internetten izlediğini, %13,3'ü (120 kişi) sosyal medyadan, %6,7'si (60 kişi) TV/Radyo'dan, %5,3'ü (48 kişi) bilimsel yayınlardan, %2,7'si (24 kişi) gazete ve dergilerden, %1,3'ü (12 kişi) ise hepsinden izlediğini belirtmiştir. Katılımcıların Azerbaycan-Türkiye ilişkilerini izlediği kaynaklara ilişkin dağılım Tablo 38 ve Grafik 36'da görülmektedir.

Tablo 38: Araştırmaya Katılanların Azerbaycan-Türkiye İlişkilerini İzlediği Kaynaklara Göre Dağılımı

	Frekans	%
İnternet	636	70,7
Sosyal medya	120	13,3
TV/Radyo	60	6,7
Bilimsel yayımlar	48	5,3
Gazete ve dergi	24	2,7
Hepsi	12	1,3
Toplam	900	100

Grafik 36: Araştırmaya Katılanların Azerbaycan-Türkiye İlişkilerini İzlediği Kaynaklara Göre Dağılımı

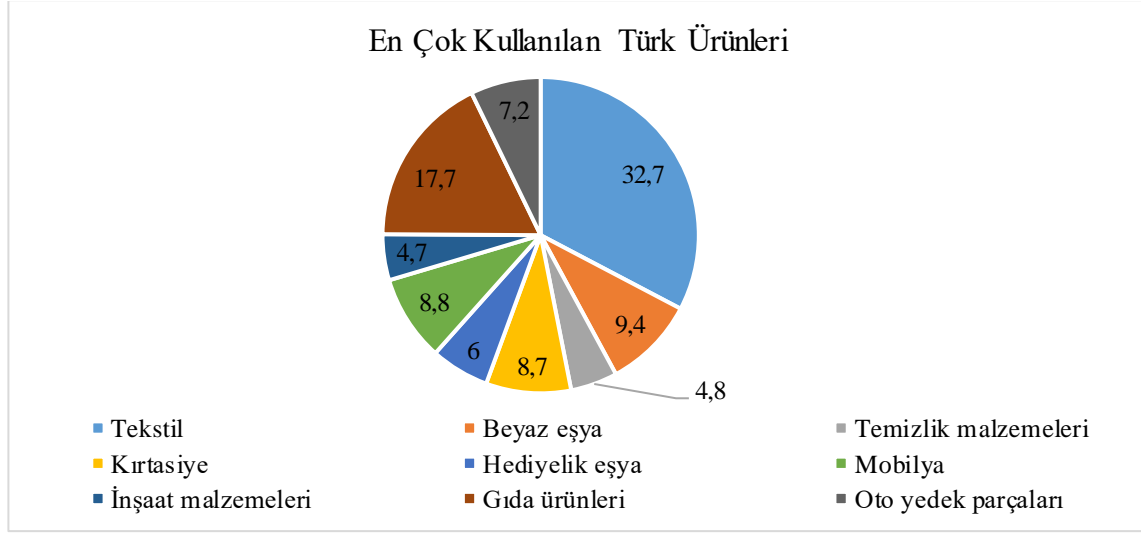

Bu araştırmaya katılanlardan en çok kullandıkları Türk ürünlerini önemlilik derecesine göre sıralamaları rica olunmuştur. Katılımcıların %32,7'si (294 kişi) tekstil ürünleri, %9,4'ü (85 kişi) beyaz eşya, %8,7'si (78 kişi) kırtasiye, %8,8'i (79 kişi) mobilya, %17,7'si (160 kişi) gıda ürünlerini en çok kullandığını belirtmiştir. Geri kalan kısmı ise diğer yanıtları vermiştir. Katılımcıların en çok kullandığı Türk ürünlerine ilişkin dağılım Tablo 39 ve Grafik 37'de görülmektedir.

Tablo 39: Araştırmaya Katılanların En Çok Kullandığı Türk Ürünlerine Göre Dağılımı

Ürün Türü	Frekans	%
Tekstil Ürünleri	294	32,7
Beyaz Eşya	85	9,4
Temizlik Malzemeleri	43	4,8
Kırtasiye	78	8,7
Hediyelik Eşya	54	6
Mobilya	79	8,8
İnşaat Malzemeleri	42	4,7
Gıda Ürünleri	160	17,7
Oto Yedek Parça	65	7,2
Toplam	900	100

Grafik 37: Araştırmaya Katılanların En Çok Kullandığı Türk Ürünlerine Göre Dağılımı

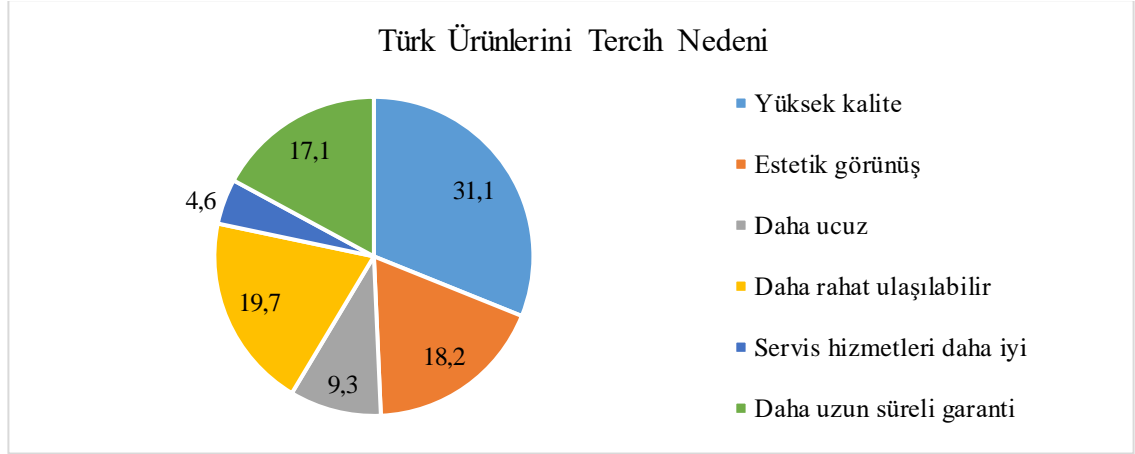

Bu araştırmaya katılanlardan Türk ürünlerini tercih etme nedenlerini önemlilik derecesine göre sıralamaları rica olunmuştur. Katılımcıların %31,1'i (280 kişi) Türk ürünlerini temel olarak yüksek kaliteli olması nedeniyle tercih ettiğini, %18,2'si (164 kişi) estetik görünüme sahip olması nedeniyle, %19,7'si (177 kişi) daha rahat ulaşılabilirliği nedeniyle tercih ettiğini belirtmiştir. Geri kalan kısmı ise diğer yanıtları vermiştir. Katılımcıların Türk ürünlerini tercih etme nedenlerine ilişkin dağılım Tablo 40 ve Grafik 38`de görülmektedir.

Tablo 40: Araştırmaya Katılanların Türk Ürünlerini Tercih Etme Nedenlerine Göre Dağılımı

	Frekans	%
Yüksek kaliteli olması	280	31,1
Estetik görünüme sahip olması	164	18,2
Daha ucuz olması	84	9,3
Daha rahat ulaşılabilirliği	177	19,7
Servis hizmetlerinin daha iyi olması	41	4,6
Daha uzun süreli garantiye sahip olması	154	17,1
Toplam	900	100

Grafik 38: Araştırmaya Katılanların Türk Ürünlerini Tercih Etme Nedenlerine Göre Dağılımı

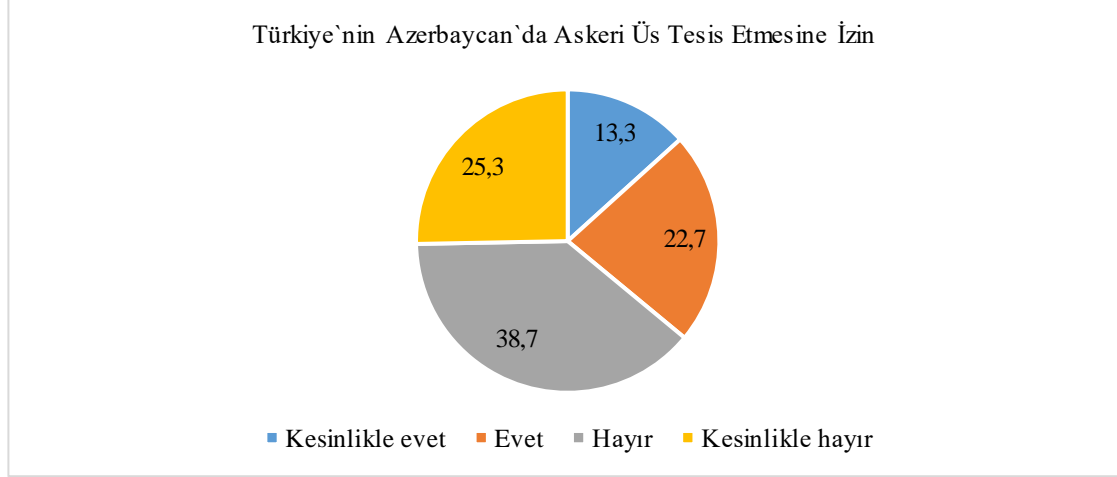

Bu araştırmaya katılanlardan Türkiye`nin istediği halde Azerbaycan`ın bu ülkeye askeri üs tesis etmesine olanak sağlaması hakkında düşüncelerini açıklamaları rica olunmuştur. Katılımcıların %13,3`ü (120 kişi) buna razı olduğu için kesinlikle evet cevabını vermiş, %22,7`si (204 kişi) evet, %38,7`si (348 kişi) hayır, %25,3`ü (228 kişi) ise kesinlikle hayır cevabını vermiştir. Katılımcıların bu konuda düşüncelerine ilişkin dağılım Tablo 41 ve Grafik 39`da görülmektedir.

Tablo 41: Araştırmaya Katılanların Türkiye`nin İsteddiği Halde Azerbaycan`ın Bu Ülkeye Askeri Üs Tesis Etmesine Olanak Sağlaması Hakkında Düşüncelerine Göre Dağılımı

	Frekans	%
Kesinlikle evet	120	13,3
Evet	204	22,7
Hayır	348	38,7
Kesinlikle hayır	228	25,3
Toplam	900	100

Grafik 39: Araştırmaya Katılanların Türkiye'nin İsteddiği Halde Azerbaycan'ın Bu Ülkeye Askeri Üs Tesis Etmesine Olanak Sağlaması Hakkında Düşüncelerine Göre Dağılımı

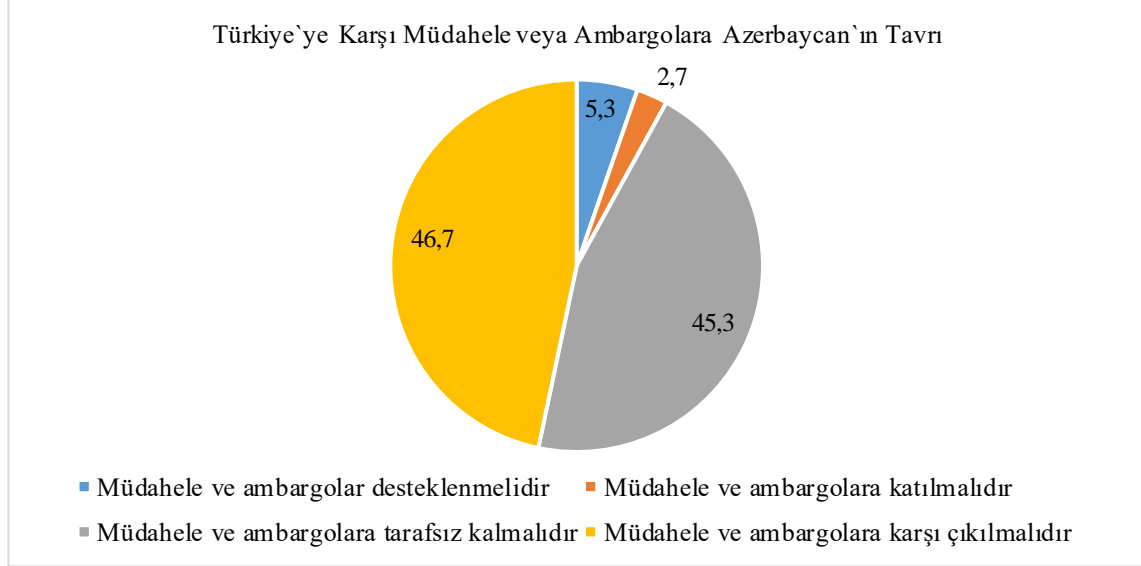

Bu araştırmaya katılanlardan Türkiye'ye ABD veya ABD önderliğinde herhangi uluslararası örgüt tarafından müdahale veya ambargo uygulanırsa Azerbaycan'ın tavrı hakkında düşüncelerini açıklamaları rica olunmuştur. Katılımcıların %5,3'ü (48 kişi) müdahale ve ambargoları desteklemek gerektiğini, %2,7'si (24 kişi) müdahale ve ambargolara katılmak gerektiğini, %45,3'ü (408 kişi) tarafsız kalınması gerektiğini, %46,7'si (420 kişi) ise müdahale ve ambargolara karşı çıkılması gerektiğini belirtmiştir. Katılımcıların bu konuda düşüncelerine ilişkin dağılım Tablo 42 ve Grafik 40'da görülmektedir.

Tablo 42: Araştırmaya Katılanların Türkiye'ye ABD veya ABD Önderliğinde Herhangi Uluslararası Örgüt Tarafından Müdahale veya Ambargo Uygulanırsa Azerbaycan'ın Tavrı Hakkında Düşüncelerine Göre Dağılımı

	Frekans	%
Müdahale ve ambargolar desteklenmelidir	48	5,3
Müdahale ve ambargolara katılmalıdır	24	2,7
Müdahale ve ambargolara tarafsız kalmalıdır	408	45,3
Müdahale ve ambargolara karşı çıkılmalıdır	420	46,7
Toplam	900	100

Grafik 40: Araştırmaya Katılanların Türkiye'ye ABD veya ABD Önderliğinde Herhangi Uluslararası Örgüt Tarafından Müdahale veya Ambargo Uygulanırsa Azerbaycan'ın Tavrı Hakkında Düşüncelerine Göre Dağılımı

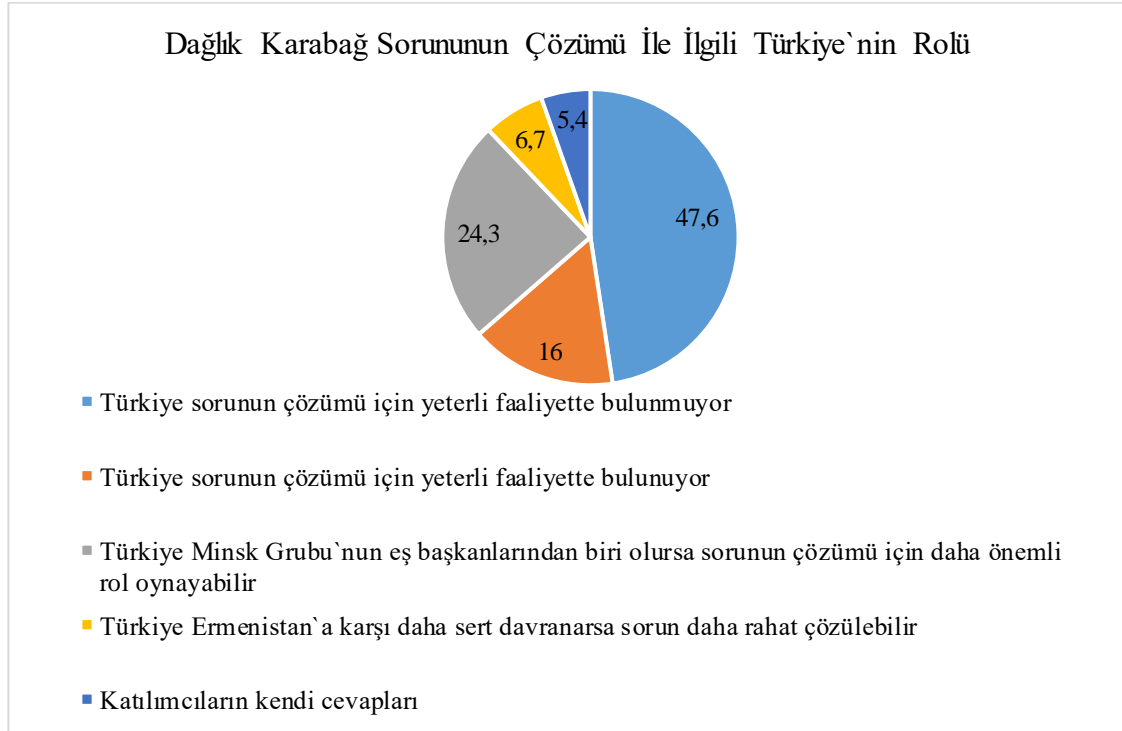

Bu araştırmaya katılanlardan Dağlık Karabağ sorununun çözümü ile ilgili Türkiye'nin rolü hakkında düşüncelerini açıklamaları rica olunmuştur. Katılımcıların %47,6'sı (428 kişi) Türkiye'nin sorunun çözümü için yeterli faaliyette bulunmadığını, %16'sı (144 kişi) Türkiye'nin bu konuda yeterli faaliyette bulunduğunu, %24,3'ü (219 kişi) Türkiye'nin Minsk Grubu eş başkanlığına atanırsa sorunun çözümünde daha önemli rol oynayabileceğini, %6,7'si (60 kişi) Türkiye'nin Ermenistan'a daha sert davranırsa sorunun daha rahat çözülebileceğini açıklamıştır. %5,4 (49 kişi) ise kendi cevaplarını vermişler. Katılımcıların bu konuda düşüncelerine ilişkin dağılım Tablo 43 ve Grafik 41'de görülmektedir.

Tablo 43: Araştırmaya Katılanların Dağlık Karabağ Sorununun Çözümü İle İlgili Türkiye'nin Rolü Hakkında Düşüncelerine Göre Dağılımı

	Frekans	%
Türkiye sorunun çözümü için yeterli faaliyette bulunmuyor	428	47,6
Türkiye sorunun çözümü için yeterli faaliyette bulunuyor	144	16
Türkiye Minsk Grubu eş başkanlarından biri olursa sorunun çözümü için daha önemli rol oynayabilir	219	24,3
Türkiye Ermenistan'a karşı daha sert davranarsa sorun daha rahat çözülebilir	60	6,7
Katılımcıların kendi cevapları	49	5,4
Toplam	900	100

Grafik 41: Araştırmaya Katılanların Dağlık Karabağ Sorununun Çözümü İle İlgili Türkiye'nin Rolü Hakkında Düşüncelerine Göre Dağılımı

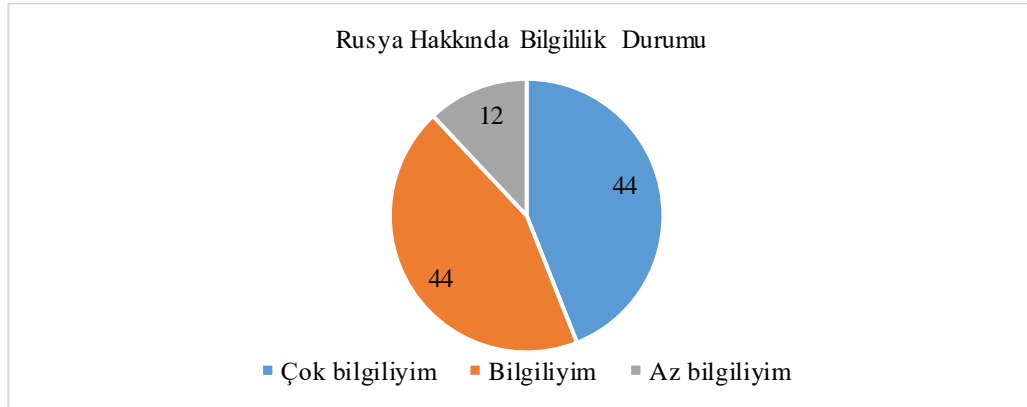
3.2.4. Rusya`ya İlişkin Bulgular

Bu araştırmaya katılanların %44`ü (396 kişi) Rusya hakkında çok bilgili olduğunu belirtmiş, %44`ü (396 kişi) bilgili, %12`si (108 kişi) ise az bilgili olduğunu belirtmiştir. Rusya hakkında bilgisiz olunması hakkında hiçbir yanıt gelmemiştir. Katılımcıların Rusya hakkında bilgililiğine ilişkin dağılım Tablo 44 ve Grafik 42`de görülmektedir.

Tablo 44: Araştırmaya Katılanların Rusya Hakkında Bilgilerine Göre Dağılımı

	Frekans	%
Çok bilgili	396	44
Bilgili	396	44
Az bilgili	108	12
Toplam	900	100

Grafik 42: Araştırmaya Katılanların Rusya Hakkında Bilgilerine Göre Dağılımı

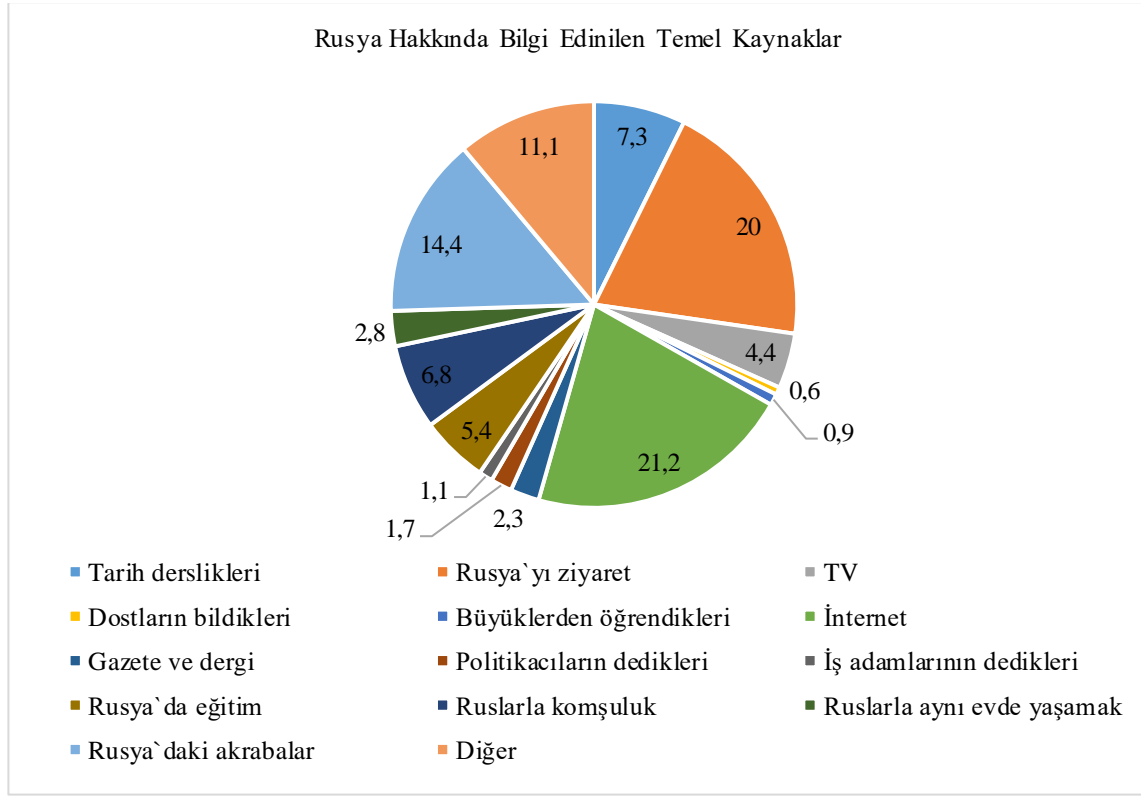

Bu araştırmaya katılanlardan Rusya ve Ruslar hakkında bilgileri edindiği kaynakları önemlilik derecesine göre sıralamaları rica olunmuştur. Katılımcıların %20`si (179 kişi) bilgileri temel olarak Rusya ziyaretinden edindiğini, %21,2`si (191 kişi) İnternet aracılığıyla temel olarak bilgi edindiğini, %7,3`ü (66 kişi) tarih kitapları aracılığıyla en çok bilgi edindiğini belirtmiş ve diğer yanıtlar da verilmiştir. Katılımcıların Rusya ve Ruslarla ilgili bilgileri edindiği kaynaklara ilişkin dağılım Tablo 45 ve Grafik 43`de görülmektedir.

Tablo 45: Araştırmaya Katılanların Rusya ve Ruslarla İlgili Bilgileri Edindiği Kaynaklara Göre Dağılımı

	Frekans	%
Tarih kitapları	66	7,3
Rusya'yı ziyaret	179	20
TV	40	4,4
Dostlardan bildiklerim	5	0,6
Büyüklerden öğrendiklerim	8	0,9
İnternet	191	21,2
Gazete ve dergi	21	2,3
Politikacıların dedikleri	15	1,7
İş adamlarının dedikleri	10	1,1
Rusya'da eğitim	49	5,4
Ruslarla komşuluk	61	6,8
Ruslarla aynı evde yaşamak	25	2,8
Rusya'daki akrabalar	130	14,4
Diğer	100	11,1
Toplam	900	100

Grafik 43: Araştırmaya Katılanların Rusya ve Ruslarla İlgili Bilgileri Edindiği Kaynaklara Göre Dağılımı

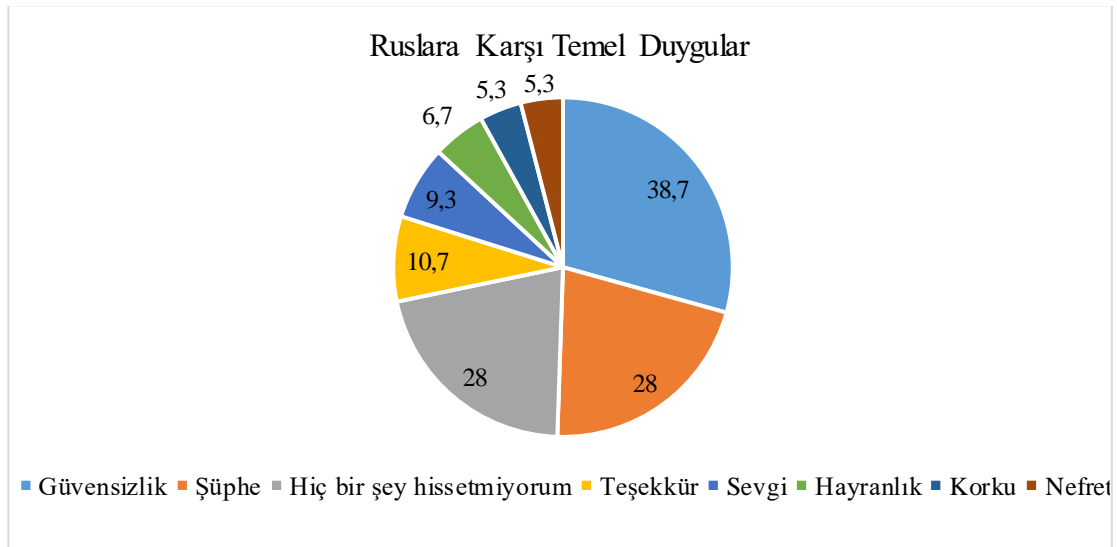

Bu araştırmaya katılanlara Ruslara karşı duygularını ifade etmek için bir kaç seçenek seçme olanağı sunulmuştur. Katılımcıların %38,7'si (348 kişi) Ruslara karşı güvensizlik duyduğunu, %28'i (252 kişi) şüphe duyduğunu, %28'i (251 kişi) hiçbir şey hissetmediğini, %10,7'si (96 kişi) teşekkür duyduğunu belirtmiş ve diğer yanıtlar da verilmiştir. Katılımcıların Ruslara karşı duygularına ilişkin dağılım Tablo 46 ve Grafik 44'de görülmektedir.

Tablo 46: Araştırmaya Katılanların Ruslara Karşı Duygularına Göre Dağılımı

	Frekans	%
Güvensizlik	348	38,7
Şüphe	252	28
Hiç bir şey hissetmiyorum	251	28
Teşekkür	96	10,7
Sevgi	83	9,3
Hayranlık	60	6,7
Korku	48	5,3
Nefret	48	5,3

Grafik 44: Araştırmaya Katılanların Ruslara Karşı Duygularına Göre Dağılımı

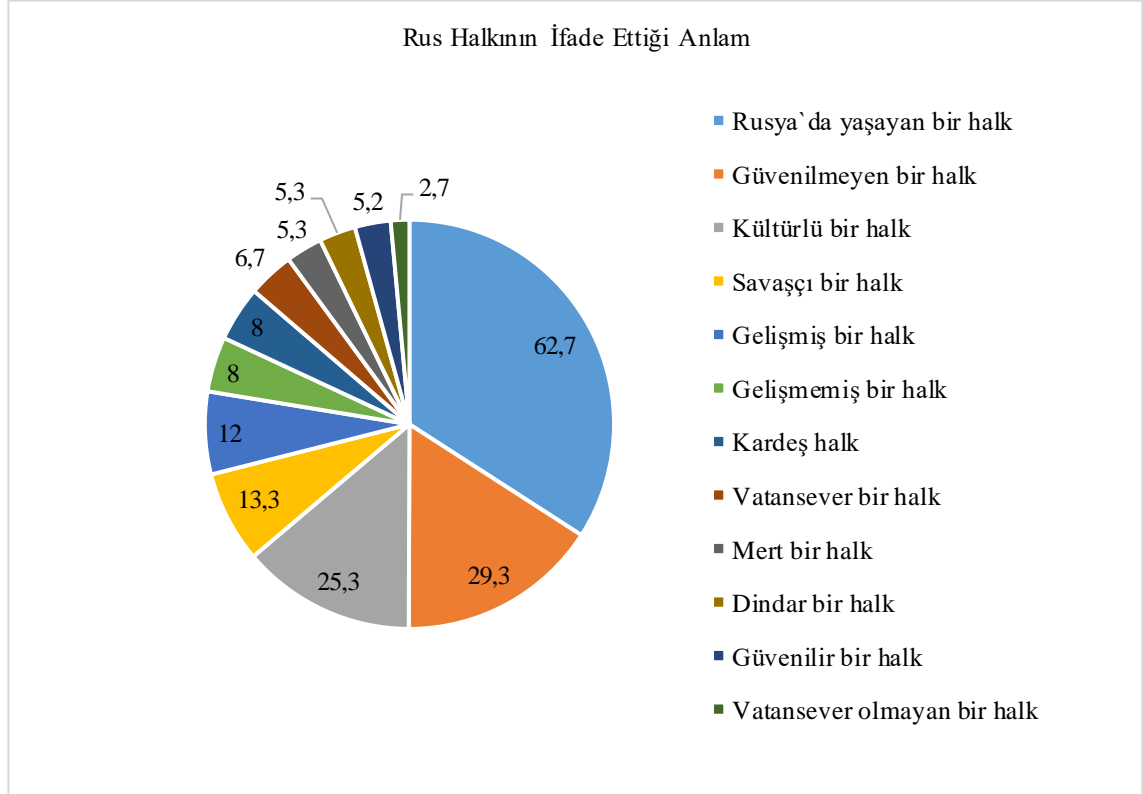

Bu araştırmaya katılanlara Rus halkının ne ifade ettiğini belirtmek için bir kaç seçenek yapma olanağı sunulmuştur. Katılımcıların %62,7'si (564 kişi) Rusya`da yaşayan bir halk, %29,3`ü (264 kişi) güvenilmeyen bir halk, %25,3`ü (228 kişi) kültürlü bir halk, %13,3`ü (138 kişi) savaştı bir halk yanıtını vermiş ve diğer yanıtlar da elde edilmiştir. Katılımcıların Rus halkının ne ifade ettiğine ilişkin dağılım Tablo 47 ve Grafik 45`de görülmektedir.

Tablo 47: Araştırmaya Katılanlar İçin Rus Halkının Ne İfade Ettiğine Göre Dağılımı

	Frekans	%
Rusya`da yaşayan bir halk	564	62,7
Güvenilmeyen bir halk	264	29,3
Kültürlü bir halk	228	25,3
Savaşçı bir halk	138	13,3
Gelişmiş bir halk	108	12
Gelişmemiş bir halk	72	8
Kardeş halk	72	8
Vatansever bir halk	60	6,7
Mert bir halk	48	5,3
Dindar bir halk	48	5,3
Güvenilir bir halk	47	5,2
Vatansever olmayan bir halk	24	2,7

Grafik 45: Araştırmaya Katılanlar İçin Rus Halkının Ne İfade Ettiğine Göre Dağılımı

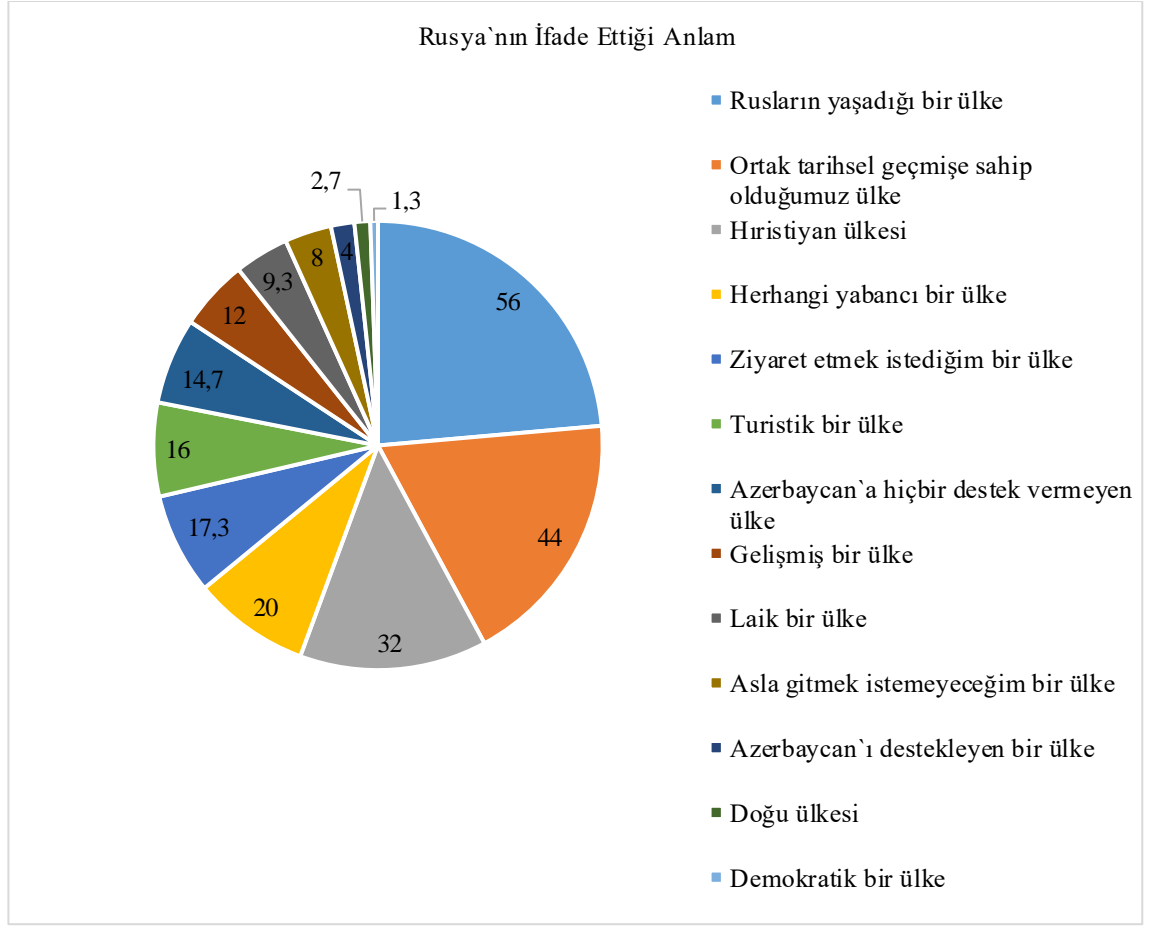

Bu araştırmaya katılanlara Rusya'nın ne ifade ettiğini belirtmek için bir kaç seçenek yapma olanağı sunulmuştur. Katılımcıların %56'sı (504 kişi) Rusların yaşadığı bir ülke, %44' (396 kişi) ortak tarihsel geçmişe sahip olduğumuz bir ülke, %32'si (288 kişi) Hristiyan lkesi, %20'si (180 kişi) herhangi yabancı bir ülke, %17,3' (156 kişi) ziyaret etmek istemediğim bir ülke, %14,7'si (132 kişi) Azerbaycan'a hiçbir destek vermeyen bir ülke olduğunu belirtmiş ve birçok diğer yanıtlar da verilmiştir. Katılımcıların Rusya'nın ne ifade ettiğine ilişkin dağılım Tablo 48 ve Grafik 46'da görülmektedir.

Tablo 48: Araştırmaya Katılanlar İçin Rusya'nın Ne İfade Ettiğine Göre Dağılımı

	Frekans	%
Rusların yaşadığı bir lke	504	56
Ortak tarihsel geçmişe sahip olduğumuz lke	396	44
Hristiyan lkesi	288	32
Her hangi yabancı bir lke	180	20
Ziyaret etmek istediğim bir lke	156	17,3
Turistik bir lke	144	16
Azerbaycan'a hiçbir destek vermeyen lke	132	14,7
Gelişmiş bir lke	108	12
Laik bir lke	83	9,3
Asla gitmek istemeyeceğim bir lke	72	8
Azerbaycan'ı destekleyen bir lke	36	4
Doğu lkesi	24	2,7
Demokratik bir lke	12	1,3

Grafik 46: Araştırmaya Katılanlar İçin Rusya'nın Ne İfade Ettiğine Göre Dağılımı

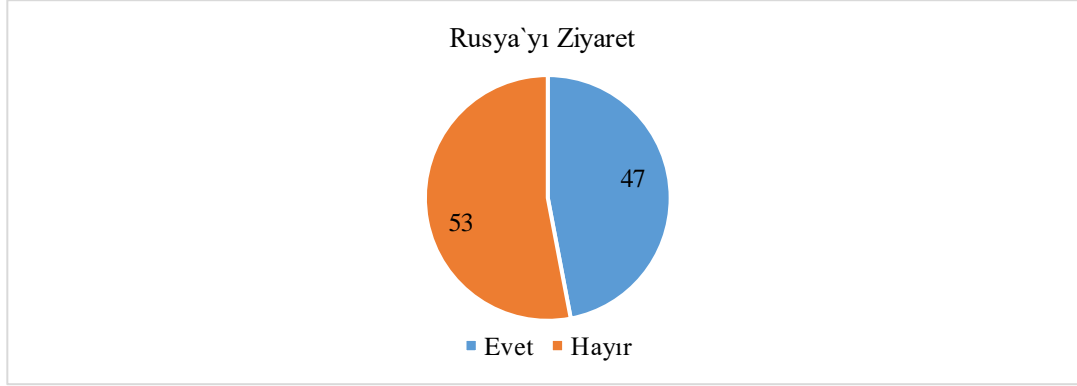

Bu araştırmaya katılanların %47'si (423 kişi) daha önce Rusya'yı ziyaret etmiş, %53'ü (477 kişi) ise Rusya'da hiç olmamıştır. Katılımcıların daha önce Rusya'yı ziyaret edip-etmemelerine ilişkin dağılım Tablo 49 ve Grafik 47'de görülmektedir.

Tablo 49: Araştırmaya Katılanların Daha Önce Rusya'yı Ziyaret Edip-Etmemelerine Göre Dağılımı

	Frekans	%
Evet	423	47
Hayır	477	53
Toplam	900	100

Grafik 47: Araştırmaya Katılanların Daha Önce Rusya'yı Ziyaret Edip-Etmemelerine Göre Dağılımı

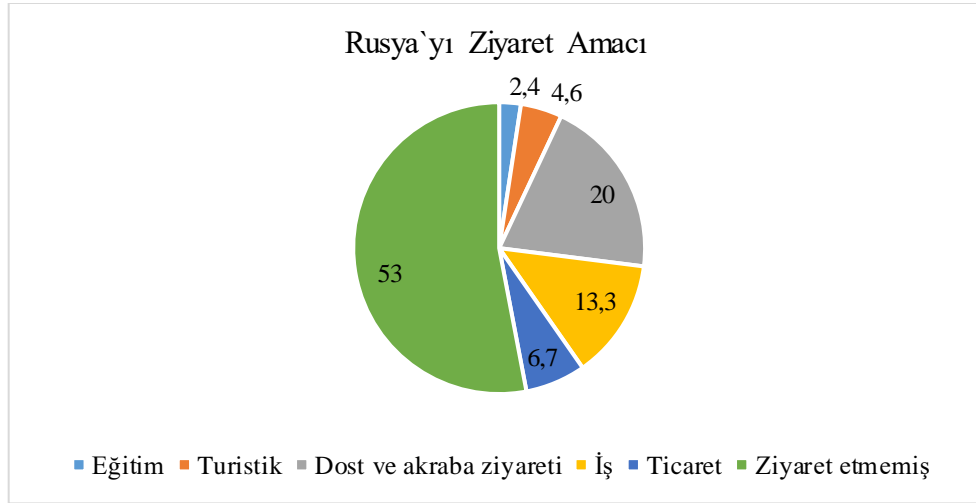

Bu araştırmaya katılanların %20'si (180 kişi) Rusya'yı dost ve akraba ziyareti amacıyla ziyaret etmişken, %13,3'ü (120 kişi) iş, %6,7'si (60 kişi) ticaret, %2,4'ü (22 kişi) eğitim, %4,6'sı (41 kişi) turistik amaçla ziyaret etmiştir. Katılımcıların Rusya'yı ziyaret amacına ilişkin dağılım Tablo 50 ve Grafik 48'de görülmektedir.

Tablo 50: Araştırmaya Katılanların Rusya'yı Ziyaret Amacına Göre Dağılımı

	Frekans	%
Dost ve akraba ziyareti	180	20
İş	120	13,3
Ticaret	60	6,7
Eğitim	22	2,4
Turistik	41	4,6
Ziyaret etmemiş	477	53
Toplam	900	100

Grafik 48: Araştırmaya Katılanların Rusya'yı Ziyaret Amacına Göre Dağılımı

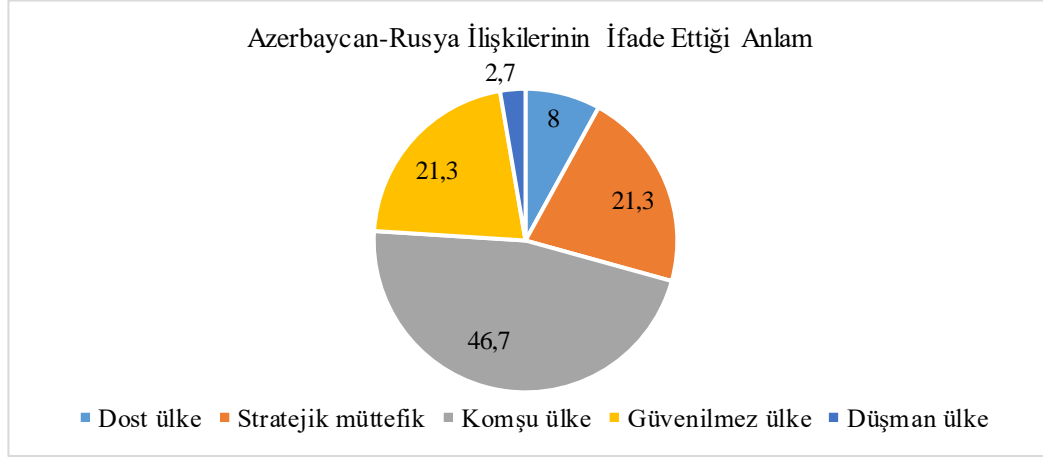

Bu araştırmaya katılanların %8'i (72 kişi) Azerbaycan-Rusya ilişkilerinin dost ülke anlamı taşıdığını ifade etmişken, %21,3'ü (192 kişi) stratejik müttefik, %46,7'si (420 kişi) komşu ülke, %21,3'ü (192 kişi) güvenilirmez ülke, %2,7'si (24 kişi) düşman ülke anlamı taşıdığı cevabını vermiştir. Katılımcıların Azerbaycan-Rusya ilişkilerinin ne ifade ettiğine ilişkin dağılım Tablo 51 ve Grafik 49'da görülmektedir.

Tablo 51: Araştırmaya Katılanlar İçin Azerbaycan-Rusya İlişkilerinin Ne İfade Ettiğine Göre Dağılımı

	Frekans	%
Dost ülke	72	8
Stratejik müttefik	192	21,3
Komşu ülke	420	46,7
Güvenilmez ülke	192	21,3
Düşman ülke	24	2,7
Toplam	900	100

Grafik 49: Araştırmaya Katılanlar İçin Azerbaycan-Rusya İlişkilerinin Ne İfade Ettiğine Göre Dağılımı

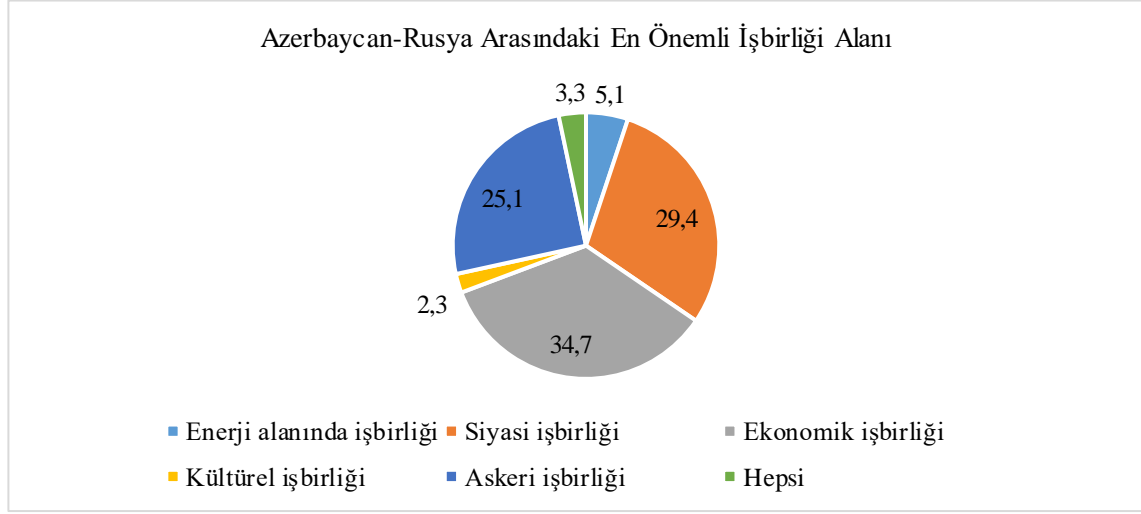

Bu araştırmaya katılanların %5,1'i (46 kişi) Azerbaycan-Rusya arasındaki en önemli işbirliği alanı olarak enerji alanında işbirliğini belirtirken, %29,4'ü (265 kişi) siyasi işbirliği, %34,7'si (312 kişi) ekonomik işbirliği, %2,3'ü (21 kişi) kültürel işbirliği, %25,1'i (226 kişi) askeri işbirliği, %3,3'ü (30 kişi) ise hepsi cevabını vermiştir. Bu cevaplar arasında hepsi ve hiçbiri yanıtları bulunmaktadır. Katılımcıların Azerbaycan-Rusya arasındaki en önemli işbirliği alanına ilişkin dağılım Tablo 52 ve Grafik 50'de görülmektedir.

Tablo 52: Araştırmaya Katılanlar İçin Azerbaycan-Rusya Arasındaki En Önemli İşbirliği Alanına Göre Dağılımı

	Frekans	%
Enerji alanında işbirliği	46	5,1
Siyasi işbirliği	265	29,4
Ekonomik işbirliği	312	34,7
Kültürel işbirliği	21	2,3
Askeri işbirliği	226	25,1
Hepsi	30	3,3
Toplam	900	100

Grafik 50: Araştırmaya Katılanlar İçin Azerbaycan-Rusya Arasındaki En Önemli İşbirliği Alanına Göre Dağılımı

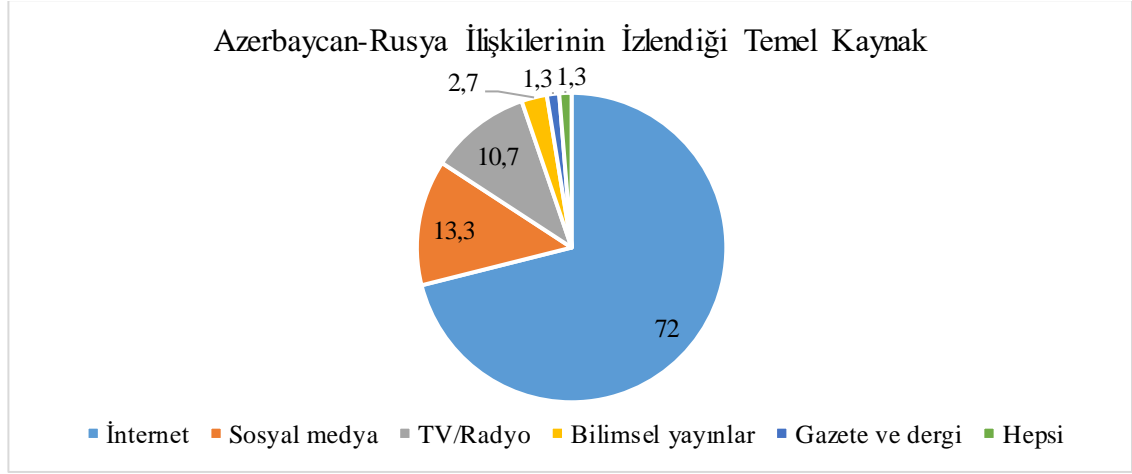

Bu araştırmaya katılanlardan Azerbaycan-Rusya ilişkilerini izlediği kaynakları önemlilik derecesine göre sıralamaları rica olunmuştur. Katılımcıların %72'si (648 kişi) iki ülke arasındaki ilişkileri temel olarak internetten izlediğini, %13,3'ü (120 kişi) TV/Radyo'dan, %10,7'si (96 kişi) sosyal medyadan, %2,7'si (24 kişi) gazete ve dergilerden, %1,3'ü (12 kişi) ise hepsinden izlediğini belirtmiştir. Katılımcıların Azerbaycan-Rusya ilişkilerini izlediği kaynaklara ilişkin dağılım Tablo 53 ve Grafik 51'de görülmektedir.

Tablo 53: Araştırmaya Katılanların Azerbaycan-Rusya İlişkilerini İzlediği Kaynaklara Göre Dağılımı

	Frekans	%
İnternet	648	72
Tv/Radyo	120	13,3
Sosyal medya	96	10,7
Gazete ve dergi	24	2,7
Hepsi	12	1,3
Toplam	900	100

Grafik 51: Araştırmaya Katılanların Azerbaycan-Rusya İlişkilerini İzlediği Kaynaklara Göre Dağılımı

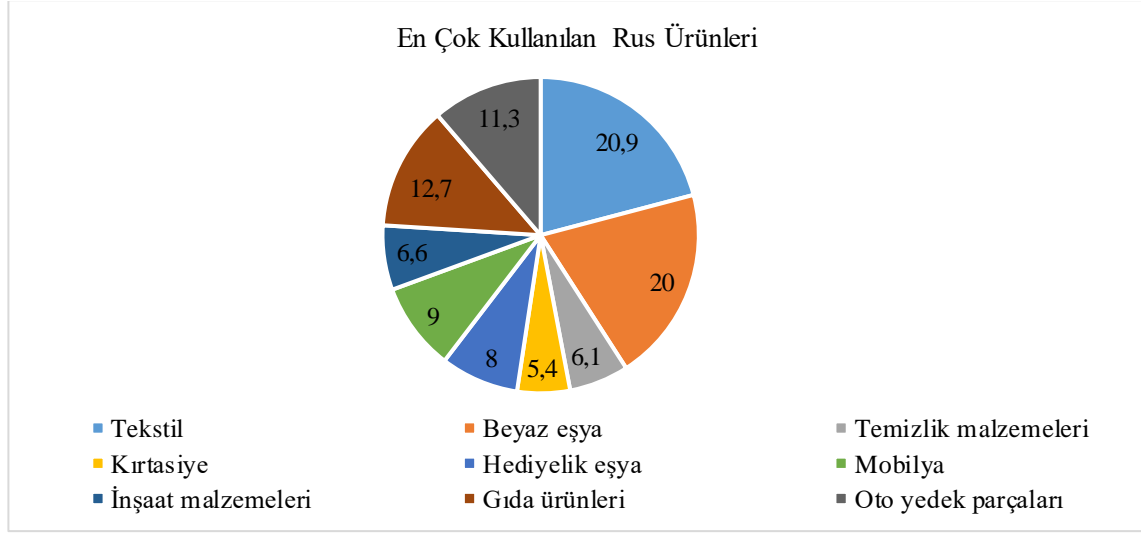

Bu araştırmaya katılanlardan en çok kullandıkları Rus ürünlerini önemlilik derecesine göre sıralamaları rica olunmuştur. Katılımcıların %20,9'u (188 kişi) tekstil ürünleri, %20'si (180 kişi) beyaz eşya, %12,7'si (114 kişi) gıda ürünlerini en çok kullandığını belirtmiştir. Geri kalan kısmı ise diğer yanıtları vermiştir. Katılımcıların en çok kullandığı Rus ürünlerine ilişkin dağılım Tablo 54 ve Grafik 52'de görülmektedir.

Tablo 54: Araştırmaya Katılanların En Çok Kullandığı Rus Ürünlerine Göre Dağılımı

	Frekans	%
Tekstil Ürünleri	188	20,9
Beyaz Eşya	180	20
Temizlik Malzemeleri	55	6,1
Kırtasiye	49	5,4
Hediyelik Eşya	72	8
Mobilya	81	9
İnşaat Malzemeleri	59	6,6
Gıda Ürünleri	114	12,7
Oto Yedek Parça	102	11,3
Toplam	900	100

Grafik 52: Araştırmaya Katılanların En Çok Kullandığı Rus Ürünlerine Göre Dağılımı

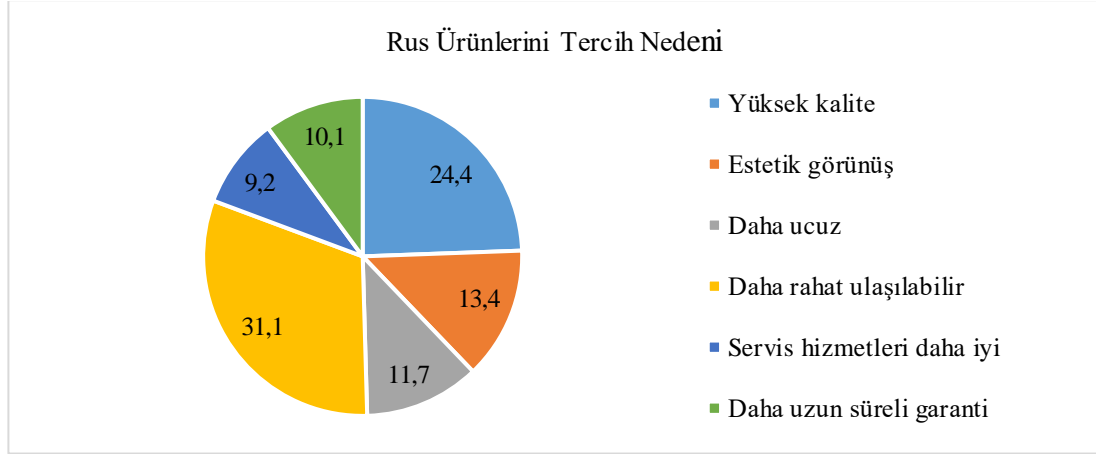

Bu araştırmaya katılanlardan Rus ürünlerini tercih etme nedenlerini önemlilik derecesine göre sıralamaları rica olunmuştur. Katılımcıların %24,4'ü (220 kişi) Rus ürünlerini temel olarak yüksek kaliteli olması nedeniyle tercih ettiğini, %13,4'ü (121 kişi) estetik görünüme sahip olması nedeniyle, %31,1'i (280 kişi) daha rahat ulaşılabilirliği nedeniyle tercih ettiğini belirtmiştir. Geri kalan kısmı ise diğer yanıtları vermiştir. Katılımcıların Rus ürünlerini tercih etme nedenlerine ilişkin dağılım Tablo 55 ve Grafik 53'de görülmektedir.

Tablo 55: Araştırmaya Katılanların Rus Ürünlerini Tercih Etme Nedenlerine Göre Dağılımı

	Frekans	%
Yüksek kaliteli olması	220	24,4
Estetik görünüme sahip olması	121	13,4
Daha ucuz olması	105	11,7
Daha rahat ulaşılabilirliği	280	31,1
Servis hizmetlerinin daha iyi olması	83	9,2
Daha uzun süreli garantiye sahip olması	91	10,1
Toplam	900	100

Grafik 53: Araştırmaya Katılanların Rus Ürünlerini Tercih Etme Nedenlerine Göre Dağılımı

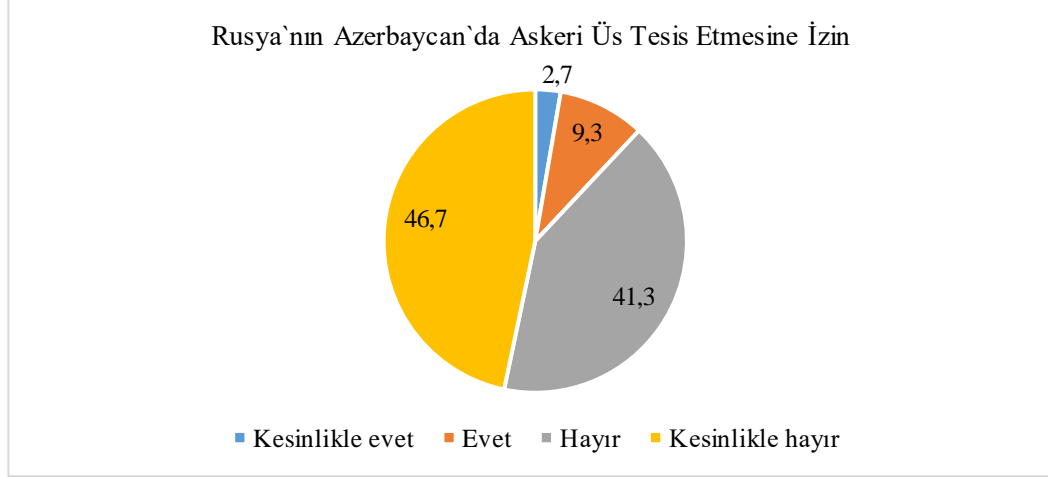

Bu araştırmaya katılanlardan Rusya'nın istediği halde Azerbaycan'ın bu ülkeye askeri üs tesis etmesine olanak sağlaması hakkında düşüncelerini açıklamaları rica olunmuştur. Katılımcıların %2,7'si (24 kişi) buna razı olduğu için kesinlikle evet cevabını vermiş, %9,3'ü (84 kişi) evet, %41,3'ü (372 kişi) hayır, %46,7'si (420 kişi) ise kesinlikle hayır cevabını vermiştir. Katılımcıların bu konuda düşüncelerine ilişkin dağılım Tablo 56 ve Grafik 54'de görülmektedir.

Tablo 56: Araştırmaya Katılanların Rusya'nın İsteddiği Halde Azerbaycan'ın Bu Ülkeye Askeri Üs Tesis Etmesine Olanak Sağlaması Hakkında Düşüncelerine Göre Dağılımı

	Frekans	%
Kesinlikle evet	24	2,7
Evet	84	9,3
Hayır	372	41,3
Kesinlikle hayır	420	46,7
Toplam	900	100

Grafik 54: Araştırmaya Katılanların Rusya'nın İstedığı Halde Azerbaycan'ın Bu Ülkeye Askeri Üs Tesis Etmesine Olanak Sağlaması Hakkında Düşüncelerine Göre Dağılımı

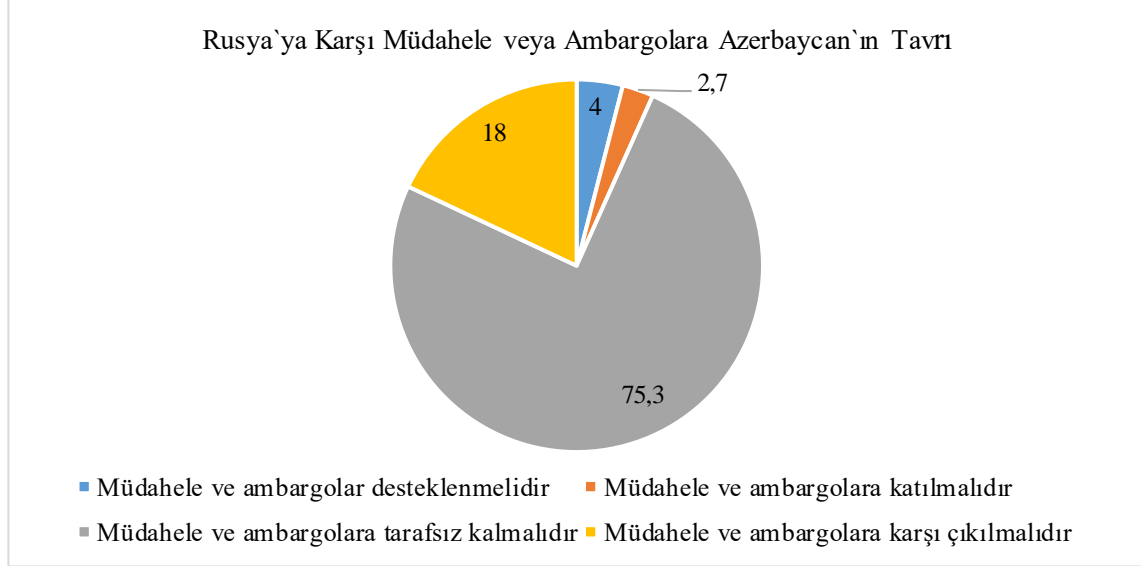

Bu araştırmaya katılanlardan Rusya'ya ABD veya ABD önderliğinde herhangi uluslararası örgüt tarafından müdahale veya ambargo uygulanırsa Azerbaycan'ın tavrı hakkında düşüncelerini açıklamaları rica olunmuştur. Katılımcıların %4'ü (36 kişi) müdahale ve ambargoları desteklemek gerektiğini, %2,7'si (24 kişi) müdahale ve ambargolara katılmak gerektiğini, %75,3'ü (678 kişi) tarafsız kalınması gerektiğini, %18'i (162 kişi) ise müdahale ve ambargolara karşı çıkılması gerektiğini belirtmiştir. Katılımcıların bu konuda düşüncelerine ilişkin dağılım Tablo 57 ve Grafik 55'de görülmektedir.

Tablo 57: Araştırmaya Katılanların Rusya'ya ABD veya ABD Önderliğinde Herhangi Uluslararası Örgüt Tarafından Müdahale veya Ambargo Uygulanırsa Azerbaycan'ın Tavrı Hakkında Düşüncelerine Göre Dağılımı

	Frekans	%
Müdahale ve ambargolar desteklenmelidir	36	4
Müdahale ve ambargolara katılmalıdır	24	2,7
Müdahale ve ambargolara tarafsız kalmalıdır	678	75,3
Müdahale ve ambargolara karşı çıkılmalıdır	162	18
Toplam	900	100

Grafik 55: Araştırmaya Katılanların Rusya'ya ABD veya ABD Önderliğinde Herhangi Uluslararası Örgüt Tarafından Müdahale veya Ambargo Uygulanırsa Azerbaycan'ın Tavrı Hakkında Düşüncelerine Göre Dağılımı

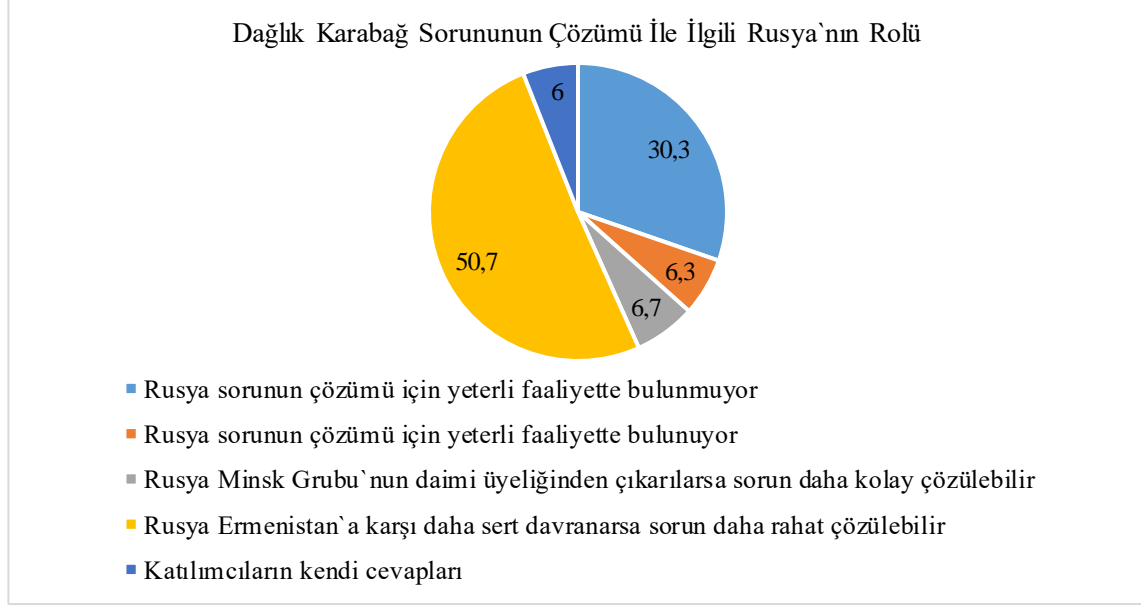

Bu araştırmaya katılanlardan Dağlık Karabağ sorununun çözümü ile ilgili Rusya'nın rolü hakkında düşüncelerini açıklamaları rica olunmuştur. Katılımcıların %30,3'ü (273 kişi) Rusya'nın sorunun çözümü için yeterli faaliyette bulunmadığını, %6,3'ü (57 kişi) Rusya'nın bu konuda yeterli faaliyette bulunduğunu, %6,7'si (60 kişi) Rusya'nın Minsk Grubu eş başkanlığından çıkarılırsa sorunun daha kolay çözülebileceğini, %50,7'si (456 kişi) Rusya'nın Ermenistan'a daha sert davranırsa sorunun daha rahat çözülebileceğini açıklamıştır. %6 (54 kişi) ise kendi cevaplarını vermişler. Katılımcıların bu konuda düşüncelerine ilişkin dağılım Tablo 58 ve Grafik 56'da görülmektedir.

Tablo 58: Araştırmaya Katılanların Dağlık Karabağ Sorununun Çözümü İle İlgili Rusya'nın Rolü Hakkında Düşüncelerine Göre Dağılımı

	Frekans	%
Rusya sorunun çözümü için yeterli faaliyette bulunmuyor	273	30,3
Rusya sorunun çözümü için yeterli faaliyette bulunuyor	57	6,3
Rusya Minsk Grubu eş başkanlığından çıkarılırsa sorun daha kolay çözülebilir	60	6,7
Rusya Ermenistan'a karşı daha sert davranırsa sorun daha rahat çözülebilir	456	50,7
Katılımcıların kendi cevapları	54	6
Toplam	900	100

Grafik 56: Araştırmaya Katılanların Dağlık Karabağ Sorununun Çözümü İle İlgili Rusya'nın Rolü Hakkında Düşüncelerine Göre Dağılımı

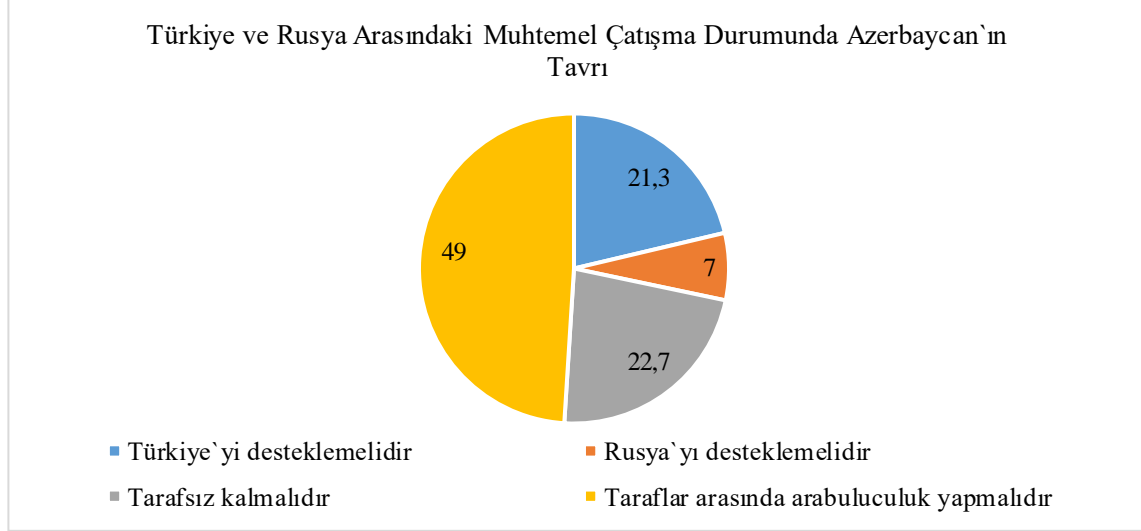

Bu araştırmaya katılanlardan Türkiye ve Rusya arasında herhangi bir çatışma durumunda Azerbaycan'ın nasıl davranması gerektiği hakkında düşüncelerini açıklamaları rica olunmuştur. Katılımcıların %21,3'ü (192 kişi) Türkiye'nin desteklenmesi, %7'si (63 kişi) Rusya'nın desteklenmesi, %22,7'si (204 kişi) tarafsız kalınması, %49'u (441 kişi) ise taraflar arasında arabuluculuk yapılması gerektiğini açıklamıştır. Katılımcıların bu konuda düşüncelerine ilişkin dağılım Tablo 59 ve Grafik 57'de görülmektedir.

Tablo 59: Araştırmaya Katılanların Türkiye ve Rusya Arasında Herhangi Bir Çatışma Durumunda Azerbaycan'ın Nasıl Davranması Gerektiği Hakkında Düşüncelerine Göre Dağılımı

	Frekans	%
Türkiye'yi desteklemelidir	192	21,3
Rusya'yı desteklemelidir	63	7
Tarafsız kalmalıdır	204	22,7
Taraflar arasında arabuluculuk yapmalıdır	441	49
Toplam	900	100

Grafik 57: Araştırmaya Katılanların Türkiye ve Rusya Arasında Herhangi Bir Çatışma Durumunda Azerbaycan'ın Nasıl Davranması Gerektiği Hakkında Düşüncelerine Göre Dağılımı

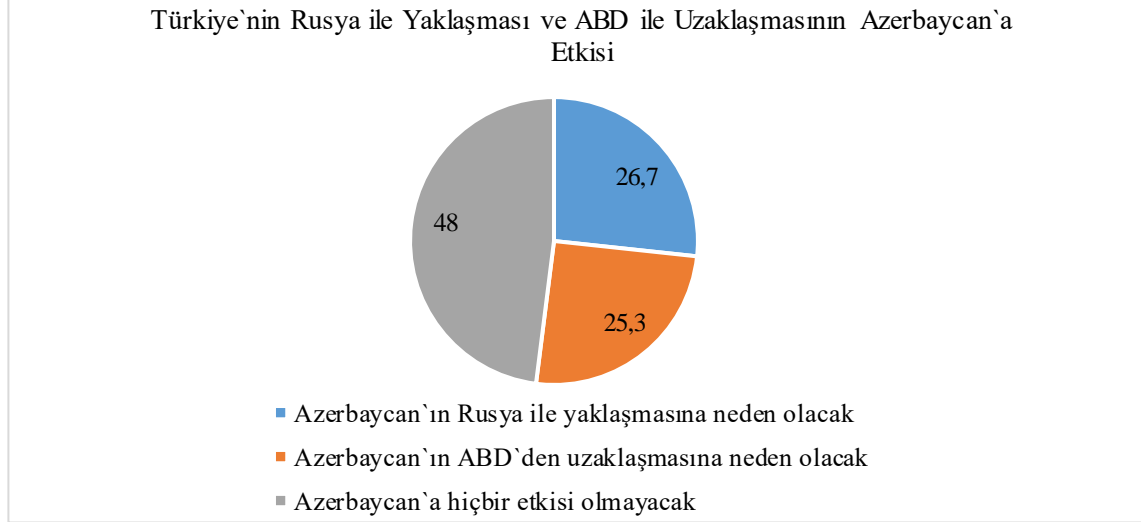

Bu araştırmaya katılanlardan Türkiye'nin son zamanlar Rusya ile yaklaşması ve ABD ile uzaklaşmasının Azerbaycan'a etkisi hakkında düşüncelerini açıklamaları rica olunmuştur. Katılımcıların %26,7'si (240 kişi) bu durumun Azerbaycan'ın Rusya ile yaklaşmasına neden olacağını, %25,3'ü (228 kişi) Azerbaycan'ın ABD'den uzaklaşmasına neden olacağını, %48'i (432 kişi) ise Azerbaycan'a hiçbir etkisi olmayacağını açıklamıştır. Katılımcıların bu konuda düşüncelerine ilişkin dağılım Tablo 60 ve Grafik 58'de görülmektedir.

Tablo 60: Araştırmaya Katılanların Türkiye'nin Son Zamanlar Rusya ile Yaklaşması ve ABD ile Uzaklaşmasının Azerbaycan'a Etkisi Hakkında Düşüncelerine Göre Dağılımı

	Frekans	%
Azerbaycan'ın Rusya ile yaklaşmasına neden olacak	240	26,7
Azerbaycan'ın ABD'den uzaklaşmasına neden olacak	228	25,3
Azerbaycan'a hiçbir etkisi olmayacak	432	48
Toplam	900	100

Grafik 58: Araştırmaya Katılanların Türkiye'nin Son Zamanlar Rusya ile Yaklaşması ve ABD ile Uzaklaşmasının Azerbaycan'a Etkisi Hakkında Düşüncelerine Göre Dağılımı

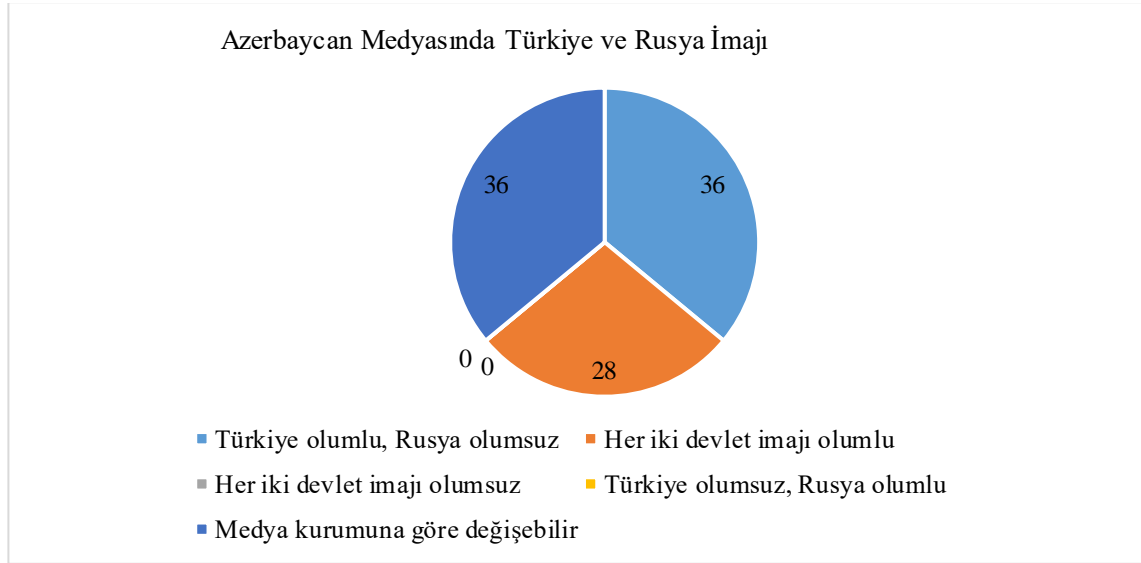

Bu araştırmaya katılanlardan Azerbaycan medyasında Türkiye ve Rusya imajını nasıl gördüklerini açıklamaları rica olunmuştur. Katılımcıların %36'sı (324 kişi) Türkiye imajını olumlu, Rusya imajısı ise olumsuz gördüğünü açıklarken, %28'i (252 kişi) her iki devlet imajını olumlu gördüğünü, %36'sı (324 kişi) ise ülke imajının medya kurumuna göre değişebileceğini belirtmiştir. Katılımcıların bu konuda düşüncelerine ilişkin dağılım Tablo 61 ve Grafik 59'da görülmektedir.

Tablo 61: Araştırmaya Katılanların Azerbaycan Medyasında Türkiye ve Rusya İmajını Nasıl Gördüklerine Göre Dağılımı

	Frekans	%
Türkiye olumlu, Rusya olumsuz	324	36
Her iki devlet imajı olumlu	252	28
Her iki devlet imajı olumsuz	0	0
Türkiye olumsuz, Rusya olumlu	0	0
Medya kurumuna göre değişebilir	324	36
Toplam	900	100

Grafik 59: Araştırmaya Katılanların Azerbaycan Medyasında Türkiye ve Rusya İmajı Nasıl Gördüklerine Göre Dağılımı

3.3. Azerbaycan'da Türkiye Algısının Değerlendirilmesi

Bu araştırmaya katılanların %6,7'si (60 kişi) Türk'tür (Tablo 7). Katılımcıların %1,3'ü (12 kişi) Türkiye vatandaşıdır (Tablo 8). Bu araştırmaya katılanların %23'ü (207 kişi) Türkiye'de eğitim almıştır (Tablo 12). Azerbaycancanın yanısıra katılımcıların %60'ı (540 kişi) Türkçe bilmektedir (Tablo 13). Bu araştırmaya katılanların %3,7'si aile içinde (33 kişi) Türkçeyi kullanmaktadır (Tablo 14).

Katılımcıların %81,5'i (734 kişi) Azerbaycan'ın öncelikli dost devleti olarak Türkiye'yi görmektedir (Tablo 20). Katılımcıların bir kısmı Rusya'yı Azerbaycan'ın düşman devletleri sırasında görse de Türkiye'ye düşman devletler sırasında yer vermemişler ve sadece dost olarak görüyorlar. Katılımcıların %10,1'i (91 kişi) Türkiye'ye sempati duyduğunu belirtmiştir (Tablo 23). Bu araştırmaya katılanların %8'i (72 kişi) Türkiye'yi ikinci vatan olarak görmektedir (Tablo 24). Bu araştırmaya katılanlardan %15'i (135 kişi) Türkiye vatandaşı ile evlenmeyi üstün tuttuğunu belirtmiştir (Tablo 25). Bu araştırmaya katılanların %30,7'si (276 kişi) tatil için Türkiye'yi üstün tutmaktadır (Tablo 26). Bu araştırmaya katılanların %40'ı (360 kişi) doğal afetler zamanı Türkiye'den yardım almayı üstün tutmaktadır (Tablo 27). Bu araştırmaya katılanların %4'ü (36 kişi) Türkiye'de eğitim almayı üstün tuttuğunu açıklamıştır (Tablo 28).

Bu araştırmaya katılanların büyük kısmı, yani %49,4`ü (445 kişi) Türkiye hakkında çok bilgili olduğunu belirtmiştir (Tablo 29). Katılımcıların Türkiye ve Türklerle ilgili bilgileri edindiği temel kaynaklar internet (%15,5 veya 140 kişi), Türkiye`yi ziyaret (%14,9 veya 134 kişi), Türkiye`de eğitim (%12,6 veya 113 kişi), Türkiye`deki akrabalar (%11,6 veya 104 kişi) ve Türklerle aynı evde yaşamak (%10,7 veya 96 kişi) olmuştur (Tablo 30). Bu araştırmaya katılanların büyük kısmı yani %37,3`ü (336 kişi) Türklere karşı hiçbir Şey hiss etmediğini, benzer sayıda kişi ise, yani katılımcıların %34,7`si (312 kişi) Türklere karşı sevgi duyduğu yanıtını vermiştir. %16`lık (144 kişi) bir kısım Türklere karşı güvensizlik ve %12`lik (108 kişi) bir kısım da şüphe hiss ettiğini belirtmiştir. Genel olarak Türklere karşı temel duygular sevgi, teşekkür, güvensizlik, şüphe ve hayranlık olarak belirtilebilir (Tablo 31). Katılımcıların %44`lük büyük bir kısmı Türk halkını eski dönemlerden aynı tarihsel kökene sahip olduğumuz halk olarak görmektedir. Türk halkının Azerbaycan`daki temel imajı olarak vatansever bir halk (%42,7 veya 384 kişi), kardeş halk (%41,3 veya 372 kişi), savaşçı bir halk (%29,3 veya 264) görölmektedir. Fakat %28`lik (252 kişi) önemli bir kısım da Türk halkını dindar, %13,3 (120 kişi) gelişmemiş bir halk, %5,3`lük (48 kişi) küçük bir kısım ise güvenilemeyen bir halk olarak görmektedir (Tablo 32). Bu araştırmaya katılanların %53,3`lük büyük bir kısmı Türkiye`yi Azerbaycan`ı destekleyen ülke olarak görmektedir. Aynı zamanda temel yanıtlar arasında Müslüman ülkesi (%41,3 veya 372 kişi), turistik bir ülke (%40 veya 360 kişi), ortak tarihsel geçmişe sahip olduğumuz ülke (%37,3 veya 336 kişi) yer almaktadır. Bununla birlikte katılımcıların %16`lık (144 kişi) bir kısmı Türkiye`yi demokratik olmayan bir ülke olarak görüyor. %16 (144 kişi) için Türkiye Doğu ülkesi iken, %1,3 (12 kişi) için Türkiye Batı ülkesidir (Tablo 33). Katılımcıların %65,3`lük (588 kişi) büyük bir kısmı Türkiye`yi daha önce ziyaret etmiştir (Tablo 34). Türkiye`yi ziyaret amacı temel olarak eğitim (%23 veya 207 kişi) ve turistik (%17,7 veya 159 kişi) olmuştur (Tablo 35). Bu araştırmaya katılanların %53,3`lük (480 kişi) büyük bir kısmı Azerbaycan-Türkiye ilişkilerini dost ülke olarak görmekte iken, sadece %6,7`lik küçük bir kısmı (60 kişi) Türkiye`yi güvenilemez ülke olarak tespit etmiştir. Başka ifadeyle katılımcıların büyük kısmı için Türkiye Azerbaycan`ın dostu ve stratejik müttelikidir (Tablo 36). Katılımcıların büyük kısmı %37,5 (338 kişi) Azerbaycan-Türkiye arasındaki en önemli işbirliği alanı olarak enerji alanında işbirliğini belirtmiştir. Sadece %1,1 (10 kişi) ise iki ülke arasındaki en önemli işbirliği alanı olarak askeri işbirliğini belirtmiştir (Tablo 37). Bu araştırmaya katılanların

%70,7'lik (636 kişi) büyük kısmı iki ülke arasındaki ilişkileri internetten takip etmektedir. Fakat diğer kaynaklara, özellikle sosyal medya (%13,3 veya 120 kişi) ve TV/Radyo'ya (%6,7 veya 60 kişi) üstünlük veren katılımcılar da vardır (Tablo 38). Katılımcıların en çok kullandıkları Türk ürünleri tekstil ürünleri (%32,7 veya 294 kişi) ve gıda ürünleridir (%17,7 veya 160 kişi) (Tablo 39). Türk ürünlerinin tercih edilmesinin temel nedenleri olarak yüksek kaliteli olması (%31,1 veya 280 kişi), daha rahat ulaşılabilirliği (%19,7 veya 177 kişi) ve estetik görünüme sahip olması (%18,2 veya 164 kişi) belirtilmiştir. Çok az kişi Türk ürünlerinin ucuz olduğu yanıtını vermiştir (%9,3 veya 84 kişi) (Tablo 40). Katılımcıların %38,7'lik (348 kişi) büyük kısmı Türkiye'nin Azerbaycan'da askeri üs tesis etmesine hayır demiştir. Fakat %22,7'lik (204 kişi) bu konuda evet yanıtını vermiştir. Toplam olarak %36 (324 kişi) Türkiye'nin Azerbaycan'da askeri üs tesis etmesine kesinlikle evet veya evet yanıtı vererek razı olduğunu ifade etmiş, %64'lük (576 kişi) ise hayır veya kesinlikle hayır yanıtı vererek razı olmadığını ifade etmiştir (Tablo 41). Bu araştırmaya katılanların %45,3'lük (408 kişi) büyük bir kısmı Türkiye'ye ABD veya ABD önderliğinde herhangi uluslararası örgüt tarafından müdahale veya ambargo uygulanırsa Azerbaycan'ın tarafsız kalması gerektiğini belirtmiş, fakat %46,7'lik (420 kişi) bundan daha büyük bir kısmı da bu müdahale ve ambargoları karşı çıkılmasını savunmuştur (Tablo 42). Toplam %8'lik (72 kişi) küçük bir kısım ise bu müdahale ve ambargoları desteklemiş veya onlara katılmak gerektiğini belirtmiştir. Katılımcıların %47,6'sı (428 kişi) Dağlık Karabağ sorununun çözümü ile ilgili Türkiye'nin yeterli faaliyette bulunmadığı yanıtını vermiştir. Fakat %24,3'lük (219 kişi) önemli bir kısım Türkiye'nin Minsk Grubu eş başkanlığına dahil edilirse sorunun çözümünde daha önemli rol oynayabileceğine inandığı görülebilir (Tablo 43).

3.4. Azerbaycan'da Rusya Algısının Değerlendirilmesi

Bu araştırmaya katılanların %2,7'si (24 kişi) Rus'tur (Tablo 7). Bu araştırmaya katılanların %1,8'i (16 kişi) Rusya vatandaşıdır (Tablo 8). Bu araştırmaya katılanların %2,4'ü (22 kişi) Rusya'da eğitim almıştır (Tablo 12). Azerbaycanın yanısıra katılımcıların %58,7'si (528 kişi) Rusça bilmektedir (Tablo 13). Bu araştırmaya katılanların %87,2'si (785 kişi) aile içerisinde Azerbaycanca kullanmakta iken, %7,6'sı (68 kişi) Rusça kullanmaktadır (Tablo 14).

Katılımcıların %31,3'ü (282 kişi) Azerbaycan'ın öncelikli dost devleti olarak Rusya'yı görmektedir (Tablo 20). Katılımcıların %17,1'i (154 kişi) Azerbaycan'ın öncelikli düşman devleti olarak Rusya'yı görmektedir (Tablo 21). Katılımcıların %11'i (99 kişi) Rusya'ya sempati duyduğunu belirtmiştir (Tablo 23). Bu araştırmaya katılanların %6,7'si (60 kişi) Rusya'yı ikinci vatan olarak görmektedir (Tablo 24). Bu araştırmaya katılanlardan %12'si (108 kişi) Rusya vatandaşı ile evlenmeyi üstün tuttuğunu belirtmiştir (Tablo 25). Bu araştırmaya katılanların %5,3'ü (47 kişi) tatil için Rusya'yı üstün tutmaktadır (Tablo 26). Bu araştırmaya katılanların %11'i (99 kişi) doğal afetler zamanı Rusya'dan yardım almayı üstün tutmaktadır (Tablo 27). Bu araştırmaya katılanların %9,3'ü (84 kişi) Rusya'da eğitim almayı üstün tuttuğunu açıklamıştır (Tablo 28).

Bu araştırmaya katılanların büyük kısmı, yani %44'ü (396 kişi) Rusya hakkında çok bilgili, aynı kadar kişi de bilgili olduğunu belirtmiştir (Tablo 44). Katılımcıların Rusya ve Ruslarla ilgili bilgileri edindiği temel kaynaklar internet (%21,2 veya 191 kişi), Rusya'yı ziyaret (%20 veya 179 kişi), Rusya'daki akrabalar (%14,4 veya 130 kişi) ve tarih derslikleri (%7,3 veya 66 kişi) olmuştur (Tablo 45). Bu araştırmaya katılanların büyük kısmı yani %38,7'si (348 kişi) Ruslara güvensizlik hiss ettiğini, %28'i (252 kişi) Ruslara karşı şüphe duyduğunu, yine %28'i (251 kişi) de Ruslara karşı hiçbir şey hissetmediği yanıtını vermiştir. Hatta %5,3'lük (48 kişi) küçük bir kısım Ruslara karşı nefret hiss ettiğini belirtmiştir. Genel olarak Ruslara karşı temel duygular güvensizlik, şüphe, korku olarak belirtilebilir. Fakat bununla birlikte Ruslara karşı sevgi (%9,3 veya 84 kişi) ve hayranlık (%6,7 veya 60 kişi) duyanlar da olmuştur (Tablo 46). Katılımcıların %62,7'lik büyük bir kısmı Rus halkını sadece Rusya'da yaşayan bir halk olarak görmektedir. Rus halkının Azerbaycan'daki temel imajı olarak güvenilmeyen bir halk (%29,3 veya 264 kişi), kültürlü bir halk (%25,3 veya 228 kişi), savaşçı bir halk (%13,3 veya 138 kişi) olarak görülmektedir. Fakat %8'lik (72 kişi) küçük bir kısım Rus halkını kardeş halk, %5,2'lik (47 kişi) bir kısım da güvenilir bir halk olarak görmektedir (Tablo 47). Bu araştırmaya katılanların %56'lık (504 kişi) büyük bir kısmı Rusya'yı sadece Rusların yaşadığı bir ülke olarak görmektedir. Aynı zamanda temel yanıtlar arasında Azerbaycan'a hiçbir destek vermeyen ülke (%14,7 veya 132 kişi), Hıristiyan ülkesi (%32 veya 288 kişi), ortak tarihsel geçmişe sahip olduğumuz ülke (%44 veya 396 kişi) yer almaktadır. Katılımcıların %17,3'lük (156 kişi) bir kısmı Rusya'yı ziyaret etmek istemektense de, %8'i (72 kişi) asla Rusya'ya gitmek istemediğini belirtmiştir

(Tablo 48). Katılımcıların %53`lük (477 kişi) büyük bir kısmı Rusya`yı daha önce ziyaret etmemiştir (Tablo 49). Rusya`yı ziyaret edenlerin temel amacı temel olarak dost ve akraba ziyareti (%20 veya 180 kişi) ve iş (%13,3 veya 120 kişi) belirtilmiştir (Tablo 50). Bu araştırmaya katılanların %46,7`lik (420 kişi) büyük bir kısmı Azerbaycan-Rusya ilişkilerini komşu ülke olarak görmekte iken, sadece %8`lik küçük bir kısmı (72 kişi) Rusya`yı dost ülke olarak tespit etmiştir. Hatta katılımcıların %2,7`si (24 kişi) Rusya`yı düşman ülke olarak nitelendirmiştir. Başka ifadeyle katılımcıların önemli bir kısmı için (%24 veya 216 kişi) Rusya Azerbaycan için güvenilmez ve düşman ülkedir. Bununla birlikte %21,3`lük (192 kişi) önemli bir kısım da iki ülke arasındaki ilişkileri stratejik müttefiklik düzeyinde değerlendirmiştir (Tablo 51). Katılımcıların büyük kısmı %34,7 (312 kişi) Azerbaycan-Rusya arasındaki en önemli işbirliği alanı olarak ekonomik işbirliğini, %29,4`lük (265 kişi) bir kısım siyasi işbirliğini ve %25,1`lik (226 kişi) önemli bir kısım da askeri işbirliğini belirtmiştir. Görüldüğü gibi iki ülke arasındaki temel işbirliği alanları olarak siyasi, ekonomik ve askeri sektörler belirtilmiştir (Tablo 52). Bu araştırmaya katılanların %72`lik (648 kişi) büyük kısmı iki ülke arasındaki ilişkileri internette takip etmektedir. Fakat diğer kaynaklara, özellikle TV/Radyo (%13,3 veya 120 kişi) ve sosyal medyaya (%10,7 veya 96 kişi) üstünlük veren katılımcılar da vardır (Tablo 53). Katılımcıların en çok kullandıkları Rus ürünleri tekstil ürünleri (%20,9 veya 188 kişi), beyaz eşya (%20 veya 180 kişi) ve gıda ürünleridir (%12,7 veya 114 kişi) (Tablo 54). Rus ürünlerinin tercih edilmesinin temel nedenleri olarak daha rahat ulaşılabilirliği (%31,1 veya 280 kişi), yüksek kaliteli olması (%24,4 veya 220 kişi) belirtilmiştir (Tablo 55). Katılımcıların %46,7`lik (420 kişi) büyük kısmı Rusya`nın Azerbaycan`da askeri üs tesis etmesine kesinlikle hayır demiştir. Toplam olarak %12 (108 kişi) Rusya`nın Azerbaycan`da askeri üs tesis etmesine kesinlikle evet veya evet yanıtı vererek razı olduğunu ifade etmiş, %88`lik (792 kişi) büyük bir kısım ise hayır veya kesinlikle hayır yanıtı vererek razı olmadığını ifade etmiştir (Tablo 56). Bu araştırmaya katılanların %75,3`lük (678 kişi) büyük bir kısmı Rusya`ya ABD veya ABD önderliğinde herhangi uluslararası örgüt tarafından müdahale veya ambargo uygulanırsa Azerbaycan`ın tarafsız kalması gerektiğini belirtmiş. Sadece %6,7`lik (60 kişi) küçük bir kısım bu müdahale ve ambargoları desteklemiş veya onlara katılmak gerektiğini savunmuştur (Tablo 57). Katılımcıların %50,7`lik büyük kısmı (456 kişi) Rusya`nın Ermenistan`a karşı daha sert davranırsa Dağlık Karabağ sorununun daha rahat çözülebileceğine inanmaktadır. Bununla birlikte

%30,3'lük (273 kişi) önemli bir kısım Rusya'nın sorunun çözümü için yeterli faaliyette bulunmadığı yanıtını vermiştir (Tablo 58).

Araştırmaya katılanların %49'luk (441 kişi) büyük bir kısmı Türkiye ve Rusya arasında herhangi bir çatışma durumunda Azerbaycan'ın arabuluculuk yaparak tarafları barışa çağırması gerektiğini savunmaktadır. Bununla birlikte Türkiye'yi desteklemek gerektiğini savunanlar (%21,3 veya 192 kişi) Rusya'yı desteklemek gerektiğini savunanlardan (%7 veya 63 kişi) önemli derecede çoktur. %22,7'lik (204 kişi) önemli bir kısım ise Azerbaycan'ın tarafsız kalmasının en uygun seçim olduğunu belirtmiştir (Tablo 59). Katılımcıların %48'lik (432 kişi) büyük bir kısmı Türkiye'nin Rusya ile yaklaşması ve ABD ile uzaklaşmasının Azerbaycan'a hiçbir etkisi olmayacağını düşünmektedir. Azerbaycan'ın Rusya ile yaklaşmasına neden olacağına inananların sayısı (%26,7 veya 240 kişi) Azerbaycan'ın ABD'den uzaklaşmasına neden olacağına inananların sayısına (%25,3 veya 228 kişi) neredeyse beraberdır (Tablo 60). Araştırmaya katılanların %36'sı (324 kişi) Azerbaycan'da Türkiye ve Rusya imajının medya kurumuna göre değiştiğini belirtmekte iken, aynı kadar kişi Türkiye imajının olumlu, Rusya imajının ise olumsuz olduğunu açıklamıştır (Tablo 61).

3.5. Azerbaycan'da Türkiye ve Rusya Algısının Karşılaştırmalı Analizi

Bu araştırmaya katılanlar arasında Türklerin sayısı (%6,7 veya 60 kişi) Rusların sayısından (%2,7 veya 24 kişi) çoktur. Bununla birlikte sadece katılımcıların %1,3'ü veya 12 Azerbaycanlı Türkiye vatandaşı iken Rusya vatandaşı olan Azerbaycanlıların sayısı daha çoktur (%1,8 veya 16 kişi). Türkiye'de eğitim almış katılımcıların sayısı (%23 veya 207 kişi) Rusya'da eğitim almış katılımcıların sayısından (%2,4 veya 22 kişi) daha fazladır. Bununla birlikte Türkçe bilen kesimin sayısı (%60 veya 540 kişi) Rusça bilen kesimin sayısından (%58,7 veya 528 kişi) çok fazla değildir. Hatta aile içerisinde Türkçeyi kullanan sadece 33 kişi (%3,7) varken, bundan iki kere civarı daha çok, 68 kişi (%7,6) aile içerisinde Rusçayı kullanmaktadır. Bu durum Azerbaycan'da Rus dilinin Sovyet dönemi ve daha önceki Çar Rusyası döneminden itibaren yaygınlaşması ve güncel hayatta kullanılan dile dönüşmesi ile ilgilidir.

Katılımcıların %81,5'lik (734 kişi) büyük kısmı Türkiye'yi Azerbaycan'ın öncelikli dost devleti olarak görmekte iken, Rusya'yı dost devlet olarak görenlerin sayısı çok daha azdır (%31,3 veya 282 kişi). Katılımcıların %17,1'lik (154 kişi) önemli bir kısmı

Rusya'yı Azerbaycan'ın öncelikli düşman devletleri sırasında olduğunu belirtse de Türkiye'ye düşman devletler sırasında yer verilmemiştir ve sadece dost devletler sırasında kabul edilmiştir. Bununla birlikte hem Türkiye'ye sempati duyan kişilerin sayısı %10,1'i (91 kişi) hem de Rusya'ya sempati duyan kişilerin sayısı %11'i (99 kişi) eşit civardadır. İkinci vatan olarak Türkiye'yi kabul edenlerin sayısı da %8'i (72 kişi) ikinci vatan olarak Rusya'yı kabul edenlerin sayısından %6,7'si (60 kişi) çok fazla değildir. Türkiye vatandaşı ile evlenmeyi üstün tutan kişilerin sayısı %15'i (135 kişi) Rusya vatandaşı ile evlenmeyi üstün tuttuğunu belirtenlerin sayısından %12'si (108 kişi) fazladır. Türkiye'de tatil yapmayı üstün tutanların sayısı (%30,7 veya 276 kişi) Rusya'da tatil yapmayı tercih edenlerin sayısından (%5,3 veya 47 kişi) 6 kere daha çoktur. Aynı şeyi doğal afetler zamanı yardım almak konusunda da söyleyebiliriz. Şöyle ki, katılımcıların %40'ı (360 kişi) doğal afetler zamanı Türkiye'den yardım almayı üstün tutmaktasa da, sadece %11 veya 99 kişi doğal afetler zamanı Rusya'dan yardım almayı üstün tuttuğunu belirtmiştir. Fakat aynı durum eğitimle ilgili söz konusu değildir. Şöyle ki, Türkiye'de eğitime üstünlük verenlerin sayısı (%4 veya 36 kişi) Rusya'da eğitime üstünlük verenlerin sayısından (%9,3 veya 84 kişi) önemli bir miktar azdır.

Bu araştırmaya katılanların Türkiye ve Rusya hakkında bilgililik oranı neredeyse aynıdır. Yani %49,4 veya 445 kişi Türkiye hakkında çok bilgili olduğu yanıtını verirken %44 veya 396 kişi de Rusya hakkında çok bilgili olduğu yanıtını vermiştir. Katılımcıların Türkiye ve Türkler, Rusya ve Ruslarla ilgili bilgileri edindiği temel kaynaklar internet, bu ülkeleri ziyaret, bu ülkelerdeki akrabalar ve tarih derslikleri belirtilmiştir. Fakat katılımcıların Türklere ve Ruslara karşı duyguları farklılık göstermektedir. Şöyle ki, Türklere karşı temel duygular olarak sevgi, teşekkür, daha az güvensizlik, şüphe ve hayranlık belirtilmişse de, Ruslara karşı temel duygular güvensizlik, şüphe, hatta nefret, çok az derecede sevgi ve hayranlık belirtilmiştir. Türk halkının Azerbaycan'daki temel imajı eski dönemlerden aynı tarihsel kökene sahip olduğumuz, vatansever, kardeş ve savaşçı bir halk olarak belirtilebilir. Fakat küçük bir kısım Türk halkını dindar, gelişmemiş, hatta güvenilmeyen bir halk olarak da görmektedir. Rus halkının Azerbaycan'daki temel imajı olarak ise güvenilmeyen, kültürlü ve savaşçı bir halk olarak görülmektedir. Fakat küçük bir kısım Rus halkını kardeş ve güvenilir bir halk olarak da görmektedir. Türkiye'nin Azerbaycan'daki temel imajı Azerbaycan'ı destekleyen, Müslüman, turistik ve ortak tarihsel geçmişe sahip

olduğumuz bir ülke, Rusya'nın temel imajı ise Rusların yaşadığı, Azerbaycan'a hiçbir destek vermeyen, Hıristiyan ve ortak tarihsel geçmişe sahip olduğumuz ülkedir. Rusya ile kıyasla Türkiye'yi ziyaret edenlerin sayısı daha çoktur. Şöyle ki, katılımcıların sadece %47'lik (423 kişi) bir kısmı daha önce Rusya'yı ziyaret etmişse de, Türkiye'yi daha önce ziyaret edenlerin sayısı (%65,3 veya 588 kişi) çok daha fazladır. Türkiye'yi ziyaretin temel amacı eğitim ve turizm ise, Rusya'yı ziyaretin temel amacı dost ve akrabaları ziyaret ve iştir. Katılımcıların büyük kısmı için Türkiye Azerbaycan'ın dostu ve stratejik müttefiki olarak görülse de, Rusya sadece komşu ülke olarak görülmektedir. Azerbaycan-Türkiye arasındaki en önemli işbirliği alanı olarak enerji alanında işbirliğini, en az önem taşıyanı ise askeri işbirliği belirtmiştir. Azerbaycan-Rusya arasındaki en önemli işbirliği alanları olarak ise ekonomik işbirliğininin yanısıra, siyasi ve askeri işbirliği de yer almaktadır. Hem Azerbaycan-Türkiye arasındaki ilişkiler hem de Azerbaycan-Rusya arasındaki ilişkiler temel olarak internet, sırasıyla sosyal medya ve TV/Radyo'dan takip edilmektedir. Gazete, dergi ve bilimsel yayınlardan ikili ilişkileri izleyenlerin sayısı çok azdır. Katılımcıların en çok kullandıkları Türk ürünleri tekstil ve gıda ürünleri, en çok kullandıkları Rus ürünleri ise tekstil, gıda ürünlerinin yanısıra hem de beyaz eşyadır. Türk ürünlerinin tercih edilmesine neden olan temel unsurlar olarak önce yüksek kalite daha sonra rahat ulaşılabilirlik belirtilmişse de, Rus ürünleri konusunda önce rahat ulaşılabilirlik daha sonra yüksek kalite yanıtı verilmiştir. Katılımcıların büyük kısmı hem Türkiye'nin hem de Rusya'nın Azerbaycan'da askeri üs tesis etmesine sıcak bakmadığını ifade etmiştir. Fakat bu konuda Türkiye'ye evet veya kesinlikle evet cevabı verenlerin sayısı Rusya'ya olumlu yanıt verenlerin sayısından daha fazladır. Şöyle ki, katılımcıların toplam %36'sı (324 kişi) Türkiye'nin Azerbaycan'da askeri üs tesis etmesine kesinlikle evet veya evet yanıtı verirken, Rusya'nın Azerbaycan'da askeri üs tesis etmesine kesinlikle evet veya evet yanıtı verenlerin sayısı sadece %12 veya 108 kişi olmuştur. Katılımcıların büyük kısmı hem Türkiye'ye hem de Rusya'ya ABD veya ABD önderliğinde herhangi uluslararası örgüt tarafından müdahale veya ambargo uygulanırsa Azerbaycan'ın tarafsız kalması gerektiğini belirtmiştir. Fakat bu konuda Türkiye'yi desteklemek, yani müdahale ve ambargolara karşı çıkmak gerektiğini savunanların sayısı (%45,3 veya 408 kişi), Rusya'yı desteklemek gerektiğini savunanların sayısından (%18 veya 162 kişi) çok daha fazladır. Katılımcıların önemli bir kısmı Türkiye'nin ve Rusya'nın Dağlık Karabağ sorununun çözümü ile ilgili yeterli faaliyette bulunmadığını belirtmiştir. Fakat daha

büyük kısım Rusya'nın Ermenistan'a karşı daha sert davranacağı takdirde Dağlık Karabağ sorununun daha rahat çözülebileceğine inanmaktadır.

Araştırmaya katılanların büyük bir kısmı Türkiye ve Rusya arasında herhangi bir çatışma durumunda Azerbaycan'ın arabuluculuk yaparak tarafları barışa çağırması gerektiğini savunmaktadır. Bununla birlikte Türkiye'yi desteklemek gerektiğini savunanların sayısı (%21,3 veya 192 kişi) Rusya'yı desteklemek gerektiğini savunanların sayısından (%7 veya 63 kişi) üç kere daha çoktur. Katılımcıların %48'lik (432 kişi) büyük bir kısmı Türkiye'nin Rusya ile yaklaşması ve ABD ile uzaklaşmasının Azerbaycan'a hiçbir etkisi olmayacağını düşünmektedir. Son olarak, Azerbaycan'da Türkiye ve Rusya imajının medya kurumuna göre değiştiğini belirtenlerin sayısı ile (%36 veya 324 kişi) Türkiye imajının olumlu, Rusya imajının ise olumsuz olduğunu düşünenlerin sayısı eşittir. Türkiye imajının olumsuzluğu hakta hiçbir yanıt yokken Rusya imajının olumsuzluğu önemli bir kısım katılımcı tarafından iddia olunmaktadır.

3.6. Ki-Kare Analizinden Elde Edilen Bulgular

Ki-Kare analizi örnekleme yolu ile elde edilen rakamların, anakütle rakamlarına uygun olup olmadığı, başka bir ifade ile gözlenen frekansların teorik (beklenen) frekanslarla farkının istatistik olarak anlamlı olup olmadığı ve uygunluk gösterip-göstermediği temeline dayanmaktadır (Güngör ve Bulut, 2008: 84). Sık-sık karşılaşılan araştırma sorularından biri de iki değişkenin birbiri ile ilişkili olup-olmadığıdır. Mesela, çalışmamızın bu bölümünde Azerbaycan'da Türkiye ve Rusya algısının anket katılımcılarının yaşı ile ilişkili olup olmadığı araştırılmakta ve böylece çalışmamızın başında verilen hipotezlerin doğru olup olmadığı test edilmektedir. Çalışmanın başında verilen 2 araştırma hipotezinde ileri sürülen görüşe göre Azerbaycan'da yetişen genç nesil Türklere, yaşlı nesil ise Ruslara daha yakındır. Bu hipotezlerin geçerliliğini sınamak için yapılan ki-kare testinden elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibidir

Tablo 62: Genç Nesilin Türk Halkı Algısı (Sevgi Duygusu) Ki-Kare Analizi Bulguları

Chi-Square Tests			
	Value	Df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	34,097 ^a	17	,008
Likelihood Ratio	35,084	17	,006
Linear-by-Linear Association	23,458	1	,000
N of Valid Cases	786		

a. 2 cells (5,6%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2,13.

EK-1 den görüldüğü üzere %95 güven aralığında Ki-Kare testinin sonucu göstermektedir ki, 18-35 yaş arası genç nesilin türk halkına sevgisi daha fazladır. Bu da göstermektedir ki temel hipotez olan H0 reddedilerek, araştırma hipotezimiz olan H1 yani “Azerbaycan`ın bağımsızlığından sonra yetişen genç nesil Türkiye’ye daha yakındır” hipotezi doğrulanmaktadır.

Tablo 63. Yaşlı Nesilin Rus Halkı Algısı (Sevgi Duygusu) Ki-Kare Analizi Bulguları

Chi-Square Tests			
	Value	Df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	62,034 ^a	39	,011
Likelihood Ratio	78,402	39	,000
Linear-by-Linear Association	21,268	1	,000
N of Valid Cases	114		

a. 76 cells (95,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,41.

EK-2 den görüldüğü üzere %95 güven aralığında, Ki-Kare testinin sonucu göstermektedir ki, 36-75 yaş arası Yaşlı nesilin rus halkına sevgisi daha fazladır. Bu da göstermektedir ki temel hipotez olan H0 reddedilerek, araştırma hipotezimiz olan H2 yani “Azerbaycan`daki yaşlı nesil Ruslara daha yakındır” hipotezi doğrulanmaktadır.

Azerbaycanda Genç nesilin Türkiye daha yakın olmasının ve Yaşlı nesilin ise Rusya yakın olmasının bir kaç temel nedeni vardır. İlk olarak tarihsel süreçte Rusya'nın yaklaşık iki yüz yıla yakın bir sürede bölgeyi kontrol etmesi ve bağımsızlıktan sonraki

dönemde Rusya'nın Ermenistan'la sıkı ilişkiler geliştirmesi, özellikle Dağlık Karabağ savaşındaki tutumu ve bu bağlamda Azerbaycan'da genç nesil arasında anti-Rus algısının oluşması neden olmaktadır. Bunun yanı sıra yaşlı neslin SSCB yıllarının hatıraları, bu dönemde eğitim ve karyer yapmaları yaşlı nesildeki Rusya bağımlılığı ve özellikle Rusya'da büyük çoğunlukta çalışmakta olan Azerbaycan nüfusunun varlığı Azerbaycan'da günümüzde yaşlı neslin hala Rusya özel bir sevgi ve ilgisinin temel nedenlerdir.

SONUÇ

Bugünkü Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlık uğruna verilen uzun bir mücadelenin sonucu olarak doğmuş ve uluslararası ilişkiler arenasına girmiştir. Bilhassa bağımsızlığın ilk yılları, özellikle 1991-1994 yılları komşu devletlerle sorunlar, savaş ve çatışma, ekonomik gerilim gibi çok sayıda sorunlar ve zorluklarla geçmiştir. Fakat Azerbaycan demokratik ve açık toplumuyla bağımsız bir devlet olarak yeni yola emin adımlarla girmektedir. Bu bağlamda uluslararası önem taşımakta olan yeni projelerin gündeme getirilmesi, 1994'de "Yüzyılın Anlaşması"nın imzalanması ve bu anlaşma kapsamında birçok enerji projelerinin, örneğin BTC, BTE, GGK gerçekleştirilmesi, başta Türkiye ve Rusya olmak üzere komşu ülkelerle ilişkilerin pekiştirilmesi önemli rol oynamıştır.

Tarihsel olarak Azerbaycan-Türkiye ile hep bir arada olmaya çalışmış, Azerbaycan'ın Çarlık Rusya'nın dağılma dönemindeki bağımsızlık mücadelesinde Türkiye'nin desteği, Türkiye'nin emperyalist güçlere karşı Kurtuluş savaşında ise Azerbaycan'ın desteği bu mücadelelerin kazanılmasında büyük önem taşımıştır. Zaman-zaman ilişkiler gerileme dönemine girmiş, özellikle Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin Batı Bloğu içerisinde yer alması, Azerbaycan'ın ise Sovyetler Birliği üyesi olması nedeniyle ikili ilişkiler olmasa da, kültürel ve tarihsel bağların kopmaması, günümüzün ikili ilişkilerinin geliştirilmesine katkı sağlamıştır.

Günümüzde Azerbaycan-Türkiye ilişkileri çok boyutlu bir kapsama sahiptir. Azerbaycan dış politikasının en önemli sorunu olan Dağlık Karabağ konusunda Türkiye Azerbaycan'a destek veren en temel ülkelerden birisidir. Türkiye, 1992'de Azerbaycan'ın askeri yardım isteğini geri çevirmiş olmasına rağmen, siyasi olarak hep Azerbaycan'ı desteklemiş, Ermenistan'la sınırlarını kapatmıştır. 2009'da "Zürih protokolleri" ile sınırların açılması konusu gündeme gelse de, Azerbaycan'ın karşı çıkmasıyla bu konu ortadan kaldırılmıştır.

İkili siyasi ilişkilerin arkaplanındaki temel unsurlarından birisi ekonomik bağlardır. 2017 verilerine göre Türkiye'den Azerbaycan'a ithalatı 1,3 milyar dolar, Azerbaycan'dan Türkiye'ye ihracatı ise 1,4 milyar dolar civarında gerçekleştirilmiştir. Azerbaycan ve Türkiye arasında gerçekleştirilen enerji projeleri Türkiye'nin diğer devletlerden, özellikle Rusya'dan enerji bağımlılığının azaltılması, enerji çeşitliliğinin

sağlanması, aynı zamanda Türkiye'nin "enerjide merkez ülke" olma stratejisinin uygulanması açısından büyük önem taşımaktadır.

Azerbaycan ve Türkiye'yi birçok unsur birleştirmektedir. Bu unsurların başında kültürel ve tarihsel yakınlık ön planda durmaktadır. 1918-1920 yıllarında var olan AHC döneminde devlet dili "Türk dili" olmuş, daha sonra Bolşevik devrimi ardından kurulan Azerbaycan SSC'de 1921-1936 yıllarında Türk dili resmi devlet dili ilan edilmiştir. Hatta 1991'de SSCB'nin yıkılması ardından bağımsızlık ilan edildikten sonra da, Kasım 1995'de yeni Anayasa kabul edilene kadarki süre boyunca "Türk dili" resmi dil statüsü taşımıştır.

Tüm bu faktörler Azerbaycan halkının Türkiye algısının olumlu yönde gelişmesine neden olmuştur. Tez kapsamında yapılan anket çalışmasının sonuçlarından da görüldüğü gibi, Azerbaycan halkı Türkiye'yi dost devlet olarak görmektedir. Katılımcıların Türkiye hakkında bilgi kaynağı temel olarak Türkiye'de eğitim, Türkiye'yi ziyaret, Türkiye'de yaşayan akrabalar ve Türklerle aynı evde yaşamak olmuştur. 2016 verilerine göre Türkiye'de toplam 12,5 bin civarı Azerbaycanlı öğrenci eğitim almıştır. Bu, Türkiye'de eğitim alan toplam yabancı öğrencilerin %14'ü demektir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun 18-35 yaş aralığında olduğu ve %23'nün Türkiye'de eğitim aldığı dikkate alınırsa, bu doğal sonuçtur.

Türk halkına karşı Azerbaycanlıların temel duyguları sevgi, teşekkür ve hayranlık olmaktadır. Fakat daha az güvensizlik, şüphe duygularını ifade eden katılımcılar da olmuştur. Bu durum Dağlık Karabağ'la bağlı Türkiye'nin faaliyetinin yetersiz olarak değerlendirilmesiyle karşılaştırılabilir. Şöyle ki, katılımcıların %47,6 kadar büyük kısmı Türkiye'nin Dağlık Karabağ sorununun çözümü ile ilgili yeterli faaliyette bulunmadığı yanıtını vermiştir. Bununla birlikte Azerbaycan dış politika tercihlerinde Türkiye'ye üstünlük verildiği görülebilir.

Rusya ile ilgili Azerbaycan halkının algısı ise tam bunun tersidir. Türklere karşı var olan sevgi ve teşekkür hissi Rusya ile ilgili çok az derecede var olmakta, Ruslara karşı temel duygular güvensizlik olarak ifade edilmektedir. Bunun da temel nedeni tarihsel olarak Rusya'nın eski dönemlerden Azerbaycan üzerindeki "büyük güç" ve işgal politikası, oluşturduğu etki, Ermenistan'la geliştirdiği sıkı ilişkileri ve askeri yardımı gibi unsurlar gösterilebilir.

Azerbaycan`ın Rusya ile ilişkileri daha 19. yüzyılın ortalarında İran`la Rusya arasındaki savaş ve Azerbaycan`ın Kuzey topraklarının Çarlık Rusya tarafından işgali dönemine dayanmaktadır. Bu tarihten itibaren Rusya, Azerbaycan topraklarını kendi etki alanının bir parçası olarak görmektedir. Bu etki, 1918-1920 yıllarında 23 ay süreliğine kesilmiş olsa da, Azerbaycan`ın Bolşevikler tarafından tutulması ve 28 Nisan 1920`de Sovyet hakimiyetinin tesis edilmesi, bunun ardından Azerbaycan`ın 30 Ağustos 1922`de ilan edilen Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği`ne dahil edilmesiyle devam etmiştir. 70 yıllık Sovyet döneminde Rusya bir merkez rolü oynayarak tüm diğer SSCB üyelerini kendi otoritesi altında tutmuştur.

1991`de SSCB`nin dağılması ve Soğuk Savaş`ın sona ermesi ile Rusya Federasyonu uluslararası ilişkiler alanına girmiş, fakat Rusya`nın eskiden beri devam eden “etki alanı” oluşturma politikası durdurulmamış, aksine “Yakın Çevre” doktrini şeklinde daha da pekiştirilmiştir. Bu nedenle Azerbaycan günümüz itibariyle dengeli dış politika hattını izlemekte, hem Batı hem de Rusya ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır. Fakat özellikle Elçibey döneminin milliyetçi söylemleri ve Türkiye yönümlü dış politika siyaseti uygulaması, Sovyet döneminden kalma Rus askerlerini Azerbaycan`dan çıkarması Rusya ile ilişkileri en düşük düzeye getirmiştir. Bu durum Haydar Aliyev`in iktidar yıllarında düzeltilmiştir. Aliyev, Rusya şirketlerine geliştirilen enerji projelerinde önemli pay ayırarak iki ülke arasındaki anlaşmazlıkları çözenin yanısıra ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine de katkıda bulunmuştur. Rusya, Azerbaycan'ın en büyük dış ticaret ortaklarından biri olup, 2017 verilerine göre ülkenin toplam ticari hacminde %9,48 payla İtalya ve Türkiye`den sonra üçüncü sırada bulunmaktadır.

Azerbaycan Rusya ile yakın ilişkiler kurmasında temel amaç Karabağ sorununu çözmektir. Başka bir deyimle Bakü bu problemin ortadan kaldırılmasında önemli ana aktörün Rusya olduğunu iyi bilmektedir. Rusya bölgede etkisini güçlendirmek şartıyla Karabağ sorununun çözülmesinden yanadır, fakat Rusya Bakü ve Erivan ile olan ilişkileri nedeniyle kararları dayatmak istememektedir. Tüm bu unsurlar Azerbaycanlıların Rusya hakkındaki düşünceleri ve algılarını etkilemektedir.

Azerbaycan`da Rusya algısı yukarıda da belirtildiği gibi güvensizlik olarak ifade edilebilir. Ankete katılanların %31,3 kısmı Rusya`yı dost devlet olarak görse de, %17,1 kadar önemli bir kısım da Rusya`yı düşman devlet olarak algılamaktadır. Ruslara karşı temel duygular şüphe ve güvensizliktir. Rusya hakkında temel bilgiler internet,

Rusya'daki akrabalar, Rusya'yı ziyaret ve tarih derslikleridir. Türkiye ile ilgili gelen temel yanıtlardan birisi Azerbaycan'ı destekleyen ülke olsa da, Rusya ile ilgili gelen temel yanıtlardan birisi Azerbaycan'a hiçbir destek vermeyen ülke olmuştur. Katılımcıların Rusya'yı ziyaret amaçları arasında en çok dost ve akraba ziyareti ve iş olmuştur. Gerçekten de Rusya'da önemli sayıda Azerbaycanlı yaşamakta ve çalışmaktadır. Anket katılımcılarının %58,7 kadar büyük kısmı Rusça bildiğini belirtmiştir. Gerçekten de Azerbaycan nüfusunun %12 kadarı Rusça bilmektedir. Bunun temel nedenlerinden birisi Rusya ile tarihsel bağlar ve Sovyet geçmişidir. Günümüzde Azerbaycan'da Rus dilinde eğitim veren 300 orta okul bulunmaktadır. Fakat genç nesil gittikçe Ruslara karşı daha sert bir tavır almaktadır. Özellikle tarih dersliklerinde Azerbaycan'ın Ruslar tarafından işgali ve Dağlık Karabağ'la ilgili gerçekleri yeni paradigmadan öğrenen gençler Ruslara karşı şüphe ve güvensizlik duyguları içerisine girmektedirler. Anket katılımcılarının %50,7'lik büyük bir kısmı Rusya'nın Ermenistan'a karşı daha sert davranarsa Dağlık Karabağ sorununun daha rahat çözülebileceğine inanmaktadır. %30,3'lük bir kısım ise Rusya'nın bu konuda yeterli faaliyette bulunmadığını belirtmektedir.

Genel olarak Azerbaycanlıların Türklere karşı temel olarak sevgi, Ruslara karşı güvensizlik hiss ettiği, Türklere karşı sevgi ifade edenlerin büyük kısmının gençlerden oluştuğu, Ruslara karşı sevgi ifade edenlerin büyük kısmının ise daha yaşlı kesimden oluştuğu, iki ülke arasındaki herhangi muhtemel çatışma durumunda Azerbaycan'ın tarafsız kalması gerektiğini düşündüğü, daha büyük kısmın Türkiye'ye destek verilmesi gerektiğine inandığı kanısına varabiliriz.

Azerbaycan vatandaşları öncelikli dost devleti olarak Türkiye'yi görmektedir. Rusya küçük bir kısım tarafından düşman olarak görülse de, Türkiye'yi düşman ülke olarak gören Azerbaycanlılar ankete katılmamıştır veya yoktur.

Bununla birlikte Rusya, Türkiye ile kıyasla daha sempatik ülke, Rus halkı ise güvenilmez olsa da daha kültürlü bir halk görünümüne sahiptir. Azerbaycanlılar Türkiye'ye karşı herhangi muhtemel müdahale veya ambargo uygulanması durumunda temel olarak Azerbaycan'ın karşı çıkması gerektiğini düşünmekte de, Rusya'ya karşı bu görüşte olanların sayısı çok daha azdır. Özellikle Rusya'yı kardeş ve kültürlü halk olarak gören küçük bir kesim bu konuda Rusya'yı desteklemektedir.

Genel olarak medyada Türkiye imajının olumlu, Rusya imajının ise olumsuz olduğuna dair bir inanç var olmaktadır. Bu şekilde inanların da büyük kısmı birçok konuda Türkiye yanlı tavır almakta, fakat ülke imajının medya kurumuna göre değiştiğini veya her ülke imajının olumlu olduğunu düşünen kesim ise daha rasyonel yaklaşım göstererek, Azerbaycan`ın tarafsız politika izlemesi gerektiğine inanmaktadır.

Yukarıda belirtilen anket soruları ve bu sorulardan elde edilen yanıtları göz önünde bulundurarak Azerbaycan`da Türkiye ve Rusya algısının geçmişten bugüne kadar Azerbaycan halkının düşünceleri, tarihsel faktörler, siyasi ilişkiler ve iletişim, ekonomik ilişkiler, askeri ilişkiler, kültürel ilişkiler, Karabağ sorunu ile ilgili tarafların tutumları gibi faktörlerden etkilendiğini söylenebilir.

Son olarak algının değişken bir nesne olduğu göz önünde bulundurulursa, Azerbaycan`daki Türkiye ve Rusya algısının istenilen an değişebileceği söylenebilir. Bu bağlamda Türkiye algısının ne kadar olumlu olsa da, güvensizlik ortamının gelişmemesi için, ikili ilişkilerin şimdiki düzeyde tutulması gerekmektedir. Fakat Rusya algısının daha olumsuz olduğu dikkate alınırsa, bu ülkeyle kültürel ilişkilerin geliştirilmesine gerek duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Acar, Kezban (2004). *Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimi'ne Kadar Rusya Tarihi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Ağayev, Mehman (2008). *Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye-Azerbaycan İlişkileri*, Bakü: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Akhundova, Elmira (2007). *Haydar Aliyev: 1969*, Bakü: Ozan Yayınları.
- Alekseyev, Georgiy (2010). *Ot Mayendorfa do Astani: printsipalniye aspekti armyano-azerbaydzhanskogo nagorno-karabaxskogo konfliktı*, Moskova: Esüabm Yayınları.
- Aliyev, Haydar (1997). *Müstegilliyimiz Ebedidir*, C. 1, Bakü: Azərbaycan Devlet Neşriyyatı.
- Andrews, Ernest (2018). *Language Planning in the Post-Communist Era: The Struggles for Language Control in the New Order in Eastern Europe, Eurasia and China*, Bloomington: Palgrave Macmillan Yayınları.
- Asal, Uğur Yasin (2013). “*Dağlık Karabağ Sorunu'nun Çatışma Çözümü Perspektifinden Analizi*”, *Asya'da Güvenlik Sorunları ve Yansımaları*, (Ed. Kutay R. Karaca), Ortak Yazarlı Kitap, İstanbul: BİLGESAM Yayınları, ss. 57-81.
- Aydın, Mustafa (2005). “*Türkiye'nin Orta Asya-Kafkaslar Politikası*”, (Edt. Mustafa Aydın ve diğerleri), *Küresel Politikada Orta Asya (Avrasya Üçlemesi I)*, Ankara.
- Aydın, Mustafa (2006). “*Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler*” Ed.Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1980–2001)*, İletişim Yayınları.
- Bakhov, Anatoli (1966). *Na zare sovetzkoy diplomatii : organi sovetzkoy diplomatii v 1917-1922 gg*, Moskova: Mezhdunarodniye otnosheniya yayınları.
- Balcı, Ali (2013). *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, Etkileşim Yayınları, İstanbul.
- Barishev, Aleksandr (2009). *Mirovaya politika i Organizachiya Obyedinennikh Natsiy, 1945-2009*, Moskova:Yabancı Ülkelerle İşbirliği ve Dostluk Derneği Yayınları.
- Bayley, Robert; Cameron, Richard; Lucas, Ceil (2013). *The Oxford Handbook of Sociolinguistics*, New York: Oxford Üniversitesi Yayınları.

- Bugajski, Janusz (2010). *Georgian Lessons: Conflicting Russian and Western Interests in the Wider Europe*, Washington: CSIS Yayınları.
- Bulut, Cihan, Aras, Osman Nuri ve Süleymanov, Elçin (2016). *Azerbaycan Ekonomisinin 15 Yılı (1991-2006)*, Bakü: Doğu-Batı Matbaası.
- Burton, Cathie ve Drake, Alun (2004). *Hitting the Headlines in Europe: A Country-by-country Guide to Effective Media Relations*, Londra: Kogan Page Yayınları.
- Butko, Lyudmila ve Lepeshkina, Olga (2017). *Problemi konstitutcionnogo prava Rossii*, Krasnodar: Kontsep Yayınları.
- Cemilli, Elnur (2007). *ABD'nin Güney Kafkasya Politikası*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Cohen, Ariel ve Hamilton, Robert (2011). *The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications*, Londra: Military Bookshop Yayınları.
- Cornell, S.E. (2001). *Small Nations and Great Powers: A Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus*, Routledge Curzon, Londra ve New York.
- Croissant, Michael (1998). *The Armenia-Azerbaijan Conflict: Causes and Implications*, Westport: Greenwood Publishing Group Yayınları.
- Croissant, Michael ve Aras, Bülent (1999). *Oil and Geopolitics in the Caspian Sea Region*, Westpor: Praeger Yayınları.
- Crow, Suzanne (1993). *The making of foreign policy in Russia under Yeltsin*, New York: RFE/RL Research Institute Yayınları.
- Çernyayevski, Stanislav (2002). *Noviy put Azerbaydzhana*, Bakü: Azer-media Yayınları.
- Çernyayevski, Stanislav (2003). *Vneshnaya politika Azerbaydzhanskoy Respubliki (1988-2003)*, Bakü: Adiloğlu Yayınları.
- Çolakoğlu, Selçuk (2009). "Türkiye'nin Doğu Politikası Çerçevesinde Kuzeydoğu Asya Ülkeleriyle İlişkileri", Türk Dış Politikası, Uluslararası III. Türk Dış Politikası Sempozyummu Tebliğleri, (Edt.) Sedat Laçiner, Hacali Necefoğlu, Hasan Selim Özertem, USAK Yayınları, Ankara, ss. 161-190.
- Dağı, Zeynep (2002). *Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika: Rusya'nın Dönüşümü*, İstanbul: Boyut Kitapları.
- Daynes, V. O., (2004). *İstoriya Rossii i mirovogo soobshestva*, Moskova: Olma-Press Yayınları.
- De waal, Thomas (2003). *Black Garden: Armenia and Azerbaijan Through Peace and War*, New York: New York Üniversitesi Yayınları.
- De waal, Thomas (2010). *The Caucasus: An Introduction*, Oxford: Oxford Üniversitesi Yayınları.

- Donaldson, R.H. ve Noguee, J.L., (2002). *The Foreign Policy of Russia*, Londra: M.E. Sharpe.
- Doronina, Lyudmila (2008). *Mastera russkoy skulpturi XVIII-XX vekov*, C.2, Moskova: Beyaz Şehir Yayınları.
- Efegil, Ertan (2008). “AK Parti Hükümetinin Orta Asya Politikalarına Eleştirel Bir Bakış”, II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi, Orta Asya Toplumlarında Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Arayışlar, Bışkek, ss. 356-363.
- Ener, Meliha ve Ahmedov, Orhan (2010). “Türkiye-Azerbaycan Petrol-Doğalgaz Boru Hattı Projelerinin Ülke Ekonomileri ve Avrupa Birliği Açısından Önemi”, Türkiye'nin İktisadi Dönüşüm Süreci: İzmir İktisat Kongresi Anısına II. Ulusal İktisat Kongresi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, ss. 117-136.
- Eren, Erol (2010). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*, 12. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.
- Gaffarov, Tahir (Ed.), (2008). *Azerbaycan tarihi. Yeddi cildde. VII cild (1941-2002-ci iller)*. Bakü: Elm.
- German, Tracey (2012). *Regional Cooperation in the South Caucasus: Good Neighbours or Distant Relatives?*, New York: Routledge Yayınları.
- Güngör, Erol (1999). *Tarihte Türkler*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Hasanov, Ali (2005). *Müasir Beynelxalq Münasibetler ve Azerbaycanın Xarici Siyaseti*, Bakü: Azerbaycan Neşriyyatı.
- Hasanov, Ali (2015). *Azerbaycanın Geosiyaseti*, Bakü: Zerdabi Ltd MMC.
- Hasanov, Ali (2016). *Azerbaycan Respublikasının Milli İnkişaf ve Tehlükesizlik Siyasetinin Esasları*, Bakü: Zerdabi Ltd.
- Hasanoğlu, Mürteza ve Cemilli, Elnur (2006). *Güney Kafkasya'da ABD politikası*, Ankara: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Hüseynov, Vagif (2002). *Kaspiyskaya neft.Ekonomika i Geopolitika*, Moskova: Olma-Press Yayınları.
- İbrahimov, Rovshan (Edt.) (2013). *Energy and Azerbaijan: History, Strategy and Cooperation*, Bakü: SAM.
- İlhan, Suat (1999). *Kafkasya'nın Gelişen Jeopolitiği*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- İsmayılov, Eldar, Hasanov, Cemil ve Qafarov, Tahir (1995). *Azerbaycan Tarixi*, Bakü: Öyretmen Neşriyyatı.
- İsmayılov, Murad ve Graham, Norman (2016). *Turkish-Azerbaijani Relations: One Nation-Two States?*, New York: Routledge Yayınları.

- İyikan, Necati ve Akyol, Aslı (2011). *Orta Asya ve Güney Kafkasya siyasi gelişmeler: 1991-2010*, İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Jafarova, Esmira (2015). *Conflict Resolution in South Caucasus: Challenges to International Efforts*, Londra: Lexington Books Yayınları.
- Kalafat, Yaşar ve Aslanli, Araz (2004). “*Türkiye-Azerbaycan İlişkileri*”, 21. *Yüzyılda Türk Dış Politikası*, (ed. İdris Bal), Nobel, Ankara.
- Kambeck, Michael ve Ghazaryan, Sargis (2013). *Europe's Next Avoidable War: Nagorno-Karabakh*, Londra: Palgrave Macmillan Yayınları.
- Kantarcı, Hakan (2006). *Kısaçtaki Bölge Kafkasya*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Karaca, Nurullah, Aydoğdu, Burak, ve Bozkırlı, Okan (2016). *Azerbaycan Cumhuriyeti Ülke Raporu*, Serhat Kalkınma Ajansı, İstanbul.
- Karagöl, T. Erdal, Ateş, A. Seyithan, Kaya, Salihe, ve Kızılkaya, Mehmet (2016). “*Türkiye'nin Enerjide Merkez Ülke Olma Arayışı*”, 1. Baskı, İstanbul: SETA Yayınları.
- Kasım, Kamer (2009). *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya*, USAK Yayınları, Ankara.
- Kegley, W.Charles ve Shannon, L. Blanton (2011). *World Politics: Trend and Transformation, 2010-2011*, Wadsworth, USA: Cengage Learning.
- Kılıç, Hulusi (2011). “*Son iyirmi ilde Azerbaycan ve Türkiye elaqelerine kısa bakış*”, *Azerbaycan-Türkiye Elaqeleri Son 20 İlde: Uğurlar ve İmkanlar*, Strateji Araştırmalar Merkezi, Azerbaycan-Türkiye İş Adamları Birliği, Bakü, ss. 9-14.
- Kılıç, Selami (2011). “*Unutulmuş Bir Barış: Brest-Litovsk (Mart 1918)*” Atatürk'ten Soğuk Savaş Dönemine Osmanlı Rus İlişkileri I. Çalıştay Bildirileri (Ankara 14-15 Mayıs 2010), Ankara.
- Klımashevskaya, O.L., (2008). *Rossiya, vosem let s Putinim*, Moskova: Reform ve Girişimcilik Çalışması Enstitüsü Yayınları.
- Kozlov, Vladimir (2005). *Borba s prestupnostyu v sfere ekonomiki: Uchebnoye posobiye*, Minsk: Şit-M Yayınları.
- Kuchins, Andrew ve Mankoff, Jeffrey (2006). *Oliver Backes, Azerbaijan in a Reconnecting Eurasia: Foreign Economic and Security Interests*, Londra: CSIS Yayınları.
- Kurat, Akdes Nimet (1999). *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kutukov, A.A., (2006). *Mezhregionalniye i priqranichnoye sotrudnichestvo gosudarstv-uchastnikov SNG: problemi i perspektivi: informacionno-analitecheskiy doklad*, Minsk: BDT İcra Komitesi Yayınları.

- Laçın, Sedat, Necefoğlu, Hacali ve Özertem, Hasan Selim (2009). *Türk Dış Politikası, Uluslararası III. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri*, 1. Baskı, USAK Yayınları, Ankara.
- Laruelle, Marlene (2015). *Eurasianism and the European Far Right: Reshaping the Europe–Russia Relationship*, Londra: Lexington Books Yayınları.
- Luzyanin, Sergey (2007). *Vostochnaya politika Vladimira Putina: vozvrasheniye Rossii na "Bolshoy Vostok", 2004-2008 gg*, Moskova: AST Yayınları.
- Mammadov, Farhad (2017). “*Harici siyasetin 25 illik yolu. Tarihi varislikden pragmatik müasirliye ve etibarlı geleceye doğru*”, Azərbaycan Respublikasının xarici siyasetinin esas istiqametleri (1991-2016), Bakü: Poliart MMC, ss. 13-41.
- Manafova, Maral (2010). “*Medeniyyetin korunması ve müdafaası*”, *Medeniyyet tarihi ve nezeriyyesi*, ali mektebler üçün derslik, (ed. M.J. Manafova, N.T. Efendiyeva, S.A. Şahhüseynova), Bakü: Sabah neşriyyatı.
- Mehdiyeva, Nazrin (2011). *Power Games In The Caucasus: Azerbaijan`s Foreign and Energy Policy towards the West, Russia and the Middle East*, London and New York: IB Tauris.
- Molodikova, İrina ve Düvel, Frank (2017). *Tranzitnaya miqrachiya i tranzitniye strani: teoriya, praktika i politika regulirovaniya*, Moskova: Litres Yayınları.
- Muradyan, İgor (2008). *Regionalnaya politika SSHA i Velikobritanii: Turtsiya-İran-Yuzhniy Kavkaz-Chernoye more*, Erivan: Antares Yayınları.
- Necefov, Eldar (2005). *Yuzhniy Kavkaz: ternistiy put k bezopasnosti*, Bakü: İlmi kitap Yayınları.
- Norin, Yevgeniy (2017). *Pod znamyonami demokratii. Voyni i konflikti na razvalinakh SSSR*, Sankt Petersburg: Piter Yayınları.
- Nuriyeva, İrade (2015). *Azərbaycan Tarihi (en qədim zamanlardan – XXI esrin evvellerinedek)*, Bakü: Mütercim Yayınları.
- Nygren, Bertil (2007). *The Rebuilding of Greater Russia: Putin's Foreign Policy Towards the CIS Countries*, Londra: Routledge Yayınları.
- Özbay, Fatih (2006). “*Tarihsel Süreç İçerisinde Ruslar ve Rusya*”, İstanbul: Rusya Stratejik Araştırmalar-I.
- Pamuk, Mustafa (1995). *Kafkasya ve Azərbaycan`ın Dünü-Bugünü-Yarını*, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.
- Paşayeva, Ganira (2011). “*Parlamentlerarası elaqeler: nailiyyetler ve perspektivler*”, *Azərbaycan-Türkiye Elaqeleri Son 20 İilde: Uğurlar ve İmkanlar*, Strateji Araştırmalar Merkezi, Azərbaycan-Türkiye İş Adamları Birliğı, Bakü, ss. 45-61.

- Polat, Necati (2016). *Regime Change in Contemporary Turkey: Politics, Rights, Mimesis*, Edinburg: Edinburg University Yayınları.
- Polyukh, Aleksandr (2013). *2013 god: vospominaniya o buduşem (2013 yılı: gelecek hakta hatıralar)*, Moskova: Olma-Press Yayınları.
- Potshevriya, B.M., (1976). *Vneşnyaya Politika Turtsiyi Posle Vtoroy Mirovoy Voynı (II. Dünya Savaşından Sonra Türkiye'nin Dış Politikası)*, Moskova: İzdatelstvo Nauka.
- Resulzade, Mehmet Emin (1951). Çağdaş Azerbaycan Tarihi (Azerbaycan Kültür Derneğinin teşebbüsü ile 28 Mayıs 1950'de Ankara Halkevinde verilen Konferans), Ankara.
- Rogozin, Dmitriy (2010). *Yastrebi mira: Dnevnik russkogo posla*, Moskova: Alpina Yayınları.
- Rovinskaya, M., (2013). *Russkiy yazık zarubezhya*, Sankt Petersburg: Litres Yayınları.
- Seyidzade, Dilara (1998). *Azerbaycan XX esrin evvellerinde: müstegilliye aparan yollar*, bakü: kitab cemiyeti.
- Sengupta, Anita (2014). *Myth and Rhetoric of the Turkish Model: Exploring Developmental Alternatives*, Delhi: Springer Yayınları.
- Shatayeva, O.V. ve Moshkin, A.S., (2015). *Mezhnacionalniye otnosheniya i konflikti v Rossii i za rubezhom*, Moskova: Directmedia Yayınları.
- Smith, Steve, Hadfield, Amelia ve Dunne, Tim (2016). *Foreign Policy: Teori, Actors, Cases, (Dış Politika: Teori, Aktörler, Örnek Olaylar)*, (Çev. Nasuh Uslu), Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi: RÖLE Akademik Yayıncılık.
- Stent, Anzhela (2015). *Pochemu Amerika i Rossiya ne slishat drug druga?: Vzgl'yad Vashingtona na noveyshuyu istoriyu rossiysko-amerikanskikh otnosheniy*, Moskova: Mann İvanov ve Ferber Yayınları.
- Suny, G. Ronald (1995). *Armenia, Azerbaijan, and Georgia country studies*, (ed. Glenn E. Curtis), Washington: Federal Research Division, Library of Congress.
- Süleymanov, Elyar (1997). *Azerbaycan Tarihi*, Bakü: Azerbaycan Devlet Yayınları.
- Şakirzade, Nezhin (2007). *Sodruzhestvo Nezavisimikh Gosudarstv (SNG): Azerbaydzhanskaya Respublika vo vneshnepoliticheskikh i vneshneekonomicheskikh prochessax (1991-2006 gg.)*, Bakü: Sada Yayınları.
- Şnirelman, Viktor (2003). *Voyni pamyati: mifi, identichnost i politika v Zakavkazye*, Moskova: Akademkniga Yayınları.
- Talbot, Valeria (2018). *Turkey: Towards a Eurasian Shift?*, Milano: ISPI Yayınları.

- Tüfekçi, Özgür (2017). “Türkiye`nin Rusya ve Kafkasya Politikası 2016”, *Türk Dış Politikası Yıllığı: 2016*, (Ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Mustafa Caner), İstanbul: SETA Yayınları.
- Tüfekçi, Özgür, Tabak, Hüsrev ve Akıllı, Erman (2017). *Eurasian Politics and Society: Issues and Challenges*, Cambridge: Cambridge Scholars Yayınları.
- Ulutaş, Ufuk, Bayraklı Enes ve diğerleri (2017). *2016`da Dış Politika*, İstanbul: SETAV.
- Veliyev, Cavid (2011). “Regional hadiselerin Türkiye-Azerbaycan münasibetlerine tesiri”, *Azerbaycan-Türkiye Elaçeleri Son 20 İlde: Uğurlar ve İmkanlar, Strateji Araştırmalar Merkezi, Azerbaycan-Türkiye İş Adamları Birliği*, Bakü.
- Veliyev, Cavid (2017). “Azerbaycan-Türkiye Münasibetleri: 1991-2016”, *Azerbaycan Respublikasının Xarici Siyasetinin Esas İstiqametleri (1991-2016)*, Bakü: Poliart MMC.
- Yılmaz, Özlem (2011). “Güney Kafkasya Azerbaycan Cumhuriyeti Siyasi Gelişmeler (1991-2010), Orta Asya-Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler, 1991-2010, (Ed. Necati İyikan), İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Yunus, Arif (2007). *Azerbaydzhan v nachale XXI veka: konflikt i potentsialniye ugrozi*, Bakü: Adiloğlu Yayınları.
- Zenkovich, Nikolay (2007). *Geydar Aliyev: zigzag sudbi*, Moskova: Yauza.

Sürelî Yayınlar

- Aras, Osman Nuri, Suleymanov, Elçin ve Huseynov, Ruslan (2013). “The Importance of Azerbaijan`s Energy Revenues in its Exports Volume and the Effects on the National Economy”, *International Journal of Business and Social Science*, Cilt 4, Sayı 6, ss. 79-87.
- Aras, Osman Nuri (2006). “Asrın Anlaşması ve Azerbaycan Ekonomisine Etkisi”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 30, ss. 41-59.
- Askerzade, Aygün (2009). “NATO Çerçevesinde Azerbaycan-Türkiye Askeri Siyasi İşbirliği ve Bölgesel Güvenlik Sorunları”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 20, ss. 1-17.
- Aslan, Betül (1996). “Azerbaycan”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 5, ss. 47-75.
- Aslanlı, Araz ve Kurban, Vefa (2016). “Azerbaycan-Türkiye İlişkileri ve Sivil Toplum Kuruluşları”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, Cilt 1, ss. 31-43.
- Atambek, Dinmukhammed (2011). “Avrasyacılık Mukayeseli Bir Okumu: Türkiye ve Rusya Örneği”, *OAKA: Kitap İncelemeleri*, ss. 163-168.

- Bıyıklı, Mustafa (2016). “Türk Dünyası Ortak Kuruluşu Olarak Türk Akademisi Uluslararası Teşkilatı (TWESCO), Rolü ve İş Birlikleri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Afro-Avrasya Özel Sayısı, ss. 404-418.
- Bilgili, Ali Sinan (2002). “Azerbaycan Türkmenleri Tarihi”, *Türkler Ansiklopedisi (Ortaçağ)*, Cilt 7, Ankara.
- Bozkuş, Yıldız Deveci (2016). “Küresel ve Bölgesel Gelişmeler Işığında Dağlık Karabağ Sorunu”, *TYB Akademi*, Sayı 17, ss. 137-158.
- Cabbarlı, Hatem (2017). “Güney Kafkasya'nın Jeopolitiği ve Güvenliği Sorunları: Dağlık Karabağ Örneğinde”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 53, ss. 51-69.
- Canar, Burçin (2012). “Rusya Federasyonu'nun Azerbaycan İle İlişkileri”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1.
- Dikkaya, Mehmet (1999). “Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Ekonomik İlişkiler”, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 9, ss. 1-15.
- Doğanay, Hayati (1995). “Türk Dünyası'nın Siyasi Sınırları”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 3, ss. 23-56.
- Dündar, Lale (2016). “Özal Dönemi Türk Dış Politikasında Turgut Özal'ın Kişisel Özelliklerinin Rolü”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 58, ss. 1-20.
- Friman, Henrik (1999). “Perception Warfare: A Perspective for the Future, Discussion paper”, *The Swedish National Defense College*, ss. 1-9.
- Göl, Hacer (2016). “Geçmişten Günümüze Azerbaycan”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, ss. 153-170.
- Gönlübol, Mehmet (1968), “Kamuoyu ve Dış Politika”, *Siyasal Bilim ve Hukuk*, Cilt 23, Sayı 4, ss. 87-110.
- Görgülü, Aybars ve Krikorian, Onnik (2012). “Türkiye'nin Güney Kafkasya Politikası: Devlet ve Sivil Toplum Aktörlerinin Rolü”, *TESEV*, Eurasia Partnership Foundation.
- Güleç, Cansu (2015). “Nagorno-Karabakh Dispute: Why Intractable Conflict for Armenia?”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl 11, Sayı 22, ss. 1-31.
- Güngör, Mehmet ve Bulut, Yunus (2008). “Ki-Kare Testi Üzerine”, *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, ss. 84-89.
- Jamalov, Rovshan ve Alizada, Tahmasib (2015). “Energy Security and Energy Union Perspectives for Azerbaijan Policy Paper”, *CESD Researchers Group*.
- İmanbeyli, Vügar (2015). “Uçak Krizi” ve Türkiye-Rusya İlişkiler, *SETA Perspektif*, Sayı 119, ss. 1-6.

- İsmayılov, Kamran ve Zasztowt, Konrad (2015), "Azerbaijan's Risky Game between Russia and the West", *PISM Policy Paper*, Sayı 32(134), ss. 1-6.
- Karabulut, Andaç ve Değer, Filiz (2015). "Uluslararası İlişkilerden Güvenlik Kavramı ve Realist Yaklaşım'a Genel Bakış", *İGÜSB Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, ss. 69-79.
- Karagöl, T. Erdal, Kızılkaya, Mehmet ve Kaya, Salihe (2016a). "Statüs Sorunu İkileminde Hazar'da Enerji Denklemi", *SETA Analiz*, Sayı 155, ss.7-25.
- Karagöl, T. Erdal ve Kaya, Salihe (2014). "Enerji Arz Güvenliği ve Güney Gaz Koridoru (GGK)", *SETA Analiz*, Sayı 108, ss. 2-36.
- Karakaş, Mehmet (2013). "Türkiye'nin Kimlikler Siyaseti ve Sosyolojisi", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, ss. 1-44.
- Kılavuz, İdil Tunçer (2017). "Dağlık Karabağ Müzakerelerinin Geleceği", *Avrasya Etüdüleri*, Cilt 52, Sayı 2, ss. 51-78.
- Kurt, Selim (2017). "Dağlık Karabağ Sorunu'nun Güvenlikleştirme Teorisi Çerçevesinde Analizi", *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, ss. 1-22.
- Kürkçüoğlu, Ömer (1980). "Dış Politika Nedir? Türkiye'deki Dünü ve Bugünü", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 35, Sayı 1, ss. 309-335.
- Mekhtiev, Elkhan (2001). "Security Policy in Azerbaijan", *NATO-EAPC Research Fellowship 1999-2001*, ss. 3-56.
- Nation, R. Craig (2015). "Russia and the Caucasus", *Connections*, Cilt 14, Sayı 2, ss. 1-12.
- Oğan, Sinan (2001). "Azerbaycan'ın Tanımlanamayan Ekonomisi ve Türkiye İle Ekonomik İlişkileri", *Avrasya Dosyası: Azerbaycan Özel*, Cilt 7, Sayı 1, ss. 56-85.
- Pamir, Necdet (2017). "Dünyada Döner Matkapla Açılan İlk Kuyunun Hikayesi", *Bütün Dünya*, Başkent Üniversitesi Kültür Yayını, Sayı 06, ss. 49-53.
- Seferov, Rehman (2005). "Azerbaycan'da Petrol Üretimine Tarihsel Süreç İçerisindeki Değişimi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 18, ss. 285-297.
- Stupak, Ronald J., (2000). "Perception Management: An Active Strategy For Marketing and Delivering Academic Excellence, Business Sophistication, and Communication Successes", *Public Administration & Management*, 5(4), ss. 250-260.
- Şıhaliyev, Emin ve Yılmaz, Reha (2015). "Ermenistan-Azerbaycan Çatışması: Çözüm Yolundaki Temel Sorunlar ve Gelecek Senaryoları", *Bilge Strateji*, Cilt 7, Sayı 13, ss. 31-54.
- Yapıcı, Utku (2015). "Türkiye'nin Güney Kafkasya Politikası (1989-1993): Batı'nın Belirleyiciliği", *Alternatif Politika Dergisi*, Cilt 7, Sayı 3, ss. 429-443.

Yeşilot, Okan (2008). “Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt 14, Sayı 36, 187-196.

Yıldırım, Emre (2014). “Türkiye’de Milliyetçilik ve Milli Kimlik: Türkçülüğün Keşfi ve Ulus-Devletleşme Sürecinde Türk Milli Kimliği”, *The Journal of Social Science*, Sayı 28, ss. 73-95.

Yıldırım, Sami (2013). “1990 Sonrası Rus Dış Politikasında Batı Karşısında Kimlik ve Statü Arayışlar”, *KHO Bilim Dergisi*, Cilt 23, Sayı 2. ss.61-99.

Diğer Yayınlar

Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı. (2010). Country Reports on Human Rights Practices for 2008, Cilt 1, Washington: ABD Dışişleri Bakanlığı Yayınları.

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi. (2018). Azerbaycanın Demografik Göstergileri, Bakü: Resmi Neşr.

Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Ulusal Güvenlik Konsepti, (2007).

Babayeva, Vefa (2013). Haydar Aliyev Dönemi Türkiye-Azerbaycan İlişkileri, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul: Ticaret Üniversitesi SBE.

Bagnoli, Lorenzo, Ciobanu, Claudia ve Foriadis, Apostolis (2017). Risky Business – Who Benefits From the Southern Gas Corridor?, A Bankwatch Report.

Bayraktar, Hilmi (1994). Türkiye-Azerbaycan İlişkileri (1918-1920), *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Konya: Selçuk Üniversitesi SBE.

Bulut, Ahmet (2007). Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Güvenlik Boyutu ve Geleceği, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü.

Cebiyev, Gafar (2017). “Haydar Aliyev’in Azerbaycan tarihinin aktual problemlerine dair tavsiyeleri”, *Halk Gazetesi*, 11 Mayıs 2017, s. 12, (16.10.20118)

Çiftçi, Kemal (2007). Siyasal Kimlik Algılamalarının Türk Dış Politikasının Oluşumuna Etkisi, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara: Gazi Üniversitesi SBE.

Dalkılıç, İlknur (2015). Azerbaycan’ın Bağımsızlık Süreci ve Türkiye-Azerbaycan İlişkileri (1991-2000), *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

De micco, Pasquale (2015). “In Depth Analysis: Changing pipelines, shifting strategies: Gas in south-eastern Europe, and the implications for Ukraine”, Policy Department, Directorate-General for External Policies, EU.

Erdoğan, Emre (2010). “Türk Kamuoyu ve Dış Politika: Tortu mu, Etken mi?”, *Araştırma Raporu*, Boğaziçi Üniversitesi-Dış Politika Forumu, TÜSİAD.

- Ertaş, Handan (2000). Kamuoyu ve Kamuoyu Oluşturma Yöntemleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi SBE.
- Hasangarayev, Tural (2017). Azerbaycan Komünist Gazetesi'ne Göre Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1945), *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Konya: Selçuk Üniversitesi SBE.
- Hasanov, Ziyadhan (2007). İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan-Türkiye İlişkileri, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi SBE.
- Hasanzade, Farid (2004). Azerbaycan Petrol Sektörüne Yapılan Yatırımlar ve Onların Etkili Kullanım Yolları, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gebze: Yüksek Teknoloji Enstitüsü SBE.
- Hopmann, P. Terrence (2015). "Minsk Group Mediation of the Nagorno-Karabakh Conflict: Confronting an "Intactable Conflict", OSCE Yearbook 2014, Baden-Baden, ss. 167-179.
- Human Rights Watch/Helsinki (1994). "Azerbaijan: Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh", printed in the United States of America.
- İbadov, Adalet (2007). Azerbaycan Dış Politikasında Dağlık Karabağ Sorunu ve Ermeni Sorunu: Çözümler, Öneriler, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi SBE.
- Karaman, C. Cemal (2012). Bağımsızlık Sonrası Türkiye-Azerbaycan İlişkileri, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul:Beykent Üniversitesi SBE.
- Mardanov, Samir (2012). Azerbaycan-ABD İlişkileri ve Azerbaycan'da ABD Algısı, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara: Ankara Üniversitesi SBE.
- Öztürk, B. Ayşe (2017). Doğalgaz Sektörü, *İktisadi Araştırmalar Bölümü*, Türkiye Bankası.
- Rusya Federasyonu Azerbaycan Temsilciliği, (2018), *Obzor Ekonomiki Azerbaydzhanskoy Respubliki za 2017 god*, Bakü.
- SAM (Strateji Araştırmalar Merkezi) (2012). *Rol Rossii i Turcii v sisteme bezopasnosti Yujnogo Kavkaza (Güney Kafkasya'nın güvenlik sisteminde Rusya ve Türkiye'nin rolü)*, Bakü: SAM.
- SAM (Stratejik Araştırmalar Merkezi) (2013). *The Nagorno-Karabakh Conflict: A Historical And Legal Appraisal*, Baku: SAM.
- Stockholm International Peace Research Institute, (2008), *Armaments, Disarmament and International Security 2008*, Stockholm: Oxford Üniversitesi Yayınları.

İnternet kaynakları

- <https://www.stat.gov.az> (Erişim Tarihi: 26.08.2018)
- <http://education.gender-az.org> (Erişim Tarihi: 16.10.2018)
- <http://newtimes.az> (Erişim Tarihi: 27.08.2018)
- <https://www.globalsecurity.org> (Erişim Tarihi: 27.08.2018)
- <http://sam.gov.tr> (Erişim Tarihi: 28.08.2018)
- <https://www.bp.com/az> (Erişim Tarihi: 29.08.2018)
- <http://newtimes.az> (Erişim Tarihi: 11.07.2018)
- <http://beu.edu.az> (Erişim Tarihi: 03.09.2018)
- <https://eur-lex.europa.eu> (Erişim Tarihi: 14.09.2018)
- <https://www.azernews.az> (Erişim Tarihi: 14.09.2018)
- <https://www.ukrinform.ru> (Erişim Tarihi: 14.09.2018)
- <https://azertag.az> (Erişim Tarihi: 27.08.2018)
- <http://www.tarix.gov.az> (Erişim Tarihi: 03.09.2018)
- <http://www.bilgesam.org> (Erişim Tarihi: 04.03.2018)
- <http://www.altinmiras.com> (Erişim Tarihi: 12.07.2018)
- <https://www.president.az> (Erişim Tarihi:13.09.2018)
- <https://www.eia.gov> (Erişim Tarihi:28.08.2018)
- <http://www.usazeris.org> (Erişim Tarihi:04.09.2018)
- <https://www.bbc.com> (Erişim Tarihi:07.02.2019)
- <https://eadaily.com/ru> (Erişim Tarihi:04.08.2018)
- <http://www.rosbalt.ru/world/> (Erişim Tarihi:03.07.2018)
- <https://inosmi.ru/politic> (14.09.2018)
- <https://avim.org.tr> (Erişim Tarihi:14.09.2018)
- <http://www.mfa.gov.tr> (Erişim Tarihi:07.02.2018)
- <https://azerbaijan.mid.ru> (Erişim Tarihi:03.09.2018)
- <http://www.doingbusiness.org> (Erişim Tarihi:26.08.2018)

<http://www.worldbank.org> (Erişim Tarihi:26.08.2018)

<https://www.turksoy.org> (Erişim Tarihi:13.07.2018)

<http://www.hurriyet.com> (Erişim Tarihi:13.07.2018)

<http://geohistory.today> (Erişim Tarihi:31.08.2018)

<http://haberrus.com> (Erişim Tarihi:14.09.2018)

<https://en.trend.az> (Erişim Tarihi:14.09.2018)

**EK-1. 18-35 YAŞ ARASI TÜRK HALKI SEVGİ DUYGUSU ÇAPRAZ
TABLO ANALİZİ SONUCU**

		Türk		Total	
		Diğer	Sevgi		
Yaş	18	Count	28	29	57
		Expected Count	36,8	20,2	57,0
	19	Count	35	35	70
		Expected Count	45,2	24,8	70,0
	20	Count	28	18	46
		Expected Count	29,7	16,3	46,0
	21	Count	18	12	30
		Expected Count	19,4	10,6	30,0
	22	Count	30	21	51
		Expected Count	32,9	18,1	51,0
	23	Count	36	28	64
		Expected Count	41,3	22,7	64,0
	24	Count	25	17	42
		Expected Count	27,1	14,9	42,0
	25	Count	23	9	32
		Expected Count	20,6	11,4	32,0
	26	Count	35	21	56
		Expected Count	36,1	19,9	56,0
	27	Count	35	8	43
		Expected Count	27,7	15,3	43,0
	28	Count	27	13	40
		Expected Count	25,8	14,2	40,0
	29	Count	40	13	53
		Expected Count	34,2	18,8	53,0
	30	Count	33	12	45
		Expected Count	29,0	16,0	45,0
	31	Count	26	13	39
		Expected Count	25,2	13,8	39,0
	32	Count	21	11	32
		Expected Count	20,6	11,4	32,0
	33	Count	24	5	29
		Expected Count	18,7	10,3	29,0
	34	Count	38	13	51
		Expected Count	32,9	18,1	51,0
	35	Count	5	1	6
		Expected Count	3,9	2,1	6,0
	Total	Count	507	279	786
		Expected Count	507,0	279,0	786,0

EK-2. 36-75 YAŞ ARASI RUS HALKI SEVGİ DUYGUSU ÇAPRAZ TABLO ANALİZİ SONUCU

		Rus		Total
		Diğer	Sevgi	
Yaş	Count	5	0	5
	Expected Count	2,9	2,1	5,0
	Count	11	1	12
	Expected Count	7,1	4,9	12,0
	Count	7	2	9
	Expected Count	5,3	3,7	9,0
	Count	5	4	9
	Expected Count	5,3	3,7	9,0
	Count	2	1	3
	Expected Count	1,8	1,2	3,0
	Count	4	3	7
	Expected Count	4,1	2,9	7,0
	Count	10	1	11
	Expected Count	6,5	4,5	11,0
	Count	6	1	7
	Expected Count	4,1	2,9	7,0
	Count	1	0	1
	Expected Count	,6	,4	1,0
	Count	0	1	1
	Expected Count	,6	,4	1,0
	Count	0	2	2
	Expected Count	1,2	,8	2,0
	Count	0	1	1
	Expected Count	,6	,4	1,0
	Count	1	2	3
	Expected Count	1,8	1,2	3,0
Count	1	0	1	
Expected Count	,6	,4	1,0	
Count	1	1	2	
Expected Count	1,2	,8	2,0	
Count	1	0	1	
Expected Count	,6	,4	1,0	
Count	1	0	1	
Expected Count	,6	,4	1,0	

53	Count	0	1	1
	Expected Count	,6	,4	1,0
54	Count	1	0	1
	Expected Count	,6	,4	1,0
55	Count	0	2	2
	Expected Count	1,2	,8	2,0
56	Count	2	1	3
	Expected Count	1,8	1,2	3,0
57	Count	1	3	4
	Expected Count	2,4	1,6	4,0
58	Count	0	3	3
	Expected Count	1,8	1,2	3,0
59	Count	0	3	3
	Expected Count	1,8	1,2	3,0
60	Count	1	2	3
	Expected Count	1,8	1,2	3,0
61	Count	0	1	1
	Expected Count	,6	,4	1,0
62	Count	1	1	2
	Expected Count	1,2	,8	2,0
63	Count	0	1	1
	Expected Count	,6	,4	1,0
64	Count	2	0	2
	Expected Count	1,2	,8	2,0
65	Count	1	0	1
	Expected Count	,6	,4	1,0
66	Count	0	1	1
	Expected Count	,6	,4	1,0
67	Count	0	1	1
	Expected Count	,6	,4	1,0
68	Count	0	1	1
	Expected Count	,6	,4	1,0
69	Count	1	0	1
	Expected Count	,6	,4	1,0
70	Count	0	2	2
	Expected Count	1,2	,8	2,0
71	Count	0	1	1
	Expected Count	,6	,4	1,0

72	Count	0	1	1
	Expected Count	,6	,4	1,0
73	Count	0	1	1
	Expected Count	,6	,4	1,0
74	Count	0	1	1
	Expected Count	,6	,4	1,0
75	Count	1	0	1
	Expected Count	,6	,4	1,0
Total	Count	67	47	114
	Expected Count	67,0	47,0	114,0

EK-3. 18-75 YAŞ ARASI TÜRK HALK SEVGİSİ ÇARPAZ TABLO VERİLERİ

		Türk		Total	
		Diğer	Sevgi		
Yaş	18	Count	28	29	57
		Expected Count	37,2	19,8	57,0
	19	Count	35	35	70
		Expected Count	45,7	24,3	70,0
	20	Count	28	18	46
		Expected Count	30,1	15,9	46,0
	21	Count	18	12	30
		Expected Count	19,6	10,4	30,0
	22	Count	30	21	51
		Expected Count	33,3	17,7	51,0
	23	Count	36	28	64
		Expected Count	41,8	22,2	64,0
	24	Count	25	17	42
		Expected Count	27,4	14,6	42,0
	25	Count	23	9	32
		Expected Count	20,9	11,1	32,0
	26	Count	35	21	56
		Expected Count	36,6	19,4	56,0
	27	Count	35	8	43
		Expected Count	28,1	14,9	43,0
	28	Count	27	13	40
		Expected Count	26,1	13,9	40,0
	29	Count	40	13	53
		Expected Count	34,6	18,4	53,0
	30	Count	33	12	45
		Expected Count	29,4	15,6	45,0
	31	Count	26	13	39
		Expected Count	25,5	13,5	39,0
	32	Count	21	11	32
		Expected Count	20,9	11,1	32,0
	33	Count	24	5	29
		Expected Count	18,9	10,1	29,0
	34	Count	38	13	51
		Expected Count	33,3	17,7	51,0

35	Count	5	1	6
	Expected Count	3,9	2,1	6,0
36	Count	5	0	5
	Expected Count	3,3	1,7	5,0
37	Count	8	4	12
	Expected Count	7,8	4,2	12,0
38	Count	5	4	9
	Expected Count	5,9	3,1	9,0
39	Count	7	2	9
	Expected Count	5,9	3,1	9,0
40	Count	2	1	3
	Expected Count	2,0	1,0	3,0
41	Count	7	0	7
	Expected Count	4,6	2,4	7,0
42	Count	9	2	11
	Expected Count	7,2	3,8	11,0
43	Count	4	3	7
	Expected Count	4,6	2,4	7,0
44	Count	0	1	1
	Expected Count	,7	,3	1,0
45	Count	1	0	1
	Expected Count	,7	,3	1,0
46	Count	2	0	2
	Expected Count	1,3	,7	2,0
47	Count	1	0	1
	Expected Count	,7	,3	1,0
48	Count	2	1	3
	Expected Count	2,0	1,0	3,0
49	Count	0	1	1
	Expected Count	,7	,3	1,0
50	Count	1	1	2
	Expected Count	1,3	,7	2,0
51	Count	0	1	1
	Expected Count	,7	,3	1,0
52	Count	1	0	1
	Expected Count	,7	,3	1,0
53	Count	1	0	1
	Expected Count	,7	,3	1,0

54	Count	0	1	1
	Expected Count	,7	,3	1,0
55	Count	2	0	2
	Expected Count	1,3	,7	2,0
56	Count	1	2	3
	Expected Count	2,0	1,0	3,0
57	Count	3	1	4
	Expected Count	2,6	1,4	4,0
58	Count	2	1	3
	Expected Count	2,0	1,0	3,0
59	Count	3	0	3
	Expected Count	2,0	1,0	3,0
60	Count	2	1	3
	Expected Count	2,0	1,0	3,0
61	Count	1	0	1
	Expected Count	,7	,3	1,0
62	Count	1	1	2
	Expected Count	1,3	,7	2,0
63	Count	1	0	1
	Expected Count	,7	,3	1,0
64	Count	0	2	2
	Expected Count	1,3	,7	2,0
65	Count	0	1	1
	Expected Count	,7	,3	1,0
66	Count	1	0	1
	Expected Count	,7	,3	1,0
67	Count	1	0	1
	Expected Count	,7	,3	1,0
68	Count	1	0	1
	Expected Count	,7	,3	1,0
69	Count	0	1	1
	Expected Count	,7	,3	1,0
70	Count	2	0	2
	Expected Count	1,3	,7	2,0
71	Count	1	0	1
	Expected Count	,7	,3	1,0
72	Count	1	0	1
	Expected Count	,7	,3	1,0

73	Count	1	0	1
	Expected Count	,7	,3	1,0
74	Count	1	0	1
	Expected Count	,7	,3	1,0
75	Count	0	1	1
	Expected Count	,7	,3	1,0
Total	Count	588	312	900
	Expected Count	588,0	312,0	900,0

EK-4. 18-75 YAŞ ARASI RUS HALK SEVGİSİ ÇARPAZ TABLO VERİLERİ

		Rus		Total	
		Diğer	Sevgi		
Yaş	18	Count	51	6	57
		Expected Count	51,7	5,3	57,0
	19	Count	67	3	70
		Expected Count	63,5	6,5	70,0
	20	Count	44	2	46
		Expected Count	41,8	4,2	46,0
	21	Count	27	3	30
		Expected Count	27,2	2,8	30,0
	22	Count	47	4	51
		Expected Count	46,3	4,7	51,0
	23	Count	61	3	64
		Expected Count	58,1	5,9	64,0
	24	Count	41	1	42
		Expected Count	38,1	3,9	42,0
	25	Count	30	2	32
		Expected Count	29,0	3,0	32,0
	26	Count	54	2	56
		Expected Count	50,8	5,2	56,0
	27	Count	42	1	43
		Expected Count	39,0	4,0	43,0
	28	Count	38	2	40
		Expected Count	36,3	3,7	40,0
	29	Count	52	1	53
		Expected Count	48,1	4,9	53,0
	30	Count	45	0	45
		Expected Count	40,9	4,2	45,0
	31	Count	38	1	39
		Expected Count	35,4	3,6	39,0
	32	Count	32	0	32
		Expected Count	29,0	3,0	32,0
	33	Count	29	0	29
		Expected Count	26,3	2,7	29,0
	34	Count	48	3	51
		Expected Count	46,3	4,7	51,0

35	Count	4	2	6
	Expected Count	5,4	,6	6,0
36	Count	5	0	5
	Expected Count	4,5	,5	5,0
37	Count	11	1	12
	Expected Count	10,9	1,1	12,0
38	Count	7	2	9
	Expected Count	8,2	,8	9,0
39	Count	5	4	9
	Expected Count	8,2	,8	9,0
40	Count	2	1	3
	Expected Count	2,7	,3	3,0
41	Count	4	3	7
	Expected Count	6,4	,6	7,0
42	Count	10	1	11
	Expected Count	10,0	1,0	11,0
43	Count	6	1	7
	Expected Count	6,4	,6	7,0
44	Count	1	0	1
	Expected Count	,9	,1	1,0
45	Count	0	1	1
	Expected Count	,9	,1	1,0
46	Count	0	2	2
	Expected Count	1,8	,2	2,0
47	Count	0	1	1
	Expected Count	,9	,1	1,0
48	Count	1	2	3
	Expected Count	2,7	,3	3,0
49	Count	1	0	1
	Expected Count	,9	,1	1,0
50	Count	1	1	2
	Expected Count	1,8	,2	2,0
51	Count	1	0	1
	Expected Count	,9	,1	1,0
52	Count	1	0	1
	Expected Count	,9	,1	1,0
53	Count	0	1	1
	Expected Count	,9	,1	1,0

54	Count	1	0	1
	Expected Count	,9	,1	1,0
55	Count	0	2	2
	Expected Count	1,8	,2	2,0
56	Count	2	1	3
	Expected Count	2,7	,3	3,0
57	Count	1	3	4
	Expected Count	3,6	,4	4,0
58	Count	0	3	3
	Expected Count	2,7	,3	3,0
59	Count	0	3	3
	Expected Count	2,7	,3	3,0
60	Count	1	2	3
	Expected Count	2,7	,3	3,0
61	Count	0	1	1
	Expected Count	,9	,1	1,0
62	Count	1	1	2
	Expected Count	1,8	,2	2,0
63	Count	0	1	1
	Expected Count	,9	,1	1,0
64	Count	2	0	2
	Expected Count	1,8	,2	2,0
65	Count	1	0	1
	Expected Count	,9	,1	1,0
66	Count	0	1	1
	Expected Count	,9	,1	1,0
67	Count	0	1	1
	Expected Count	,9	,1	1,0
68	Count	0	1	1
	Expected Count	,9	,1	1,0
69	Count	1	0	1
	Expected Count	,9	,1	1,0
70	Count	0	2	2
	Expected Count	1,8	,2	2,0
71	Count	0	1	1
	Expected Count	,9	,1	1,0
72	Count	0	1	1
	Expected Count	,9	,1	1,0

73	Count	0	1	1
	Expected Count	,9	,1	1,0
74	Count	0	1	1
	Expected Count	,9	,1	1,0
75	Count	1	0	1
	Expected Count	,9	,1	1,0
Total	Count	817	83	900

EK-5. ANKET SORULARI (TÜRKÇE)

I. KATILIMCI PROFİLİNE YÖNELİK SORULAR

1. Cinsiyetiniz:

- a) Erkek b) Kadın

2. Yaşınız:

- a) 18-24 b) 25-34 c) 35-44 d) 45-54 e) 55-64 f) 65-75

3. Yaşadığınız yer:

4. Medeni haliniz:

- a) Bekar (Hiç Evlenmemiş) b) Evli c) Boşanmış d)Ayrılmış e)Dul

5. Etnik köken

- a) Azerbaycanlı b) Türk c) Rus d) Ermeni e) Yahudi f) Farsi g) Lezgi h) Talış i) Avar j) Diğer Slav Milletleri k) Diğer Türk Milletleri l) Diğer

6. Vatandaşlık

- a) Azerbaycan vatandaşlığı b) Türk vatandaşlığı c) Rus vatandaşlığı d) Diğer Slav devletleri vatandaşlığı e) Diğer Türk devletleri vatandaşlığı f) Diğer

7. Hangi dine, mezhebe veya dünya görüşüne inanıyorsunuz?

- a) İslam (Şiilik) b) İslam (Sünnilik) c) Hıristiyanlık d) Yahudilik e) Diğer din, mezhep veya dünya görüşü f) Hiçbir din, mezhep veya dünya görüşü

8. Keninizi dindar olarak görüyor musunuz?

- a) Evet b) Hayır

9. Eğitim durumu:

- a) Orta okul b) Meslek Okulu c) Kolej-Tehnikum d) Üniversite (Lisans) e) Üniversite (Yüksek Lisans) f) Üniversite (Doktora)

10. Eğitiminizi hangi ülkede aldınız

11. Konuştuğunuz diller

12. Aile içerisinde konuştuğunuz dil

13. Mesleğiniz

- a) Öğrenci b) Servis personeli c) Ekonomist d) Mühendis e) Öğretmen f) Doktor
g) Gazeteci h) Polis i) Diğer

14. Eğer çalışıyorsanız çalıştığınız iş yeri kamu kurumu mu – özel sektör mü

- a) Kamu kurumu b) Özel Sektör c) Çalışmıyorum

15. Gelir durumu:

II. KAMUOYU GÖRÜŞÜNE YÖNELİK SORULAR

16. Azerbaycan dış politikasını başarılı buluyormusunuz?

- a) Tamamen başarılı buluyorum b) Kısmen başarılı buluyorum
c) Başarısız buluyorum d) Tamamen başarısız buluyorum

17. Sizce Azerbaycan dış politikasının en önemli gündem maddesi hangisidir?

- a) Dağlık Karabağ sorunu b) ABD'yle ilişkiler c) Rusya Federasyonu'yla ilişkiler
d) AB'yle ilişkiler e) Uluslararası terörizmle mücadele
f) İnsan hakları ve enerji güvenliği g) Diğer

18. Azerbaycan`m size göre öncelikli dost devletlerini belirtiniz.

- a) ABD b) Almanya c) Rusya d) Türkiye e) Birleşik Krallık f) Çin g) Fransa
h) Gürcistan i) İran j) İsrail k) Pakistan l) Diğer

19. Azerbaycan`m size göre öncelikli düşman devletlerini belirtiniz.

- a) ABD b) Almanya c) Rusya d) Türkiye e) Birleşik Krallık f) Çin g) Fransa
h) Gürcistan i) İran j) İsrail k) Pakistan l) Ermenistan m) Diğer

20. TV ve gazetede ve sosyal medyada öncelikli olarak hangi haberleri takip edersiniz? (1'den başlayınca rakam koyarak öncelik sırasına göre sıralayınız, 1=en az)

- a) İç politika haberleri b) Dış politika haberleri c) Ekonomi haberleri d) Spor haberleri
e) Magazin haberleri f) Diğer

21. Sempati duyduğunuz ülkeleri sıralayınız (1'den başlayarak rakam koyarak öncelik sırasına göre sıralayınız, 1=en az).

- a) ABD b) Almanya c) Rusya d) Türkiye e) Birleşik Krallık f) Çin g) Fransa
h) Gürcistan i) İran j) İsrail k) Pakistan l) Diğer

22. İkinci bir vatan seçmeniz gerekse hangi ülkede yaşamak istersiniz?

- a) ABD b) Almanya c) Rusya d) Türkiye e) Birleşik Krallık f) Çin g) Fransa
h) Gürcistan i) İran j) İsrail k) Pakistan l) Diğer

23. Hangi ülke vatandaşı ile evlenmeyi tercih edersiniz?

- a) ABD b) Almanya c) Rusya d) Türkiye e) Birleşik Krallık f) Çin g) Fransa
h) Gürcistan i) İran j) İsrail k) Pakistan l) Diğer

24. Tatil yapmak için hangi ülkeyi tercih edersiniz?

- a) ABD b) Almanya c) Rusya d) Türkiye e) Birleşik Krallık f) Çin g) Fransa
h) Gürcistan i) İran j) İsrail k) Pakistan l) Diğer

25. Deprem, sel, savaş vb doğal bir felaketle karşılaşmanız durumunda hangi ülkeden gelen yardımları kabul edersiniz?

- a) ABD b) Almanya c) Rusya d) Türkiye e) Birleşik Krallık f) Çin g) Fransa
h) Gürcistan i) İran j) İsrail k) Pakistan l) Diğer

26. Hangi ülkede eğitim almayı tercih edersiniz / ederdiniz?

- a) ABD b) Almanya c) Rusya d) Türkiye e) Birleşik Krallık f) Çin g) Fransa
h) Gürcistan i) İran j) İsrail k) Pakistan l) Diğer

III. TÜRKİYE'YE İLİŞKİN SORULAR

27. Türkiye hakkında ne kadar bilgilisiniz?

- a) Çok bilgiliyim b) Bilgiliyim c) Az bilgiliyim d) Hiç bilgi sahibi değilim

28. Türkiye ve Türklerle ilgili bilgileri hangi kaynaklardan edindiniz? (1'den başlayarak rakam koyarak öncelik sırasına göre sıralayınız, 1=en az).

- a) Tarih Ders Kitapları b) Türkiye'yi Ziyaret ettim c) TV d) Arkadaşların Anlattıkları
e) Büyüklerin Anlattıkları f) İnternet g) Gazete ve Dergi h) Politikacıların söylemleri
i) İş adamlarının söylemleri j) O ülkede eğitim aldım k) Onlarla komşuluk yaptım l) Ev arkadaşlığı yaptım m) Akrabalarım var n) Diğer

29. Türklere karşı en kuvvetli duygunuz nedir?

- a) Korku b) Şüphe c) Sevgi d) Nefret e) Hayranlık f) Güvensizlik g) Minnettarlık
h) Hiçbir Şey Hissetmiyorum i) Diğer

30. Türk halkı sizin için ne anlam ifade ediyor?

- a) Türkiye’de yaşayan halk b) Kardeş halkı c) Tarihin eski dönemlerinde aynı millete mensup olduğumuz halk d) Korkak halk e) Mert halk f) Vatansever halk g) Vatansever olmayan halk h) Modern ve gelişmiş halk i) Gelişmemiş halk j) Misafirperver halk
k) Savaşçı halk l) Barışsever halk m) Güvenilmez halkı n) Güvenilir halk o) Kültür halk p) Dindar halk q) Diğer

31. Türkiye ülke olarak sizin için ne anlam ifade ediyor?

- a) Türklerin yaşadığı ülke b) Herhangi yabancı ülke c) Gelişmiş ülke d) Demokratik ülke e) Laik ülke f) Demokratik olmayan ülke g) İslam ülkesi h) Turistik ülke
i) Azerbaycanı’ı destekleyen ülke j) Sanayi ülkesi k) Modern ülke l) Ziyaret etmek istediğim ülke m) Doğu ülkesi n) Azerbaycan’a hiçbir destek vermeyen ülke o) Ortak tarihi geçmişe sahip olduğumuz ülke p) Batı ülkesi q) Asla gitmek istemediğim ülke
r) Hiçbir ortaklığımız olmayan ülke

32. Türkiye’yi hiç ziyaret ettiniz mi? kaldınız?

- a) Evet b) Hayır

33. Evet ise Ziyaretinizin amacı neydi?

- a) İş b) Ticaret c) Eğitim d) Turistik e) Akraba veya Arkadaş Ziyareti f) Diğer...

34. Sizce aşağıdakilerden hangisi Azerbaycan-Türkiye ilişkileri açısından Türkiye’yi en iyi tarif eder?

- a) Komşu ülke b) Dost ülke c) Stratejik Müttefik d) Güvenilmez ülke e) Düşman ülke

35. Sizce Azerbaycan’la Türkiye arasında en önemli işbirliği alanı hangisidir?

- a) Siyasi işbirliği b) Ekonomik işbirliği c) Kültürel işbirliği d) Enerji e) Askeri işbirliği
f) Diğer

36. Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin Takip Edildiği Kaynaklar

- a) Televizyon/Radyo b) İnternet c) Gazete/Dergi d) Akademik yayınlar
e) Sosyal ortamlar f) Diğer

37. En çok kullandığımız Türk malları nelerdir? (1’den başlayarak rakam koyarak öncelik sırasına göre sıralayınız).

- a) Tekstil Ürünleri b) Beyaz Eşya c) Temizlik Malzemeleri d) Kırtasiye
e) Hediyelik Eşya f) Mobilya g) İnşaat Malzemeleri h) Gıda Ürünleri

i) Oto Yedek Parça j) Diğer

38. Türk ürünlerini tercih etme nedenleriniz aşağıdakilerden hangisidir? (1'den başlayarak rakam koyarak öncelik sırasına göre sıralayınız, 1=en az).

- a) Daha Kaliteli b) Daha Estetik c) Daha Ucuz d) Daha Kolay Bulunabilir
e) Servisi Daha İyi f) Daha Uzun Garantili g) Diğer

39. Türkiye'nin İsteği Halinde Azerbaycan Bu Devlete Bir Askeri Üs Tahsis Etmeli mi?

- a) Kesinlikle evet b) Evet c) Hayır d) Kesinlikle hayır

40. Türkiye'ye ABD veya ABD önderliğindeki uluslararası bir örgüt tarafından askeri bir müdahale ve ya yaptırım yapılsa Azerbaycan nasıl davranmalıdır?

- a) Müdahale ve yaptırımları desteklemelidir
b) Müdahale ve yaptırımlara katılmalıdır
c) Müdahale ve yaptırımlara tarafsız olmalıdır
d) Müdahale ve yaptırımlara karşı çıkmalıdır
e) Diğer

41. Dağlık Karabağ sorununun çözümü ile ilgili Türkiye'nin rolünü nasıl değerlendiriyorsunuz?

- a) Türkiye sorunun çözümü için yeterli faaliyette bulunmuyor
b) Türkiye sorunun çözümü için yeterli faaliyette bulunuyor
c) Türkiye Minsk Grubu eş başkanlarından biri olursa sorunun çözümü için daha önemli rol oynayabilir
d) Türkiye Ermenistan'a karşı daha sert davranarsa sorun daha rahat çözülebilir
e) Diğer

IV. RUSYA'YA İLİŞKİN SORULAR

42. Rusya hakkında ne kadar bilginizdir?

- a) Çok bilgiliyim b) Bilgiliyim c) Az bilgiliyim d) Hiç bilgi sahibi değilim

43. Rusya'yı ve Ruslarla ilgili bilgileri hangi kaynaklardan edindiniz? (1'den başlayarak rakam koyarak öncelik sırasına göre sıralayınız, 1=en az).

- a) Tarih Ders Kitapları b) Türkiye'yi Ziyaret ettim c) TV d) Arkadaşların Anlattıkları
e) Büyüklerin Anlattıkları f) İnternet g) Gazete ve Dergi h) Politikacıların söylemleri

- i) İş adamlarının söylemleri j) O ülkede eğitim aldım k) Onlarla komşuluk yaptım
l) Ev arkadaşlığı yaptım m) Akrabalarım var n) Diğer

44. Ruslara karşı en kuvvetli duygunuz nedir?

- a) Korku b) Şüphe c) Sevgi d) Nefret e) Hayranlık f) Güvensizlik g) Minnettarlık
h) Hiçbir Şey Hissetmiyorum i) Diğer

45. Rus halkı sizin için ne anlam ifade ediyor?

- a) Rusya`da yaşayan halk b) Kardeş halk c) Tarihin eski dönemlerinde aynı millete mensup olduğumuz halk d) Korkak halk e) Mert halk f) Vatansever halk g) Vatansever olmayan halk h) Modern ve gelişmiş halk i) Gelişmemiş halk j) Misafirperver halk
k) Savaşçı halk l) Barışsever halk m) Güvenilmez halkı n) Güvenilir halk o) Kültürlü halk p) Dindar halk q) Diğer

46. Rusya ülke olarak sizin için ne anlam ifade ediyor?

- a) Rusların yaşadığı ülke b) Herhangi yabancı ülke c) Gelişmiş ülke d) Demokratik ülke e) Laik ülke f) Demokratik olmayan ülke g) Hıristiyan ülkesi h) Turistik ülke
i) Azerbaycanı`ı destekleyen ülke j) Sanayi ülkesi k) Modern ülke l) Ziyaret etmek istediğim ülke m) Doğu ülkesi n) Azerbaycan`a hiçbir destek vermeyen ülke o) Ortak tarihi geçmişe sahip olduğumuz ülke p) Batı ülkesi q) Asla gitmek istemediğim bir ülke r) Hiçbir ortaklığımız olmayan ülke

47. Rusya`yı hiç ziyaret ettiniz mi? Kaldınız mı?

- a) Evet b) Hayır

48. Evet ise ziyaretinizin amacı neydi?

- a) İş b) Ticaret c) Eğitim d) Turistik e) Akraba veya Arkadaş Ziyareti f) Diğer

49. Sizce aşağıdakilerden hangisi Azerbaycan-Rusya ilişkileri açısından Rusya`yı en iyi tarif eder?

- a) Komşu ülke b) Dost ülke c) Stratejik Müttefik d) Güvenilmez ülke e) Düşman ülke

50. Sizce Azerbaycan`la Rusya arasında en önemli işbirliği alanı hangisidir?

- a) Siyasi işbirliği b) Ekonomik işbirliği c) Kültürel işbirliği d) Enerji e) Askeri işbirliği
f) Diğer

51. Azerbaycan- Rusya ilişkilerinin Takip Edildiği Kaynaklar

- a) Televizyon/Radyo b) İnternet c) Gazete/Dergi d) Akademik yayınlar

e) Sosyal ortamlar f) Diğer

52. En çok kullandığımız Rus malları nelerdir? (1'den başlayarak rakam koyarak öncelik sırasına göre sıralayınız, 1=en az).

- a) Tekstil Ürünleri b) Beyaz Eşya c) Temizlik Malzemeleri d) Kırtasiye
e) Hediyelik Eşya f) Mobilya g) İnşaat Malzemeleri h) Gıda Ürünleri
i) Oto Yedek Parça j) Diğer

53. Rus ürünlerini tercih etme nedenleriniz aşağıdakilerden hangisidir? (1'den başlayarak rakam koyarak öncelik sırasına göre sıralayınız, 1=en az).

- a) Daha Kaliteli b) Daha Estetik c) Daha Ucuz d) Daha Kolay Bulunabilir
e) Servisi Daha İyi f) Daha Uzun Garantili g) Diğer

54. Rusya'nın İsteği Halinde Azerbaycan Bu Devlete Bir Askeri Üs Tahsis Etmeli mi?

- a) Kesinlikle evet b) Evet c) Hayır d) Kesinlikle hayır

55. Rusya'ya ABD veya ABD önderliğindeki uluslararası bir örgüt tarafından askeri bir müdahale ve ya yaptırım yapılırsa Azerbaycan nasıl davranmalıdır?

- a) Müdahale ve yaptırımları desteklemelidir
b) Müdahale ve yaptırımlara katılmalıdır
c) Müdahale ve yaptırımlara tarafsız olmalıdır
d) Müdahale ve yaptırımlara karşı çıkmalıdır
e) Diğer

56. Dağlık Karabağ sorununun çözümü ile ilgili Rusya'nın rolünü nasıl değerlendiriyorsunuz?

- a) Rusya sorunun çözümü için yeterli faaliyette bulunmuyor
b) Rusya sorunun çözümü için yeterli faaliyette bulunuyor
c) Rusya Minsk Grubu eş başkanlığından çıkarılırsa sorun daha rahat çözülebilir
d) Rusya Ermenistan'a karşı daha sert davranarsa sorun daha rahat çözülebilir
e) Diğer

57. Türkiye ile Rusya arasında bir çatışma yaşanması durumunda Azerbaycan nasıl davranmalıdır?

- a) Rusya'yı desteklemelidir b) Türkiye'yi desteklemelidir

- c) atışmada tarafsız olmalıdır d) atışmada arabulucu olmalıdır
e) Diğer

58. Türkiye`nin son dönemlerde Rusya ile yaklaşması ve ABD ile uzaklaşmasını Azerbaycan açısından değerlendirin.

- a) Azerbaycan`ın Rusya ile yaklaşmasına neden olacak
b) Azerbaycan`ın ABD ile uzaklaşmasına neden olacak
c) Azerbaycan için hiçbir etkisi olmayacak
d) Diğer

59. Azerbaycan medyasında Türkiye ve Rusya imajını nasıl görüyorsunuz?

- a) Türkiye olumlu, Rusya olumsuz
b) Her iki devlet imajı olumlu
c) Her iki devlet imajı olumsuz
d) Türkiye olumsuz, Rusya olumlu
e) Medya kurumuna göre değerisebilir

EK-6. ANKET SORULARI (AZERBAJCANCA)

I. İŐTİRAKÇI PROFİLİ İLƏ BAĞLI SUALLAR

1. Cinsiniz:

- a) Kişi b) Qadm

2. YaŐımız:

- a) 18-24 b) 25-34 c) 35-44 d) 45-54 e) 55-64 f) 65-75

3. Yaşadığınız yer:

4. Mədəni durumunuz:

- a) Bekar (Heç Evlenməmiş) b) Evli c) Boşanmış d) Ayrılmış e) Dul

5. Milliyət

- a) Azərbaycanlı b) Türk c) Rus d) Erməni e) Yəhudi f) Fars g) Ləzgi h) Talış i) Avar
j) Digər Slavyan Millətləri k) Digər Türk Millətləri l) Digər

6. Vətəndaşlıq

- a) Azərbaycan vətəndaşı b) Türkiyə vətəndaşı c) Rusiya vətəndaşı d) Digər Slavyan
dövlətləri vətəndaşı e) Digər Türk dövlətləri vətəndaşı f) Digər

7. Hansı dinə, məzhəbə və ya dünya görüşünə inanırsınız?

- a) İslam (Şiəlik) b) İslam (Sünnilik) c) Xristianlıq d) Yəhudilik e) Digər din, məzhəb
və ya dünya görüşü f) Heç bir din, məzhəb və ya dünya görüşü

8. Özünüzü dindar olaraq görürsünüz?

- a) Bəli b) Xeyir

9. Təhsil:

- a) Orta məktəb b) Peşə məktəbi c) Kollec-Texnikum d) Universitet (bakalavr) e)
Universitet (magistr) f) Universitet (doktorantura)

10. Hansı ölkədə təhsil almısınız

11. Bildiyiniz dillər

12. Ailə içində istifadə etdiyiniz dil

13. Peşəniz

a) Tələbə b) Servis işçisi c) İqtisadçı d) Mühəndis e) Müəllim f) Doktor g) Jurnalist h) Polis i) Digər

14. Əgər çalışırsınızsa çalışdığınız iş yeri dövlət qurumudur yoxsa özəl sektördədir?

a) Dövlət qurumu b) Özəl Sektor c) Çalışmıram

15. Gəliriniz:

II. DÜNYA GÖRÜŞÜ İLƏ BAĞLI SUALLAR

16. Azərbaycan xarici siyasətini uğurlu hesab edirsiniz?

a) Tamamilə uğurludur b) Qismən uğurludur
c) Uğursuzdur d) Tamamilə uğursuzdur

17. Sizcə Azərbaycan xarici siyasətinin ən önəmli gündəm maddəsi hansıdır?

a) Dağlıq Qarabağ problemi b) ABŞ-la münasibətlər c) Rusiya Federasiyası ilə münasibətlər d) Avropa İttifaqı ilə münasibətlər e) Beynəlxalq terrorizmlə mübarizə
f) İnsan haqları və enerji təhlükəsizliyi g) Digər

18. Azərbaycanın sizə görə öncelikli dost dövlətlərini qeyd edin.

a) ABŞ b) Almaniya c) Rusiya d) Türkiyə e) Birləşmiş Krallıq f) Çin g) Fransa
h) Gürcüstan i) İran j) İsrail k) Pakistan l) Digər

19. Azərbaycanın sizə görə öncelikli düşmən dövlətlərini qeyd edin.

a) ABŞ b) Almaniya c) Rusiya d) Türkiyə e) Birləşmiş Krallıq f) Çin g) Fransa
h) Gürcüstan i) İran j) İsrail k) Pakistan l) Ermenistan m) Digər

20. TV, qəzet və sosial media da öncelikli olaraq hansı xəbərləri izləyirsiniz? (1-dən başlayaraq rəqəm qoyaraq öncelik sırasına görə qeyd edin, 1=ən az).

a) Daxili siyasi xəbərlər b) Xarici siyasi xəbərlər c) İqtisadi xəbərlər d) İdman xəbərləri
e) Şou-biznes xəbərləri f) Digər

21. Simpatiya duyduğunuz ölkələri sıralayın (1-dən başlayaraq rəqəm qoyaraq öncelik sırasına görə qeyd edin, 1=ən az).

a) ABŞ b) Almaniya c) Rusiya d) Türkiyə e) Birləşmiş Krallıq f) Çin g) Fransa
h) Gürcüstan i) İran j) İsrail k) Pakistan l) Digər

22. İkinci bir vətən seçməli olsanız hansı ölkədə yaşamaq istərdiniz?

- a) ABŞ b) Almaniya c) Rusiya d) Türkiyə e) Birləşmiş Krallıq f) Çin g) Fransa
h) Gürcüstan i) İran j) İsrail k) Pakistan l) Digər

23. Hansı ölkə vətəndaşı ilə evlənməyi üstün tutursunuz?

- a) ABŞ b) Almaniya c) Rusiya d) Türkiyə e) Birləşmiş Krallıq f) Çin g) Fransa
h) Gürcüstan i) İran j) İsrail k) Pakistan l) Digər

24. Tətil üçün hansı ölkəni üstün tutursunuz?

- a) ABŞ b) Almaniya c) Rusiya d) Türkiyə e) Birləşmiş Krallıq f) Çin g) Fransa
h) Gürcüstan i) İran j) İsrail k) Pakistan l) Digər

25. Zəlzələ, sel, müharibə vs. təbii bir fəlakətlə qarşılaşsaydınız hansı ölkədən yardım qəbul edərdiniz?

- a) ABŞ b) Almaniya c) Rusiya d) Türkiyə e) Birləşmiş Krallıq f) Çin g) Fransa
h) Gürcüstan i) İran j) İsrail k) Pakistan l) Digər

26. Hansı ölkədə təhsil almağı üstün tutursunuz?

- a) ABŞ b) Almaniya c) Rusiya d) Türkiyə e) Birləşmiş Krallıq f) Çin g) Fransa
h) Gürcüstan i) İran j) İsrail k) Pakistan l) Digər

III. TÜRKİYƏ İLƏ BAĞLI SUALLAR

27. Türkiyə haqqında nə qədər məlumatınız var?

- a) Çox məlumatım var b) Məlumatım var
c) Az məlumatım var d) Heç məlumatım yoxdur

28. Türkiyə və Türklərlə bağlı məlumatları hansı mənbələrdən əldə edirsiniz? (1-dən başlayaraq rəqəm qoyaraq öncəlik sırasına görə qeyd edin, 1=ən az).

- a) Tarix dərs kitabları b) Türkiyəyə səfər etmişəm c) TV d) Dostlarımdan bildiklərim
e) Böyüklərdən bildiklərim f) İnternet g) Qəzet və jurnal h) Siyasətçilərin dedikləri
i) İş adamlarının dedikləri j) O ölkədə təhsil almışam k) Onlarla qonşu olmuşam
l) Onlarla bir evdə yaşamışam m) Orda qohumları var n) Digər

29. Türklərə qarşı ən qüvvətli duyğunuz hansıdır?

- a) Qorxu b) Şübhə c) Sevgi d) Nifrət e) Heyranlıq f) Güvənsizlik g) Minnətdarlıq
h) Heç nə hiss etmirəm i) Digər

30. Türk xalqı sizin üçün nə ifadə edir?

- a) Türkiyədə yaşayan xalq b) Qardaş xalq c) Tarixin qədim dövrlərindən eyni millətə mənsub olduğumuz xalq d) Qorxaq xalq e) Mərd xalq f) Vətənsəvər xalq g) Vətənsəvər olmayan xalq h) Müasir və inkişaf etmiş xalq i) İnkişaf etməmiş xalq j) Qonaqpərvər xalq k) Döyüşkən xalq l) Sülhsevər xalq m) Güvənilməz xalq n) Güvənilən xalq
o) Mədəni xalq p) Dindar xalq q) Digər

31. Türkiyə ölkə olaraq sizin üçün nə ifadə edir?

- a) Türklərin yaşadığı ölkə b) Hər hansı xarici ölkə c) İnkişaf etmiş ölkə d) Demokratik ölkə e) Dünyəvi ölkə f) Demokratik olmayan ölkə g) İslam ölkəsi h) Turistik ölkə
i) Azərbaycanı dəstəkləyən ölkə j) Sənaye ölkəsi k) Müasir ölkə l) Səfər etmək istədiyim ölkə m) Şərq ölkəsi n) Azərbaycana heç bir dəstək verməyən ölkə o) Ortaq tarixi keçmişə sahib olduğumuz ölkə p) Qərb ölkəsi q) Qətiyyənlə getmək istəmədiyim bir ölkə r) Heç bir ortaqlığımız olmayan ölkə

32. Türkiyədə daha öncə olmusunuz?

- a) Bəli b) Xeyir

33. Daha öncə Türkiyədə olmusunuzsa səfərinizin məqsədi nə olub?

- a) İş b) Ticarət c) Təhsil d) Turistik e) Qohum və ya dost ziyarəti f) Digər

34. Sizcə aşağıdakılardan hansı Azərbaycan-Türkiyə münasibətləri baxımından Türkiyəni ən yaxşı ifadə edir?

- a) Qonşu ölkə b) Dost ölkə c) Strateji Müttəfiq d) Güvənilməz ölkə e) Düşmən ölkə

35. Sizcə Azərbaycanla Türkiyə arasında ən önəmli əməkdaşlıq sahəsi hansıdır?

- a) Siyasi əməkdaşlıq b) İqtisadi əməkdaşlıq c) Mədəni əməkdaşlıq d) Enerji sahəsində əməkdaşlıq e) Hərbi əməkdaşlıq f) Digər

36. Azərbaycan-Türkiyə Münasibətlərini İzlədiyiniz Mənbələr

- a) TV/Radio b) İnternet c) Qəzet/Jurnal d) Akademik yayımlar
e) Sosial media f) Digər

37. Ən çox istifadə etdiyiniz Türk məhsulları hansılardır? (1-dən başlayaraq rəqəm qoyaraq öncəlik sırasına görə qeyd edin, 1=ən az).

- a) Tekstil b) Məişət texnikası c) Təmizlik məhsulları d) Dəftərxana ləvazimatları
e) Hədiyyələr f) Mebel g) İnşaat məhsulları h) Qida məhsulları
i) Avto hissələr j) Digər

38. Türk məhsullarını seçmə səbəbiniz hansıdır (1-dən başlayaraq rəqəm qoyaraq öncəlik sırasına görə qeyd edin, 1=ən az).

- a) Daha keyfiyyətlidir
- b) Daha estetik görünüşə sahibdir
- c) Daha ucuzdur
- d) Daha rahat əldə edilir
- e) Servis xidmətləri daha yaxşıdır
- f) Daha uzun müddətli qarantiyaya sahibdir
- g) Digər

39. Türkiyənin istədiyi halda Azərbaycan bu ölkəyə hərbi baza qurması üçün şərait yaratmalıdır?

- a) Tamamilə bəli
- b) Bəli
- c) Xeyir
- d) Tamamilə xeyir

40. Türkiyəyə ABŞ və ya ABŞ rəhbərliyindəki beynəlxalq bir təşkilat tərəfindən müdaxilə olar və ya embarqolar tətbiq olunarsa Azərbaycan necə davranmalıdır?

- a) Müdaxilə və embargoları dəstəkləməlidir
- b) Müdaxilə və embargolara qoşulmalıdır
- c) Müdaxilə və embargolara tərəfsiz qalmalıdır
- d) Müdaxilə və embarqolara qarşı çıxmalıdır
- e) Digər

41. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində Türkiyənin rolunu necə qiymətləndirirsiniz?

- a) Türkiyə münaqişənin həlli üçün yetərli dərəcədə səy göstərir
- b) Türkiyə münaqişənin həlli üçün yetərli dərəcədə səy göstərmir
- c) Türkiyə Minsk Qrupu həmsədrliyinə daxil edilərdə münaqişənin həllində daha önəmli rol oynaya bilər
- d) Türkiyə Ermənistanla qarşı daha sərt davranarsa münaqişə daha tez həll olunar
- e) Digər

IV. RUSİYA İLƏ BAĞLI SUALLAR

42. Rusiya haqqında nə qədər məlumatınız var?

- a) Çox məlumatım var
- b) Məlumatım var
- c) Az məlumatım var
- d) Heç məlumatım yoxdur

43. Rusiya və Ruslarla bağlı məlumatları hansı mənbələrdən əldə edirsiniz? (1-dən başlayaraq rəqəm qoyaraq öncəlik sırasına görə qeyd edin, 1=ən az).

- a) Tarix dərs kitabları b) Rusiyaya s f r etmiŐ m c) TV d) Dostlarımdan bildiklerim
e) Böyüklərdən bildiklerim f) İnternet g) Qəzet və jurnal h) Siyasətçilərin dedikləri
i) İŞ adamlarının dedikləri j) O ölkədə təhsil almıŐ m k) Onlarla qonŐ  olmuŐ m
l) Onlarla bir evdə yaŐ mıŐ m m) Orda qohumlarım var n) Digər

44. Ruslara qarŐ   n qüvvətli duyĐ nuz hansıdır?

- a) Qorxu b) Ő bh  c) Sevgi d) Nifrət e) Heyranlıq f) G v nsizlik g) Minnətdarlıq
h) He  nə hiss etmirəm i) Digər

45. Rus xalqı sizin  c n n  ifadə edir?

- a) Rusiyada yaŐ yan xalq b) QardaŐ  xalq c) Tarixin qədim dövrlərindən eyni millətə mənsub olduğ muz xalq d) Qorxaq xalq e) Mərd xalq f) V t nsev r xalq g) V t nsev r olmayan xalq h) Müasir v  inkiŐ af etmiŐ  xalq i) İnkiŐ af etməmiŐ  xalq j) Qonaqpərvər xalq k) D y Ő k n xalq l) Sülhsevər xalq m) Güvənilməz xalq n) Güvənilən xalq o) Mədəni xalq p) Dindar xalq q) Digər

46. Rusiya ölkə olaraq sizin  c n n  ifade edir?

- a) Rusların yaŐ adıĐ  ölkə b) Hər hansı xarici ölkə c) İnkiŐ af etmiŐ  ölkə d) Demokratik ölkə e) Dünyəvi ölkə f) Demokratik olmayan ölkə g) İslam ölkəsi h) Turistik ölkə
i) Azərbaycanı dəstəkləyən ölkə j) Sənaye ölkəsi k) Müasir ölkə l) S f r etmək istədiyim ölkə m) Ő rq ölkəsi n) Azərbaycana heç bir dəstək verməyən ölkə o) Ortaq tarixi ke miŐ  sahib olduğ muz ölkə p) Qərb ölkəsi q) Qətiyyən getmək ist m diyim bir ölkə
r) Heç bir ortaqlığ mız olmayan ölkə

47. Rusiyada daha öncə olmusunuz?

- a) Bəli b) Xeyir

48. Daha  nc  Rusiyada olmusunuzsa s f rinizin məqsədi nə olub?

- a) İŞ b) Ticarət c) Təhsil d) Turistik e) Qohum və ya dost ziyarəti f) Digər

49. Sizcə aŐ aĐ dakılardan hansı Azərbaycan-Rusiya münasibətləri baxımından Rusiyamı  n yaxŐ  ifadə edir?

- a) QonŐ  ölkə b) Dost ölkə c) Strateji Müttəfiq d) Güvənilməz ölkə e) D Ő m n  lk 

50. Sizcə Azərbaycanla Rusiya arasında  n önəmli  m kdaŐ lıq sahəsi hansıdır?

- a) Siyasi  m kdaŐ lıq b) İqtisadi  m kdaŐ lıq c) Mədəni  m kdaŐ lıq d) Enerji sahəsində  m kdaŐ lıq e) Hərbi  m kdaŐ lıq f) Digər

51. Azərbaycan-Rusiya Münasibətlərini İzlədiyiniz Mənbələr

- a) TV/Radio b) İnternet c) Qəzet/Jurnal d) Akademik yayımlar
e) Sosial media f) Digər

52. Ən çox istifadə etdiyiniz Rus məhsulları hansılardır? (1-dən başlayaraq rəqəm qoyaraq öncəlik sırasına görə qeyd edin, 1=ən az).

- a) Tekstil b) Məişət texnikası c) Təmizlik məhsulları d) Dəftərxana ləvazimatları
e) Hədiyyələr f) Mebel g) İnşaat məhsulları h) Qida məhsulları
i) Avto hissələr j) Digər

53. Rus məhsullarını seçmə səbəbiniz hansıdır (1-dən başlayaraq rəqəm qoyaraq öncəlik sırasına görə qeyd edin, 1=ən az).

- a) Daha keyfiyyətlidir b) Daha estetik görünüşə sahibdir c) Daha ucuzdur
d) Daha rahat əldə edilir e) Servis xidmətləri daha yaxşıdır
f) Daha uzun müddətli qarantiyaya sahibdir g) Digər

54. Rusiyanın istədiyi halda Azərbaycan bu ölkəyə hərbi baza qurması üçün şərait yaratmalıdır?

- a) Tamamilə bəli b) Bəli c) Xeyir d) Tamamilə xeyir

55. Rusiyaya ABŞ və ya ABŞ rəhbərliyindəki beynəlxalq bir təşkilat tərəfindən müdaxilə olar və ya embarqolar tətbiq olunarsa Azərbaycan necə davranmalıdır?

- a) Müdaxilə və embargoları dəstəkləməlidir
b) Müdaxilə və embargolara qoşulmalıdır
c) Müdaxilə və embargolara tərəfsiz qalmalıdır
d) Müdaxilə və embarqolara qarşı çıxmalıdır
e) Digər

56. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində Rusiyanın rolunu necə qiymətləndirirsiniz?

- a) Rusiya münaqişənin həlli üçün yetərli dərəcədə səy göstərir
b) Rusiya münaqişənin həlli üçün yetərli dərəcədə səy göstərmir
c) Rusiya Minsk Qrupu həmsədrliyinə daxil edilərdə münaqişənin həllində daha önəmli rol oynaya bilər
d) Rusiya Ermənistanla qarşı daha sərt davranarsa münaqişə daha tez həll olunar

e) Digər

57. Türkiyə ilə Rusiya arasında hər hansı bir münaqişə yaşanarsa Azərbaycan necə davranmalıdır?

- a) Rusiyanı dəstəkləməlidir
- b) Türkiyəni dəstəkləməlidir
- c) Münaqişədə tərəfsiz olmalıdır
- d) Tərəflər arasında vasitəçi olmalıdır

e) Digər

58. Türkiyənin son zamanlarda Rusiya ilə yaxınlaşması və ABŞ ilə uzaqlaşmasını Azərbaycan mövqeyindən dəyərləndirin.

- a) Azərbaycanın Rusiya ilə yaxınlaşmasına səbəb olacaq
- b) Azərbaycanın ABŞ-dan uzaqlaşmasına səbəb olacaq
- c) Azərbaycana heç bir təsiri olmayacaq

d) Digər

59. Azərbaycan mediasında Türkiyə və Rusiya imici necə görünür?

- a) Türkiyə müsbət, Rusiya mənfi
- b) Hər iki dövlət imici müsbət
- c) Hər iki dövlət imici mənfi
- d) Türkiyə mənfi, Rusiya müsbət
- e) Media qurumuna görə dəyişə bilər

ÖZGEÇMİŞ

Rahim BABAYEV, 01 Haziran 1992 tarihinde Azerbaycan'ın Berde şehrinde doğmuştur. İlk, orta ve lise öğrenimini Berde'de tamamlamıştır. 2012 yılında Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi Türk Dünyası İktisat Fakültesinin Uluslararası İlişkiler bölümünü kazanarak lisans eğitimini Bakü'de gerçekleştirmiştir. 2016 yılında bu bölümden mezun olmuştur ve aynı yıl yüksek lisans eğitimi için Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümüne kabul edilmiştir.